SAM. L. B. A PUFENDORF
DE
JURE NATURÆ
ET
GENTIUM
LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clarissimorum

JO. NICOLAI HERTII

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI,

ACCEDIT

ERIS SCANDICA

Recensuit, & ANIMADVERSIONIBUS illustravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS,

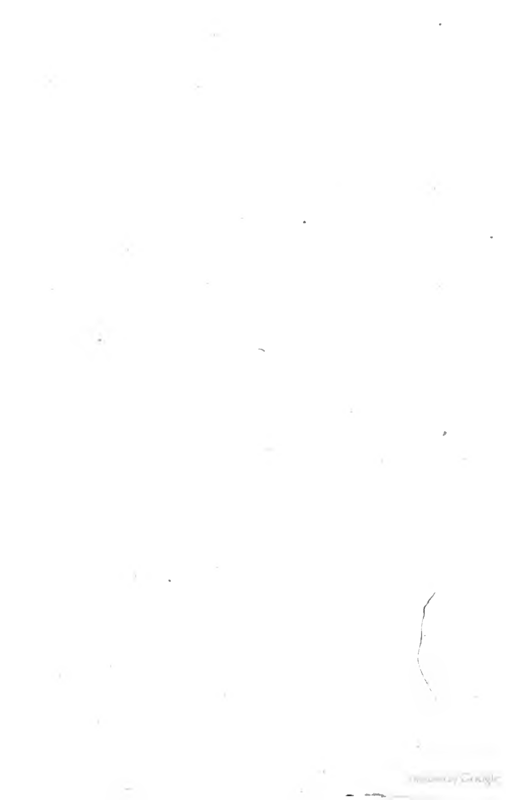
TOMUS SEXTUS

NEAPOLI MDCCLXXV.

Sumtibus Josephi de Dominicis, & Michaelis Stasi.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

CAPUT I.

DE MATRIMONIO.

I. *Transitus.*
II. *Matrimonium generis humani seminarium.*
III. *An sit aliqua obligatio ad ineundum matrimonium?*
IV. *Vaga libido juri naturali repugnat.*
V. *Genus humanum non debet propagari citra leges connubii.*
VI. *Obligatio ad ineundum matrimonium qualis possit esse ex legibus civilibus.*
VII. *Qualis illa sit ex lege naturali.*
VIII. *Quousque circa matrimonium lex civilis disponere possit.*
IX. *Matrimonia irregularia Amazonica.*
X. *Regularis matrimonii leges, & jura.*
XI. *Unde marito imperium in uxorem oriatur.*
XII. *An illud immediate a Deo conferatur.*
XIII. *An necessario involvat jus vitæ & necis.*
XIV. *An consensus, non concubitus faciat nuptias.*
XV. *Unam pluribus simul nubere, aut misceri nefas.*
XVI. *Polygamia multis populis in usu.*
XVII. XVIII. *An illa repugnet juri naturali.*
XIX. *Perfectissima species conjugii, unam uni jungi.*
XX. *Matrimonium temere dissolvere nefas.*
XXI. *Adulterium & malitiosa desertio solvunt matrimonium.*
XXII. *An intolerabiles mores sint caussa divortii.*
XXIII. *De sensu legis divinæ circa divortia nonnullorum sententiæ.*
XXIV. *Inprimis Miltoni recensentur.*
XXV. *Ad matrimonium ineundum requiritur habilitas physica.*
XXVI. *De errore circa matrimonium.*
XXVII. *Uni nupta alteri non recte nubit.*
XXVIII. *Matrimonia inter consanguineos quare vetita.*
XXIX. *Pudor circa partes genitales unde?*
XXX. *De nuditate.*
XXXI. *Origo pudoris naturalis.*
XXXII. *Connubia inter parentes & liberos nefaria.*
XXXIII. *Hebræorum super*

hac re sententia.
XXXIV. *De connubiis fratrum & sororum.*
XXXV. *De reliquis gradibus prohibitis.*
XXXVI. *De nuptiis minus solemnibus.*

SEQUITUR (1), ut investigemus tum originem & naturam imperii humani, tum quæ præcepta juris naturalis & gentium illud præsupponunt. Sed cum imperium nonnisi inter plures possit intelligi, & vero sacrarum literarum auctoritate constet, abs Deo unum dumtaxat, par hominum ab initio fuisse productum, ad quod, quidquid est mortalium, suas refert origines; igitur priusquam de imperio civili agamus, dispiciendum fuerit de matrimonio, ex quo familiæ proveniunt, & unde imperiis & civitatibus constituendis velut materies oritur (2). Nam quemadmodum corpus humanum ex diversis membris componitur, quæ & ipsa in se considerata corporum instar præ se ferunt: ita & civitates ex minoribus societatibus constant; quarum quædam vocantur simplices & primæ, ceteræ paullo magis compositæ, & fere collegiorum nomine veniunt. Illarum tres sunt, *societas maritalis*, *paterna*, & *herilis*. Quæ ideo sic dicuntur, quia ex aliis minoribus societatibus non componuntur; non quia eas plures duabus personis non ingrediuntur, uti Johan. Frid. HORNIUS de Civitate L. I. c. 1. §. 2. docet. Nam quid prohibet, quo minus unus pater plures liberos, & unus dominus plures servos habeat; qui tamen

(1) Series dicendorum in Offic. Hom. & Civ. L. II. c. 2. aliquantulum ab ea hujus loci differt, & forsitan melior est. Declarat enim statim AUCTOR ipse, se consequenter iis, quæ proposuit supra L. I. c. 7. §. 7. pergere ad status Adventitios, seu eos, in quibus homo, facto aliquo humano præcedente, constitutus sit, quorum quatuor numerat, 1) matrimonium, 2) potestatem patriam, 3) herilem & 4) civilem.

(2) Fuerunt enim familiæ segreges, antequam eæ in civitates demigrarent. Postquam igitur AUCTOR in superioribus libris de principiis universalibus, & de juribus, quæ in naturali statu locum habere solent, egit, non temere nunc transitum facit ad partem jurisprudentiæ hujus insignem, quæ jura familiæ, sive τὸ δίκαιον οἰκονομικὸν ARISTOTELI dictum v. Eth. 10. complectitur. H.

men inter se non minus simplicem societatem constituunt, quam si unus dumtaxat filius uni patri, aut unus servus uni domino foret. Ceterum a matrimonio recte auspicium sumi hujus tractationis docet etiam PLATO de LL. L. IV. (pag. 835. A. Edit. Wech. Ficini.) ATHEN. *Dic age per Deos quam legis conditor primam legem conscribet? An non secundum naturam primum generationis in civitate principium ante omnia legibus exornabit?* CLIN. *Plane.* A. *Principium autem generationis omnibus civitatibus nuptiarum conventus atque communio.* C. *Utique.* A. *Quare si nuptiales primum leges ponantur, bene ad omnem civitatem recte constituendam positæ* (1) *videbuntur* (2).

 §. II.

(1) Γαμικοὶ δὲ νόμοι πρῶτοι κινδυνεύουσι τιθέμενοι, καλῶς ἂν τίθεσθαι πρὸς ὀρθότητα πάσῃ πόλει. Add. DION. HALICARN. L. II. c. 24. pag. 91. in fine. Fragmentum Hieroclis, quod HERTIUS laudat, integrum referri meretur. Monet in eo Philosophus, Nuptiis nihil magis necessarium esse, quoniam genus humanum ad societatem natum sit, & matrimonio prima & simplicissima societatum omnium contineatur. Neque enim civitas ulla, addit, sine familia perfecta, si paterfamilias cælebs sit. Ἀναγκαιότατος ἐστιν ὁ περὶ τοῦ γάμου λέγος. Ἅπαν μὲν γὰρ ἡμῶν τὸ γένος ἔφυ πρὸς κοινωνίαν. Πρώτη δὲ καὶ στοιχειωδεστάτη τῶν κοινωνιῶν, ἡ κατὰ τὸν γάμον. Οὔτε γὰρ πόλεις ἂν ἦσαν, μὴ ὄντων οἴκων· οἶκός τε τῷ ὄντι ὁ τοῦ ἀγάμου· τέλειος δὲ καὶ πλήρης ὁ τοῦ γεγαμηκότος. HIEROCLES de Nuptiis, apud Stob. Serm. LXV. p. 300. Ed. Hier. Needham.

(2) Et HIEROCLES Libro de nuptiis: Πρώτη καὶ στοιχειωδεστάτη τῶν κοινωνιῶν ἡ κατὰ τὸν γάμον. *Prima & exordialis societas est, quæ fit per nuptias.* Adde eam maxime naturalem esse & arctissimam. ARISTOTELEM VIII. Eth. 12. Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. *Quæ enim inter virum & uxorem amicitia est, maxime secundum naturam videtur esse.* Idem alibi: Κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄρρενι μάλιστά ἐστιν. *Per naturam maxima societas est inter marem & fœminam.* MENANDER:

Οἰκεῖον οὕτως οὐδέν ἐστιν, ὦ Λάχης,
Ἐὰν σκοπῇ τις, ὡς ἀνὴρ καὶ γυνή.
Nil adeo, si rem spectes ut oportet, Laches,
Conjunctum est, quam sunt vir & materfamilias. H.

§. II. Postquam igitur morti obnoxium fuerat redditum genus humanum, ne aut nova semper stirps creando esset sufficienda, aut tam nobilis speciei duratio unius ætatis spatio extingueretur, sapientissimus Creator prospexerat (1) discrimine sexus, & naturali facultate indita commixtis corporibus sese propagandi. Idque ne fortasse per incuriam, aut ob molestias partus aut educationis mortales omitterent; mutuam sexuum in se invicem propensionem, & acres stimulos, simul ardentissimum in prolem affectum inlevit (2), ut libenter & jucunde obirent, citra quod mortalium genus perdurare non poterat; sic ut in *delectationibus animantium major sit voluptas generandi, quam pascendi:* quod observatum Baconi de Verulamio de Augm. Scient. L. VII. c. 2. Seneca Hippolyto v. 466. *Providit ille maximus mundi parens. Cum tam rapaces cerneret fati manus. Ut damna semper sobole repararet nova, Cælibem vitam probet Sterilis juventus, hoc erit, quidquid vides, Unius ævi turba.*

§. III. Circa matrimonium primo inquirendum, an ad illud ineundum, sobolemque generandam homines, cetera habiles, ulla obligatione teneantur? Nam non minus circa hoc, quam alia, ad quæ naturali adpetitu homo fertur, ut est conservatio sui ipsius, amor & educatio sobolis, quidam dubium movent, quasi isthæc lege naturali non sanciantur. Eo quippe opus non fuisse,

(1) Quod dictum Auctoris quum displicuisset Theologis quibusdam, ita caussam suam tueri fategit Pufendorfius in Specim. controversiar. circa jus naturale c. 3. §. 7. „ Et quia omniscius Creator illum casum utique præviderat, eidem quoque velut eventualiter prospexisse per discrimen sexus, & facultatem propagandi, ne genus humanum ultra ætatem unius hominis non duraret. Eoque per sapientiam Creatoris generandi mediante sexus diversitate usum habuit in statu hominis tam integro, quam corrupto. In illo enim statu proventura erat soboles primæ integritatis hæres, ut plures Deus haberet cultores; in altero autem statu proventura erat soboles corrupta, ne, per irrepentem ex peccato mortem, intra unam ætatem genus humanum interiret, postquam Deo visum non fuit, extincto priore, novum genus hominum innocentium denuo creare; eoque maluit orbem terrarum a corruptis hominibus incoli, quam plane desertum jacere. "

(2) Vid. supra L. IV. c. 11. §. 3. H.

se, cum jam antea instinctus, & adpetitus sensitivus in talia sat valide propellat. Enimvero usque adeo non sequitur, jus naturæ ista non præcipere, quia in eadem instinctus naturalis fertur; ut potius exinde adpareat, naturam ista quam accuratissime voluisse observari, utpote incolumitatem generis humani immediate conservantia: dum velut diffisa sola rationis dictamini eidem succenturiari jussit instinctum ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat. Add. OPPIANUS Cynæget. L. III. v. 107. seqq. & HALIEUT. L. I. v. 702. seqq. Quotusquisque enim liberis operam daret (1), qui sæpe materiam dolendi, semper curarum & laborum præbent; ni super rationem etiam naturalis inclinatio eodem traheret? (vid. EURIPIDES Medea v. 1090. seqq. Et HIPPOL. Coron. 616. seqq.) Intercedente cumprimis actu non adeo gravi, & consortio mulierum, quod sapienti vile juxta ac tædiosum citra istas illecebras foret. Add. VALER. MAXIMUS L. VII. c. 2. §. 1. ext. Mich. MONTAIGNE Essais L. III. c.5. p. m. 137. CARTESIUS de Passion. XC. Equidem novimus, multum differre, instinctum naturalem, & dictamen rationis; in compluribus quoque ea in diversum tendere; & istum huic reluctantem esse compescendum; quod ipsum posse animi sit non degeneris. Enimvero quamquam solus instinctus per se non obligat; contingit tamen, ut ad aliquid obligemur, ad quod per instinctum quoque inclinabamur (2). Neque vero ideo mater a peccato in legem naturæ immunis est, quæ prolem occidit infamiæ vitandæ caussa, licet instinctum erga prolem alio instinctu, nempe metu & fuga infamiæ superet, uti arbitratur GRASWINCKEL ad Grot. L. I. c. 1. §. 11. Nam non solo matris instinctu, sed & lege munita erat infantis vita. Et nosse debebat mater, minoris esse infamiam suam, quam mortem ejus, qui ex actu exsistit, in quem ipsa antea consenserat. Unde si famæ cura pluris ipsi erat, quam voluptas coitus, aut amor sobolis, ante admissum v[illegible]m expendisse id debe-

(1) Quod autem de maribus commemoratur, multo magis de feminis dicendum est, propter partus dolores, & tot alia matrimonii incommoda muliebria.

(2) Exemplo sit conservatio sui. V. supra L. II. c. 4. §. 16. H.

bat (1). Post haudquidquam proles mori mereţur, ne parentem peccasse innotescat. Denique contracto matrimonio, cum fœcunditatem præstare conjuges non possint, (vid. Genes. XXX. 1. 2.) æque legi naturæ satisfecit, qui paucorum, quam qui multorum parens liberorum factus est. Nec habet, quod peccatum metuat, cui sterilis uxor obtigit. SENECA L. II. Controv. 13. *Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fœcunditas; sui juris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo lenta est, & demoratur. Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur. Licet lex dies finiat natura non recipit.*

§. IV. SED ut distincte procedamus, illud primo satis constare arbitramur, juri naturali non congruere illas libidines, quæ nullum alium finem præter obscœnam titillationem habent. Quo acriores enim sunt stimuli, queis in Venerem homines solicitantur; eo magis legi naturali curæ est, ne per istos decorus ordo, pacificæ societati necessarius turbetur, quin potius iidem ad combinandos hominum animos inserviant. Inde damnatur flagitiosa illa fœditas, qua quidam in brutorum corpora, aut parem in sexum feruntur. Quod vitium tantopere quondam apud Græcos inoleverat, ut PLATONI L. VIII. de LL. arduum videatur, in perfecta sua civitate Græcanica legibus id compescere (2). PHOCYLIDES: *Neque cum brutis animantibus scansorium cubile intres. Neque infamia affice uxorem per turpes lectos.*

(1) Instabit femina, id se a vi instinctus sui impetrare non potuisse. Quod interdum credibile est, si de momento decretorio sermo sit. Sed potuerant & debuerant instinctui huic antea ne in istam vehementiam exardesceret, fomenta subtrahi, sobrietate, precibus & aliis exercitiis pietatis, & frustra naturam accusat, quæ motus & concussiones ejus sopire & edomare potuisset & debuisset.

(2) Usum nefanda hac Venere Solonem, testatur PLUTARCHUS in Amatorio, & Zenonem, Stoicæ sectæ Principem, DIOGENES LAERTIUS L. VII. Adde ARISTOTELEM II. Pol. 7. ubi de bellicosis nationibus, & c. 8. ubi de Cretensibus. Conf. MEURSIUM L. III. de Creta c. 13. A Græcis transiit ad Romanos. V. omnino H. GROTIUS ad Roman. I. 27. H.

Ctos. Nec transcendas naturæ concubitus Venere illicita. Ne ipsis quidem brutis mas consensu in concubitum. Neque etiam fœminæ lectum virorum imitentur. PLINIUS L. X. c. 63. *In hominum genere maribus diverticula Veneris excogitata, omnia scelere naturæ fœminis vero abortus. Quantum in hac parte multo nocentiores quam feræ sumus.* Add. ÆSCHINES Orat. in Timarchum. Scilicet uti Critias dicebat: Κάλλιστον εἶδος ἐν τοῖς ἄῤῥεσι τὸ θῆλυ, ἐν δ' αὐτοῖς θήλεσι τοὐναντίον. *Pulcerrima species inter mares quidem fœmina, inter fœminas autem e diverso.* DIO CHRYSOTOMUS Orat. de Pulchritudine. Ubi obiter monendum, quod cum legibus Turcarum mascula Venus detestabilis habeatur, illi bello captis pueris fœde soleant uti, jactantes, quod de rebus bello partis quisque pro lubitu disponere queat. Uti observat SCIPIO AMMIRATUS Disc. L. V. c. 5. Contra apud Peruvianos tam detestabile id vitium habebatur, ut qui per rixam alterum eo vocabulo adpellaverat, per aliquot dies velut infamis esset, ob tam fœdæ rei nomen ore usurpatum. GARGILASS. DE LA VEGA Comment. Reg. L. III. c, 13. (1). Sed & regularem sexuum commixtionem cum non voluptatis caussa, sed ad propagandam sobolem natura fuerit commenta; utique intentioni hujus repugnat, qui nihil heic spectant aliud, quam ut pruritum istum demulceant. MARTIALIS Epigr. 91. *Commenta es dignum Thebano ænigmate monstrum; Huic ubi vir non est, ut sit adulterium.* Equidem quibusdam persuasum est, complures gentes hanc partem naturalis libertatis censuisse, ut innupti innuptæque corporis sui copiam invicem commodandi haberent licentiam, etiam deliciarum dumtaxat, & voluptatis caussa, gratis, aut pacta mercede. Sic SELDENUS L. V. c. 4. ex Ebræorum doctoribus ostendit, ante

(1) Abundat hoc caput, ut jam Cl. BARBEYRACO observatum est, lectionis copiis, iisdemque pro parte male digestis. Argumentum scilicet per se primum amœnum, deinde etiam tale, in quo in primis ab ipso dissentirent adversarii ejus, præ ceteris ornatum & instructum esse voluit AUCTOR. Nimis exuberante tamen doctrina sua effecit, ut voluptatem hic satietas comitetur. Quæ ipsi supervacua videbantur, in notas rejecit Cl. BARBEYRACUS. Nos omnia, uti ab AUCTORE profecta sunt, retinuimus, utrumque eodem redire existimantes.

ante legem Mosaicam licuisse fœminæ innuptæ, ac nondum desponsatæ sui corporis gratis aut pro mercede facere sine consensu in vitæ communionem. Sed ex lege Mosaica ejusmodi innuptarum concubitus primo Ebræis interdictos fuisse, adeo ut dein nec mercedis, nec libidinis caussa extra matrimonium circumcisis inter se concubitus aliquis licitus haberetur. Etsi circumcisi cum pagana innupta concubitum in certis casibus illi non judicarint illicitum. Quo fine allegant Deuter. XXIII. 18. Levit. XIX. 29. Genes. XXXVIII. 14. Add. GROTIUS ad Genes. XX. 9. Rationem autem proscriptarum e sancto populo meretricum hanc adfert MAIMONIDES, citante SELDENO; tum ut evitentur contentionum & simultatum mala, quæ ex ejusmodi libidine, matrimonio non cohibita, oriri solent; tum ut bono illi fruamur distinctionis ac certæ notitiæ familiarum. Ad paganorum testimonia provocare nihil attinet. Vid. EPICTETI Enchirid. c. 47. PLAUTUS Curculione Act. 1. sc. 1. (v. 33. & seqq.) PH. *Quin leno hic habitat*. PAL. *Nemo hic prohibet nec vetat, Quin quod palam est venale, si argentum est, emas. Nemo ire quenquam publica prohibet via; Dum ne per fundum septum facias semitam, Dum te abstineas nupta, vidua, virgine, Juventute, & pueris liberis, ama quod lubet*. Ad impudentiam sibi nihil reliquit adolescens ille apud QUINTILIANUM Declam. 14. qui non veretur accusare meretricem, quod sibi poculum odii dederit, ex quo desierit amare. Inter alia dicit: *Habui tamen, unde ad vitæ necessitates, concessa gaudia parca mediocritate sufficerent. Ideoque meretrice tantum, & quæ certissima est in voluptate frugalitas, una frui semper eademque contentus*. Enimvero satis patet, si in universum id reciperetur, ut omnes sibi membra generationi destinata soli libidini exercendæ data crederent, eique usui unice adplicarent, decoram inter homines, & tranquillam societatem subsistere non posse. Id quod sufficit ad probandum, juri naturali eas libidines (1) damnari

(1) Quare ingenio nimis indulsit THOMASIUS Jurispr. Div. L. III. c. 2. quum luxuriante calamo præ se ferret, concubitum cum bestiis, pæderastiam, consuetudines vagas, uno verbo, omnem usum membrorum genitalium, soli libidini exercendæ

ri (1). Nam, ut loquitur Rich. CUMBERLAND de Leg. nat. c. 5. §. 46. *nihil secundum rectam rationem statui potest, in quod omnes non possint consentire.* Quanquam neque juris naturalis dictamen, circa hancce rem, adeo exolevit etiam apud illos, ubi velut publica securitas isti vitio erat indulta (2), ut vagam libidinem probarent, ac ab omni turpitudinis nota absolverent. *Turpiter facere meretricem, quod sit meretrix.* *Ulpiani* pronunciatum est; & gravissimæ instar pœnæ habebatur, apud Ædi-

dæ intentum, Jure Naturæ non esse illicitum: sed ut Illicitus esse intelligatur, decurrendum esse ad leges positivas universales. Verum recte deinde mutavit sententiam suam vir Præclarus in Fundam. Jur. Nat. & Gent. L. III. c. 2. §. 6. 7. 21. & seqq. adgnoscens, has conjunctiones repugnare honestati saltem naturali, qua parte jam non dissentit ab AUCTORE nostro.

(1) Legi nuper scriptum: *Cum sodomia & scortatio ex principio socialitatis prohibita dici nequeant, haberi ea crimina pro permissis jure naturæ.* Quod nollem scriptum. Si cui demonstratio AUCTORIS non sufficiat, paulo clariore utemur. Novit homo, nobilitate naturæ longe supra bestias se constitutum & ut vitam (V. supra L. II. c. 4. §. 16.) ita cetera naturæ bona ac facultatem generandi non frustra sibi datam a summo naturæ opifice Deo; hanc haud dubie, ut humanum genus propaget, & sobolem non gignat tantum, sed & educet, quo in placens Deo animal evadat. Finem hunc non obtineri nefando concubitu: ex Sodomia etiam monstra gigni, in aperto est. Bene MAXIMUS TYRIUS Differt. 10. Ἄδικος ἡ μῖξις, ἄγονος ἡ συνουσία. Ἐπὶ πετρῶν σπείρεις, ψάμμους ἀροῖς. Μετένεγκε τὰς εὐφροσύνας ἐπὶ τὴν φύσιν τρέψον. Ἐπὶ τὴν γεωργίαν τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐγκάρποις ἥσθητι ἡδοναῖς. *Scelestus est iste coitus, infœcundus complexus. In saxis seris, arenam aras. Ad ea, quæ natura præscribit, voluptatem eo inverte tuam: ad agriculturam oculos converte: fœcunda te oblecta voluptate.* PLUTARCHO in amatorio audit ἡ παρὰ φύσιν ὁμιλία πρὸς ἄῤῥενας, *consuetudo cum viris adversa naturæ*, & amor νόθος sive spurius. H.

(2) Ut Athenis, cujus instituti auctorem Solonem eximie laudat Philemon Delphis apud H. GROTIUM Excerpt: Poët. Græcor. p. 764. sequ. Romæ, etiam Augustini ævo. V. L. 27. *in fine D. de Petit. heredit.* AUGUSTINUS L. 14. de Civitat. Dei c. 18. HENELIUM Ot. Vratislav. c. 50. THUANUM L. XXXIX. Histor. ad A. MDLXVI. ab initio, ubi de Pii V. Pontificis zelo contra meretrices. H.

Ædiles licentiam ſtupri vulgando exiſtimationis jacturam facere. TACITUS A. II. (c. 85.) *Viſtilia prætoria familia genita licentiam ſtupri apud ædiles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſus impudicas in ipſa profeſſione flagitii credebant.* Utcunque tamen tolerata iſta per conniventiam apud gentes in Venerem proniores, ut matronarum atque virginum honeſtarum pudicitia paucioribus inſidiis foret obnoxia. Et uti uxoris tantum ſuæ notitiam habuiſſe ſingularis ſanctimonia apud honeſtos judicatum fuit; ita alicubi ſolutas & vilioris ſortis fœminas inerraſſe; juvenilis quædam labes habita, lubrico ætatis apud mitiores non tam defenſa, quam utcunque elevata. Vid. CICERO pro Cælio (c. 16. & ſeqq.) EPICTETI Enchirid. c. 47. Add. prolixus locus *Muſonii*, apud STOBÆUM Serm. VI. Et inprimis GROTIUS ad Matth. c. V. 27. Ita quoque obiter notandum, apud Muhammedanos ſcortationem cum ancillis inter licita haberi. Indi tamen gentiles heic ſanctiores, quibus & ſcortatio ſimplex grande peccatum ducitur, teſte Petro DE VALLE Itiner. Part. III. Memorabile quoque eſt, quod PLUTARCHUS de Virtutibus Mulierum tradit, apud Chios ſeptingentorum annorum ſpatio neque adulterii ullius, neque virginitati extra matrimonium oblati vitii mentionem ullam fuiſſe. Et tamen fœminis formoſiſſimis ea inſula celebris eſt.

§. V. ID præterea conditionem humanæ naturæ penitius rimanti non obſcure patet, hautquidquam congruere, genus humanum per concubitus vagos, ac lege ſolutos propagari, utut fortaſſe uterque concumbentium, aut alteruter intentionem habeat eo actu prolem excitandi. Qualem vitam antiqui Attici agitaſſe dicuntur ante Cecropem, pecorum ritu ſine lege cohabitantes. Ex quo concubitu ſi qua prolem ſuſceperat, eam offerebat, cui placeret ex illis qui cum ipſa conſueverant. Quam barbariem cum Cecrops abrogaſſet, introductis legibus matrimonialibus, dictus inde eſt biformis; quod cum antea nemo niſi matrem ſuam noſſet, jam & patrem poſſet allegare: an quod vinculo matrimonii duos velut in unum corpus coaleſcere feciſſet. ATHENÆUS L. XIII. c. 1. *Primus Cecrops Athenis unam uni conjunxit in matrimonium, cum turpes prius fierent congreſſus,*

mi-

minusque honestæ communes nuptiæ. Quamobrem visus est nonnullis ancipitis naturæ, (διφυὴς) fuisse creditus, cum priores ob multitudinem patrem dignoscere non possent. Sed quis non videt, quam parum ab armentis abfuturus erat homo, connubii legibus remotis? cujus tamen aliqua simulacra in non paucis brutis cernere licet. QUINTILIANUS Inst. Or. L. IX c. 2. Apud VIRGILIUM IV. Æn. (550.) *non licuit thalami expertem sine crimine vitam degere, more feræ? quanquam de matrimonio quæritur Dido, tamen huc erupit ejus affectus; ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum* (1). Quid enim rixarum fuisset oriturum inter mares circa formosas fœminarum (2)? Qui eo frequentius quam tauri inter se forent committendi, quod his nulli in Venerem stimuli, nisi ubi vacca impleri desiderat; quæ semel per annos singulos marem admittit: cum homo sit animal semper in Venerem paratum. Quam porro ad propagandam speciem inepta ista plurium feminum confusio? Nam si qua uni sese soli servaret, connubii instar foret. Magna insuper prægnantis fœminæ imbecillitas, & alieni auxilii indigentia. Sed quis marium opem ferat (3), nisi ex se prægnantem norit; quod sine connubio sciri vix potest. Prolis humanæ educatio laboriosa simul & sumtuosa, cuique fœmina unica vix sufficiat. Quis autem marium, nisi suæ prolis curam suscipiat; quam dignoscere in vaga illa licentia haut in proclivi est. Nam quod ARISTOTELES Polit. L. II. c. 2. refert, quibusdam Lybiæ populis, (qui fortasse iidem sunt, quos Nicolaus DAMASCENUS de Moribus gentium. Limyrnios vocat,) uxores fuisse communes: Τὰ *μέντοι γενόμενα τέκνα διαιρεῖσθαι κατὰ τὰς ὁμοιότητας; sed*

(1) Qui locus Quintiliani perinde ac ille Virgilii, qui Quintilianeo inseritur, nihil ad rem facit.

(2) Sed formosæ nunc quoque raro inter uni placere student, & nunc, propter adulteria, in primis ubi pœnæ eorum capitales sunt, plures homines pereunt, quam olim perierint in rixis. Porro partus ex matrimonio editi complures languidi, neque animi vigore iis similes, qui ex libero congressu suscepti.

(3) PHILEMON Delphis:

Ἐξῆλθες; οἰμώζειν λέγ' ἀλλοτρία 'στί σοι.

Existi? (e lupanari) *jube eam flere, nihil ad te attinet.* H.

ſed ſobolem diſcerni ex ſimilitudine formæ, fallax indicium eſt (1). Quanquam & THEOCRITUS Idyll. 17. adulteræ uxoris argumentum ponat τέκνα ἔοικότα πατρί *Liberos patri diſſimiles*. Contra HORATIUS: (Od. V. v. 23.) *Laudentur ſimili prole puerperæ*. Denique cum ſine legibus connubialibus familiæ, ſine familiis civitates intelligi nequeant, iiſque adeo omnis decorus ordo in vita humana conſtituendus innitatur; apertum eſt, citra connubia homines acturos fuiſſe vitam ſegregem, & paulo minus quam belluinam. Recte HORATIUS Carm. L. III. od. 5. (v. 17. & ſeqq.) *Fœcunda culpæ ſecula nuptias primum inquinavere, & genus, & domos. Hoc fonte derivata clades in patriam populumque fluxit*. Accedit, quod ſine matrimoniis nullæ cognationes ſat diſtinctæ (2) nulla quoque patrimonia poſſunt exſiſtere; quibus ſublatis magna pars commodorum, queis vita humana ſuſtentatur, aut exornatur, perit. Huc facit, quod JUSTINUS L. III. c. 4. memorat de Partheniis, qui metu inopiæ, quippe quorum nulli pater exſiſtebat, cujus in patrimonium ſucceſſio ſperaretur, patria faceſſunt, Etſi ea in narratione paulum variet SERVIUS ad III. Æneid. v. 551. & LACTANTIUS de Falſa Religione, c. 20. Huc accommodari quoque poſſunt pleraque, quæ contra communionem uxorum Platonicam paſſim diſputantur. Addatur STOBÆUS Serm. LXV. Apud PROCOPIUM Hiſt. Perſ. L. I. c. 5. & Agathiam L. IV. cum Cabades Perſarum Rex lege ſcripta fœminarum uſum juſſiſſet promiſcuum eſſe, & quemlibet

(1) Apud EURIPIDEM Electra, cum dixiſſet Senex:

Φιλεῖ γάρ, αἷμα τ' αὐτὸν οἷς ἂν ᾖ πατρὸς,
Τὰ πόλλ' ὅμοια σώματος πεφυκέναι.
Ferme patris quos ſanguis ejuſdem creat,
Solent habere corporis ſimiles notas.

Reſpondet Electra.

Πολλοῖς δ' ἂν εὕροις βοστρύχους ὁμοπτέρους,
Καὶ μὴ γεγῶσιν αἵματος τ' αὐτοῦ, λέρον.
Multos videri eſt paribus ornatos comis
Quos procreavit ſanguis haut unus, Senex. H.

(2) De Hunnis AMMIANUS MARCELLINUS L. XXXI. c. 2. *Nullus apud eos interrogatus, reſpondere, unde oritur, poteſt, alibi conceptus, natuſque procul, & longius educatus.* H.

libet etiam alteri nuptæ concumbere permisisset, a subditis rebellantibus regno dejectus est.

§. VI. Cum igitur manifestum sit, propagationem humanæ speciei utique legibus connubiorum circumscribendam, siquidem decora, & rite composita inter homines societas debet exsistere; jam ulterius videndum, an & qualis sit obligatio ad matrimonium ineundum in ordine ad singulos homines, qui per ætatem, atque habitudinem corporis idonei sunt? Quid legibus multorum populorum heic constitutum sit, passim occurrit. Antiqui Ebræi, docente Seldeno L. V. c. 3. tradebant, præcepto illo divino, *crescite & multiplicamini*, omnes masculos teneri, ut ante expletum annum vigesimum uxorem ducant; nisi aut assiduo legis studio quis incumbat, acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu generationi sit impar. Et hoc præceptum omnes Noachidas stringere. Addebant, qui uxori superstes prolem utriusque sexus, ejusque integri (nam spado aut filia plane sterilis prolis heic vicem non obtinebat,) non haberet, præcepto isti neutiquam satisfecisse. Eum autem, cujus filius & filia mortui relinquerent liberos utriusque sexus, præcepto liberum fuisse, filiorum filiarumque locum nepotibus & neptibus supplentibus. Aliter semper, ætate non effæta, teneri, ubi in prole sexus deesset alteruter. Nec sufficere, ut sterilem quis vetulam, aut quæ nondum viripotens est duceret, nisi & superinduceret fœcundam. Addit Leo Mutinensis de Ritib. Hebraicis Part. IV. c. 2. etsi jam memorato præcepto divino satisfactum sit, si quis prolem masculam & fœmellam habeat; non minus tamen ætate & viribus habilem teneri ad habendam uxorem, evitando fornicationis periculo. (Nonnulla in similem sententiam tradit Plato de LL. L. XI. ubi etiam additur: *Παίδων ἱκανότης ἀκριβὴς, ἄῤῥην καὶ θήλεια*, *Liberorum sufficiens minimum numerus, mas & fœmina.*) Ceterum an ad fœminas quoque id præceptum extenderetur, inter ipsos non satis conveniebat. Maxime probabile est dixisse, fœminas ad certum temporis terminum non obligari; cum in earum facultate non sit, quando velint nubere: conditione tamen commoda sese offerente, utique & ipsas teneri propagationi humanæ speciei operam dare. Occurrit denique apud eosdem hæc sen-

ſententia: *Quicunque negligit præceptum de multiplicatione generis humani, habendum eſſe veluti homicidam.* Et tamen apud Judæos Eſſenorum ſecta effloruit, quæ omnem fœminarum uſum ejecaverat, de qua vid. PLINIUS L. V. c. 17. & SOLINUS c. 38. Apud alias quoque gentes leges atque ſententiæ in eundem fere ſenſum occurrunt. *Mœnia* (1) *apud Nonium in Eunuchare: Si quis patriam, majorem parentem extinguit, in eo culpa eſt; quod facit pro ſua parte is, qui ſe eunuchat, aut aliqua liberos producit, id eſt, procreare differt.* Dicta Muſonii, Hieroclis, & Antipatri videantur apud STOBÆUM Serm. 65. Add. ARRIANUS in Epicteto L. III. c. 7. circa medium. POLLUX L. III. (48. Ed. Amſt.) Περὶ ἀγάμων, τὰς δίκας τῦ ἀγαμίυ καὶ ὀψιγαμίυ, *actiones cælibatus & ſeri connubii* Athenis & Lacedæmone memorat. PLUTARCHUS Lycurgo (p. 48. Ed. Wechel.) talem hujus legem recitat; ut cælibes nudarum certantium ſpectaculo arcerentur; utque circa brumam edicto magiſtratuum forum veſtibus ſpoliati obirent, cantilenam in ſe compoſitam concinentes, merito ita ſe puniri, quod non parerent legibus: præterea honoris ac obſervantiæ; quam præſtabant ſenibus juvenes, expertes forent. Inde IDEM Apophth. Laconicis narrat, Dercyllidæ, præclaro alioquin imperatori quendam juniorum ſede non deceſſiſſe; *neque enim*, inquit, *tu genuiſti, qui mihi olim ceſſurus ſit.* PHOCYLIDES. Μὴ μείνης ἄγαμος, μήπως νώνυμος ὄληαι δὸς τε φύσει κ᾽ αὐτὸς, τέκε δ᾽ ἔμπαλιν ὡς ἐλοχεύθης. *Ne maneas cælebs, ne forte obſcurus pereas: Da aliquid naturæ, & gigne viciſſim, ſicut genitus es.* PLATO de LL. L. IV. *Uxorem ducere debet quiſque cum annos habet triginta, cogitans, quod natura quadam humanum genus immortalitatem conſequitur; cujus rei quiſque natura ſummopere cupidus eſt. Nemo enim eſt, qui non deſideret perpetuum apud poſteros nomen habere. Genus itaque hominum immortale hoc modo in ſempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum & idem ſemper generationem immortalitatem adipiſcitur. Nefas autem eſt, immortalitate ſeipſum ſponte privare. Hac vero ex animo ille ſe privat, qui filios & uxorem negligit.* Add. IDEM L. XI. de LL. Ci-

(1) Lege potius Moinia. H.

CICERO quoque de Finib. L. III. ad hoc ut homo e natura vivat, consentaneum esse dicit, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos procreare. De Benianis refert Philipp. BALDÆUS de Idololat. Indor. Gentil. Part. II. c. 3. turpe apud ipsos haberi sterilem & improlem esse: Tales enim, dicunt, digni non sunt, qui mane primi hominem adspiciant. Sic Romæ Camillus, & Posthumius censores aera pœnæ nomine eos, qui ad senectutem cælibes pervenerant, in ærarium deferre jusserunt. VALER. MAXIMUS L. II. c. 9. quod multæ genus vocabatur *uxorem*, vid. *Festus in uxorium*, & ibi Joseph. Scaliger. Illius facti meminit etiam PLUTARCHUS Camillo. Elegans est locus ex oratione Metelli apud GELLIUM L. I. c. 6. *Si sine uxore, Quirites, possemus esse omnes, ea molestia careremus: sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode nec sine illis ullo modo vivi possit; saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum.* Huc quoque facit, quod Posidonius Mysos, sine mulieribus vitam ductitantes, Abios vocaverit; *vitam cælibem ac sine conjugibus dimidiatam esse putans* STRABO L. VII. (p. 454. C. Ed. Amst.) De lege Papia Poppæa vid. Lipsius ad III. Ann. Taciti. & Jacob. GOTHOFREDUS. Quam legem Christiani Imperatores abrogarunt, uti probabile videtur sacerdotum suasu. Vid. *tit. C. de Infirmandis pœnis cælibatus*, & SOZOMENUS Trist. Eccles. L. I. c. 9. Memorabilis quoque est oratio Augusti apud DIONEM CASSIUM L. LVI. ÆLIANUS V. H. L. VI. c. 6. recitat legem Spartanorum, ut qui tres filios reipublicæ suppeditaret, is ab excubiis liber esset; qui vero quinque, ab omnibus publicis officiis & sumtibus immunitatem haberet. Add. quoque prolixus locus Hieroclis apud STOBEUM Serm. 73. Ex iisdem porro consequitur, nefas esse masculos saltem invitos evirare, eoque commendanda lex Domitiani de non castrandis maribus. Vid. SUETONIUS Domit. c. 7. STATIUS IV. Sylvarum. *Qui fortem vetat interire sexum.* Add. MARTIALIS L. VI. Epigr. 2. Post quod edictum solitam prius peti veniam a principe, vel præside provinciæ, si quis vel se vel alium vellet evirare, docet CASAUBONUS add. I. Suetonii ex Justini Martyris Apolog. 2. Add. Deuteron. XXIII. 1. JOSEPHI Archæol. IV. 8. & *L.* 27. §. 28. *D. ad L. Aquil. Novell.* 142. & ibi Dion. GOTHOFR.

L. 4. §. 2. *L.* 5. *D. ad L. Cornel. de Sicariis* (1). EUSEBIUS de Præpar. Evangel. L. VI. c. 8. *In Syria & Osroëne sunt etiam Galli, & in Phrygia matri demum multi abscindebantur. Deinde Rex Abgarus omnium quoque manus, qui id agebant, abscindi jussit, nec quisquam postea in Osroëne virilia sibi amputavit.* QUINTILIANUS L. VI. c. 12. *Mihi naturam intuenti nemo non vir spadone formosior erit; nec tam aversa unquam videbitur ab opere suo providentia, ut debilitas inter optima inventa sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si nasceretur, monstrum erat. Libidinem juvet ipsum effœminati sexus mendacium; nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut si qua pretiosa fecit, fecerit & bona.* Quomodo Hermotimus ultus fuerit Panionium, a quo exsectus fuerat, vid. apud HERODOTUM Urania. Quare tamen reges Orientis potissimum inter ministeria sua adsciscere spadones amaverint, docet XENOPHON Cyropæd. L. VII. (p. 116. Ed. H. Steph.) Quibus accedit & hæc ratio, quod reges eo minore cum invidia in bona ipsorum succedere possint, cum liberis careant. HELIODORUS quoque Æthiop. L. VIII. (in fine.) Περσῶν βασιλείας αὐλαῖς ὀφθαλμοὶ καὶ ἀκοαὶ τὸ εὐνούχων γένος, οὐ παίδων, οὐ συγγενείας, τὸ πιστὸν τῆς εὐνοίας μετασπώσης, ἀλλὰ μόνου τοῦ πιστεύσαντος ἀναρτώσης. *Persarum regiis aulis oculi sunt & aures eunuchorum genus: qui cum neque liberos neque cognatos habeant, quibus eorum animi devincti esse possint, pendent ex eo solo, qui se illis credidit* (2). CLAUDIANUS in Eutropium L. I. (vers. 187. 188.) *Eunuchus nulla pietate movetur. Nec generi natisve cavet.* Sed quia eunuchi crudeliores credebantur, apud Judæos judicare non permittebantur teste GROTIO ad Deuter. XVI. 18. Sicuti & in India commune est dicterium; bruta animalia castrata ferociam exuere, sed homines exsectos plerumque longe deteriores, superbioresque & magis intolerabiles fieri. Obiter quoque notari potest illud apud EUNDEM L. IX.

(1) Add. PAULLUM L. V. Sentent. 23. §. qui hominem. *L.* 1. & 2. *C. de Eunuchis*. Multa habet de eunuchis Nic. HENELIUS Ot. Uratislau. c. 35. H.

(2) HERODOTUS L. VIII. sive in Urania observavit, apud Barbaros pretiosiores eunuchos esse, quam non castratos, propter eorum fidem in quacumque re ipsis commissa. H.

L. IX. Ἔχει τὶ ζηλότυπον τὸ εὐνούχων γένος, ὧν γὰρ ἀπεστέρηται, τούτων εἰς κώλυμα τοῖς ἄλλοις προβέβληται· *Habet quiddam zelotypum eunuchorum genus: quibus est enim ipsum privatum, ad hæc aliis prohibenda objicitur.* Illud quoque a quibusdam observatum, quod virorum numerus major, aut certe par sit fœminarum numero, inde occasionem esse petitam faciendi eunuchos in regionibus illis, ubi fœminas una plures ducere est concessum. Alii tamen jure belli eunuchos primum introductos arbitrantur, dum victor, qui occidere victos poterat, radicem velut propriorum affectuum & necessitudinem captis adimit, ut eo securius rerum suarum custodiam illis credere posset (1).

§. VII. Merum autem jus naturale spectantibus adparet, cum socialis vitæ fundamentum sit matrimonium (2), homines quoque omnino ad id ineundum obligari, prout tenentur ad omnia, quæ ad eum finem necessario faciunt; per modum tamen præcepti affirmativi, indefiniti, & indeterminati, & quod non singulos necessario, & quovis tempore obligat. Præcepta quippe affirmativa ad sui impletionem requirunt occasionem. Matrimonii autem contrahendi occasio non ex sola ætate, aut generandi aptitudine intelligitur; sed ut copia quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem, & prolem nascituram; ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendum partes patrisfamilias. Plinius L. I. Epist. 14.

(1) Vid. Brissonius Select. Antiq. Jur. Civil. L. II. c. 21. & Bynkershoekii Observ. Juris Romani L. IV. c. 5. pag. 355.

(2) *Quum autem ad tuendos conservandosque homines, hominem natum esse videamus: consentaneum est huic naturæ, ut Sapiens velit gerere & administrare Rempublicam, atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos*, Cicero de Finibus bon. & mal. R. III. c. 20. Ciceroni concinit Pythagoras, qui dicere solitus erat, Gignendos esse liberos, ut post nos exsistant, qui Divinitatem adorare possint. Ὅτι δεῖ τεκνοποιεῖσθαι· δεῖ γὰρ ἀντικαταλιπεῖν τοὺς θεραπεύοντας τὸν θεόν. Jamblich. de vita Pythag. c. 18. num. 83. Edit. Kusteri. Ubi in versione prætermissa sunt verba postrema, quæ tamen rationem continent, quare ducenda sit uxor. Addantur verba Hieroclis apud Stobæum Serm. 65. & 75. & Gataker. ad M. Antoninum L. VIII. §. 31.

Quum publicos mores, atque etiam leges civitatis intueor, quæ vel inprimis census hominum spectandos arbitrantur, ne de facultatibus quidem prætereundum arbitror. Et sane de posteris, & his pluribus, cogitanti, hic quoque in conditionibus deligendis ponendus est calculus. Add. oratio M. Hortali apud TACITUM A. II. (c. 37.) Legibus Islandorum extreme pauperibus matrimonium inire interdictum. Vid. Arngrimus JONÆ de Islandia. c. 8. Aliquando etiam præsentium temporum, & incumbentis functionis conditio de matrimonio cogitare non patitur. Vid. 1. Corinth. VII. 26. Igitur non modo non est necessarium, sed stultum insuper, juvenes animum ad uxores adplicare, qui sibi suisque nil nisi strenuam esuritionem possint polliceri, ac civitatem mendicabulis sint impleturi, aut qui ipsi supra pueros parum sapiant. Imo recte faciunt, qui matrimonium differunt, quo commodis per cælibatum animum excolant, ac ad præstanda egregia societatis humanæ ministeria sese præparent; id quod uxoratis per mores civitatis, aut genium fœminarum non ita licebat. Præterea quia matrimonio est opus, tum ut per sobolem humana species conservetur, tum ne vaga libido decus societatis humanæ polluat; adparet, siquidem neuter horum finium detrimenti quid passurus sit, non reprehendendum illorum cælibatum, qui probabiliter prævident, sese in cælibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles sese deprehendunt, plus humano generi, aut civitati suæ utilitatis posse præstare, quam uxoratos. Adeoque si quis sublimiori agatur genio (1), ut stimulos illos vel non sentiat, vel facile retundat, ἐραστὴς τοῦ μὴ ἐρᾷν, *qui hoc ipsum amat, nihil amare*. uti est apud PHILOSTRATUM in Vita Apollonii Thyanæi L. VIII. c. 3. quique alio modo, quam per munus proletarii, bene merendo utilem sese civem universi præbere queat, hautquidquam putandus est per naturam obligari, ut omnino præclaris suis conatibus per muliebres illecebras velut remoram injiciat. Add. ARRIANUS in Epicteto L. III. c. 22. p. m. 311. 312. edit. Wolfii. & Cornelius NEPOS Epaminonda c. 10. Præsertim cum pauci admodum sint, in quos

(1) Ut non pauci utriusque sexus & omnis ordinis homines ab initio Christianismi, De quibus insignia testimonia congessit H. GROTIUS Annot. ad Matth. XIX. 12. H.

quos iſta animi corporiſque temperies cadit, ut deſiderium poſterorum, ac in ſexum fœminum proclivitatem digerere, caſtitatemque impollutam ſervare queant. Multo minus autem reprehenſio metuenda eſt illis, qui cum ex priori matrimonio liberos habeant, hiſce prægravem novercam aut vitricum ſuperinducere nolunt; ubi & in liberorum fraudem id tendit, & ipſis, matrimonii finem expendentibus, conjuge deinceps carere in proclivi eſt. Etſi nimis dura videatur lex Charondæ (1) apud Diodorum Siculum L. XII. c. 12. qui e conſilio civitatis removebat, ſi quis novercam liberis ſuperinduxiſſet. *Nunquam enim fore exiſtimabat, ut is bonum patriæ conſilium daret, qui liberis ex ſe natis perperam conſuluiſſet. Nam quibus primæ nuptiæ bene ſucceſſerunt, iis hac felicitate perfunctis adquieſcendum: qui vero infelix matrimonium experti, idem erratum denuo committerent: inſipientibus merito accenſendos eſſe*. Enimvero non ſemper male per ſecundas nuptias liberis prius genitis conſulitur. Et qui felix matrimonium expertus eſt, paris felicitatis eſt cupidus; qui infelix, poſt procellam placidos ventos ſperat. Extat incerti poëtæ epigramma Antholog. L. I. *Ἐιπς ἅπαξ γήμας, πάλι δέυτερα λέκτρα διώκει, Ναυηγὸς πλώει δὶς βυθὸν ἀργαλέον*. *Altera poſt unam conjux cui ducitur, audet Naufragus inſidum rurſus adire ſalum*. Cui ex adverſo oppoſuit non minus argutum epigramma Henricus Stephanus: *Ὅστις ἅπαξ γήμας, πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει. Ὀυχ ἅτος μομφῆς ἄξιος ὐδεμιῆς. Ἐι' κακὴ ἡ πρωτη, τάχα δευτέρη ῶ καλὴ ἔσται.*

(1) Duri quoque nimis Chriſtiani Patres adverſus ſecundas nuptias, uſque adeo, ut eas nec Sacerdotali benedictione dignarentur. (V. Chrysostomus Hom. 2. in Epiſt. ad Titum. Hom. 7. in poſteriorem ad Timotheum c. 9. cauſ. 31. quæſt. 1. Hieronymus L. 1. adverſus Jovinian. c. 4. & 5. Ambrosius Comment. in 1. ad Corinth. & in 1. ad Timoth. c. 3. *c. 1. X. de Secund. nupt.*) Quorum ſuaſu credibile eſt a Chriſtianis Impp. non pauca conſtituta ad licentiam earum nuptiarum refrænandam. *tot. tit. C. de Secund. nupt.* Etſi Conſtitutionum illarum aliquæ quoque primi thori liberorum latæ. V. & Thuanum L. XXV. Hiſtor. ad A. MDLX. Adde Tertullianum Libr. de Monogamia, ubi privilegia Univirarum apud Romanos & alias gentes recitat. H. (De odio Patrum Eccleſiæ in ſecundas nuptias conſ. Celeb. Barbeyraci præfatio.)

Εἰ δ' ἀγαθή, ἀγαθὴν ἐλπίδα καὶ πότ' ἔχοι. *Imo equidem uxorem ducit quis jure secundam, seu bona prima fuit, seu mala prima fuit. Si mala, non talis forsan metuenda secunda: sin bona, speretur non minus ista fore.* Add. quoque CHARRON de la Sagesse L. I. c. 46. n. 2. 3. & BACO Sermon. fidel. c. 8. Vice versa tamen contingere potest, ut præter communem obligationem ad ineundum matrimonium aliquis peculiari insuper caussa subigatur. Puta si familia regia ad unum redacta sit, iste unicus insigniter obligabitur generis sui propagationem legitimam quærere, evitando periculo interregni, & quia in principales potissimum familias quadrat illud EURIPIDIS Iphig. in Tauris. (v. 57.) Στῦλοι γὰρ οἴκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες. *Columnæ familiarum sunt liberi masculi.* Atque hæc, quæ super obligatione ad ineundum matrimonium tradidimus, magis utique rerum naturæ conveniunt, quam quod nimis late CUMBERLAND de Leg. nat. c. 6. §. 9. dicit; liberum esse terra jam hominibus repleta in cælibatu aut conjugio vitam transigere.

§. VIII. Ex hisce judicandum est, quidnam potestatis legibus civilibus competat circa adstringendam, aut tollendam matrimonii contrahendi necessitudinem. Igitur id extra controversiam est, posse legislatorem civilem ad ineundum matrimonium pro imperio adigere per ætatem & constitutionem corporis habiles, & queis facultas se, uxoremque & prolem alendi. Nam cogere aliquem, ut liberos procreet in spem esuriendi, inhumanum; inopi autem vulgo civitates implere, inconsultum est. Huc spectant leges jam antea citatæ. Etsi mollius videtur, præmiis, aut subtractione commodorum quorundam, quam pœnis positivis heic uti. Quo pertinet apud Romanos jus trium liberorum. Item lex Spartanorum, quam refert ARISTOTELES Polit. L. II. c. 7. Τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας, ἀτελῆ πάντων. *Qui tres liberos procrearit, a custodiis sit immunis; qui vero quatuor, ab omnibus oneribus.* Sicut & reges Persarum quotannis præmia proposuerunt illis, qui plures filios sustulerint. STRABO L. XV. (p. 504. Ed. Gen. Cas.) Nec minus id liquidum, non injustam modo, sed & stolidam fore legem, si quis omnibus civibus matrimonio velit interdicere. Uti & si quis,

verbi

verbi gratia, primogenitis duntaxat matrimonium vellet permittere, deinceps genitis omnibus promiscue cælibatum indicere. V. *L.19. D. de Ritu nupt.* Nam ut omnes isti per naturam sint idonei sustinendo casto cælibatui, fieri non potest. Neque vero multo mollius id foret remedium reprimendæ civium exuberanti nimis multitudini, quam dirissimum quondam institutum, Græcis valde familiare, prolem recens natam exponendi; aut quod ARISTOTELES Polit. VII. c. 16. suadet, abortus procurandi (1). Quod si autem exploratum sit, munus aliquod in civitate longe commodius a cælibe, quam a conjugato obiri posse, nihil videtur obstare, quo minus per legem civilem cælibes tantum ad istud munus admittantur; aut si ob istud uxore carere tanti non putent, eodem excidant. Modo tanta sit copia ejusmodi hominum, quibus castam agere vitam concessum sit, quam ad illud munus requiritur. Præsupponitur enim, neque vagis libidinibus ansam præberi, neque naturæ cujuspiam vim inferri: cum ad id munus suscipiendum nemo adigatur, qui seipsum idoneum non judicarit: & demum, quod prolis copiæ jam satis sit prospectum. Quemadmodum, verbi gratia, legato, aut duci vel militi potest interdici, ne peregre, aut in periculosam expeditionem uxorem secum ducat. Vid. *L.4. §. 2. D. de Offic. proconf.* TACITUS Ann. III. 33. 34. PLINIUS L. VI. c. 22. de Incolis Taprobanes: *Eligi regem, a populo senectæ clementiaque, liberos non habentem, & si postea gignat abdicari, ne fiat hereditarium regnum.* Quem exscripsit SOLINUS c.66. Sic & cum obligatio ad matrimonium ineundum sit indeterminata, & latitudine quapiam gaudens, licebit legi civili tempus, ætatemque connubio jungendorum definire. Qualiter in lege Papia Poppæa cavebatur (2): *Sexagenario masculo nisi cum (3) quinquaginaria fœmina nuptias contrahere jus ne esto, neve viro sexagenario minori uxorem quinquagenariam ducere.* Id quod a Justiniano abrogatum *L. 27. C. de Nuptiis.*

B 4 Sic

(1) V. infra c. 2. §. 6. H.

(2) V. SUETONIUS in Claudio c. 23. Jacob GOTHOFREDUS not. ad L. Jul. & Pap. c. 2. H

(3) Cujus legis summa parum accurate ab AUCTORE referebatur. Conf. HEINECCIUS Lib. II. c. 3. p. 156. Comment. ad hanc legem.

Sic PLATO de Rep. L. V. (p. 657. Ed. Wechel.) mulieri ad pariendum tribuit tempus ab anno vigesimo ad XL. viris ad generandum a trigesimo ad LV. Add. ARISTOTELES Polit. VII. c. 16. & Mich. PICCARTUS ad dictum locum TACITUS Germ. c. 20. Apud quosdam populos uxorem ducere non licet, nisi edito fortitudinis in hostes specimine. Sic apud Carmanios nemo uxorem ducebat, *nisi prius hostis caput amputatum ad regem pertulerit*. STRABO L. XV. (p. 500. Ed. Genev. Casaub.) Add. quoque Abrah. ROGERIUS de Braminibus Part. I. 11. Denique cum & illud naturalis libertatis sit, cui quisque velit connubio posse jungi, fas erit potestati civili, si ex republica videbitur esse, disponere, verbi gratia, ne civis peregrinam, nobilis plebeiam ducat (1). Sicuti apud Indos legem fuisse tradit ARRIANUS in Indicis, (c. 12. Ed. Gronovii) ne inter ordines, in quos populus erat divisus, conjugia promiscua fierent, utque adeo, verbi gratia, agricolæ non liceret ducere opificis filiam, nec vice versa. Paria habet Hieron. OSORIUS de Rebus Gest. Emanuel. L. II. Sic etiam lege civili constitui potest, ut matrimonia non nisi interveniente publica auctoritate contrahantur; præsertim inter eos, qui insigne aliquod in republica momentum faciunt. Quarum & similium legum ea vis esse potest, ut quod contra easdem contrahitur connubium, certis effectibus, per jus civile assignatis, destituatur, vel etiam omnino pro invalido, & quod rescissionem admittat, declaretur. Sic apud LIVIUM XXXVIII. c. 36. Campani petunt, *ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; & si qui prius duxissent, ut habere eas; & ante eam diem nati, ut justi sibi liberi hæredesque essent*. Apud DIONYSIUM HALICARN. L. VI. (c. 1.) SCtum memoratur, quo permittitur fœminis Latinis, quæ viris Romanis, & fœminis Romanis, quæ Latinis viris nuptæ erant, bello La-

(1) L. 22. L. 44. D. de Ritu nuptiar. DIONEM CASSIUM L. LIV. & LVI. Adde de antiquis Saxonibus ADAMUM BREMENSEM L. I. Histor. Eccl. c. 5. de Danis CYPRÆUM c. 13. de Sponsal. §. 37. Legem Alemannorum a Dagoberto II. confirmatam c. 57. Athenis, Demosthenis ævo, cum peregrina fœmina jungi civem Atticum, aut virum peregrinum cum fœmina cive Attica, omnino vetitum. Quam legem DEMOSTENES Orat. contra Neæram recitat. H.

Latino imminente, apud maritos manere, an in suam utrinque patriam discedere, relicta maritis sobole mascula, secum adductis innuptis filiabus. Ubi additur, omnes pene Romanas desertis maritis Romam rediisse; sed Latinas in urbe nuptas, duabus exceptis, maritos prætulisse patriæ. SENECA de Benefic. L. IV. c. 35. *Prom si tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo concubium. Eadem res me defendit, quæ vetat.*

§. IX. PROXIMUM est, ut inquiramus, quibusnam capitibus mero jure naturali pactum matrimonii absolvatur, simulque quidnam juris utrinque nascatur. Præsupponimus ergo heic initio, naturaliter omnes homines esse æqualis juris, ac nulli imperium in alterum competere, nisi id suo vel alterius actu fuerit quæsitum. Licet enim fere sexus masculinus fœmininum superet viribus corporis & animi, illa tamen præstantia haudquidquam per se est idonea imperium illi in hunc producere (1). Ergo quidquid juris mas habet in fœminam, id tanquam in sibi æqualem ex ipsius consensu, aut per justum bellum erit quærendum. Et si cum connubia per benevolentiam coalescere maxime sit naturale, prior modus ad uxores, posterior ad ancillas quærendas magis est adpositus. Ac si qui bello captis, & in servitium redactis jungi voluerunt, fere asperitatem herilis imperii adversus illos remittere sueverunt. Add. Deuter. XXI. 10. seqq. Si igitur homines in naturali æqualitate & libertate constitutos concipiamus, contingere potest, ut non minus fœmina, quam mas, sibi peculiariter prolem cupiat quærere, in quam ipsa jus obtineat. Cui fini necessarium est, ut pactum inter marem & fœminam ineatur de præbendo invicem corpore. Hoc pactum si simplex duntaxat fuerit, solam sobolis procreationem respiciens, neque adjunctam habuerit conventionem circa continuam cohabitationem; neque uni in alterum imperium conferet, & neutri in alterum quidquam juris erit, præterquam ad præbendum corpus procreandæ sobolis gratia: quæ sub potestate matris erit, si in pacto fuerit expressum, istam sibi, non viro

(1) Vid. supra L. I. c. 6. §. 11. & sequ. L. III. c. 2. §. 2. H.

ro prolem quærere. Vocare possis tale matrimonium Amazonicum, utut satis irregulare & simplex illud sit; si modo in universum vera sunt, quæ de Amazonibus jactantur (1). De quo dubitat ARRIANUS de Expedit. Alexandri L. VII. (c. 13.) PROCOPIUS Hist. Goth. L. IV. & PALÆPHATUS de Fabul. narrat. (c. 33.) Vid. JORNANDES de Rebus Geticis c. 8. JUSTINUS L. II. c. 4. Etsi DIODORUS SICULUS L. II. c. 45. ab istis mulieribus viros ad servilia fere aut ancillaria officia adactos memoret. Quale quid IDEM L. III. c. 53. & 55. de populo quodam Lybiæ memorat; qui ab Hercule sit deinde excisus, *cui non patiendum videbatur, diutius superesse nationes muliebri imperio subjectas*. Sic Thalestris apud CURTIUM L. VI. c. 5. ex Alexandro, & regina Sabæ ex Salomone, (si verum est, quod aliqui tradunt,) non spuriam, sed quasi legitimam prolem quæsitum ibant. Sic & tradit Eduard. LOPEZ. de Regno Congo L. II. c. 9. (Add. Franc. ALVAREZ Descript. Æthiop. c. 133.) præcipuas regni Monomotapæ legiones constare ex mulieribus, quæ seorsim in agris a rege concessis habitent, certoque tempore viris utantur, quos pro suo desiderio eligant proli concipiendæ: natas inde fœmellas sibi retinere in artibus bellicis informandas, filios patribus transmittere. Add. Isaac VOSSIUS de Nilo c. 19. Nescio, an huc referri debeat, quod tradit Michael GLYCAS Annal. Part. II. *Παρ' ἀγιλαίοις αἱ γυναῖκες αὐθεντοῦσι τῶν ἀνδρῶν, καὶ πορνεύουσιν ὡς βούλονται, μὴ ζηλοτυπούμεναι παρὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, γεωργίαν δὲ καὶ οἰκοδομίαν καὶ πάντα ἀνδρῶα πράττουσιν. Apud Agilæos fœminæ sua viros in potestate habent, proque lubitu Venerem exercent, citra ullam maritorum æmulationem. Eadem agros colunt, ædes extruunt, omnes operas viriles obeunt.* Ceterum etsi ista connubia barbarum quid ac prope belluinum redolent; patet tamen inter cultissimas quoque gentes dari matrimonia, ubi vel neutri conjugum in alterum imperium conceditur, vel ipse maritus summo uxoris imperio civili subjicitur: scilicet quando fœminæ regnorum heredes maritos adsciscunt, retenta in civitatem summa potestate. Vid. conditiones matrimonii

(1) V. Petri PETITI Dissertatio de Amazonibus. H.

nii (1) inter Philippum II. & Mariam, reginam Angliæ, apud THUANUM L. XIII. ad ann. 1553. & 1554. Item de Maria, regina Scotiæ, apud EUMDEM L.XX. ad ann. 1558. & L. XXXVII. ab init. Add. quoque Jo. MARIANA Hist. Hispan. L. XXIV. c. 5. DIODORUS SICULUS L. I. c. 27. refert, in honorem Isidis apud Ægyptios receptum esse, *ut plus potestatis & honoris sit penes reginam, quam regem, & in tabulis dotalitiis inter privatos imperium fœminæ in virum assignetur: ubi uxoribus per omnia se obtemperaturos mariti profitentur*. Add. quoque GUICCIARDINUS Hist. L. VI. p. m. 178. ubi de administratione regni Castiliæ, a Ferdinando & Isabella communiter facta tradit.

§. X. VERUM missis hisce connubiis irregularibus, de illis dispiciendum, quæ ad humanæ conditionem naturæ exactius quadrant (2). Heic igitur sine dubio utriusque sexus indoli magis congruit, ut pactum connubiale a viro incipiat, adeoque vir quærat uxorem, non uxor virum. Etsi enim alicubi non insolitum est, propinquos puellæ ultro juvenes ambire, hisque adeo eas sponsas offerre; id tamen non fit alio fine, quam ut hanc sibi potissimum uxorem velit adsciscere juvenis. Hoc posito sane patet, virum sibi quærere sobolem propriam, non supposititiam, aut adulterinam. Igitur ante omnia fidem dare viro debet fœmina, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Id igitur plane ab omni ratione, & communi hominum affect. abhorret, quod tradit Aloysius CADAMUSTUS Navigat. c. 75.

(1) Has iniquissimas vocat Bodinus. Sed quid vetat, quem jure suo cedere? Sunt qui malunt distinguere imperium domesticum a civili. Vid. SUAREZ L. III. de LL. c. 9. n. 10. & sequ. MYLER ad Rumel. Part. 3. Differt. ad Aur. Bull. 2. §. 19. Quamquam negari nequeat, illud ab hoc heic fere absorberi. Elisabetha Angliæ Regina negabat, sine consensu ordinum se posse concedere, ut post nuptias coronaretur Andius (qui de conditionibus nuptiarum cum ea tractabat) posse autem *ratione matrimonii matrimoniali*, quam vocabat, *corona ornari*, sine præjudicio suæ Majestatis, aut heredis aut successionis. CAMDENUS Histor. Elisabeth. ad A. MDLXXI. H.

(2) Veteres JCti officia maritalia partim ex legibus amicitiæ æstimabant, partim, & in primis, si uxor in manum convenisset, ex ea relatione, quæ inter patrem & filium intercedit. Vid. NOODTII Probab. Juris L. II. c. 9.

c. 75. de rege Calecuti: *Rex duas*, inquit, *habet conjuges, & quamlibet illarum sacerdotes decem assidue comitantur, easque comprimunt; & id in decus regis eximium fieri jactant, nullum alium honoratiorem titulum regi dantes, quam quod ejus conjuges a sacerdotibus comprimantur, propterea eorum filii nunquam regno succedunt, sed ex sorore nepotes regnum capessunt*. Paria habet Ludovicus ROMANUS Navig. L. V. c. 7. Quin & in universum apud istum populum mulieres fere communes esse testatur Petrus de VALLE Itinerar. Part. III. Ep. 7. Unde etiam de patribus parum curæ est natis, & omnes hereditates juxta descendentiam maternam apud eos deferuntur. Sat fœda quoque de Colchis memorat BUSBEQUIUS Epist.2. (1). Sed & spurca lex Eveni III. (2) regis Scotiæ, *ut Rex ante nuptias sponsarum nobilium, nobiles plebejarum prælibarent pudicitiam: ut plebejarum uxores cum nobilitate communes essent*. BUCHANANUS Rer. Scotic. L. IV. Sed post Milcolumbus III. uxoris Margaritæ precibus motus instituit, ut primam novæ nuptæ noctem sponsus dimidiata argenti marca redimere posset: quam pensionem adhuc Marchetas mulierum vocant (3). IDEM L. VII. POLYD. VIRGILIUS Hist. Angl. L. X. Conf. SVETONIUS Caligula c. 40. in fine, & quæ ibi notavit Boxhornius. Quin & hodie in regno Pegu & Aracam virginitas sponsæ alicui ex convivis nuptialibus delibanda traditur (4). Sed alia vice apud eam deprehendi capitale est. Ludov. di BARTHEMA Itin. Part. II. c. 11. De in-

(1) Et apud Malabares consuetudo permittit, ut fœminæ, etiam Regis sorores, eligant sibi quot & quales velint, quibuscum concumbant, nemine quicquam ob id obmovente. Vid. TEVENOTI Part. III, Itin. Orient. L. II. c. 1. Adde de maritis in insula Ceylon Robert. KNOX Historic. narrat. de insula Ceylon L. III. c. 7. Adde infra §. 15. H.

(2) Plane ut olim apud Scythas, & postea in insulis fortunatis novæ maritæ virginitatem Rex aut Dynasta delibabant. H. GROTIUS L. VIII. Histor. Belgic. ad A. MDXCIX. Adde de Comitibus, & postea Canonicis Lugdunensibus Nicol. HENELIUM Ot. Uratislav. c. 47. H.

(3) Vid. Carol. CANGIUM Glossar. voce Marcheta. H.

(4) De incolis insulæ Balearium DIODORUS SICULUS L. V. c. 18.

incolis provinciæ Caniclu vid. M. Paulus VENETUS L. II. c. 38. Dein & hoc apertum est, a decoro ordine nihil magis abhorrere, quam vitam vagam, ac desultoriam, incerto lare, nulla fortunarum sede; citra quæ vita civilis fere intelligi nequit. Sic ut recte XENOPHON. Cyropæd. L. VII. (p. 116. Edit. H. Steph.) *secum adpellet*, ὡς ἔστι ὁσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις, ἔστι ἥδιον, ἔστι οἰκειότερόν ἐστιν οὐδέν. *Quo neque religiosior locus in hominibus est, neque familiarior quisquam.* Add. ARISTOTELES Oecon. L. I. c. 3. Tum communis sobolis educationem commodissime institui conjunctis utriusque parentis operis, quorum animi isto velut pignore in mutuum amorem arctius constringuntur. Genes. XXIX. 32. Apud LYSIAM Orat. I. dicitur: *Postquam infans mihi natus fuit, confidebam tum ipsi, & omnia mea committebam*, ἡγούμενος ταύτην οἰκειότητα μεγίστην εἶναι, *existimans hoc firmissimum conjunctionis nostræ esse vinculum.* SENECA Herc. Œtæo: (v. 407.) *Conciliat animos conjugum partus fere.* Præterea cohabitationem continuam plurimum continere jucunditatis inter conjuges, bene compositos: ac per eamdem certius constare posse marito de castitate uxoris, quam si ista fide dumtaxat data seorsim habitet. Igitur matrimonium regulare & perfectum, ac naturali rationi, vitæque civilis usui aptissimum, præter pactum de præbendo corpore hoc quoque comprehendit, ut uxor viro continuo cohabitet, adeoque in arctissimam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescat, educandæ commodius soboli, & ad mutuum vitæ auxilium simul ac recreationem (cui (1) ipsi & mutua promissio de tali invicem conversatione, qualem indoles ejus societatis requirit, inesse intelligitur.) DEMOSTHENES in Neæram. Τὰς γυναῖκας ἔχομεν τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως, καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν. *Uxores habemus propter ingenuos liberos suscipiendos, & fidelem rei familiaris custo-*

c. 18. Absurdum circa nuptias institutum habent. In convivio enim nuptiali necessariorum & amicorum quisque ætate primus, secundus, & ceteri deinceps cum nova nupta singulatim rem habent, donec ad sponsum honor ille ultimum tandem defertur. H.

(1) Adjecimus hunc versum, præeunte Cl. BARBEYRACO Off. Hom. & Civ. L. II. c. 2. §. 4.

stodiam. Add. XENOPHON Œconomico, & COLUMELLA de Re Rustica. L. XII. Præfat. Huc spectat, quod apud Chinenses ideo credatur receptum, ut fœminæ pedes arcte colligent, ex quo sine magno doloris sensu incedere non possunt; ut non per publica loca vagari, sed domi manere discant. Conf. MARTINIUS Histor. Sin. L. III. c. 28. PLUTARCHUS Conjugalibus præceptis. *Sicut humores physici dicunt totos totis permisceri; ita oportet matrimonium contrahentium corpora, opes, amicos, familiaresque invicem confundi. Etenim Romanus legislator lege cavit, ne conjugum alter donaret alteri quidquam; non ut nullius rei participes fierent, sed ut omnia communia judicarent*. QUINTILIANUS Declam. 249. *Matrimoniis scitis contineri civitatem, his populos, his liberos & successionem patrimoniorum, & gradum hereditatum, & securitatem domesticam. Quomodo enim peregrinabimur, quomodo ad colendos discedemus agros, quæ nobis securitas dabitur suscipientibus legationes publicas, euntibus in militiam*. SENECA Octavia. (v. 189. & seqq.)

Juvenilis ardor impetu primo furit;
Languescit idem facile, nec durat diu
In venere turpi, ceu levis flammæ vapor.
Amor, perennis conjugis castæ, manet.

Ex hisce porro facile colligitur, quare mariti sit de domicilio constituere; scilicet quia maritus uxorem in suam adscivit familiam, non vice versa; cujus ille utique caput & director exsistit. Etsi nemo temere ita durus fuerit, ut heic non & uxoris rationem habeat; præsertim si aliquam fortunarum partem ipsi debeat. Deinde & hoc inde patet, salvo pacto matrimoniali non posse uxorem invito marito peregre abire, aut secubare, aut ob caussam non idoneam corporis sui usum ipsi denegare. Hinc denique fluit fundamentum præsumtionis illius, quare quisque habeatur filius mariti suæ matris, seu quare filius civiliter sit, quem nuptiæ demonstrant, nisi gravioribus argumentis ea præsumtio elidatur (1). Vide GELLIUS L. III. c. 16. PLINIUS N. H. L. VII. c. 5. Etsi fœminis nimis faveant leges Anglorum, quæ ma-

(1) Vid. supra L. IV. c. 2. §. 4.

maritum etiam per aliquot annos absentem pro suo cogunt agnoscere prolem, interea ab uxore sua genitam, modo ipse interea temporis semper intra insulam fuerit, Eduard. CHAMBERLAINE Notit. Angl. Part. I. c. 16. Nempe quia & in hoc fidem dedit marito uxor, quam observare præsumitur; & isti competit potestas custodiendi uxoris integritatem. Suo autem jure, suaque potestate quemque rite uti creditur. Gyges apud HERODOTUM Clio. (p. 3. Ed. H. Steph.) Τινὰ σκοπέειν τὰ ἑαυτοῦ. *Quæ sua sint quemque inspicere debere.* Quo facit illud PLATONIS Alcibiade 1. (p. 441. Ed. Wechel.) *Lacedæmoniorum regum uxores publice observantur ab Ephoris, ut quoad fieri potest, Rex non ex alio, quam Heraclidarum genere latenter oriatur. Persarum vero Rex adeo excellit, ut nemo suspicetur, regem ex alio, quam ex ipso genitum esse. Quamobrem regis uxor non ab alio, quam metu custoditur.* Hinc quoque non citra omnem rationem vulgo maritis ex uxorum impudicitia nonnulla labes ignominiæ adspergi judicatur; ideo quod ex imprudentia, aut per animi abjectionem potestate sua uti ignorarint. Add. CARTESIUS de Passion. art. 169. Et recte Domitianus equitem Romanum ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimissæ adulterii crimen intenderat, judicum albo erasit. SVETONIUS Domitiano, c. 8. Ac lege Attica infamis (ἄτιμος,) erat, qui uxorem in adulterio deprehensam retinuisset. Apud DEMOTHENEM in Neæram. Add. *L.* 29. *princ. L.* 2. §. 6. *D. ad L. Juliam de Adulteriis* (1). Apud TACITUM A. II. (c. 85. num. 3.) *exactum a Labeone Vestiliæ marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset?* qui prætendit, *sexaginta dies ad consultandum datos necdum præteriisse*. Quanquam sint, qui ejus contumeliæ caussam inde derivent, quod opprobrio videatur carere aliquem iis dotibus, quæ amorem mereri, aut promissum

(1) *L.* 37. *D. de Minorib.* In constitutionibus, quarum collectio Clementi adscribitur, est: Ὁ κατέχων τὴν παραφθαρεῖσαν, φύσεως θέσμου παράνομος· ἐπείπερ ὁ κατέχων μοιχαλίδα ἄφρων καὶ ἀσεβής. *Qui impudicam retinet, in naturæ leges est injurius: nam qui adulteram retinet; & imprudens est impius*. Vid. tamen *Novell.* 134. *c.* 10. & *c.* 3. *X. de Adulter. & stupro*. H.

ſum conſervare queant. Etſi qui ei malo commodum remedium afferre nequeant, aut ſi gravia mala vindictam ſecutura ſint tutiſſimi ſequantur illud EURIPIDIS Hippol. Coron. Ἐν σοφαῖσι τοῦδ' ἐςὶ θνητῶν, λανθάνειν τὰ μὴ καλά. *Id ſapientiæ eſt mortalium latere parum honeſta in abdito*. Add. PLUTARCHUS de animi tranquillitate. p. m. 467. E. F. Atque circa has tantum admitti poteſt, quod CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. inter ſtolidas vulgi opiniones refert pro grandi contumelia impudicitiam uxoris alicui exprobrare. Cur enim quis alienum peccatum luat, cui remedium afferre penes ipſum non ſit? Ejuſmodi porro maritorum inſignia, quæ vulgo per ludibrium jactantur, nova non eſſe, neque ſolis Occidentalibus uſurpata, adparet ex NICETA ACOMINATO L. II. de Imperio Andronici (1) ubi refert, illum imperatorem eximia cornua cervorum, quos venatus erat, in porticibus fori ſuſpendiſſe, per ſpeciem oſtentandæ magnitudinis ferarum, quas cepiſſet; cum revera mores civitatis, & uxorum laſciviam notaret. Ceterum uti adultera vocari nequit, quæ invita & reluctans alienæ libidini ſuccubuit, (vid. GRATIANUS Cauſ. 32. quæſt. 5. c. 2. ſeqq.) ita talem retinuiſſe in ſe cum turpitudine conjunctum non videtur (2). Etſi utique probandum ſit factum Davidis 2. Samuel. XX. 3.

§. XI. ILLUD ulterius inveſtigandum, an mero jure naturæ ex principali pacto matrimonii perfecti neceſſario reſultet imperium proprie dictum mariti in uxorem? Equidem in divinis literis uxoris voluntas marito ſubeſſe jubetur, & hic iſtius dominus expreſſe conſtituitur. Quia tamen id in pœnæ vicem fœminæ legitur injunctum, poſitivi dumtaxat juris idem videri poteſt. Circa eruendum ergo jus naturale heic erit primo obſervandum, non ſtatim imperio alterius eſſe ſubjectum, qui in certo negotiorum genere alterius voluntatem ſequi tenetur; quippe cum hoc etiam ex ſimplici pacto poſ-

(1) Adde, ſi tanti videtur, argumentum leve & tantum non dilutum, SALMASIUM ad Tertullianum de Pallio p. 338. 339.

(2) Quid enim eſt quod tali imputetur? Amici conſolabantur Lucretiam apud LIVIUM L. I. c. 58. *Mentem peccare, non corpus: & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe*. Vid. infra §. 21. H.

possit oriri. Dantur enim pacta, imprimis ex eo genere, do ut facias, & facio ut facias, ubi ab initio quidem par utrinque libertas, pactum velint inire, vel non. Eodem tamen inito necessarium est, ut in eo negotio, super quo conventum fuit, una pars sequatur voluntatem alterius, non vice versa. Inde utut in negotiis matrimonio peculiaribus uxor ad voluntatem mariti sese componere tenetur; non tamen statim quoad alias quoque actiones imperium huic in illam necessario competit. Deinde matrimonii finis non, uti civitatum, est defensio & securitas hominum. Nam & inter pauciores homines ea societas subsistit, quam quarum vires conjunctæ mutuam præstare securitatem queant; (quantillum enim præsidii a conjunctione fœminæ accedere possit?) & propagationem generis humani pro fine ista habet. Inde uti civitates sine imperio nequeunt intelligi: ita matrimonium solo pacto, & amicitia citra imperium contineri posse videtur. Equidem habet & familia segrex cumprimis civitatis instar, in quam dum recipitur uxor, ejusdem regimen subire debere videtur; cum & in hac irregularis valde sit status biceps, aut ut in ea exsistat aliquis, ejusdem capiti non subjectus. Sed reponi potest, familias, numeroso præsertim servitio florentes, posse habere duplicem finem, alium cum civitatibus communem, alium peculiarem. Communis finis spectatur in defensione & securitate, ex conjunctione plurium resultans. Heic etsi imperium sit necessarium; cum tamen uxor ad eumdem finem vix momenti quid afferat, sufficere ad unitatem familiæ potest, si ipsa simplici pacto, ac per modum amicitiæ viro sit conjuncta. Sic Abrahamus in ceteros suos familiares imperium utique exercuit: Saram tamen non aliter quam sororia æqualitate videtur habuisse. Vid. Genes. XVI. 2. 5. 6. XXI. 10. 11. 12. Quanquam insigniter in sacris literis commendetur ipsius erga maritum observantia, quod *dominum* ipsum vacaverit. 1. Petr. III. 6. Finis autem matrimonio peculiaris itidem videtur sat commode obtineri posse, etsi unus conjugum in alterum non habeat imperium proprie dictum (1),

(1) Enimvero Auctor ipse infra §. 13. concedit, uxorem intolerabilia perpetrantem posse tanquam hostem familia ejici, & velut

& quod jus vitæ ac necis, ac graviorem coërcitionem complectatur; sed amicitia dumtaxat & pactum conjuges contineat. Quod pactum tamen, quia mariti conditio in eo est melior, accedente etiam sexus præstantia, naturam fœderis inæqualis æmulatur; in quo uxor marito observantiam maxime, hic illi protectionem debeat. MARTIALIS L. VIII. Ep. 12. (v. 3. 4.) *Inferior matrona suo sit, Prisce, marito: Non aliter fuerint fœmina, virque pares.* PLINIUS Paneg. (c. 73. num. 4. & 7.) *Multis ne maximi cives haberentur, hoc effecit, quod mariti minores erant.* Neque tamen jure naturali quidquam obstat, quo minus uxor etiam proprie dictum imperium mariti subeat. Nam sese haudquidquam invicem destruunt metus imperii, & amicitia conjugalis: non magis quam imperium in principe amorem civium per se extinguit. Idque imperium non solum singuli sibi mariti quærere possunt, per pactum matrimoniali conventioni adjectum, sic & apud integros populos publica lege id sanciri suevit (1). De Gallis CÆSAR de B. G. L. VI. (c. 19.) tradit, ipsos habuisse in uxores, sicut & in liberos *jus vitæ & necis*. Apud Germanos maritis adulterii pœna fuit permissa (2). TACITUS German. c. 19. Et quidem velut pro imperio sumenda, non quod ipsorum iracundiæ aliquid indulgeretur; sicut de servis IDEM d. l. ait: *Occidere solent servum, non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impune.* GELLIUS L. X. c. 23. ex Oratione Catonis: *Vir, nisi cum divortium fecit, mu-*

velut jure belli occidi. Quomodo vero jus belli queat habere locum in ea, quæ se mihi subjecit, non video. Rectius dicitur, ex fine societatis hujus id fluere. Sane veteres patresfamilias eam potestatem in uxores exercuisse, testem habemus ARISTOTELEM I. Polit. 1. circa extrem. qui ejus fidem illum Homeri versum profert: θεμιστεύει δὲ ἕκαστος παίδων ἠδ᾽ ἀλόχων. *Natis dat & conjugibus leges quisque.* Et cum Laban Deastros sibi furto ablatos quereretur. Jacobus, nullo prius cum uxoribus habito consilio, reum ejus criminis mala morte periturum, protinus pronunciat. Geneseos XXXI. 32. H.

(1) PLUTARCHUS Themistocle: *Nationes barbaræ fere, & præter ceteras Persica, æmulatione ergo mulieres aspera natura sunt & atroces.* H.

(2) Adde supra L. II. c. 5. §. 15. & in annot. H.

mulieri judex, & pro censore est; Imperium, quod videtur, habet. Si quid perverse taterque factum est a muliere, multatur: si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. Item: *In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine judicio impune necares, illa te, si adulterares, digito non auderet contingere, neque jus est.* TACITUS Ann. XIII. 32. *Pomponia Græcina, superstitionis externæ rea, mariti judicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque conjugis cognovit.* Add. quoque EURIPIDES Medea v. 230. seqq. Et de Japoniorum Moribus Bernhard. VARENIUS Descript. Japon. cap. 13. Lex WISIGOTHORUM L. IV. Tit. 4. cap. 3. Memorabile est, quod de Sacis refert ÆLIANUS V. H. L. XII. c. 38. *Si quis puellam uxorem ducere cupit, pugnam cum ea suscipit: & si illa superior sit, captivum abducit, atque imperium in eum tenet; sin inferior, regitur ab ipso. Certant autem non de vita, sed de victoria.* Porro quantum marito potestatis in bona uxoris competat, itidem ex ipsorum conventione, aut legibus civilibus dependet. His enim utique standum, siquidem definierint, an fœminæ cum dote sint elocandæ, an bonorum inter conjuges debeat esse confusio, an maritus plenam aut restrictam facultatem circa bona dotalia disponendi habeat, & quæ sunt similia. Apud Japonios dotem viris nullam afferunt uxores: opulentiores quidem parentes solent interdum cum filiabus suis ipso nuptiarum die certam pecuniæ summam ad sponsum mittere: verum eam hic cum ceremoniis remittit. Nolunt enim quidquam admittere, ex quo uxor occasionem superbiæ capiat. Proverbium quoque crebro in ore habent, fœminam toto vitæ tempore propria carere habitatione. Puellam enim parentum ædibus, nuptam in mariti, viduam in liberorum domibus agere. Bern. VARENIUS Descr. Japon. c. 12. Obiter quoque notandus mos veterum Thracum, apud SOLINUM c. 15. *Nupturæ non parentum arbitratu transeunt ad maritos, sed quæ præ ceteris specie valent, subhastari volunt, & licentia taxationis admissa non moribus nubunt, sed præmiis. Quas formæ premit decus dotibus emunt, qui conjungantur.* Sic apud XENOPHONTEM ἀναβάσ. L. VII. Seuthes: *Si tibi filia est, eam Thracio more mihi emam.* Add. HERACLIDES

de

de Politiis & Mela L. II. c. 2. Sic Assyrii quoque Virgines publice venum exponebant. ÆLIANUS V. H. L. IV. c. 1. HERODOTUS Clio. Addantur, quæ super prohibitis donationibus inter virum & uxorem disponunt leges Rom. *L. 1. 2. 3. princ. D. de Donat. inter virum & uxorem*. Ubi leges civiles nihil heic constituunt, aut ubi in naturali vivitur libertate, circa ista pro lubitu pacisci inter se conjugibus licet.

§. XII. AD isthæc illustranda facit expendisse, quæ Joh. Frid. HORNIUS de Civitate L. I. c. 1. tradit. Ubi primo rejicit eos, qui imperium mariti in uxorem *a natura* esse dicunt. Quod probamus, siquidem hoc asseratur; per ipsam naturam citra interveniens pactum & ultroneam uxoris subjectionem marito imperium competere. Id quippe repugnat naturali hominum æqualitati; & sola aptitudo imperium non confert. Inde contendit: *Nullum imperium sive publicum sive privatum homini in hominem competere, absque expressissima constitutione ejusdem Dei, ejusdemque præsentissimo interventu*. Heic observandum, quando origo imperii investigatur, proprie quæri caussam proximam, immediatam, & secundam: primam autem, & universalem caussam semper præsupponi. Unde licet Dei mandatum, super introducendo aliquo ordine inter homines extet; adhuc tamen quæstio superest, quibus pactis intervenientibus factum sit, ut homines ad præscriptum Dei sese componerent. Nam valde imperitum est credere, quando Deus alicujus rei moralis auctor dicitur, eodem modo hanc ab ipso productam, sicut cœlum & terra sine interventu ullius creaturæ ab ipso creata sunt. Neque etiam licet Deus jusserit tabernaculum fieri, ideo, qui operi manum admoverunt, non proxima & immediata caussa ejusdem vocari queunt. Unde licet Deus præceperit, ut mulier viro pareat; tamen ut hujus imperium actu exsistat, illa pacto huic sese subjicere debet, quo ipso idem actu & immediate istius dominus constituitur. Sicuti venatione utique opus est, utut Deus dixerit; dominamini bestiis terræ. Vanum quoque est argumentum: *Uxor non habet potestatem maritalem, ergo non potest eam in maritum conferre*. Quasi vero per conventiones hominum non possit produci

qua-

qualitas moralis (1), quæ antea formaliter non extabat. Nam ut imperium constituatur, non est necessum, ut illud in uno jam formaliter exsistat (2), & in alterum transferatur: (sicut si substantiæ physicæ ab uno in alterum sint transferendæ, oportet ut prius exsistant:) sed illud oritur, quando quis sese abdicat adversus alterum facultate resistendi, quam alias per naturalem libertatem habebat, suamque voluntatem, fide in hoc data istius voluntati subjicit. Porro licet in sacris literis Evæ subjectio in pœnam seducti mariti injuncta dicatur: tamen ex hocce non sequitur, imperium maritale post lapsum non habere secundam, & proximam caussam conventionem inter maritum & uxorem. Nam cum non omnis obsequii necessitas infelicitatem habeat conjunctam, (sicuti beatissimus Angelorum status non minuitur, quod ipsi Deo addictissime pareant;) id jam pœnæ vicem in subjectione mulieris habet, quod invita & stimulante semper dominandi libidine jugum ferat. Igitur sibi invicem hæc non repugnant: imperium maritale naturaliter ex consensu mulieris oritur; & Deus in vicem pœnæ mulieribus illud imperium fecit molestum. Illa enim inanis est subtilitas: *Quicquid nunc voluntatis, & voluntarii pacti in muliere occurrit, id ad contrahendum matrimonium pertinet; & consequenter interpretandum est ad assensum & adprobationem, qua in secuturo certi mariti imperio fœmina adquiescit.* Quasi diceret, imperium maritale consensu uxoris non producitur, sed illud iussu Dei jam constitutum uxor consensu suo subit. Sicut viator diversorium non extruit, sed illud jam extructum ultro intrat. Sed probe notandum, imperium hominis in hominem tanquam ens morale non exsistere sine actu humano, neque citra obsequium intelligi. Nulla quippe fœminæ ad obsequium exsistit obligatio, antequam consensu suo viro se subdiderit. Quod ipsum ut fiat, etsi voluntati divinæ sit congruum; id tamen non impedit, quo minus ipsius pactum, & id comitata subjectio, immediata & proxima sit caussa imperii maritalis productiva.

§. XIII. Sed nec illud Eidem dicto loco concedimus, marito præter imperium in rebus conjugii & familiæ,

C 3

(1) Conf. infra L. VII. c. 2. §. 4. seq. H.
(2) Vid. infra L. VII. c. 3. §. 4. & seqq.

miliæ, omnino competere *jus vitæ & necis*, & in hoc jure *summam imperii maritalis consistere*. Quæ tamen potestas intelligatur, quatenus ab imperio civili nondum fuerit restricta; & quæ non consistat in licentia aliqua, excusante crudelitatem parricidii, sed in legitima facultate capitalia scelera condigne puniendi. Enimvero quod *omne imperium, quatenus in subjecto proprio est, nec precario habetur ab aliquo homine, aut a superiore non est circumscriptum, importet jus vitæ & necis*; gratis vix crediderim. Sane ad finem matrimonii tanto imperio non est opus. Et si quis credat, quævis atrocia delicta in forum humanum trahi debere; quis in familia segrege patremfamilias, quis in civitate regem puniet? Quod si intolerabilia perpetret uxor, poterit tanquam hostis familia ejici, & velut jure belli occidi. Jam antea tamen admisimus, naturæ matrimonii ejusmodi imperium non repugnare.

§. XIV. Hoc loco etiam est explicandum vulgatum JCtorum dicterium: *Consensus, non concubitus facit matrimonium. L. 15. D. de Condit. & demonstr.* Aut uti QUINTILIANUS Declamat. 247. loquitur: *Coitus atque congressus citra jus non efficit uxorem*, vid. *c.* 5. *caus.* 27. *quæst.* 2. Cujus duplex esse sensus potest; vel quod non statim, qui inter se consueverunt, conjuges sint, nisi in matrimonium consenserint (1). VIRGILIUS Æneid. 4. (v. 338. 339.) *Nec conjugis unquam prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni*. Vel quod statim atque utrinque consensum fuerit, contractus matrimonialis perfectus censeatur, etiam ante concubitum. Ubi tamen judicaverim, quemadmodum ad plenum rei dominium transferendum requiritur, ut res sub alicujus potestate ita constituatur, quo de ea quandocunque placuerit disponere queat: ita ut aliqua proprie alterius uxor dici queat, necessum videtur, ita ipsam velut in manus viri convenisse, ut ea tanquam uxore possit uti. Id quod tamen ut a concubitu incipiat, hautquidquam requiritur. Sic Isaaco uxor fiebat Rebecca, postquam eam deduxisset in tabernaculum matris suæ, Genes. XXV. ult. Sic dubito an adulteram vocare possimus, quæ alicui absenti desponsata, tertio interea, antequam domum deducatur,

con-

(1) *Non* enim aliquando notat idem quod *non tantum L.* 14. *D. ad L. Cornel. de Sicar. L.* 9. *ad L. Juliam de Vi publica*. H.

conjungitur; utut per mandatarium dicis caussa nuptiæ sint consummatæ. Contra absurdum foret, Saram Tobiæ junioris uxorem velle negare primo trinoctio (1). Vid. Tobiæ VI. 19. Aut hodie nostris moribus post copulam sacerdotalem, antequam Hesperus hymenæum excitaverit (2). Ex mente Hebræorum, uti tradit SELDENUS L. V. c. 4. ad matrimonium ante legem Mosaicam requirebatur præter consensum etiam concubitus. Sic ut istis seculis matrimonium esset corporalis viri, & fœminæ conjunctio, præeunte in vitæ & lecti societatem consensu. Sed Hebræorum jure civili solus consensus nuptias faciebat. Deuter. XXII. 23. 24. Add. *L. 8. C. de Incestis & inutil. nuptiis*. Quo loco addendum, quod notavit GROTIUS ad Matth. I. 18. apud Hebræos sponsas intactas fuisse, donec convocato cœtu matrimonium solemni prece initiaretur: quod non tam lege præceptum, quam ab antiquissimis patribus traditum Judæi ut olim, ita nunc quoque observant, a quibus ad Christianos id institutum honestatis plenissimum manavit. Itaque etsi virginalis pudicitiæ custodiam in se recepisset sponsus, manebat tamen sponsa ad nuptiarum diem ἐν τῇ γυναικωνίτιδι a sponso sequestrata, perinde quasi in alia domo ageret. Conf. Genes. XXIV. 67. Deut. XX. 13.

XV. CONSEQUENS est, ut inquiramus, num jure na-

C 4 turali

(2) Ita res narratur in versione Vulgata & Lutheri, ubi Angelus Raphaël Tobiam a Sara recens nupta abstinere jubet per Trinoctium. *Tu autem*, inquit, *cum acceperis, eam ingressus cubiculum per tres dies continens esto ab ea, & nihil aliud, nisi orationibus vacabis cum ea*. Qua ratione rectissime se habet hic locus ab Auctore adductus. Sed deest is in Versione LXX. Senum, nisi huc trahere velis, v. 17. Ὅταν δὲ προσπορεύῃ αὐτῇ, ἐγέρθητε ἀμφότεροι, καὶ βοήσατε πρὸς τὸν ἐλεήμονα Θεὸν, καὶ σώσει ὑμᾶς καὶ ἐλεήσει. Discrepantia hæc non aliunde est, quam a diversitate Codicum Chaldaicorum (hoc enim sermone Tobias primum scriptus est,) quos Græci & Vulgatus interpres sequuti sunt, orta videtur. Vulgata tamen versio hoc loco præferenda est propter c. 8. v. 4. Quod Cl. BARBEYRACO in mentem revocamus, qui falso Tobiam ab AUCTORE laudari monebat.

(1) Quod tamen ad plenarium nuptiarum effectum, & præsertim ad lucranda illa, quæ superstiti ex pacto vel legibus debentur, jura nonnullorum populorum requirunt. Vid. Nicol. HENELIUS de Dotalit. c. 4. §. 2. 3. & 4. H.

turali matrimonia non possint esse, nisi inter unum marem, & unam fœminam; seu quod idem est, num eodem jure polygamia sit licita? Est autem polygamia duplex, una, qua plures viri uni fœminæ promiscue junguntur, aut una fœmina pluribus viris simul nubit: altera, qua unus vir plures simul habet uxores. Ad priorem speciem possis referre communionem uxorum Platonicam tantopere exagitatam; de qua PLATO L. V. de Rep. & in ejus libri præfatione Marsilius Ficinus. Cui non absimilem Taprobanensibus tribuit DIODORUS SICULUS L. II. c. 58. *Mulieres nuptum haut ducunt, sed promiscue communes habent: & natos inde filios, ut omnium communes, pari complectuntur amore, nutriuntque. A nutricibus pueri adhuc infantes sæpe commutantur, ut nec matres suas agnoscere queant*. Add. IDEM L. III. c. 15. de Ichthyophagis; & L. III. c. 24. de Hylophagis & L. III. c. 32. de Nomadibus, quorum mentionem etiam facit STRABO L. VII. De fœdis moribus Garamantum vid. PLINIUS N. H. L. V. c. 8. & SOLINUS c. 43. & Troglodytarum AGATHARCHIDES c. 30. & Pompon. MELA L. I. c. 8. & Agathyrsorum HERODOTUS Melpomene (pag. 161. Ed. H. Steph.) & Gindanorum atque Nomadum IDEM ibid. De incolis Thules nescio qua fide SOLINUS c. 35. *Utuntur fœminis vulgo, certum matrimonium nulli*. Item, quod CÆSAR L. V. de B. G. (c. 14.) de antiquis Britannis (1) tradit: *Uxores habent deni duodenique inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, a quibus primum virgines quæque ductæ sunt*. Ubi manifestum est, Cæsaris mentem non esse hanc, quasi una fœmina denis duodenisque simul nupserit; quod ipse quoque SELDENUS L. V. c. 11. credidit: sed quod deni quidem, duodenique, ubi suam quisque uxorem duxisset, eas deinceps inter se communes habuerint, ut qui cum cuique placeret concumberet. Meminit ejus moris, sed minus distincte XIPHILINUS Epit. Dionis in Nerone, in oratione Bundoicæ & in Severo. Non absimilia de Sabæis refert STRABO L. XVI. (p. 538. Ed. Genev.) *Quæ possident, omnibus consanguineis sunt communia, sed natu grandior dominus est. Una omnibus uxor est*, qui

(1) De Hibernis veteribus SELDENUM L. III. V. H. c. 30. H.

qui prior ingreditur, posito ante januam baculo cum ea congreditur: ea tamen cum grandiore pernoctat; quapropter omnes omnium sunt fratres. Adulter capite plectitur. Adulter vero ex alio genere est. Add. quæ IDEM L. XI. de Massagetis & Tapyris tradit. De quibusdam incolis regni Calecuti Ludovicus ROMANUS Navig. L. V. c. 8. *Fœmina septennis nubit viris, qui in concubitum noctes alternant. Ubi autem pepererint mulieres prolem, delegant ad quemcunque ex septem conjugibus voluerint, a quarum assertione nulla est provocatio.* Paria habet Petrus de VALLE Itiner. Part. III. Epist. 7. Huc referre possis, quod ex Ænea Sylvio de Lithuanis tradit Joh. BOEMUS de Morib. gent. L. III. c. 7. *Inter se matronæ palam concubinos habent virorum permissu, quos connubii vocant adjutores: contra pellicatus viris probro datur.* Sic e Republica Spartana Lycurgus, referente PLUTARCHO in ejus vita (1), conatus est ejicere τὴν κενὴν καὶ γυναικώδη ζηλοτυπίαν, *inanem & muliebrem zelotypiam, permissa contra liberorum, eorumque procreationis communicatione inter honestos: deridens eos, qui hac velut seclusa & abstracta a communi usu cædibus & bellis exsequuntur. Nam viro natu grandiori, cui florens ætate erat conjux, si quem probum & prudentem adolescentem charum haberet, probaretque, jus erat eam huic jungere, & cum impleta esset egregio semine, sibi vindicare partum. E diverso liberum erat bono viro, si qua ei casta mulier, quæ elegantes pueros ederet, alteri nupta cordi esset, agere cum viro, ut copiam sibi ejus faceret, atque ita tanquam frugiferum arvum conserere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri consanguinei, & propinqui essent. Ante omnia enim non duxit privatos parentum filios Lycurgus, sed communes civitatis. Quare noluit ex turmalibus, sed ex præstantissimis generari cives. Deinde reliquos notavit legislatores oppido insulsos & vanos fuisse, qui canes & equos ad optimos admissarios agant, idque pretio vel gratia contendant a dominis: conjuges vero inclusas, quas ex solis volunt ipsis parere, custodia sepiant, sive amentes sint, sive decrepiti, sive valetudinarii. Quasi vero filii, si ex pravis editi sint, non ipsis præcipue, in quorum sunt potestate, & al-*

(1) Qui conferri meretur *in Numa*, ubi comparationem hac in re Romanorum & Lacedæmoniorum instituit. H.

& altoribus ſint pravi, & contra probi; eam ſi originem nacti fuerint. Et iſthæc acta judicat φυσικῶς καὶ πολιτικῶς, *naturali & civili rationi convenienter*. Mentionem quoque ejus legis facit XENOPHON de Rebus & Legibus Lacedæmoniorum (c. 1. §.7. Ed. Oxon.) Stoici quoque apud DIOGENEM LAERTIUM in Zenone (L. VII. §. 131. Ed. Emſt.) tradebant; uxores apud ſapientes communes eſſe debere, ut quilibet illi congrediatur, quæ ſibi prior occurrit. Fore enim ſic, ut omnes patrum inſtar æqua caritate ſobolem diligant, utque tollatur adulterii ſuſpicio & zelotypia. Add. quoque Thomas CAMPANELLA de Civitate Solis. Neque apud Romanos inuſitatum, uxorem alteri velut commodare, ut ex ea liberos tolleret, eamque ſi vellet, iterum reciperet. Vid. PLUTARCHUS Numa. (p. 67. *D.*) Uti Marciam ſuam Q. Hortenſio commodavit Cato. Vid. IDEM Catone Minore (p. 771. H.) & LUCANUS L. II. v. 326. Sic lege Solonis permiſſum erat, ut puella ἐπίκληρος, quam impotens cognatus vindicaverat, ipſius cognatis ſeſe poſſet ſubſternere. Vid. PLUTARCHUS Solone (p. 89. B.) Enimvero quin hæc omnia juri naturali repugnent, dubitare fas non eſt. Conf. Matth. XXII. 25. ſeqq. Nam naturalis & regularis matrimonii finis eſt (1), certam ſibi, & ſuam prolem quærere. Ad quid in iſta confuſione ſuum quis poſſet agnoſcere? Et cum non niſi ex uno eodem tempore fœtus queat concipi, nil niſi ut libidini ſatisfiat, heic quæritur. Adparet quoque dulciſſima neceſſitudinum vocabula hoc modo confundi aut velut aboleri. Nam quod PLATO L.V. de Republica (p. 658. A. Ed. Wechel.) non vocabula tantum cognationis, puta patris, matris, filii, filiæ, fratris, ſororis, ſed & officia iſtis neceſſitudinibus debita per legem imponere, & ætate ſuperiores pro parentibus, minores pro liberis, æquales pro fratribus haberi vult, id fruſtra eſt. Nam nullum patrem habet, qui certum non habet. Bene LACTANTIUS Div. Inſtit. L. III. c. 20. *Si omnes omnium liberi ſint, quis amare liberos, tanquam ſuos, poterit, cum ſuos eſſe aut ignoret, aut dubitet? quis honorem tanquam patri deferet, cum, unde natus ſit, neſciat? Ex quo fit, ut non tantum alienum pro patre habeat, ſed etiam patrem pro alieno.* Et

(1) Vid. ſupra §. 5. H.

Et recte quidam miranti; quod apud Lacedæmonios adulteria non audirentur, dixit: ipsa matrimonia adulteria esse, innuens fœdum illum morem commodandarum uxorum. Præterea in eo maxime differunt connubia hominum a commixtionibus brutorum, quod uxores maritis fidem dant, de corpore solis ipsis præbendo. Quam fidem si quis maritus ultro uxori remiserit, admittendo adjutores & vicarios, viri ac mariti nomine indignus est, & decori ordinis in societate humana perturbator fœdissimus. Quodsi autem legislatori non ferendum videbatur, per vetuli mariti imbelliam fœcundum arvum sterilescere; longe commodius erat medium illi damno avertendo, prohibere inter enerves senes, & juvenculas matrimonium. Zelotypia porro, quæ nulla ob suspecta uxoris facinora animum lancinat, uti stolidissimus juxta & miserrimus est morbus: (Vid. Oppianus Cyneget. L. III. v. 237. seqq.) ita studium servandi integritatem uxoris, abhorrentiamque subsessores thori admittendi; honestati ac rationi repugnare, nemo sanus dixerit (1): (vid. Seneca Herc. Octav. v. 233.) adeoque ista uxorum communicatione neque vitiosa Zelotypia tolli poterat, neque honesta debebat. Non etiam crediderim, hac ratione maxima concordia cives ligatum

(1) Petrus Bælius dans ses nouvelles lettres contre Maimbourg Lettre XVII. §. 5. observante Cl. Barbeyraco, mores contra Catonis probat, qui, ut ab Auctore antea relatum fuit, uxorem suam Marciam Q. Hortensio commodavit. Parum enim interesse putat Bælius, uxorem suam alteri quis commodet, an Calepinum, Corpus Juris Glossatum, aut alium librum quemvis, eo, quod communio mulierum ex sententia ipsius, sensui communi & sanæ rationi multo magis, conveniat, quam earundem proprietas. Videtur autem his ipsis reniti congenitus homini instinctus. Plerisque enim studium, castitatem uxoris illibatam servandi non minus naturale est, quam desiderium sedandi famem aut sitim. Accedit summa ratio, qua prolem ex alio, nobis invitis aut ignorantibus susceptam, alere, non minus injustum fuerit, quam spoliari a fure vel latrone. Bestiarum exemplum, quo Aristippus apud Bælium utitur, parum ad rem facit. Est enim homo recens natus animal, ut multo infirmius, sic longe nobilius ceteris animantibus, & quod proinde ut primis compluribus annis sibi ipsi consulere nequit, sic concurrente patris & matris cura ad studium socialitatis educandum est.

tum iri, si quilibet de quolibet dicere queat; hoc meum est. Civitates egregiis hominibus potius, quam mancis aut morbidis impleri sine dubio melius est; & fortes creari fortibus, quam languidis frequentius habetur. Sed si vel maxime semper patris robora proles referret; tanti tamen id non erat, ut ideo matrimonii sanctimonia, omnis boni ordinis fundamentum, convelli debeat; Nam huc adferre similitudinem ab admissariis equis desumtam, fœdius est, quam ut refelli mereatur. Addantur, quæ contra Platonem disputat ARISTOTELES Polit. L. II. c. 2. Optime IDEM Polit. L. VII. c. 16. (21). Περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλον ὁμιλίας, ἔςω μὲν ἁπλῶς μὴ καλὸν, ἁπτόμενον φαίνεσθαι μηδαμῆ μηδαμῶς, ὅταν ᾖ καὶ προσαγορευθῇ πόσις. *Cum alio vero vel alia consuetudinem habere, dum conjuges erunt & vocabuntur, in rebus turpissimis habeatur.*

§. XVI. ALTERA polygamiæ species, & quæ proprie sic dicitur, qua plures uxores uni viro simul junguntur; & olim & nunc plurimis populis fuit usitata. Quid apud Hebræos receptum fuerit, apertissimum est. Vid. Deuter. XXI. 15. XVII. 16. 17. & locus AMBROSII apud Gratianum caus. 32. quæst. 4. c. 3. 7. Sic 2. Samuel. XII. 8. Deus Davidi tanquam insigne beneficium imputat, quod ei complures uxores, & quidem illustres dederit. Et prout tradit SELDENUS de Uxore Hebraica L. I. c. 9. putabant Hebræi, tot uxores ducere cuique licere, quot vellet; modo ei suppetat, quo singulis victum, vestitum ac debitum conjugale præstare possit. Ad vitanda tamen incommoda, ex multitudine uxorum provenientia, sapientes ejus populi monebant, quaternarium numerum a nemine, excepto rege, excedendum. Qui contra faciebat, imprudens, & majorum institutis inobediens habebatur. Pontifici autem non nisi unam eodem tempore habendam credebant; etsi priore dimissa aut mortua alteram ducere non prohibebatur. Ast regi ob præceptum Deuter. XVII. 17. putabant interdictum, supra XVIII. ducere. Quod si autem degerent in loco, ubi monogamia tantum in usu esset, etiam ipsis Hebræis non nisi unam ducendam volebant. Sicut & Judæis sub ditione Romana degentibus interdicta est polygamia *L.* 8. *C. de Judæis & cælicolis*. Add. idem SELDENUS de J. N. & G. L. V. c. 6. De hodiernis Judæis testatur

LEO

LEO MUTINENSIS in Hiſtoria rituum Hebraicorum Part. IV. c. 2. eos, qui in oriente habitant, plures ducere adhuc uxores; id quod in Germania non permiſſum, nec in uſu ſit. In Italia autem rariſſime, & in eo tantum caſu, ubi quis cum priore multos annos ſine prole vixit. Ubi monet SELDENUS dicto loco, in prima editione fuiſſe ſubjuncta illa verba; *Indultu tamen Romani Pontificis impetrato*; quæ verba in *edit. Pariſina anno* 1637. ſunt omiſſa. De antiquis Germanis TACITUS. *Prope ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt* (1), *exceptis admodum paucis, qui non libidine, ſed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur*. Sic Arioviſto duæ fuerunt uxores, Sueva una, altera Norica, memorante CÆSARE L. I. (c. 53. num. 4.) de B. G. Græci utut regulariter eſſent monogami; tamen apud Athenienſes extabat plebiſcitum; Διὰ τὸ λειπανδρεῖν, ξυναυξῆσαι τὸ πλῆθος, γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας: *Ut propter defectum virorum, & ut multitudo hominum gliſcat, ducere liceat civem, liberos autem tollere etiam ex alia*. DIOGENES LAERTIUS Socrate. (L. II. §. 26. Ed. Amſt.) Unde & ATHENÆUS L. XIII. c. 1. cum ob inſtitutum Cecropis dixiſſet, non probabile videri, quod quidam ſcripſerant, Socrati duas ſimul fuiſſe uxores, Xantippen & Myrto; præſertim cum Comici poëtæ, in ipſum alias dicaciſſimi, de ea re ſileant, demum addit: *Niſi forte peculiare aliquod decretum tum ob hominum paucitatem fuerit factum*. Apud GELLIUM L. XV. c. 2. μισογύνης, quæ in Euripide deprehenditur, hæc quoque cauſſa allegatur, quod duas ſimul uxores habuerit, cum id decreto ab Athenienſibus facto jus eſſet, quorum matrimonii pertædebat. Apud Spartanos cum Anaxandrides Rex uxorem ſterilem nollet repudiare, juſſu Ephororum aliam fœcundam iſti ſuperinducere adactus fuit. HERODOTUS Terpſichore (2) (p. 190. Ed. H. Steph.) Romanos monogamos fuiſſe notiſſimum eſt. Vid. *L. 2. C. de Inceſt. nupt. L.* 18. *C. ad*

(1) Et in Japonia marito non niſi una uxor eſt. Dairus tamen duodecim ducere poteſt, & concubinas ſine numero. V. *Liber de Legat. ſocietat. Hollandicæ ad Imper. Japoniæ*. H.

(2) Conf. POTTERI Archæologia Græca L. IV. c. 11. p. 592.

ad L. Jul. de adult. (1). Et tamen de Julio Cæsare refert SUETONIUS c. 52. eum legem voluisse ferre, *ut uxores liberorum quærendorum caussa, quas & quot vellent, ducere liceret*. Sic & de Imperatore Valentiniano memorat SOCRATES Hist. Eccl. L. IV. c. 26. eum Severæ uxori superinduxisse Justinam, forma præstantissimam, legemque tulisse, & in omnibus civitatibus promulgasse, qua cuique permissum δύο νομίμους ἔχειν γυναῖκας, *Duas legitimas habere uxores*. Idem refert PAULUS DIACONUS L. XI. Etsi ZONARAS de binis tantum ipsius uxoribus mentionem facit, de lege silet. Quia tamen reliqui historici AMMIANUS, ZOSIMUS, OROSIUS, Patres item Christiani, qui de re connubiali toties disputant, de isthoc facto silent; inde & bigamiam illam, & legem Valentiniani pro fabula habet BARONIUS (2) Tom. IV. ad ann. Christi 370. §. 125. Machometes quoque in nova sua lege polygamiam permisit (3), astutissime se accommodans ad ingenium populorum, quos deceptum ibat. Nam Soli propiores plerique in Venerem fervidi: fœminæ autem vel naturali indole vel ob educationem imperio maritali ita obnoxiæ, ut ipsarum zelotypia pacem domesticam non magnopere soleat perturbare. Etsi opulentiores apud istos populos singulas uxores singulis ædibus soleant habere inclusas, alii etiam oppidatim suas uxores habeant, ad vitanda ista jurgia. RICHERIUS de Moribus Turcarum. Ratio autem hujus instituti, quam tradit BOCCALINUS Relat. ex Parnasso Cent. II. c. 68. quod ista inserviat disponendis ad dominatus asperitatem tolerandam hominibus, dum inter plures liberos dispersæ opes familias reddunt debiliores, subtilis quidem est, sed de qua Machometes cogitare non potuit, tanto temporis spatio post ipsius obitum imperio Turcico exorto. Sic quod in India complures reges doctrinam Christianam adspernati sint, præcipua caussa

(1) *Novell.* 18. *c.* 5. Adde legem Athalarici Gothorum Regis apud CASSIODORUM L. IX. ep. 18. Apud Romanos ne quidem pellicem justæ uxori superinducere licuit. *L. unic. C. de Concubin.* H.

(2) Henricus VALESIUS & COUSIN in not. ad Socratem dicto loco. H.

(3) V. SELDENUS L. I. Uxor. Hebr. c. 9. H.

caussa memoratur, quod deinceps una uxore contenti esse juberentur (1). Add. Abr. ROGERIUS de Bramin. Part. I. c. 15. & Alexand. de RHODES Itiner. Part. II. c. 11. (2).

§. XVII. HÆC species polygamiæ utrum juri naturali repugnet, nec ne, inter eruditos non satis convenit. Nos quæ in utramque partem jactantur argumenta proponemus, judicio penes lectorem relicto. Qui igitur polygamiam in se juri naturali non repugnare contendunt, ita disserunt; finem regularis matrimonii, certitudinem sobolis & mutuum adjutorium non minus in polygamia, quam monogamia obtineri posse. Quod enim aliqui clamitant; *hoc modo non reciprocari fidem inter conjuges*; id quod tamen ratio dictitet, *cum aliter constare nequeat ratio pacti, & repensatio fidei*; id inane esse. Nam mutuam fidem non in eo consistere, ut præstationes invicem sint æquales. Neque finem non in eo consistere, ut præstationes invicem sint æquales. Neque finem matrimonii regularis requirere, ut quemadmodum uxor nemini corporis sui copiam debet facere, præterquam uni marito, sic & maritus non possit alteri fœminæ sese impertiri, præterquam unicæ uxori. Nam certitudinem sobolis, quæ unam fœminam pluribus simul viris misceri prohibet, in viro locum non habere. Neque minus tamen fidem uxori maritum exhiberi teneri, quæ spectatur in exhibitione adjutorii, & debiti quod vocant conjugalis. Circa quod posterius cum multa apud nationes viris id roboris sit, ut pluribus fœminis sufficere possint, non querelam posse movere plures, unius viri uxores. Imo si primarium matrimonii scopum spe-

(6) Idem de Sinensibus prodidere Athan. KIRCHERUS Chinæ illustr. Part. II. c. 8. circa extr. LE COMTE novis Comment. de Statu præs. Chin. ep. 12. Nimirum INNOCENTIUM III. Pontif. in c. 8. X. de Divortiis constituit, ut Polygamus Christiana sacra amplexus, non nisi unam, & quidem primam retineat. Quanquam veteres Christiani tales polygamos tolerasse, & tantum a functionibus Ecclesiæ exclusisse videantur. Vid. 1. ad Timoth. III. 2. ad Titum I. 6. HIERONYMUS Epist. 83. ad Oceanum & in Comment. ad Titum dicto loco CHRYSOSTOMUS Hom. 10. ad Timoth. dicto loco. Adde si libet, Comment. nostr. de Matrim. putativ. §. 45. H.

(7) Quibus adjungi possunt Nouveaux Memoires de la Chine, T. II. lettre 4. & BOSMANNI Voiage de Guinée lettre 19.

ſpectemus, qui eſt generatio ſobolis, etiam apud ſedatæ Veneris id Officii apud plures fæminas uni viro implere non adeo ſupra vires eſſe; præſertim ſi fœminæ velint imitari Zenobiam Palmyrenorum reginam, quæ *ne virum ſuum quidem ſciebat, niſi tentatis conceptionibus*, uti loquitur TREBELLIUS POLLIO. (in XXX. tyr. c. 30.) Ergo ex intemperantia profluere, quod adeo polygamiam oderint mulieres. Quod ſi uxor a marito ſibi ſoli corporis ipſius uſum fuerit ſtipulata, ſicuti Labanus a Jacobo ſtipulabatur, ne ſuis filiabus alias uxores ſuperinduceret, id pactum utique eſſe ſervandum. Add. *L.* 121. §. 1. *D. de Verb. oblig.* Ubi id factum non fuerit, ſufficere uxori pro rata parte corpus viri poſſediſſe. Vid. Geneſ. XXX. 15. 16. HERODOTUS Thalia (p. 120. Ed. H. Steph.) ἐν περιτροπῇ γυναῖκες φοιτέουσι τοῖσι Πέρσῃσι. *Uxores Perſarum per vices in orbem apud illos pergunt.* Neque injuriam accipere uxorem, ſi aliis quoque ſuis uxoribus ſeſe impertiat maritus; quia illa nihil juris habet in corpus mariti, niſi quantum ex pacto connubiali ſit quæſitum. Atqui heic ipſam non in integrum velut corpus, ſed pro rata duntaxat jus accepiſſe; & ipſam in tale connubium conſenſiſſe. Ergo non niſi tunc juſtam adeſſe querendi cauſſam, quando maritis *fundum alienum arat, incultum familiarem deſerit.* PLAUTUS Aſinar. Act. V. ſc. 2. (v. 24.) Add. *L.* 13. §. 5. *D. ad L. Jul. de Adult.* & quæ ad eam notat GROTIUS in Flor. ſparſ. L. XLVIII. Nam fere ita honoris avidæ non ſunt mulieres, ut æquo animo velint adquieſcere illa excuſatione, quam Ælius Verus apud SPARTIANUM adhibebat uxori, de extraneis iſtius voluptatibus conquerenti: *Patere me per alias exercere cupiditates meas; uxor enim dignitatis nomen eſt, non voluptatis.* Add. PLAUTUS Mercatore Act. 4. ſc. ult. & GRATIANUS Cauſ. 32. qu. 6. c. 2. ſeqq. Addunt præterea, hoc modo ne quidquam ad ſervilem conditionem redigi uxores: neque in eo flagitium eſſe, ſi præ viris inferioris ſint conditionis fœminæ. Cum ipſa ſexus imbecillitas eas ſub tutela velut marium vivere ſuadeat. EURIPIDES Supplicibus (verſ. 40. 41.) Πάντα δι᾽ ἀρσένων γυναιξὶ πράττειν εἰκός, αἵτινες σοφοί. *Omnia per viros agere decet mulieres, quæ quidem ſapiunt.* Rationes quæ afferuntur de zelotypia, de diſcordiis domeſticis, de odiis novercalibus in ipſa

prole

prole continuandis, non efficere, jure naturali polygamiam esse illicitam; sed incommoda quædam domestica eandem comitari, quibus tamen neque ipsum matrimonium, neque secundæ nuptiæ destituuntur, quas nemo idcirco illicitas dixerit. Neque vero hæc incommoda ubique locorum æque deprehendi, sed duntaxat apud illas nationes, ubi erecta nimis sunt fœminarum ingenia, aut ubi obnoxii nimis uxoribus mariti vivunt. Apud multos populos naturali indole, an propter educationem, fœminas maritis addictius parere, (vid. BENZO Hist. novi orbis Part. I. c. 37.) nec cordato viro inter plures quoque uxores domesticam pacem servare difficile esse (1). Dionysii GOTHOFREDI ad L. 7. C. de Judæis & cœlicolis rationes qui expenderit, sat leves deprehendet.

§. XVIII. Ex altera parte urgetur præceptum decalogi de non mœchando, quod nemo unquam dixit aut dicet ad fœminas tantum pertinere. Si ergo ad utrosque conjuges pertinet, maritus committet adulterium, quotiens fidem matrimonii dederit alteri, aut in thorum receperit alteram, invita ea, cui potestatem in suum corpus fide interposita primum dedit. GRATIANUS Caus. 32. quæst. 5. c. 15. 16. 23. Vid. BOECLERUS ad Grot. L. II. c. 5. §. 9. His reponit nonnulla HOBBES de Cive c. 6. §. 16. & c. 14. §. 9. quæ alio loco a nobis excutientur. Anton. MATTÆUS de Criminibus ad L. Jul. de adult. c. 1. §. 13. negat, per polygamiam committi adulterium. (§. 12. negaverat, adulterium a marito committi cum innupta) Adulterium quippe committi cum nupta alteri. *L. 6. §. 1. D. h. t.* Neque omnem violationem fidei conjugalis esse adulterium. Nam & qui malitiose deserit, qui debitum non reddit, qui non alit uxorem, contra fidem conjugalem facit; nec tamen ideo adulter cluet. Addit, licet iniquum sit, virum ab uxore exigere pudicitiam, quam ipse non exhibeat; non tamen

(1) Adde apud Habessinos utut Christianos, polygamiam quoque tolerari. Ut testatur Job. LUDOLFI L. III. Hist. Æthiopic. c. 1. n. 64. & c. 6. n. 100. Et præclaros Theologos quondam sub memorabili exemplo magno consensu statuisse, posse polygamiam, ut majoris peccati evitetur necessitas, etiam inter Christianos esse licitam, docet SECKENDORFIUS L. III. Commentar. de Lutheranism. §. 79. addit. 3. H.

inde effici, æquale utriusque peccatum esse (1). Quem enim nescire, majorem pudicitiæ rationem uxoribus constare debere, qua propter sexus verecundiam, qua propter fœdam feminum confusionem, & adulterinorum suppositionem, qua propter dedecus familiæ, totiusque civitatis. Etenim si dedecori habitum, altero parente cive, altero peregrino natum esse, hybridæque olim tales appellati: quanto grandius dedecus, & totius quidem civitatis, si incertum sit, ex adulterio, an legitimo matrimonio cives concepti sint? Sic Levit. XVIII. 20. & XX. 10. adulterium definiri per accessionem ad uxorem alterius, aut violationem uxoris alterius. Nec probabile videri, quomodo lex de non mœchando, quæ lata est polygamo, ad polygamiam possit pertinere, ut illa non expressis verbis foret prohibenda. Dicta sacrarum literarum, ubi etiam alicujus uxorem concupisse adulterium vocatur, quibus innituntur plurima dicta Patrum, allegata GRATIANO c. 3. 4. & 1. quæst. 4. caus. 32. & c. 5. quæst. 6. caus. eadem c. 4. 10. *de eo, qui cognovit consanguin. uxoris suæ*. Perinde esse habenda, atque illa, quibus homicida vocatur, qui fratrem suum odit. Alii ita adversum differunt; dictum præceptum sine dubio viros æque atque fœminas stringere. Non minus quemcunque virum alterius mariti thorum violare non debere, quam uxorem proprii mariti thorum. Sed in polygamia non esse violationem thori. Deinde in aprico esse, eum, qui in solidum uxori corpus suum addixit, fidem violare, si vel scortetur, vel aliam uxorem priori superinducat. At quomodo fidem violasse videbitur, qui uxorem ducendo facultatem sibi reservavit, aliam quoque adsciscendi? Neque debitum conjugale subtrahere, qui non nisi partialem velut usum sui corporis addixit. Heic reponitur; *non esse quod credatur unquam hoc futurum, ut fœmina consentiat suæ injuriæ; nisi vi metuve adacta, aut imbecillitate ac defectu judicii mota, neutro autem ex fonte jus oriri posse*. Verum in hoc aliqui injuriam non agnoscunt. Nam quod jus uni homini in corpus alterius competat, illud ex consensu alterius, & pacto fuisse quæ-

(1) *Periniquum enim videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat*. L. 13. §. 5. D. ad Leg. Juliam. de Adulter. coërc.

quæsitum. Igitur si præstetur, quantum pacto fuit promissum, non esse caussam super injuria quærendi. Neque sequi; si viro in fœminam jus est quærendum tanquam in uxorem, per naturam justi matrimonii non nisi in solidum id quæri potest: Igitur vice versa mulieri quoque non nisi in integrum virum jus quæri debere. Sed nec æqualitatem hominum naturalem hoc pacto infringi. Illam hautquidquam requirere, ut præstationes mutuæ inter homines semper sint æquales. Alias enim juri naturali repugnaret, alios, post antegressum factum humanum, etiam alienum, ipsa nascendi sorte imperio, alios obsequio destinari. Ac in ipso matrimonio neminem sanum æqualitatem hominum eo usque extendere, ut imperium domesticum alternis gerendum velit asserere. Sic circa procreationem sobolis quam facili opera perfungi patrem? Quantos contra dolores quantas molestias matri exhauriri? In civitatibus ultro irrideri mulieres, si & ipsæ in partem regiminis publici velint admitti: abs quo hautquidquam per injuriam aut tyrannidem virorum excludi quis dixerit. Sic si quis populus eo sit ingenio, ut addictiore velit imperio regi; (quod iniquiores vocant servili modo haberi,) stulte & contra prudentiam regnatricem facere, suavissimam utique juris naturalis sororem, qui plus quam par est fræna eidem velit laxare. Ergo non minus ineptum esse, conditionem fœminarum Asiaticarum miserari, quam rusticorum, aut opificum, quod his durius ævum, quam nobilibus exigatur. Quod maritus non possit honeste consentire in adjutores thori, aliam esse rationem. Igitur non esse, quod uxor suæ conscientiæ metuat, si in ejusmodi matrimonium, ubi id publice receptum est, consentiat. Præsertim cum moraliter sit impossibile, a solis mulieribus consuetudinem publico more firmatam aboleri, si vel maxime vitiosi quid illa haberet; quippe quæ & viribus destituuntur, & a republica excluduntur, & inter quas non defuturæ sint, quæ in parte amicitiæ hærere velint. Jes. IV. 1. Ac licet Ethnicorum & Muhammedanorum, (apud quos permissum est quaternas ducere uxores, & tot concubinas, insuper, quot quis possit alere,) exempla eludi queant eo nomine, quod istos in multa capita legis naturalis impingere constet: ingenue tamen illos facere, qui

 obje-

objectionem ex polygamia Patrum veteris fœderis inſolubilem fatentur. Denique circa dictum Apoſtoli 1. Corinth. VII. 4. monent, ibi non agi de primario fine & uſu conjugii, ſed ſecundario & indirecto, (διὰ τὰς πορνείας ſcilicet vitandas) quo fine cum æque mulieres atque viri opus habeant, humanitatis utique & æquitatis eſſe, ut non viro ſolum, ſed & uxori conſulatur: quo intuitu virum non poſſe uxori corpus ſuum denegare. Ex quo tamen non ſequi; ergo non niſi uni uxori ſeſe vir poteſt impertire.

§. XIX. Quidquid hujus ſit, id ſane patet, optimum, & maxime decorum, ſimulque ad quietem domeſticam accommodatiſſimum eſſe, unum una vivere contentum; adeoque hoc matrimonii genus ſine dubio perfectiſſimum habendum; cujus leges non minus marito, quam uxori ſanctiſſime obſervandæ. Euripides Andromache. (v. 464. & ſeqq.)

Οὐδέ ποτ' ἂν δίδυμα
Λέκτρα ἐπαινέσω βροτῶν,
Οὐδ' ἀμφιμάτερας κόρους,
Ἔριν μὲν οἴκων,
Δυσμενεῖς τε λύπας.
Τὴν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις
Ἀκοινώνητον εὐνὰν ἀνδρός.
Nunquam geminos lectos laudabo mortalium,
Neque liberos, qui habent diverſas matres,
Litem ædium, & triſtes dolores (1).
Maritus in nuptiis mihi ſit contentus
Uno lecto viri non communicato.

Isocrates Nicocle. (p. 59. 60. Edit. Pariſ.) *Non potui non vehementer accuſare illos, qui ductis uxoribus, & inita totius vitæ ſocietate, pactis & conventis non ſtarent: ſed dum ſuis voluptatibus indulgerent, eas offenderent, a quibus ipſi nulla re offendi ſe vellent: cum in aliis contractibus æquitatem colerent, ſolas conventiones*

(1) Vid. 1. Samuel. I. 6. Siracidem XXVI. 8. XXXVII. 12. Paucitatem liberorum in familiis Turcarum non imprudenter adſcribit Rigaltius L. II. Hiſtor. ſtat. præſent. Imper. Turcici c. 21. nimiæ mulierum zelotypiæ, & crebris intoxicationibus magicisque artibus. H.

nes cum uxoribus factas violarent : quæ eo sanctius custodienda erant, quanto sunt aliis interiores & majores. Plautus Mercatore: (Act. V. sc. 1. v. 8.

Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro:
Qui minus vir una uxore contentus fiet?

Accomodari quoque huc possunt, quæ tradit Plutarchus Conjugal. præceptis. (T. II. p. 144. C. D. Ed. Wech.) *Felem ajunt unguentorum odore ad insaniam redigi. Eodem modo si unguentis mulieres afficerentur, flagitium utique esset, non abstinere unguentis viros, sed exiguæ voluptatis caussa tantam pati illis evenire miseriam. Quando igitur mulieres ad insaniam adigit non unguenti usus, sed maritorum cum meretricibus coitus; profecto injustum est, voluptatis gratia parvæ tantum doloris ac perturbationis uxori inferre: ac non potius purum intactumque ab omnibus aliis mulieribus ad uxorem accedere.* Clytæmnestra apud Euripidem Electra. (v. 1035. & seqq.)

Μῶρον μὲν ὖν γυναῖκες, ὐκ ἄλλως λέγω.
Ὅταν δ' ὑπόντος τῦδ', ἁμαρτάνῃ πόσις.
Τἄνδον παρώσας λέκτρα, μιμεῖσθαι θέλει.
Γυνὴ τὸν ἄνδρα, χ' ἄτερον κτᾶσθαι φίλον.

Stultæ quidem sumus mulieres, non aliter dico. Cum autem hoc stultitiæ vitium mulieri *subest, & maritus peccat, Domesticum repellens lectum, & imitari vult Mulier virum, & alterum sibi quærere amicum.* Sed & illud constat, inter complures uxores fere contingere, ut una eximie diligatur. Genes. XXIX. Deut. XXI. 15. Esther. II. 17. Cantic. VI. 7. 8. Ergo in ipsa multitudine natura quasi ultro ad unitatem ducit. Huc quoque facit illud Sallustii Jugurt. (c. 82. Ed. Wassei.) *Ea necessitudo* (generi) *apud Numidas Maurosque levis ducitur: quia singuli pro opibus quisque quam plurimas uxores, denas alii plures habent: sed reges eo amplius. Ita animus multitudine distrahitur : nullam pro socia obtinet; pariter omnes viles sunt.* De Parthis in eundem sensum Ammianus Marcellinus L. XXIII. c. 6. *per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Apud Procopium Hist. Vandal. L. II. *Pro liberis anxii estote, quos unius uxoris necessitas devincta tenet. Nobis quibus vel quinquaginta si opus sit, patent conjugia,* nun-

nunquam posteri deerunt. CLAUDIANUS de Bello Gildonico. (v.442. 443.)

- - - Connubia mille.
Non illis generis nexus, non pignora curæ;
Sed numero languet pietas - -

GROTIUS de Ver. Relig. Chrift. L. II. §. 13. (1) Monogamiæ inter Chriſtianos receptæ has affert rationes, ut animus ab uxore in ſolidum marito datus, æquali retributione penſetur, rectiuſque procedat ſub una præſide regimen domeſticum, neu diverſæ matres diſcordiam liberis inferant. Accedit etiam ratio politica, apud pleroſque populos cultiores poſt genus humanum tantopere multiplicatum valens contra polygamiam; quod per liberorum multitudinem nobiles familiæ ad egeſtatem, modicæ ad mendicitatem ſint redigendæ (2), ac nimia multitudine tenuis plebeculæ civitas opplenda, quæ ubi commode evacuari nequit, (cujus rei non ſemper occaſio eſt, mole ſua rempublicam ſit peſſumdatura. Nam horridus nimis eſt modus, quo exundans hominum multitudo, ex polygamia proveniens, minuitur in Angolæ regno; ut in America opus facturi vendantur. Imo ne apud Turcas quidem polygamiam tradunt tantopere ut olim frequentari, & intra licentiam lege ipſorum conceſſam: cujus rei cauſſa non tam videtur inolitum apud iſtos ſodomiæ vitium, quam incommoda polygamiam comitantia.

§. XX. NEC minus acriter diſceptatur hæc quæſtio, an jure naturali matrimonium ſit ſocietas ſolubilis, adeoque an eodem jure divortia ſint licita? Ubi itidem, quid in utramque partem jactari ſoleat, afferemus, judicio penes eos relicto, qui rationum momenta expendere norunt. Ab initio igitur præſupponitur, id habere quodvis pactum; ut una pars ab eodem non poſſit diſcedere, niſi alterius conſenſu, aut pacto ab altera parte

(1) Vid. BÆLIUS dans les nouvelles Lettres a l'occaſion de la critique du Calviniſme du P. Maimbourg Lett. 22. §. 10. p.771, 772.

(2) Achabo erant ſeptuaginta filii 2. Reg. X., 1. In hiſtoriis Ægyptiorum non ſemel legimus, patrem unum ſecum duxiſſe in militiam centum pluresve filios ſibi ex diverſis uxoribus genitos.

te violato. Ergo hoc utique juri naturali repugnabit, si unus conjugum ab altero invito discedat, ubi ab hoc nullum caput pacti matrimonialis fuerit violatum; tantum ut meliorem sibi conditionem paret, aut quia sic placet. Nec trahi huc debet *L.* 14. *D. pro Socio* (1). Nam præterquam quod conjugi, qui vel quæ sic destituitur, sine dubio damnum infertur (2); etiam longe facilius dirimitur societas, quæ rei augendæ caussa fuit inita, quam arctissima illa inter conjuges conjunctio. Nam in matrimonio utrique conjugum in alterius corpus jus fuit quæsitum, quod invito auferri non debet. Deinde utut consensu mutuo matrimonia dissolvantur citra gravissimam aliquam caussam, indecens utique & noxium est (3), cum per ejusmodi divortiorum licentiam non possint non & familiæ, & publicus civitatum decor (4) gravissime convelli (5) VALER. MAX. L. II. c. 9. §. 2. Id quod etiam extenditur ad sponsalia, ut nec

D 4

(1) *Sed etsi convenit*, ne intra certum tempus societate habeatur, *& ante tempus renuncietur*, *potest rationem habere renunciatio*.

(2) Ponunt enim Veteres, eum, qui a Societate recedit, id vel ideo facere, quod alter non steterit conditioni, quam subierat, Contractus, aut quod alteri injuriam intulerit. *Nec tenebitur pro socio*, *qui ideo renunciavit*, *quia conditio quædam*, *qua societas erat coita*, *ei non præstatur: aut quid*, *si ita injuriosus & damnosus socius sit*, *ut non expediat eum pati?* Ibid.

(3) Conf. LOCKIUS de Gubernatione Civili c. VII. §. 2. & seqq. & SIDNEII libellus de eodem argumento c. 2. Sect. 4. in fine.

(4) Id quod multis adulteriis occasionem præstaret. Nam qui iracundiæ motu aut quavis alia mentis perturbatione ductus, levi interdum de caussa, uxorem repudiasset, reconciliari posset alii jam nuptæ, eaque consuetudo, in qua antea fuisset, novo divortio ansam suppeditaret, instaurata veteri vitæ conjunctione. Præterea id liberis etiam malo exemplo esset, si patrem temporario ingenio uti, & matrem ideo in umbratili rixa domo ejici viderent. Et quomodo sarta tecta conservari posset reverentia, qua parentes liberi, quibus animam debent, prosequi obstricti sunt, si temere adeo uxorum dimissio fieri posset?

(5) Adde, si ceteræ amicitiæ sine gravi culpa diffui non possunt, tanto minus illam, quæ tot pignorum vinculo continetur, unde pendet honesta tum propagatio tum educatio nobilissimi animantis. H.

nec illa nudo dissensu paciscentium re licet integra rescindantur, nisi gravissima caussa inciderit, aut ni deficiant conditiones, ex quarum exsistentia validitas pacti suspensa fuerat. Add. GELLIUS L. IV. 4. Hinc DIONYSIUS HALICARN. L. II. (p. 95. Ed, Sylburg. c. 25. Ed. Oxon.) insigniter commendat institutum Romuli, quo matrimonii per confarreationem contracti vinculum jussit insolubile esse (1). *Ita lex* (2), *hæc*, inquit, *mulieres nuptas, quippe quæ non haberent aliud, quo se converterent refugium, cogebat solius mariti se attemperare moribus: viros item sic habere uxorem, ut rem necessariam, nulloque divellendam modo*. Ac merito inter præcipuam morum Romanorum corruptelam numeraveris (3), quod ita levibus aut nullis de caussis divortia passim frequentata. SENECA de Benefic. L. III. c. 6. *Numquid jam ulla repudiis erubescit, postquam illustres quædam, ac nobiles fœminæ non consulum numero sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii* (4). Sicut & quoad reliqua Saracenorum barbarie dignum; quod *uxores illi mercenariæ conductæ ad tempus ex pacto: atque ut sit species matrimonii, dotis nomine futura conjux hastam & ta-*

(1) V. LIPSIUS ad Tacitum Annal. L. IV. c. 16.

(2) Οὗτος ὁ νόμος τάς τε γυναῖκας ἠνάγκασε τὰς γαμετὰς, ἅτε μηδεμίαν ἐχούσας ἑτέραν ἀποστροφὴν, πρὸς ἕνα τὸν τοῦ γεγαμηκότος ζῆν τρόπον· καὶ τοὺς ἄνδρας, ὡς ἀναγκαίου τε καὶ ἀναφαιρέτου χρήματος, τῆς γυναικὸς κρατεῖν.

(3) Apud Siamenses mutuo consensu, prout libet, solvuntur matrimonia. CHOISI in Diurnis Itinerarii Siamensis & LOUBERIUS de regno Siamensi Part. II. c. 7. n. 13. ubi addit, apud eos tamen divortium velut grande infortunium reputari. Apud Persas quidem licita divortia, sed tamen rationem eorum usum esse observavit. CHARDINUS Itinerar. Persic. p. 129. Adde de Ceylonensibus Robert. KNOX Narrat. histor. de Insul. Ceylon L. III. c. 7. De divortiis inter Habessinos, utut Christianos, crebertimis Job. LUDOLF. Histor. Æthiop. L. IV. c. 4. n. 4. & in Commentar. ad L. III. n. 72. H.

(4) JUVENALIS Satyr. 6. meminit uxoris quinque annorum spatio, ob repetita crebrius divortia, octo maritos habentis:

Sic crescit numerus, sic fiunt octo mariti;
Quinque per autumnos. H.

& tabernaculum offert merito, post statum diem, si id elegerit discessura. Apud AMMIAN. MARCELLINUM offert L. XIX. c. 3. Similia connubia Belgæ in Japonia contrahere solent, (1), dissolvenda ubi discesserint. Bern. VARENIUS Japonia c. 13. Id quod in aliis quoque locis Indiæ fieri suevit. Inter Persas quoque talia connubia frequentari (2) scribit: Ad OLEARIUS Itin. Pers. L. V. c. 22. & Petrus DE VALLE Itin. Part. II. ep. 17. Improbe quoque fit illud, quod perstringit JUVENALIS Sat. VI. (v. 142. & seqq.) *Cur desiderio Bibulæ Sertorius ardet? Si verum excutias, facies, non uxor amatur. Tres rugæ subeant, & se cutis arida laxet, Fiant obscuri dentes, oculique minores: Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi: Jam gravis es nobis, & sæpe emungeris, exi Ocyus & propera, sicco venit altera naso*. Nam *Fœmina cum senuit retinet connubia partu, uxorisque decus matris reverentia pensat*. CLAUDIANUS in Eutropium L. I. (v. 72. 73.) Add. MARTIALIS L. X. epig. XLII. Et lex Charondæ apud DIODOR. SICULUM L. XII. c. 18. qua viris & fœminis post divortium ad secundas transire nuptias conceditur, modo non adsciscatur conjux ætate junior, quam abs quo vel qua discessum fuit. Quid quod & insignis contumelia habetur matrimonio aliquam ejicere; quam, nisi gravissima subegerit caussa, honestæ intulisse indignum fuerit. Quod etiam ad repudia extendi debet. Apud PROCOPIUM Hist. Goth. L. IV. cum Radigis sponsæ, virgini Brittiæ, repudium citra caussam in ipsa hærentem renunciasset, ipsa *contumeliæ intolerans in ultionem tota ferebatur. Tanto enim honore pudicitia apud Barbaros colitur, ut fœmina, de cujus nuptiis actum est, etiamsi corpore sit integro, pro corrupta habeatur*. Apud TACITUM A. II. (c. 86.) in sacerdotio *prælata est* Pol-

(1) Et vocantur *matrimonia ad talacho*, id est, ad beneplacitum, teste CACCIALUPO ad legem si qua illustris C. ad SCt. Orfitian. n. 12. ubi memorat, Venetiis quæsitum, an liberi ex tali matrimonio nati censendi pro legitimis. H.

(2) Et in Turcico Imperio. V. RIGALTIUS Histor. status præsent. Imp. Turcic. L. II. c. 21. addens: exteris ea frequenter in usu esse, & in Hispania simile esse genus matrimonii, quod vocetur emancibado, sive *casato di media charta*. H.

Pollionis filia, non ob aliud, quam quod mater ejus in eodem conjugio manebat, nam Agrippa dissidio domum imminuerat. PUBLIUS SYRUS: (v. 425. seqq.)

Habent locum maledicti crebræ nuptiæ.

Mulier, quæ nubit multis, multis non placet.

§. XXI. ULTERIUS igitur dispiciendum, num & in matrimonium cadat, quod omnibus aliis pactis est commune (1), ut ubi istius capita, saltem primaria ab altero fuerint violata, pars læsa nanciscatur facultatem matrimonio discedendi. Id quod de essentialibus capitibus tuto videtur affirmari. Scilicet initur illud ad sobolem procreandam, cui fini necessaria est mutua corporum præbitio. Inde saltem ex mero jure naturali, alter conjugum vinculo liberabitur propter malitiosam alterius desertionem (2), ut & pertinacem atque ultroneam debiti conjugalis denegationem. Quo posteriori nomine quondam apud Judæos erat actio debiti conjugalis, uti docet SELDENUS de Uxore Hebræa L. III. c. 6. 7. LACTANTIUS Div. instit. L. VI. c. 23. *Nec aliam ob caussam Deus, cum ceteras animantes, suscepto fœtu, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulierem patientem viri fecit: scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud adpetere; eoque facto castitatis gloriam non tenerent.* Add. GRATIANUS Caus. 33. quæst. 5. c. 1. seqq. Cui addi potest PLUTARCHUS Amatorio. (pag. 769. A.) Τὸν Σόλωνα μαρτυρεῖ γενονέναι τῶν γαμικῶν ἐμπειρότατον νομοθέτην; κελεύσαντα μὴ ἔλαττον, ἢ τρὶς κατὰ μῆνα τῇ γαμετῇ πλησιάζειν, οὐχ ἡδονῆς ἕνεκα, ἀλλ᾽ ὥσπερ αἱ πόλεις διὰ χρόνου σπονδὰς ἀνανεοῦνται πρὸς ἀλλήλους, οὕτως ἄρα βουλόμενος ἀνανεοῦσθαι τὸν γάμον ἐκ τῶν ἑκάστοτε συλλεγομένων σχημάτων ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοφροσύνῃ. Et IDEM in Solone (p. 89.) Εἰς τοῦτο συντελεῖ τὸ τρὶς ἑκάστου μηνὸς ἐντυγχάνειν πάντως τῇ ἐπικλήρῳ τὸν λαβόντα, καὶ γὰρ εἰ μὴ γίγνοιντο παῖδες, ἀλλὰ τιμή τις ἀνδρὸς αὕτη πρὸς σώφρονα γυναῖκα. καὶ φιλοφροσύνη, πολλὰ τῶν συλλεγομένων ἑκά-

(1) V. L. V. c. 10. §. 9. H.

(2) Qua de caussa divortium permittitur a PAULLO Apostolo: 1. ad Corinthios VII. 15. *Quod si infidelis*, inquit, (*id est, maritus aut uxor, pagani*) *separet se, non servituti addictus est frater aut soror in talibus*, id est non amplius conjuncti sunt; aut cælibatum servare obstricti.

ἑκάςαις δυσχερῶν ἀφαιρῦσα, καὶ τὰς διαφορὰς ἐκ τῶν σώματων παντάπασιν ἀποςραφῆναι. Add. Mich. Montaigne Essais. L. III. c. 5. p. m. 102. 103. Sic ap. Diog. Laertium in Pythagora (L. VIII. §. 21.) refertur; hunc, cum ad inferos descendisset, vidisse cruciari τὰς μὴ θέλοντας συνεῖναι ταῖς αὐτῶν γυναιξὶ. *Qui suis uxoribus congredi nollent*. Aristoteles Œconom. L. I. cap. 4. ἀδικίαι ἀνδρὸς αἱ θύραζε συνεσίαι γινόμεναι. *Injuriam facit maritus in conversatione cum extraneis*. Deinde conjugium initur, ut suam quisque prolem tollat, non adulterinam, non supposititiam. Josephus Archæol. III. 10. *Adulterium Moses omnino prohibuit, felicissimum esse credens, viros circa thorum esse securos, & civitatibus simul ac domibus expedire, filios nasci genuinos*. Quin ex extra procreationem sobolis honesti viri suam sibi seorsim volunt habere uxorem, ac ne nave quidem onerata ab eadem vectores recipi decorum judicant. Sane nobis tanti non est urbanitatis laus, ut metuamus illud convitium Ovidii Amorum 3. & 4. (v. 37. 38.) *Rusticus est nimium, quem lædit adultera conjux, Et notos mores non satis urbis habet*. Martialis VI. Epigr. 90. *Mœchum Gellia non habet, nisi unum. Turpe est hoc magis, uxor est duorum*. Add. Abr. Rogerius de Braminibus Part. I. c. 13. Ergo divortii justa causa erit, si uxor alteri corporis sui copiam faciat (1), & qui-

(1) Maxime cum legibus aut moribus complurium populorum adulteria capitali supplicio puniantur. V. Nicol. Henelius c. 10. de Dotalit. §. 1. & sequ. ad §. 6. Elem. pr. civil. Part.II. sect. 2. §. 12. in not. Adde Thuanum L. LXVII. ad A. MDLXXVIII. ubi de Tartaris Præcopiensibus. Notandum heic, ut ob adulterium solvatur matrimonium, sufficere etiam argumenta & indicia adulterii; maxime si habeat locum, quod Seneca dixit II., Controv. 7. (al. 15.) *Eo prolapsi mores jam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videre possit*. Quo & illud Hieronymi pertinet in can. 2. casus 32. quæst. 1. *Ubicunque est fornicatio & fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur*. Quod tamen non ita accipiendum esse, bene monet H. Grotius ad Matth. V. 32. ut quivis motus animi suspicacis ad pie sancteque faciendum divortium valere debeat; sed ne ad legum subtilitatem res exigatur. In quo quæstionum genere nihil certi definiri potest, sed omne hoc ex æquo

& quidem ultro. Nam quibus invitis vis illata, eas adulterii nemo jure insimulaverit. Vid. VALER. MAX. L. VI. c. 1. §. 2. int. externa. LIVIUS L. XXXVIII. cap. 24. XENOPHON in Hierone p. m. 578. *L. 13. §. 7. L. 39. princ. D. ad L. Juliam de adult. Ælian.* V. H. L. XII. c. 47. Etsi enim gravius delictum videatur, per violentiam, quam blanditiis & persuasionibus pudorem expugnare: tamen violento stupro major injuria infertur fœminæ, per ultroneum marito. *L. 1. §. 3. D. de Servo corrupto: persuadere plus est, quam compellere atque cogere.* Unde adparet, quod adulterium & malitiosa desertio ad divortium sufficere judicentur, id non provenire ex peculiari lege divina positiva, quasi istæ duæ exceptiones insolubilitati matrimonii fuerint additæ: sed quia communis pactorum natura est, ut quando una pars conventis non stetit, neque altera amplius teneatur. Et hactenus quidem, ut non solum læsa pars cum perfida conjuge non amplius teneatur cohabitare; sed & læsæ parti transire ad secunda vota liceat. Quicquid in contrarium jus Canonicum nugetur (1). Nec tamen difficile est istis sacerdotibus alia

æquo bonoque æstimandum, medio itinere inter anxiam credulitatem & crassam supinitatem. Theodosius junior, Imperator Christianus, & pius, & Episcoporum quotidiano usus consilio, in quæstione divortii, impudicitiæ conjecturas ad sui seculi mores temperans, sufficere judicavit, JUSTINIANO teste in Novell. XXII. c. 15. §. 2. si mulier viro ignorante vel nolente extraneorum virorum convivia appeteret; si ipso invito, sine justa & probabili caussa foris pernoctaret, nisi apud parentes; Vel si Circensibus Theatralibusve ludis, aut arenarum spectaculis, ipso prohibente, gauderet. Conf. *cap. præterea 27. X. de Testib. c. 12. & 13. X. de præsumt.* ubi GONZALETZ. c. si quisquam 2. X. de Cohabit. Clericor. COTHMANN. 3. Resp. 16. num. 96. sequ. H.

(1) V. *can. 2. caus. 32. quæst. 1. & can. 1. caus. 32. quæst. 7. c. 12. X. de Præsumt. c. 5. X. de Divort.* in Conc. Trident. can. 7. sess. 24. Eadem sententia fuit Chrysostomi & Augustini, quam hodie quoque sequuntur Angli, si credimus Thomæ CRAGIO L. II. Feudal. jur. c. 18. & Franci olim probarunt VI. Capit. 87. E contrario Tertullianus non uno loco ostendit, solitos suo tempore ad matrimonium alterum admitti, qui ob adulterium uxorem dimisissent. Idem suo tempore a quibusdam Epi-

alia via sua decreta eludere, si cui heic gratificari placeat, declarato, matrimonium ab initio fuisse nullum; cujus rei varios obtentus idem jus suggerere potest. Ceterum etsi liberorum quærendorum caussa potissimum matrimonium ineatur; non tamen videtur solam sterilitatem aut infœcunditatem alterutrius, qui alias ad copulam idoneus est, sufficere ad divortium; cum fœcunditatem præstare penes hominem non sit (1). Quanquam qui primus Romæ uxorem dimisit (2) Sp. Carvilius Ruga anno A. V. C. 523. eo motus juramento dicitur, quod apud Censores singuli cogebantur profiteri, se habere uxorem liberorum quærendorum caussa (3). Vid. GELLIUS L. IV. c. 3. VALER. MAX. L. II. c. 1. Spartæ autem cum Anaxandrides Rex, postulantibus Ephoris, sterilem uxorem repudiare nollet, eorundem consilio alteram fœcundam isti superinduxit, apud HERODOTUM Terpsichore.

§. XXII. ENIMVERO circa hoc potissimum controvertitur, cum regulariter uxor in continuam cum marito conhabitationem consentiat, pro suis viribus auxilio juxta & conversationis amœnitate marito subventura, simulque familiarem istius directionem subeat; in cujus compensationem maritus vicissim uxori defensionem, honestam tractationem, & quæ sunt alia debet: (HOMERUS Il. ι. Ὅστις ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων τὴν αὐτοῦ φιλέει καὶ κήδεται. *Quisquis probus & cordatus est suam amat & cu-*

Episcopis permissum, narrat Origenes. Sed & serius Concilia Eleberino, Aurelianensi, & Arelatensi primo, & Venetico decretum est, id licere. Quod nunc quoque Græci observant, teste H. GROTIO ad Matthæi V. 32. & de MONI Histoire critique de la creance & des coutumes des Nations du Levant. H.

(1) Hebræos inter Deo reservata ponere fœcunditatem, pluviam, mortuorum excitationem, notat H. GROTIUS ad Genes. XXX. 2. V. supra §. 3. H.

(2) At postea id frequens esse cœpit. V. L. 60. §. 1. D. *de Donat. inter vir. & uxor.* In SENECÆ Controversiis est: *Uxorem sterilitatis caussa dimisit, intra quinquennium non parientem.* H.

(3) Reliqui etiam Romani nuptias liberorum procreandorum caussa se iniri testari solebant. Ecce enim, teste AUGUSTINO Serm. 244. qui in matrimonium consentiebant, declarare fueverant, se coire liberorum procreandorum caussa, idque tabulis nuptialibus continebatur.

& curat.) an hujus quoque præstationis violatio enormis sufficientem divortio caussam præbeat. Id quod non pauci, si merum jus naturale spectetur, affirmare non dubitant. Cum enim immorigerum filium patri fas sit abdicare, qui saltem naturaliter patri videtur magis conjunctus, quam uxor; cur non possit uxor moribus intolerabilibus, emendationisque impatiens, tanquam rebelle familiæ membrum domo ejici? Præsertim cum nimis quam verum sit illud FULGENTII Mythol. L. I. (c. 27.) *Conjux quantum jure conjunctior, tantum est aut morum dulcedine mellea, aut felle malitiæ toxica: est quippe aut perpetuale refugium, aut perenne tormentum*. SIMONIDES, (inter Poët. Lyric. Ed. H. Steph. p. 527.) Γυναικὸς οὐδὲν χρῆμ' ἀνὴρ ληΐζεται. Ἐσθλῆς ἄμεινον, οὐδὲ ῥίγιον, κακῆς. *Vir bona uxore nihil possidet melius, nec mala pejus*. EURIPIDES Oreste. (v. 601. & seqq.) Γάμοι δ' ὅσοις μὲν εὖ καθεστᾶσι, βροτῶν μακάριος αἰών, οἷς δὲ μὴ πίπτουσιν εὖ, Τά τὸ ἔνδον εἰσ' τάτε θύραζε δυστυχεῖς. *Nuptiæ quibus bene constitutæ sunt iis Felix exigitur ævum: quibus autem non cadunt bene, Illi pariter domi & foris sunt miseri*. Contra si sævis modis (præter) justam rationem uxorem tractet maritus; neque ipsi, quæ matronæ debentur, exhibeat, sic ut non tam comparem, quam importunum sese hostem ferat; omnino æquum videri, ut ista sibi divortio consulere possit. Add. lex Theodosii *L. 8. C. de Repudiis* (1). Ubi tamen scrupulus oritur, an jure naturali propter intolerabiles mores sævamque tractationem fas sit vinculum conjugale plane abrumpere? & annon reliqua officia matrimonii possint continuari, puta propaga-

(1) Cujus §. 2. integer adscribi meretur. *Si qua igitur maritum suum adulterum, aut homicidam, aut veneficum, vel certe contra nostrum imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum invenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris ædibus aliquid subtrahentem, si latronem, vel latronum susceptorem, vel abactorem, aut plagiarium, vel ad contemtum (sui) domusve suæ ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus [quod maxime etiam castas exasperat] cœtum ineuntem, si suæ vitæ veneno, aut gladio, aut olio simili modo insidiantem, si se verberibus (quæ ingenuis aliena sunt,) afficientem probaveris, tunc repudii auxilio uti necessario permittimus libertatem, & caussas dissidii legibus comprobare*.

pagatio ſobolis, utut cohabitatione continua & familiari abrupta? cum prius pactum, ad propagationem ſobolis tendens, videatur eſſentiale, alterum adjectum dumtaxat. Ubi hoc patet, poſſe inter eosdem plura iniri pacta hac lege, ut licet unum fuerit violatum, reliquis tamen adhuc ſtetur. Quin & iniri poteſt pactum, pluribus capitibus conſtans, hac addita clauſula, ut licet ab uno capite fuerit diſceſſum, in ceteris tamen expiendis pergatur. Hoc modo ſi matrimonium fuerit initum, fieri videtur poſſe, ut, licet uxor ad cohabitationem continuam importunis moribus ſeipſam reddiderit ineptam, præſtationem tamen ejus debiti, quod ad prolem procreandam pertinet, continuet. Sed quia non eſt probabile, ad hocce debitum ſeſe ſat commodam præbituram, cujus converſatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus averſaturum corpus, in quo tam tetricus hoſpes ſtabulatur, cum vix quiſpiam optet prolem tollere ex ea, quam odit; inde regulariter uno eodemque pacto, & de præbendo corpore, & de converſatione familiari inter conjuges convenitur; & ſic hæc ita mutuo velut implicita ſunt, ut cum uno alterum quoque ſimul abrumpi videatur. Inde juri naturali repugnat, ob mores intolerabiles, & nimiam ſævitiam conjuges ſeparare a conſortio menſæ thorique, ſalvo tamen vinculo matrimonii, quo de alia conditione ſibi proſpicere prohibeantur. Niſi forte ad tempus & in vicem caſtigationis ea ſeparatio ſit injuncta, frangendæ pertinaciæ, & ut penitius exploretur, an aliqua morum emendandorum ſpes ſit. Abſurdum quippe eſt dicere; vinculum pacti adhuc ſubſiſtit, & tamen nulla pars ejus debiti, quod ex eo pacto fluit, præſtari poteſt aut debet. Et licet daremus, partem illam, penes quam culpa diſſidii hæret, fortaſſe hoc modo recte plecti; parti tamen innocenti fit injuria, quæ alienum luere peccatum cogitur, & ad cœlibatum ſibi fors moleſtiſſimum aut intolerabilem adſtringitur. Et hactenus naturaliter utriuſque conjugis conditio par eſſe videtur. Inde PLUTARCHUS in Romulo legem hujus σφοδρὸν *duram* vocat, quæ mulier a viro vetat divertere, aſt viro permittit illam repudiare ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ, καὶ μοιχευθεῖσαν, *propter veneno ſublatos liberos*

beros aut suppositionem clavium, (etsi Xylander legere malit παίδων) *aut propter adulterium*. Euripides Andromach. (vers. 672. & seqq.) *Idem tamen jus habet vir, & mulier injuria affecta a viro: sic etiam vir cum habet in aedibus mulierem impudicam. Et huic quidem viro magnum robur est in manibus. Huic vero mulieri in parentibus & amicis res sunt positae*. Sicut apud Athenienses lege Solonis tam vir uxori, quam axor viro nuncium poterat remittere, quam in rem etiam diversa erant vocabula prodita. Si enim vir repudiaret uxorem, vocabatur ἀποπομπὴ; si mulier a viro discederet, dicebatur ἀπόλειψις. Scilicet sponsa deducebatur in domum viri, unde ipsa non poterat ἀποπέμπειν τὸν ἄνδρα, & aedibus eum ejicere: poterat tamen eundem ἀπολείπειν, & alio ab eodem discedere. Id tamen monendum, quamcunque ob causam divortia in aliqua civitate tolerentur, praestare illa fieri causa judici adprobata (1), quam ut soli conjugum conscientiae res tanti momenti permittatur. Ratio enim, quam Bodinus de Republ. L. I. c. 3. in contrarium adfert, quod hoc modo alterutrius conjugum existimatio laedatur, satis valida non videtur. Add. quoque Plato de LL. L.XI. p. m. 974. & Charron de la Sagesse L. I. c. 46. n. 12. & Seldenus de J. N. & G. L. V. c. 7.

§. XXIII. Sed circa legem divinam, primaevam aut per Christum repetitam, major est difficultas. Ubi illud constat, Judaeos credidisse divortia lege divina Deuter

(1) Secus apud Romanos & Judaeos. Vid. H. Grotius ad Matth. V. 31. Quanquam Valerius Maximus L. II. c. 9. §. 2. memorat, L. Antonium Senatu motum a Censoribus, quod Virginem, quam in matrimonium duxerat, repudiasset, *nullo amicorum in consilium adhibito*. At Athenis mulier, a viro divertere volens, non per alium, sed per se ipsa ferre libellum ad magistratus debuit. Plutarchus Alcibiade. De communibus liberis notanda singularis consuetudo in regno Siamensi: eos dividi hoc modo, ut mater semper habeat qui sunt numeri imparis, puta primum, tertium, quintum & ita porro: maritus secundum, quartum, sextum. Vid. Loubertus Part. II. de Regn. Siam. c. 7. §. 12. Apud Ceylonenses liberi masculi marito, sequioris sexus uxori cedunt. Robert. Knox Relat. Hist. de insula Ceylon L. III. c. 7. H.

ter. XXIV. non permissa solum, sed & præcepta fuisse, ubi marito uxor displicuerit. Quin ob sterilitatem utique debuisse aliquem uxorem dimittere, colligi potest ex PHILONE Judæo de Specialibus Legibus: (pag. 781. B. Edit. Paris.) *Qui puellas duxerunt incerti de futura fœcunditate, si sterilitate tandem deprehensa non eis renunciant, & res suas sibi habere agereque sinunt, merentur veniam, quia victi diuturna consuetudine, amoreque mutuo non valent vim inferre suis affectibus, impressis jamdudum in animum. Qui autem fœminas compertæ sterilitatis expetunt ad conjugium, suum hircorumque more quærentes solam venerem, in impiorum album adscribantur, ut Deo repugnantes, cui hominum genitura curæ est.* Neque dubitari debet, eadem isti genti frequentia fuisse, utut in historia ejusdem sacra & profana per annos plusquam DCC. nulla aut rarissima ejus rei exempla memorentur. Nam in annales non solent referri facta communibus moribus congruentia, sed tantum quæ singulare quid videntur continere. Immo apud Jesai L. I. & Jerem. III. 1. 6. in taxandis populi peccatis adhibentur similitudines a divortio petitæ, tanquam ab actu in vulgus notissimo. Inde & JOSEPHUS Archæol. L. XV. c. 9. tanquam inusitatum, & a communi jure discrepans annotat, quod Salome libellum repudii miserit Costobaro marito suo, Idumeæ & Gazæ præfecto; cum alias moribus Judæorum (1) non liceret mulieri sponte a viro divertere, nisi ab eo dimissæ; excepto, si quis uxorem a se in primo concubitu virginem non deprehensam fuisset calumniatus. Huic enim liberum erat abire an manere apud virum mallet; etsi marito, si ipsa vellet, eam retinere utique necessarium erat, teste PHILONE Judæo de Specialibus legibus. (pag. 789. D. Ed. Paris.) Idem JOSEPHUS L. XVIII. c. 7. narrat de Herodiade Aristobuli filia; quam reprehendit Johannes Baptista Matth. XIV. Marci VI. Verum isthanc divortiorum licentiam a Salvatore nostro penitus sublatam plerique Theologi asserunt ex Matth. V. 32. XIX. 8. Marc. X. 4. Ubi GROTIUS L. II. c. 5. 9. addit, semper quidem ab initio Deo placuisse, ut matrimonium esset perpetuum; sub veteri

(1) Vid. 1. Samuel. XXV. vers. 44. ibique Jo. CLERICUS.

tamen fœdere homines non fuiſſe ad hoc obligatos. Verum ſub novo fœdere Chriſtum id, quod ante erat convenientiſſimum, Deoque gratiſſimum, expreſſa lege ſanxiſſe. SELDENUS tamen de Uxore Ebræa L. III. c. 22. dictum Chriſti ſic explicat: eo ſeculo inter Judæos fuiſſe duas ſectas, unam Sammæanorum, Hillelianorum alteram. Priorem putaſſe, non licere ab uxore divertere, niſi in ea fuerit deprehenſa aliqua fœditas: hos autem ſtatuiſſe, ob quamcunque diſplicentiam licite uxorem dimitti. Chriſtum igitur inter diſſidentes ſectas velut arbitrum captum pro Sammæanis pronunciaſſe; fas ſcilicet non eſſe ita temere abrumpere ſocietatem ab ipſo Deo inſtitutam, niſi turpis aliqua cauſſa, quam Ebrææ linguæ genio πορνείαν vocari ſolemne eſt, ſubigat. Vid. VALERIUS MAXIMUS L. IX. c. 2. Addit, ne inter antiquiſſimos quidem Chriſtianos divortia penitus fuiſſe illicita extra cauſſam adulterii, id quod conſtet ex *L. 8. C. de Repudiis*, ab Imperatore religioſiſſimo lata. Donec Pontificum ſuperſtitione, & iniquitate connubii vinculum utroque vivo inſolubile declaratum fuerit. BUXTORFIUS de Sponſal. & Divortiis contra Judæos pleroſque oſtendit, in verbis Moſis Deuter. XXIV. 1. 2. 3. 4. unicum tantum contineri præceptum, nempe ne quis, quam ſemel repudiavit mulierem, in thorum denuo recipiat. Ipſum autem morem uxores dimittendi eo loco a Moſe neque adprobatum, neque diſerte improbatum, ſed velut in medio relictum. Quem dum Salvator noſter ob duritiem cordis illis indultum pronunciat, ſatis patere, eam permiſſionem Moſaicam non ſignificare adprobationem, ſed nudam tolerantiam & conniventiam, a pœna in foro humano dumtaxat liberantur. Addantur omnino, quæ prolixe diſputantur a GROTIO ad Matth. V. 31. 32.

§. XXIV. IN PRIMIS valde ſudat, domeſtica fortaſſe calamitate (1) irritatus, Johannes MILTONUS, peculiari libro de Divortiis, ut probet, etiam per principia religionis Chriſtianæ mores intolerabiles, ac diſparitatem & renitentiam animorum inter conjuges ſufficien-

(1) Vid. Vita Johannis MILTONI a Johanne Tolando deſcripta, initio Collectionis Operum Miltoni, qui prodiit Amſtelod. 1698.

ficientem esse divortii caussam: Imo si qui tam male comparati deprehendantur, omnino separari debere. Cujus præcipuas rationes recensere dividiæ non erit. Initio igitur præsupponit: *Ex verbis instituti divinitus matrimonii adparere, nobilissimum scopum, quem Deus ob oculos habuerit, fuisse commodam & amicabilem conversationem viri cum muliere, medendis vitæ molestiis: propagationem generis, cujus in sequentibus demum verbis mentio fit, finem esse matrimonii, qui priori dignitate cedat.* Quæ quidem hypothesis nobis falsa videtur. Neque enim separati sunt fines, quando Deus Adamo vult creare & adjungere adjutorium, & dein crescere ipsos & multiplicari jubet: sed per posteriora verba fructus potissimus, fecundante benedictione divina adjutorio illo mutuo proveniens, describitur. Et sane si jucunda conversatio primarius Dei fuerat scopus, quid opus erat diversitate sexus (1)? Nam si removeas procreationem sobolis, & quam illi promovendæ diversorum sexuum conjunctioni natura velut adspersit jucunditatem; melius viris inter se erat conventurum, & præstabilius inter se adjutorium iidem exhibere poterant. Inde pueri, antequam stimulos venereos sentiant, & senes emeritorum stipendiorum magis conversatione sui sexus, quam fœminini capiuntur. Et nescio quas delicias conversationis somniat MILTONUS, sibique ipsi deformat ideam mulieris, viri sapientis, & literati genio potissimum congruentis, quæ studiorum sese consortem ferre queat, aut meditationibus fessum argutis iocis recreet, curisque ac tristitia correptum eleganti oratione erigat. Enimvero uti voluptatem animi corporis titillationi infinitis modis potiorem nemo sapientum abnuerit; ita cum tam paucæ dentur fœminæ, in quas sublimior ista sapientia cadit, pauca invenies matrimonia virorum sapientum, quæ ex caussa non possint dissolvi. Quin si quis eo sit animo, ut procreationem sobolis in postremis ducat, & nullos sentiat stimulos, qui non nisi per fœminas demulceri possunt; illi auctor fuerim, ut a ducenda uxore omnino se abstineat. Nam vulgo

E 2 fœ-

(1) Diversitate tamen sexus consuetudo redditur jucundior: quum etsi absit lascivia, femina mari, mas feminæ, instinctu duce placendi studio feratur.

fœminis ejuſmodi hominum ſapientia eſt inviſiſſima; quas & viciſſim enervibus iſtis, & moroſis parum eſſe amabiles haudquidquam mirum eſt. Denique quicquid diſſimulent iſti homines, quare fœminæ potius, quam viri amici converſationem in vitæ ſolatium inſtitutam arbitrentur, nullam poſſunt afferre rationem, quam quia ſingulari inclinatione, ex differentia ſexus reſultante, mares ac fœminas invicem natura conciliavit. Satius ergo fuerit, minus alte philoſophari; & communi mulierum genio conſiderato, pro ſat commoda compare habere fœminam, quæ in generanda & educanda ſobole, ſimulque capeſſenda curæ domeſticæ parte viro operam præſtat; utut de cetero circa meditandam ſapientiam parum adjumenti queat afferre. Nec plane de nihilo eſt, quod Juvenalis Sat. (IV. 448. & ſeqq.) dicit:

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit
Dicendi genus, aut curtum ſermone rotato
Torqueat enthymema, nec hiſtorias ſciat omnes.
Sed quædam ex libris & non intelligat. odi
Hanc ego quæ repetit, voluitque Palæmonis artem,
Servata ſemper lege & ratione loquendi.
Solœciſmum liceat dixiſſe marito (1).

De Brachmanibus refert Strabo L. XV. (p.490. Ed. Genev. Caſaub.) eos *cum uxoribus non philoſophari, ne ſi improbæ ſint, aliquid quod afferri nefas ſit, in profanos efferant: ſin probæ, viros relinquant. Nam qui voluptatem ac dolorem, vitam ac mortem æque contemnit, ſubditum ſe eſſe non patitur.* Euripides Hippol. Coron, (v.640. 641.) Μὴ ἐν ἐμοῖς δόμοις Εἴη φρονοῦσα πλεῖον, ἢ γυναῖκα χρῆν. *Ne talis domi meæ ſit, quæ ultra quam deceat mulierem ſapit.* Circa *Ipſius* porro argumenta in univerſum eſt obſervandum, illa nihil efficere, ſiquidem liquido conſtat, Chriſtum nullam præter adulterium cauſſam ad divortium voluiſſe ſufficere. Heic enim obtinebit illud vulgare: durum quidem, ſed ita lex ſcripta eſt. Sicuti nec humanæ leges ſtatim abrogantur, quæ in univerſum reipublicæ ſalutares deprehenduntur,

licet

(1) In omnium manibus eſt Comœdia Molierii, inſcripta, Femmes ſcavantes, in qua feminas eruditionis laudem falſo adfectantes perſtringit.

licet uni vel alteri incommodi quid inde proveniat ; quod pro fatali calamitate eſt habendum. Ergo hoc tantum efficit MILTONUS, ut, ſiquidem dictum Salvatoris aliam ferat interpretationem, manſuetudini doctrinæ Evangelicæ convenientius videatur, molliorem, quam qui vulgo receptus eſt, ſenſum ſequi. Huc autem fere redeunt *Ipſius* argumenta. Diſparitatem animorum, pervicaciam ingenii, ſocietati cum certo aliquo homine colendæ ineptam, & corrigi neſciam, quæque præcipuum matrimonii bonum, adjutorium & recreationem intercipit, longe graviorem eſſe cauſſam divortii, (quam eſt naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua fœditas, ob quam tamen Judæis divortia quondam permiſſa. Deuter. XXIV. Nullam præterea ſocietatem ligare ſocios, citra primarium ſcopum inſtitutæ ſocietatis, aut contra intentionem, & ſpem utriuſque aut alterutrius ſocietatem ineuntium. Jam autem Deum voluiſſe viro adjungere adjutorium, non domeſticum tortorem, ſubſidio futurum non in ſola procreatione ſobolis, ſed in ejuſdem educatione, & totius vitæ conſortio ; quem finem utique intolerabilis ingenii morumque aſperitas perimit. Abſurdum videri, quod, cum jus Canonicum frigiditatem ad matrimonium diſſolvendum citra ſcrupulum declaraverit ſufficientem (1), morum adeo nullam rationem habuerit ; præſertim cum illa ſtatim poſſit deprehendi ; hi vero ad tempus alta diſſimulatione obtegi ſoleant, quouſque miſer in caſſes ſeſe perrumpi neſcias induerit. Eſſe contra legem caritatis, eſſe plenum inhumanitatis, ullo modo adſtringere hominem miſeriis nonniſi morte finiendis ; quibus citra duram illam legem poſitivam facillime adhiberi poterat remedium ; cum ipſe Deus in ferundis ſuis legibus imbecillitati humanæ ſeſe videatur accommodare. Sacras literas inter alias rationes matrimonium ſuadere propter declinandas tentationes, ex incontinentia vitæ provenientes. Aſt qui in matrimonio ſuo nihil invenit, in quo animus poſſit adquieſcere, cui per uxorem perpetua tædia moventur, illum longe gravioribus agitari ten-

(1) C. 18. c. 27. qu. 7. c. 2. & 5. X. de Frigidis & Malefic. antea tamen ſeveriores hac parte fuiſſe Pontifices in admittenda ſolutione, adparet ex c. 2. c. 33. qu. 1.

tentationibus, quam si in cælibatu subsistisset. Nam & animo semper male esse; & quia uxor displicet, alibi libidines prorumpere gestire. MAIMONIDEM inter rationes legis de divortiis hanc quoque ponere, ut in singulis domibus pax & tranquillitas eo melius conservetur. Sicuti & BODINUS de Republica L. I. c. 3. lege illa divina de divortiis nullam sanctiorem esse, ait, posse, sive ad fœminarum superbiam, sive ad maritorum iracundiam coërcendam. Quæ ratio cum æque jam in Christianos, quam olim in Judæos cadat; non videri verosimile, Deum illos, quam hos, duriori jugo voluisse adstringere. (Sic de Japoniis refert Bern. VARENIUS Descr. Japon. c. 12. Divortia in ea gente esse frequentissima, etsi nobiles fastiditam uxorem in ædibus retineant, & de necessariis rebus eidem prospiciant. Atque hinc fœminæ annituntur omni studio maritorum suorum mores cognoscere, quo hisce cognitis ea faciant, quæ grata & jucunda illis sint, nihilque eorum omittant, quæ ad animos istorum sibi devinciendos possint facere. Quin & alienatis abs se non querelas movere, & dolorem dissimulare, quo dulcedine conversationi & inserviendi promtitudine amorem ejus sibi rursus concilient.) Mandari nobis in sacris literis, ut removeamus a nobis omnia impedimenta pietatis; inter quæ vel præcipuum est morositas socii quem nullo modo queas corrigere, aut amoliri. Naturæ repugnare, animos invicem conciliari nescios insolubili vinculo copulare. Insidias vitæ structas ad divortium sufficere Imperatores Christianos judicare. Atqui quam multis perpetuas illas offensas vitam abrupisse? Denique matrimonium esse societatem inter homines. Atqui societates humanas, cum vinculo morali contineantur, utique magis animorum, quam corporum combinatione constare. Alias enim nihil restare, nisi corporum commixtionem plusquam belluinam; cum in multis quoque brutis aliquod instar benevolentiæ inter compares cernatur. Quando igitur animus debitam conjunctionem quam in matrimonio quærit, non invenit, tam male comparatum par potius in carcere, quam in societate humana vivere. Et cum vota etiam juramento sancita, inepta, aut in præjudicium tertii tendentia solvi possint; quare non & fœdus connubiale? Frustra regeri, infausta ma-

matrimonia a Deo imponi exercendæ virorum patientiæ. Nam & morbos & alias calamitates divinitus immitti, quibus tamen ut humanis remediis resistatur non esse interdictum. Multa deinde disputat de permissione divortii apud Judæos. Si enim, infert, in sua natura adulterium sit, repudiatam iterum alii viro nubere, aut post repudium aliam uxorem ducere, sequi; Mosen adulterium velut sancita lege auctoratse. Id tamen de ista lege, quæ Deum auctorem habet, cogitare absurdum esse, atque impium. Arguit quoque eos, qui dispensationem divinam circa Judæos intervenisse arbitrantur. Ubi monet, dispensationem dici vel proprie vel improprie. Hanc esse singularem & exceptivam legem, quæ a generali quis lege ob justam & æquam caussam eximitur, qualis est, Numer. IX. 6. seqq. Item lex de ducenda fratris sine prole defuncti uxore. Proprie dictam dispensationem duntaxat locum habere in casibus peculiaribus, & raro contingentibus, quippe ideo in lege exprimi non solent, sed caritati & prudentiæ judicium relinquuntur: verbi gratia, quod Davidi licuerit vesci panibus propositionis, urgente fame. Sic ut hæc dispensatio nihil sit aliud, quam interpretatio legis ex æquitate. (Ubi patet, confundi ab Ipso dispensationem cum æquitate, quæ multum differunt.) Quod si quis tamen in divortiis Judæorum dispensationem intervenisse velit defendere, ei probandum fuerit, tunc extitisse generalem legem circa subtilitatem matrimonii ex caussa morum; quam legem vel naturalem fuisse oportet, vel divinam positivam. Nam circa verba illa, *& erunt duo in una carne*, nonnulli monent; indicari quidem arctissimam societatem, & quam temere dissolvi neque decorum humano generi, neque utile fuerit. Inde tamen non sequi, eam societatem non posse dissolvi ex caussis matrimonii naturam & finem subvertentibus. Sicuti non sequitur: Deus conjuges conjungit; ergo non est in arbitrio hominum, quis cui conjungi velit, aut non debet pactum inter conjungendos intercedere. Sed potius ita inferri posse: Deus conjungit conjuges interveniente pacto; igitur ipsos non vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum. Hinc inquirit Idem in sententiam eorum, qui dicunt; divortia lege divina permissa duntaxat, non

adprobata. Id quod ille putat in Deum irreverens esse; cum signum sit infirmitatis in rectore, si subjectis quid permittat, quod ipse non probat. Et quare, cum iam multæ nationes Christianæ a multis seculis huic se legi potuerunt accomodare, sola Judæorum σκληροκαρδία non potuerit? Ad verba illa, *ab initio non erat sic*, aliqui sic differunt; in statu innocentiæ mores hominum fuisse commodiores, quam ut tantis diffidiis occasio posset præberi (1). Igitur signum esse imperfectionis humanæ, quod ad remedium divortii inter conjuges sit decurrendum. Denique illorum taxat sententiam, qui divortia Judæis permissa asserunt, quod in Ægypto illis adsueverint. Nam tum maxime opportunum tempus fuisse Judæos ista dedocendi, cum sensus jugi Ægyptiaci adhuc recens esset. Et ideo tam accuratas circa vitandam idololatriam leges latas, quod eandem inter Ægyptios quotidie vidissent exerceri. Sed ista quidem nos in medio relinquimus (2).

§. XXV. Inter illos porro, qui recte inter se matrimonium sunt contracturi, jure naturali requiritur & aptitudo physica, & habilitas moralis. Per illam intelligimus eiusmodi constitutionem corporis, per quam idoneus quis sit ad assequendum primarium matrimonii finem, qui est sobolis procreatio. Zosimus L. V. παρ' ἡλι-

(1) Immo per brevius temporis spatium in Statu Innocentiæ commorati videntur protoplasti, quam ut fribusculis & inde nascenti divortio locus vel fingi possit. Ipse Salvator noster hæc verba optime interpretatur Marci X. 6. seqq. *Ab initio autem creationis masculum & feminam fecit eos Deus, & dixit, eruntque duo in carnem unam*. Indicans, hanc unionem arctissimam esse debere, & quæ dissolvi non debeat, nisi morte, aut alia caussa morti simili, quales, quia fini matrimonii penitus repugnat, est adulterium.

(2) Commendandum tamen Varronis illud in Satyra Menippea:

Uxoris vitium tollas opus est, aut feras.
Qui tollit vitium, uxorem commodiusculam
Sibi præstat; qui fert se se meliorem facit.

Quæ expendens Gellius J. N. A. 17. subjicit: *vitium ferendum esse, quod ferri scilicet a viro honesto potest: Vitia enim flagitiis leviora esse*. H.

ἡλικίαν εἰς μῖξιν ἐκδοῦναι, φύσεως ἀδικίαν, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἶναι *immaturam maritali consuetudini tradere nihil aliud, quam naturae injuriam facere*, dicit. Unde frustra ad motrimonium adspirant, qui impotentia perpetua & incurabili laborant (1) spadones preterea, & similes. Nam sine dubio legi naturali repugnat, quod spadones in Ægypto conjuges sumere solebant (2), ut non omnis voluptatis in venere expertes (3), quod tradit GROTIUS ad Deuter. XXIII. 2. argumento Genes. XXXIX. 1. Quo loco quæri posset, num matrimonium proprie vocari queat, quando elumbis senex vetulam effœtam ducit? Equidem Dionysius apud PLUTARCHUM in Apoph. (p. 175. E. Edit. Wechel.) matri effœtæ, cum maritum sibi dari peteret, respondit: Τοὺς μὲν τῆς πόλεως βιάσασθαι νόμους δύνασθαι. Τοὺς δὲ τῆς φύσεως μὴ δύνασθαι. *Se quidem vim inferre legibus civitatis posse, legibus naturæ non posse*. Adplicari huc etiam potest illud QUINTILIANI Declam. 306. *Est quadam & nubendi impudicitia* (4). Apud multos quoque obtinet illud EJUSDEM Declam. 2. *Genus infirmissimæ servitutis est senex maritus, & uxoriæ caritatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus*. Conf. VALER. MAX. L. VII. c. 7. §. 4. In plerisque tamen civitatibus ejusmodi senum matrimonia tolerantur, cum saltem alter finis, nempe adjutorium mutuum utcunque heic obtineri queat. Vid. *L.* 27. *C. de Nuptiis*. Quae fortasse non in-

(1) Matrimonium eunuchi prohibuit Leo Imper. *Novell.* 98. Non permittendum id esse, pronunciatum in Parlamento Parisiensi anno DCLXV. mense Febr. V. DIURNA ERUDIT. GALLICANA ad d. A. p. 96. Quæ alibi circa idem fere tempus pro hujusmodi matrimonio fuere operose disputata, piget repetere. H.

(2) Multo magis abhorret a ratione, Eunuchos, quibus genitalia sunt exsecta, plures uxores ducere in Turcia. V. RIGALTIUS Histor. stat. præsent. Imper. Turcic. L. II. c.21. H.

(3) MARTIALIS de Eunucho:
Cum sene communem vexat spado Dindymus Æglen. H.

(4) MARTIALIS III. Ep. 93.
Cum tibi trecenti Consules Vetustilla,
Et tres capilli, quatuorque sint dentes;
Gaudes ducentas nupturire post mortes,
Virumque demens cineribus tuis quæris
Prurire. H.

incommode vocare possis honoraria: eo sensu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud SUETONIUM Nerone c. 35. *uxoria ornamenta* vocantur, eo sensu, quo *triumphalia ornamenta* dici sueverunt (1). Quo referre possis cohabitationem Abitagis cum Davide 1. Regum I. Etsi pro vero matrimonio id habuisse videatur Salomo, qui Adoniam ejus nuptias petentem occidit, velut ducta regis vidua plusquam civilia agitaret; & quod moribus ejus populi nefas esset viduas regum ducere. GROTIUS ad 1. Reg. II. 17.

§. XXVI. ISTUD ex natura pactorum in universum circa matrimonium quoque præsupponitur; quod, dum id contrahitur, sufficiens usus rationis adesse, nec minus abesse debeat error, substantiam ejusdem tangens, & metus injuste incussus (2). Circa hunc in legibus Ebræorum civilibus id peculiare erat, quod si sponsa vi aut metu coacta fuisset, irrita forent sponsalia: non item si sponsus coactum se diceret; quoniam neque de vi eidem illata, neque de ipsius metu æque præsumebatur. Et repudiare eandem pro arbitrio poterat, si conditio displiceret. SELDENUS de Uxore Ebrea L. II. c. 4. Sic si error versetur circa objectum consensus, seu personam; aut circa qualitatem, quæ vel ipsum matrimonium spectat (3), vel cui tanquam conditioni consensus fuit superstructus, præsertim ubi ab altera parte fraus intervenerit, irritum esse contractum matrimonialem patet. Unde si quae pro virgine se gerebat, post deflorata fuerit deprehensa, etiam jure divino non tantum li-

(1) Conf. HERTII Parœmiæ Juris German. L. I. c. 67.

(2) V. supra L. III. cap. 6. §. 10. seq. QUINTILIANUS Declam. 306. *Compositis ætatibus coacta matrimonia, tamen facile fastidiuntur: sive non habet omne quod licet, voluptatem: seu continuis vicina satietas: sive durum est, quod necessum est.* Sed quid, si in rebus venereis deprehensus, incusso metu, fidem matrimonii dederit? Sunt qui huic succurrendum putant, quorum sententiam tum demum veram esse reor, si is dolo malo illicefactus fuerit. V. Anton. MATTHÆI Libr. de Nupt. Diss. 4. §. 14. Abraham a WESEL ad Novellas Constit. Ultraject. Art. 14. n. 17. sequ. H.

(3) Vid. quæ de domina de Mazarin adtulit BÆLIUS dans sa Reponse aux Questions d'un Provincial, Tom. II. pag. 40. & seq.

licite repudiabatur, sed & pœnæ insuper erat obnoxia (1). Etsi de flore virginitatis multis antiquorum barbarorum exigua cura. Videatur de moribus Balearium DIODORUS SICULUS L. V. c. 18. Armeniorum & Lydorum STRABO L. XI. Babyloniorum HERODOTUS Clio. Thracum IDEM Terpsicore, Adyrmachidarum & Nasamonum IDEM Melpomene. Sordide quoque Aristippus apud DIOGENEM LAERTIUM L. II. (in Aristippo §. 74) Addantur, quæ Boxhornius commentatur ad SUETONII Caligulam c. 40. in fine. JUSTINUS L. XVIII. c. 5. n. 4. M. PAULUS VENETUS L. II. c. 37. de Incolarum provinciæ Tebeth, & dicto loco c. 39. provinciæ Caraiam moribus. Similem fœditatem apud Phœnices abrogavit Constantinus Magnus. SOZOMENUS Hist. Eccles. L. I. c. 8. & L. V. c. 9. Sic si quis pacto connubiali hanc clausulam expresse inseruerit; ea lege sibi aliquam fore uxorem, si nobili sit genere, si tantum dotis attulerit; utique non prius ad matrimonium consummandum tenebitur, quam illa conditio adpareat. Quod si quis tamen, neglecta inquisitione in conditionis istius exsistentiam, matrimonium consummaverit; videbitur tacite isti conditioni renunciasse; adeoque si quæ sperabantur, deinceps non repræsententur, hautquidquam sufficiens divortio præbetur causa. Nam non ita fuerat contractum; repudiabo te, si tantum dotis mihi non attuleris: sed ita; non ducam te. Quæ diversa plane sunt. Adeoque si cui circa matrimonium ineundum præcipua dotis cura est, stulte facit, si nuptias consummaverit; antequam super eadem sibi satis cautum sit. Præsertim cum multi, qui nuptias conciliant, exprimant illud LIBANII Progymn. (p. 6.) Ὁ δὲ πολλοὺς καὶ καλοὺς μελετήσας λόγους, καὶ τὰ ὄντα ἄρας, καὶ

τὰ

(1) Deuter. XXII. 21. Sane conditio castitatis tacite subintellecta, & dolus intolerabilis corruptum corpus pro intemerato tradentis, merito locum faciunt repudio, si tentata reconciliatio frustra fuerit. Idque statuit Imp. Leo Novell. 93. & hodie Dicasteria sequi solent. Vid. Nicol. HENELIUS de Dotalit. c. 10. §. 14. CYPRÆUS de Sponsal. c. 13. §. 39. n. 2. Adde CARPZOV. L. V. Respons. Elect. 114. Apud Marocanos sponsa, non reperta virgo, ornamentis nuptialibus spoliatur, & domum ad patrem remittitur, qui secundum legem jus est eam strangulandi, si velit. St. OLON. Relations de Imper. Marocano p. 86. H.

τὰ οὐκ ὄντα προσθεὶς ῥᾷστα συνάπτει τὰ γένη. Meditatus adveniens cum multis elegantibus verbis, quæque adsunt auferens, quæque absunt addens, facile gentes conciliat. Multo minus vel dissolvere nuptias licebit, vel earum rite pactarum consummationem detrectare, si quis non expresse de certa dote convenit, sed tacita duntaxat spe sponsæ suæ opes non investigatas devoravit. Inde recte Ephori multarunt eum, qui superstitis adhuc Lysandri filiæ fidem conjugii dederat, post cum ille mortuus pauper inveniretur, eam ducere recusavit. Apud ÆLIANUM V. H. L. VI. c. 4. Et hæc quidem jure naturali obtinent. Nam leges civiles prohibere possunt, ne ejusmodi clausulæ, ad matrimonium directe non facientes, ejusdem consummationem suspendant (1).

§. XXVII. MORALIS habilitas matrimonium contrahendi deficit illas, quæ jam alteri viro sunt nuptæ. Nam jus mariti prioris in eam fœminam tamdiu durat, quamdiu eidem non renunciaverit. Unde non illicitum solum, sed & irritum matrimonium est cum nupta (2), & a priori viro nondum rite soluta, quia & potestas novum ineundi matrimonium deest fœminæ adhuc alteri marito adstrictæ, & tota cohabitatio instar continui adulterii habet. Sic & ubi polygamia est prohibita, vitiose matrimonium contrahit vir, uxori jam alteri alligatus. In lege Hebraica nefas quoque erat matrimonium denuo adsciscere eam, cum qua quis semel divortium fecerat. Deuter. XXIV. 4. Cujus ratio sine dubio fuit, nec divortia temere & ob quamcumque offensam frequententur, si nulla spes semel domo ejectam recipiendi, ubi iræ impetus deferbuisset. GROTIUS ad dictum

(1) Apud Romanos inhonestum visum est, vinculo pœnæ matrimonia obstringi, sive futura sive jam contracta. Ut est in *L. Titia* 134. *pr. de Verb. Obligat.* Conf. *L.* 2. *C. de Inutil. stipulat. cap. Gemma* 29. *X. de Sponsal.* H.

(2) Et maritus, qui credebatur mortuus, redux vindicare poterit, si volet, uxorem alteri licet ex justo errore nuptam. Can. Concilii sexti in Trullo 93. REGINO L. II. de Eccles. discipl. c. 182. & 183. c. 2. X. de Secund. nupt. Novel. 117. c. 11. Exempla vid. apud REIDANUM L. 18. Ann. Belgic. ad A. MDCI. CRUSIUM Part. III. Annal. Svevicor. L. XII. c. 13. ad A. MDLXVII. Claudium de FERRIERE Inst. Jur. Rom. & Gallic. L. I. tit. 10. & in Jurispr. Digestor. cum ordinat. Regiis & consu. collata tit. de Nuptiis p. 522. H.

ctum locum hanc rationem affert: *quin speciem haberet uxoris alteri in usum datæ; omniaque lenocinia eo velo obtegi potuissent*. Alii tamen putant, licuisse reducere dimissam, antequam alteri denuo nupsisset, ex Jerem. III. 12. In ALCORANO licet reducere etiam ter dimissam, sed ita, ut ter repudiatam recipere non liceat, nisi eam duxerit & repudiaverit (1). Quod tamen parum honorificum esse, colligitur ex responso, quod Amurathes Temiri dedit: *Si non veniet, quemadmodum minitatur, precor uxorem suam ter repudiatam recipiat*. Apud LAONICUM CHALCOCONDYLAM L. III. Alias quoque in *Alcorano* præcipitur, ut dimissurus uxorem, certum tempus ei statuat, intra quod non debeat alteri nubere; quasi intra quod deliberaturi sint, an illas reducere velint. Notanda quoque illa lex Hebraica, quam refert JOSEPHUS Archæol. IV. 8. *Qui virginem ducturus non est, ei non jungatur, quam discedere suasit ab alio, neque contristet priorem maritum ejus* (2). Sed & ratio constat canonibus (3), quibus interdictum, ne quis uxorem ducat eam, quam prius adulterio polluerat. Apud GRATIANUM Caus. 31. quæst. 1. c. 1. 2. seqq. Præsertim cum fere obtineat illud EURIPIDES Electra (v. 921. & seqq.) Ἴϛω δ' ὅταν τὶς διολέσας δάμαρτα τοῦ χρυπταῖσιν εὐναῖς, εἶτ' ἀναγκασθῇ λαβεῖν, δύϛηνός ἐϛιν, εἰ δοκεῖ, τὸ σωφρονεῖν ἐκεῖ μὲν αὐτὴν οὐκ ἔχειν παρ οἷ δ' ἔχειν. *Sciat, quisquis alterius corruperit conjugem furtivo concubitu, si postea eam ducere coactus fuerit, se infelicem esse,*

(1) Vid. supra L. V. c. 10. §. 8. RIGALTIUS Histor. stat. præsent. Imper. Turcic. L. II. c. 21. in fine. CHARDINUS Itinerar. Persic. p. 269. & sequ. H.

(2) Quæ Lex, ut a Josepho refertur, Scripturæ Sacræ minime conformis est: quemadmodum versio, qua AUCTOR utitur, contextui Josephi Græco, parum respondet.

(3) Ne, facta conjugii spe, mœchus aut mœcha ad consilia nefaria delabantur. Conf. Novell. 134. c. 12. Et forte satius erat, exceptiones non admittere, quas nimium indulgenter Pontifex in *c. 6. X. de Eo qui duxerit uxor*. Postea recepit. Sane nullam adulteram non eandem esse veneficam dixit M. Cato apud QUINTILIANUM L. V. I. O. c. 11. AUSONIUS Epigr. 10. in Eunopinam:

Toxica zelotypo dedit uxor mœcha marito, H.

esse, si putat eam, quæ prius fuerit istic impudica, servaturam apud se pudicitiam.

§. XXVIII. Censentur quoque impuras nuptias contrahere personæ certis gradibus consanguinitatis junctæ, aut affinitatis nexu (vid. *L.* 4. §. 3. 4. 5. *D. de Gradibus & affinibus*) copulatæ; sic ut non solum ab initio tale matrimonium contrahere sit vetitum, sed & idem contractum perpetuo vitio laboret. Hoc licet apud omnes gentes queis aliqua morum est cultura, communi persuasione receptum deprehendatur; ejus rei tamen solidam rationem, & quæ ex sociali hominis natura, uti reliqua præcepta, liquido fluat, assignare oppido quam difficile est (1). Nonnulli heic simpliciter ad abhorrentiam affectuum humanorum confugiunt (2), quasi omnes, qui per pravam educationem aut vitiosum habitum non sunt corrupti, in ipsis sensibus deprehendant ali-

(1) Et tamen hæ conjunctiones incestæ visæ gentibus plerisque, cum antiquis, tum recentioribus. Severe admodum Seneca in Octavia, v. 141. 142.

Genitamque fratris, conjugem captus sibi
Toris nefandis flebili junxit face.

Sed fuit res æstimata ab eo, quod sæpe fieri observatum esset, qua ratione falsiloquium omne damnatum esse, quia sæpe cum mendacio confunderetur, & omne jusjurandum pro servando habitum esse, quia frequentia perjuria fuerant, supra observatum fuit. Scilicet observatum fuerat, quamdiu inter propinquos spes esset nuptiarum, facile inde stupris & adulteriis natum fuisse occasionem, quum homines consuetudine quotidiana commoverentur, ad illecebras vagi concubitus. Biblis apud Ovidium L. IX. Metamorph. vers. 557. seqq.

Dulcia fraterno sub nomine furta tegemus.
Est mihi libertas tecum secreta loquendi,
Et damus amplexus & jungimus oscula coram
Quantum est, quod desit.

Igitur placuit, tanquam incestas interdicere nuptias, quæ tolerari poterant, si boni homines fuissent: quum id curandum præcipue videretur, ne uniuscujusvis patrisfamilias domus converteretur in lupanar.

(2) Nec male; Ut enim in naturalibus dantur principia, quæ a priori demonstrari nequeunt, eo quod in sensus incurrant; ita in moralibus quoque deprehenduntur, quorum veritas absque ratiocinatione intellectui recte conformato se insinuat. Et hoc admittere Auctorem ipsum ex §. 32. liquet. H.

aliquid, tali commixtioni repugnans; id quod claro fit indicio, eandem naturali jure prohiberi. Enimvero neque illa affectuum repugnantia apud omnes mortales, etiam quibus cultura sui cordi est, aqualiter deprehenditur; & eandem jactantibus reponi non absurde potest, ipsam non tam ex congenito principio, quam ex diuturnis moribus, qui naturæ indolem mentiantur, provenire. Neque vero circa jus naturæ eruendum adeo tutum est solum judicium sensuum atque affectuum consulere; cum ex adverso concludi posset, illa quoque jure naturali præcipi, in quæ sensus & affectus acerrime feruntur; quorum tamen pleraque isti juri adversari manifestum est. PLUTARCHUS Quæst. Roman. 108. postquam quæsivit, quare Romani cognatas suas non ducant uxores, pro more suo dubitabundus has rationes proponit: *An ut conjugiis augeant necessitudines, multosque sibi parent cognatos, aliis dando, ab aliis accipiendo mulieres? An metuentes sibi a discordiis conjugalibus, quæ exortae inter cognatos, præter conjugum debitum amorem etiam naturæ jura essent oblitura?* (verbi gratia, quia valde frequentia sunt socruum & nuruum odia, igitur non debuisse aliquem ducere talem, quæ ipsius matri naturaliter reverentiam debebat, id est, sororem.) *Aut videntes mulieribus ob imbecillitatem opus esse multis defensoribus, noluerunt cognatas ducere, ut ipsis auxilio esse possent, si a maritis injuria afficerentur?* Quæ posterior ratio videtur expressa ex EURIPIDIS Andromache v. 674. Ἀνδρὶ μὲν ἐστιν ἐν χερσὶν μέγα σθένος. γυναικὶ δ' ἐν γονεῦσι καὶ φίλοις τὰ πράγματα. *Viro magnum robur in manibus est, uxor autem in parentibus & amicis rerum fiduciam habet.* Priorem rationem de latius spargendis amicitiis per affinitates etiam probat AUGUSTINUS de Civit. Dei L. XV. c.16, quem citat GRATIANUS Cauf. 35. Qu. 1. c. 1. Cui conspirat Rich. CUMBERLAND de Leg. nat. c. 8. §. 9. Ubi præterquam quod minus utile non statim fit illicitum, etiam illud utile non semper hoc modo obtinetur, cum contingere queat, ut ex contrario major utilitas proveniat; puta, dum conjunctis invicem cognatis prohibetur, ne opes in aliam familiam transferantur. Inde lex divina Num. XXXVI. fœminis, bonorum immobilium dominis, ex sua dumtaxat cognatione maritos adsciscere

re præcipit, ne agri de tribu in tribum devolverentur. Poterant tamen cuivis Hebræo nubere, si hereditatem sibi delatam repudiarent. Quare nec Leviticæ gentis virgines ea lege tenebantur, quippe quæ rerum soli capaces non essent. Vid. GROTIUS ad Matth. I. 16. Apud Peruvianos sub imperio Yncarum lege cautum erat, ut quilibet uxores ducerent, ex sua urbe & ex sua familia; contra ibidem novis nuptis communitas civium domum exstruebat, proximi cognatorum eam supellectile instruebant. Garcilassus de la VEGA Comm. Reg. L. IV. c. 8. Sic lege Attica virgines ἐπίκληροι, seu quæ solæ suis parentibus erant heredes, a proximis cognatis duci jubebantur, ut avitiæ opes in familia conservarentur. Circa quales virgines cum sæpe inter procos controversiæ exsisterent, per judices definiendæ, hinc eædem ἐπίδικοι vocari solebant. Erat tamen Athenis alia lex in illius velut compensationem, ut siquidem virgo ἐπίκληρος in re tenui esset, itidem proximus agnatus eandem ducere, aut pro dignitate dotare teneretur. Par Charondæ lex extat apud DIODOR. SICULUM L. XII. c. 18.

§. XXIX. INPRIMIS autem hoc loco considerandum, quare, utut in se nobile sit onus tam eximium animal propagasse, apud cultiores tamen gentes tum membris generationi destinatis, tum ipsi generationis actui tam tenera adhæreat verecundia, ut eam superare non possint, nisi quibus per longam vitiorum adsuetudinem frons plane obduruit. Quam in rem memorabile est, quod PLUTARCHUS de Virtutibus mulierum. (pag. 249. C.) & POLYÆNUS Strateg. L. VIII. (c. 63.) tradit de virginibus Milesiis (1); cum incertum, qua de causa eas furor corripuisset certatim sese suspendio necandi, isque nulla ratione sisti posset; tandem legem latam esse, quæ juberet omnes, quæ sibi suspendio mortem conscivissent, nudas per forum efferri. Sic quas mors non poterat, metus ignominiæ postumæ ad sanitatem revocavit. Quod si apud aliquas gentes nuditas, aut apertius concubitus in usu fuit, illæ a reliquis fœdæ bar-

(1) Vid. AUCTOR §. 31. & BAELIUS Rèsponse aux Questions d'un Provincial. T. II. pag. 92. 93. in margine, ubi plura exempla.

barbariei nota fuerunt damnatæ. Sicut de Mossynis notat MELA L. I. c. 19. *promiscue concumbunt, & palam*. Et de eisdem APOLLONIUS RHODIUS L. II. Argonaut. *Diversum autem jus atque fas istis exsistit. Quæ enim palam agere fas, aut in populo, aut foro, ea omnia in ædibus exercent. Quæ autem nos domi patramus, ea foras impune mediis in plateis agunt. Neque thori pudor communis, sed porci tanquam Altiles, ne minimum quidem veriti præsentes. Miscentur humi communi amore mulierum*. Idem tradit DIODOR. SICULUS L. XIV. c. 31. Et XENOPHON. περὶ ἀναβάσ. L. V. & de Massagetis HERODOTUS CLIO sub finem, & de Nasamonibus IDEM Melpomene. Istius porro ratio non ita in propatulo est. Nam neque membra ista peculiari aliqua deformitate aut absurda figura laborant; & propagationi humani generis nobilissimo utique actui inserviunt. Quo nomine genitalia apud Ægyptios, & Athenienses in mysteriorum ritibus religiose habebantur, Vid. DIODOR. SICULUS L. I. c. 88. Quin & ipse actus generationis in se naturæ est conformis, ac necessarius, aptusque tantæ dignationis animal producere. Quo coram aliis exercendo cur magis quis erubescere debeat, quam dum edit aut bibit; cum citra istum actum non magis species humana servari possit, quam citra hæc individua. Nec rem conficit illud PLUTARCHI in Convivio VII. sapientum. (p. 158. F.) *Nulla est corpori alia, qua innocentius frui possit, quam ab alimento voluptas, quod omnibus est compertum hominibus. Mensa enim in medio proposita communicant cœnis, rei venereæ tenebras prætexunt densas. Quia hujus voluptatis communicationem belluinam impudentemque judicant, perinde atque illius abstinentiam*. Etsi apud XIPHILINUM Epit. Dionis in Severo, uxor Argetocoxi Caledonii, cum Julia Augusta ipsi illuderet, quod ejus nationis fœminæ impudenter cum maribus versarentur, sat argute reposuerit: *Nos multo melius explemus ea, quæ naturæ postulat necessitas, quam vos Romanæ. Nam aperte cum optimis viris habemus consuetudinem: vos autem occulte pessimi homines constuprant*. Add. MONTAIGNE Essais L. II. c. 12. p. m. 398. & CHARRON. de la Sagesse L. I. c. 22. Nec plane satisfaciunt rei, qui heic ad divinas confugiunt literas, isthæc verecun-

dia statim post lapsum sese exseruisse memoratur (1). Nam nihilominus quæstio remanet, cur his potissimum in partibus pudor velut sedem fixerit; cum manus, ac lingua hominis in turbidarum aut pravarum ministeria cupiditatum præsto sint. Immo cum edendo primitus homo deliquerit, ista opinio turpitudinis ori & manducationi potissimum adhærere debere videbatur.

§. XXX. Super nuditate, & qui eam comitatur pudore, philosophans Auctor de Principiis justi & decori, p. m. 59. seqq. initio ponit, *non omne, quod pudorem incutit, peccatum esse, & naturalis legis dictamine prohiberi*. Id quod exemplis aliquot probat, verbi gratia, paupertatis, sordidarum vestium, erroris etiam innoxii, deformitatis, & similium, quibus erubescimus, cum tamen in iisdem nihil sit moralis turpitudinis. Causam autem, quare ista defugiamus, esse, quia infirmitatem aliquam & imperfectionem arguunt, quam quisque a se longissime abesse optat. Ipsa porro nuditas, atque revelatio membrorum genitalium licet in se peccatum non sit; non tamen licere cuivis in conspectu hominum ea detegere, nisi in ea detectione nihil sit, quod honestati naturali repugnet. Id quod aliquando contingat. Tunc enim juste aliquem pudere, cum tales imperfectiones possidet, vel quas possidet, ita prodit, ut proximus jure meritoque eum ideo minoris facere, seu contemnere possit; ideo quod istæ non conveniant cum dignitate personæ, quam gerit. Hinc aliquid nescire in se turpe non esse in eo, qui nulla unquam usus est disciplina: sed qui diu studiis sese dedit, nullosque profectus fecit, ei ignorantia sua rubori est. Sic rusticum horridi mores non deformant; sed qui cives inter moratiores est enutritus, non sine vitio rigidus est. Ita qui eas corporis partes detegit, quas consuetudo gentis tectas esse vult, is in honestatem naturalem peccat, si eas conspectui patere faciat. Uti apud Herodotum Clio (p. 3. Ed. H. Steph.) dicitur: Ἅμα κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. *Mulier exuta tunica, & verecundiam pariter exuit*. Quas tamen alius alibi terrarum, ubi nudi incedere homines solent, verbi gratia, inter Caraybes, si-ne

(1) Legendum videtur, *in quibus istbæc* &c. H.

ne peccato aut petulantiæ nota detectas habet. Et in quibusdam partibus regni Abyssinorum (1) plebejæ fœminæ omnibus partibus nudæ incedunt. Quibus tamen visis mares non magis moveri solent, quam si manus aut pedes nudos conspicerent: teste Franc. ALVAREZ Descript. Æthiop. c. 32. Add. Jo. LERIUS Histor. Americ. c. 8. & ROCHEFORT Descript. Antillarum Part. II. c. 9. Immo apud Indos quosdam pœna, ni fallor, adulterii fuit, tectis genitalibus incedere. Sic inter minus notos, aut honoratiores impudens habetur aliqua citra præfationem veniæ agere, quæ inter familiares libere exercentur. Et quod in solitudine pudorem non affert, inter honestos viros, aut in convivio honeste non emiseris, nisi forte Claudius edictum suum diu meditatum demum promulget; de quo est apud SVETONIUM Claudio c. 32. Adde DIOGEN. LAERTIUM L.VI. in vita Metroclis. Sic qui anatomiam docet palam exponit oculis, quæ eidem extra eam rationem constituto ne nominare quidem decorum esset. Idem igitur dicendum de genitalium detectione. Licet enim illam gentem admodum a morum modestia descivisse oporteat, quæ vitio non vertit ista nuda habere, cum cultas inter gentes honestis etiam curæ sit εὐσχήμως πεσεῖν, *decenter cadere*, EURIPIDES Hecuba v. 568. neque sine gravi peccato majores talium gentium ad illum impudentiæ gradum pervenerint; postquam tamen consuetudo invaluit, ut ex communi gentis sensu nota turpitudinis sit ablata a tali vivendi modo, totam gentem extra peccati labem genitalia detecta habere, quia nullam imperfectionem aut infirmitatem erubescendam homini in ea re inesse agnoscunt: non magis quam nos in detectione vultus matronarum, quæ in publicum prodeunt, id quod tamen apud alias gentes matronis vitio vertitur (2). PLATONI apud DIOGENEM LAER-

F 2

(1) V. & LUDOLFI Hist. Æthiop. L. IV. c. 4. n. 22. & in Comment. n. 18. H.

(2) Ut apud Moscovitas, quorum fœminæ, maximæ autem virgines, magno velo faciem contegentes in publicum prodeunt. Vid. Comes CARLISLIUS Descript. Moscoviæ p. 345. Adde de fœminis Marocanis St. OLON. Relat. de Imper. Marocano p. 88. sequ. De Orientis populis id constat. G.

LAERTIUM L. III. legis ἀγράφου, & quæ ab usu proficiscitur, (κατὰ ἔθη γενομένου) exemplum est, τὸ μὴ γυμνὸν πορεύεσθαι εἰς τὴν ἀγορὰν, *nudum in forum non ambulare*. Sed & inter populos, ubi nuditas proscripta est, ea membra aliquando citra peccatum detegi, puta cum medicatrici manui sunt committenda, aut cum tempus aut copiam rerum ad tegendum non concedit necessitas, aut cum infantes fasciis involvuntur. Scilicet quia in hisce casibus impudentiæ nota adesse desinit, ideo quod tunc ea membra patent absque protervia & ostentatione. Quia igitur apud quosdam barbaros infirmitatis aut imperfectionis nota non habetur nuditas genitalium, inde & citra impudicitiæ crimen eadem apud illos deteguntur; nec eo nomine apud eosdem in contemtum quis incurrit; quod tamen maxime apud nos contingit. Sicut apud Pygmæos, *ubi tota cohors pede non est altior uno*. brevitas illa staturæ rubori non est, quæ tamen apud alios ludibrio patet. Quin & apud Casares fœminæ, si quid ipsis dono datum fuerit, pudenda detegunt; quod apud ipsas instar civilitatis habetur; apud HERBERTUM Itiner. Pers. & Indico. p. m. 21. IDEM p. 240. ista fere repetit; revelationem genitalium in se turpem non esse, sed tantum propter circumstantias, quæ petuntur vel a libidine proximi, vel ejus dignitate, vel ab æstimatione propria, in qua unusquisque tueri se debet. Cum autem notæ externæ, quibus proximo reverentiam & honorem exhibemus, varient, multa apud gentem unam cum proximi aut sui ipsius probro fieri, quæ mutatis circumstantiis hoc vitio carent. Inde Johann. XXI. 7. Petrus adventante Domino, properat amiculo se cingere, cum inter piscandum nudus cum sodalibus versari non erubuisset. Quia dignitas Christi, cui honorem debebat Petrus, requirebat, ut ipsi conversaretur cum modestia & gravitate, quæ a nuditate ex opinione gentium vestitarum abest. Inde Romæ *cum parentibus puberes filii, cum socero generi non lavabantur*. CICERO Offic. I. VAL. MAX. L. II. c. 1. §. 7. Sic apud LIVIUM L. III. c. 26. legati L. Quintium *senatus mandata togatum audire jubent*. Sicut obsoleta veste domi versari non erubescimus, quibus tamen ad nuptias aut solemnem conventum accedere indecorum habetur.

Matth.

Matth. XXII. 12. Ita & in secreto aliqua commode agi, quæ si palam fierent, in turpissimis haberentur; immo nec turpe habetur, si alii intelligant, quo fine secretum petamus. Denique & multa fieri a viris sine probro, quæ si virgines committerent, perfrictæ frontis putarentur. Ulterius ex 2. Corinth. XI. 17. 19. colligit; cum post præfationem veniæ ex concessione alterius recte quid dicatur, vel agatur, quod citra eam turpe erat; illud turpitudinem habere non in se, sed tantum ex circumstantiis; quæ si auferantur, jam amplius eo nomine improbari non posse. Quia alter remittit velut reverentiam, quæ ipsi alias debebatur. Ubi tamen recte isthæc limitatio additur; modo perconsuetudinem totius gentis liceat, singulis sibi circa talia veniam indulgere. Hoc enim nisi fit, nequidquam singulos impudicitiæ notam effugere, si reverentiam illam sibi mutuo remittant. Sicut reprehensionem non effugiunt aloti, si mutuo consensu nudi inter se versari velint in gente, ubi vestium usus publice receptus. Denique concludit, protoplastos ante commissum peccatum instar puerorum fuisse quoad pudoris affectum: peccato perpetrato, pudoris affectum animam eorum occupasse, ex quo pudore intelligebant indecens esse (1), genitalibus nudis incedere; sicut idem judicium formamus crescentibus annis. Ex illis omnibus concludit, nullos gradus circa ineundum matrimonium prohiberi lege naturæ, sed honestati tamen naturali admodum congruere a quibusdam abstineri. Confer. quoque MONTAIGNE Essais L. I. c. 35. & CHARRON de la Sagesse L. I. c. 6.

(1) Quæ sententia probabilis non videtur. Cur enim pudor propter nuditatem Adami & Evæ animum occupasset, quum essent soli, & uterque alterius caussa, tales, quales erant a manu Dei condiri. Quando igitur Moses ait, nudos se sensisse Protoplastos, Idiotismo Hebraico hoc demum significare videtur, conscientiæ eos morsus sensisse, propter peccatum a se, dum fructum vetitum comederant, commissum. Vid. CLERICUS ad Genes. III. 7. Exemplum ipsum infantium, quo hic utitur VELTHUYSIUS indicat, pudorem hunc unice educationi deberi, & consuetudini satis sapienter introductæ, ne prolis succrescentis libidine violetur castitas domestica.

§. XXXI. Isthæc quanquam non plane de nihilo esse videantur; nobis tamen ejus pudoris circa partes genitales, actumque generationis caussam assignare potissimum duplicem placet. Primo quia homo est animal superbum (1), gloriæ, decorisque cupidum, & ab ista destruentibus abhorrens. Jam vero per istas, vicinasque partes retrimenta cibi potusque natura ejicit; quæ non ob fœditatem tantum suam homo aversatur, sed & quia ipsi conditionem suam exprobrare videntur, quod intra corpus humanum sapidissimæ res in tam tetram materiam mutentur. Inde ne ista imbecillitatis indicia ullatenus pateant, solicite superba hominis indoles cavere solet. Quo facit illud 1. Corinth. XII. 23. 24. CICERO Offic. I. (c. 35.) *Natura corporis nostri magnam videtur habuisse rationem; quæ formam nostram, reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promtu: quæ autem partes corporis, ad naturæ necessitatem, aspectum essent deformem habituræ, atque turpem, eas contexit atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia* (2). Quæ desumta videntur ex XENOPHONT. Apomnem. L. I. Add. AMBROSIUS Offic. L.I. c. 18. HERODOTUS Euterpe (p. 64. in fine) de Ægyptiis: domi ventrem exonerant, foris in viis comedunt, reddens rationem, *quæ sunt turpia, sed necessaria, ea in occulto fieri debere; palam vero, quæ non sunt turpia*. Etsi (ut hoc obiter addam) iidem irridebantur, quod lutum manibus, panem pedibus subigerent. Sic in Rosario Persico SADI, c. 8. hæc ratio adfertur, quare sinistra manus, dextra utique minus digna, annulo exornetur, quia *dextræ manui summum decus ipsa dexteritas*. Inde & incolæ insulæ Borneo dicuntur sinistra manu podicem abstergere, quia dextra, in-

(1) Vid. supra L. I. c. 2. §. 7. H.

(2) *Quæ enim Natura occultavit, eadem omnes, qui sana mente sunt, removent ab oculis, ipsique necessitati dant operam, ut quam occultissimæ pareant: quarumque partium corporis usus sunt necessarii, eas neque partes, neque earum usus suis nominibus adpellans: quodque facere turpe non est, modo occulte: id dicere obscœnum est. Itaque nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec orationis obscœnitas.*

inquiunt, eſt pro ore. Huc etiam facit, quod de Azenagis, incolis regni Senegæ refert Aloyſius CADAMUSTUS in Navigat. ſua c. 10. *ipſos pudere oris æque ut inguinum, idque circumferre tectum ut rem pudendàm, argumento, quod velut ſentina quæpiam halitum tetrum ſemper emittat: nec detegere, niſi ſumendi cibi gratia.* Simile refert LEO AFRICANUS L. I. cui iſti homines dicuntur Zenagates. Deinde quia affectibus per lapſum corruptis, prava libido per eas partes magno velut cum impetu erumpere ardet; & vero caldo quaſi omnis decori ordinis in ſocietate humana in hoc vertitur, ut propagatio ſobolis ſanctis legibus circumſcribatur; igitur dignitati ſuæ conſervandæ ſimulque præſcindendis illicitæ aut intempeſtivæ Veneris occaſionibus ſtudens natura iſtum pudorem commenta eſt, quo & ſollicite iſta membra tegerentur, ne oculis ſemper expoſita irritarent libidinem quovis tempore paratam; & eo magis Venere illicita abſtineretur, quod & legitimam nonniſi tecte & remotis arbitris obire pudoris teneritas ſubigeret (1). Inde protoplaſti poſt depravatam affectuum harmoniam, cum illis partibus inordinatam libidinem ſibi velut portam ſtruere animadverterent, merito pudore ſuffundebantur, tanta in ſe imperfectione jam deprehenſa, cui utcunque a tegumentis nonnihil remedii arceſſitum ibant (2). Sed quod multas apud gentes iſte nuditatis pudor exoleverit, id initium ſumſiſſe crediderim ab egeſtate, dum in regiones incultas delati homines, detritis quas habebant veſtibus, materiam aliis tegumentis non invenirent, nec per temperiem cœli valde deſiderarent. Inde cum veſtibus pudor hiſce paulatim periit; cujus veſtigia tamen reti-

F 4 nue-

(1) AUGUSTINUS L. XIV. de Civitate Dei c. 18. *Paſſim*, inquit, *pudoris cauſa in more poſitum eſt, ut concubitus etiam corporis remotum ab arbitris cubile requirat; omnes famulos, ipſos etiam paranymphos & quoſcunque ingredi qualibet neceſſitudo permiſerat, ante mittat foras, quam vel blandiri conjux conjugi incipiat.* H.

(2) Textus Hebraicus eum ſignificatum admittit, quo Adam, & Eva caſam occultandi ſeſe cauſſa exſtruxerint, poſtquam voluntati Divinæ rebelles fuiſſent. Vid. CLERICUS ad Geneſ III. 7. & nota 3. ad §. præc.

nuerunt, qui exiguo velamento pudenda obtexerunt; unde ad plenam nuditatem facilis est transitus. Iste porro pudor insigniter intenditur adversus illas personas, quibus natura reverentiam quandam debemus (1), aut adversus quas gravitatem quandam præ nobis ferre debemus, quales præcipue sunt parentes & liberi: ita, ut qui per eumdem non reprimatur, quo minus in familiarem istam corporum commixtionem descendere non vereatur, effronti prorsus ingenio, & qui nullum aliud facinus sit formidaturus judicetur: quique adeo *maximo inter homines morbo* laboret *impudentia*, uti eam vocat EURIPIDES Medea v. 471. (2). Aliam rationem pudoris istius adfert HUARTUS Scrutin. ingen. c. 10. ab init. quam ad obrussam revocare jam non vacat.

§. XXXVI. HIC igitur pudor non postrema caussa videtur, quare ipso jure naturæ inter adscendentes & descendentes in recta linea connubia censeantur prohibita (3), præsertim cum nullus unquam casus extiterit, nec probabiliter exsistere possit, ut servando generi humano eorum admittendorum necessitas foret. Nam festina minus erat solicitudo filiarum Lothi Genes. XIX. 31. Etsi GROTIUS ad dictum locum putat, illas credidisse id licitum, quod ab Arabibus vicinis fieri quotidie intelligebant (4), quibus ut & Persis mos iste fuerit (5). Et in hunc sensum capienda quoque est illa ratio GROTII dicto loco, quod nec filius, lege matrimonii superior, eam reverentiam possit præstare matri uxori, quam natura exigit, nec patri filia, quæ quamvis

(1) EPICHARMUS Comicus:
Ἔνθα δέος ἐνταῦθά κ' αἰδώς.
Metus ubi est, ibidem est & pudor. H.

(2) *Ἀλλ' ἡ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποις νόσων*
Πασῶν, ἀναίδει' - -
Impudentia omninm morborum maximus est.

(3) PAULLUS L. 14. §. 2. D. *de Ritu nupt. contra pudorem est, filiam uxorem suam ducere.* H.

(4) Ideo certe incestum hunc concubitum non ambiisse, ne genus humanum periret, facile probare potuit CLERICUS in nota ad d. l. Geneseos.

(5) Adde de aliis quoque populis FREINSHEMIUM ad L. VIII. Curtii c. 2. n. 19. H.

vis lege matrimonii inferior, tamen ob familiarem illam consuetudinem istius necessitudinis reverentiam exhibere prohibeatur (1). Alias enim, si pudor ille, quem diximus, removeatur, non adeo absurdum erat, matrem cum filio sui juris jungi; cum non repugnet, maritum uxori ob virtutem, sapientiam, aut nobilitatem reverentiam exhibere. Sicut de soceris suis TACITUS Agricola dicit: *Vixerunt mira concordia, per mutuam caritatem, & invicem se anteponendo*. Multo magis cum obsequio conjugali etiam filialem reverentiam patri marito filia uxor exhibere posset, ni pudor iste obstaret. Quod autem Socrates comminiscitur apud XENOPHONTEM L. IV. de Dictis & factis Socratis, (c. 4. §. 22. Ed. Oxon.) oppido quam jejunum est; quasi in conjugiis parentum & liberorum nihil aliud sit culpandum præter ætatis disparitátem, unde sequatur aut sterilitas, aut male conformata soboles. Quasi vero non sæpius occurrant matrimonia inter tales, quorum ætas plena pubertate, seu tot annis distat, quot annis parentes liberos possunt præcedere. Ceterum laudanda heic legum Romanarum castimonia, qua ob solam paterni nominis reverentiam illicitas declarabant nuptias inter patrem & filiam adoptivam, etiam postquam per emancipationem adoptionis jura fuerant soluta. Vid. *L.* 55. *D. de Ritu nuptiarum* (2). Et non pro cetera sto.

(1) Ipse legislator divinus observante id Jo. CLERICO ad Levit. XVIII. 7. hanc rationem suppeditare videtur. Ait enim: *Nuditatem patris tui, & nuditatem matris tuæ non revelabis: mater enim tua hæc, ideo non revelabis nuditatem ejus*. Accedit alia contemplatio, de qua dictum in nota 1. ad §. 28. & qua, ex inordinatis amplexibus sæpe intempestive nasceretur proles, cujus educationi non æque commode prospici posset, ac si nata esset ex consuetudine, deliberato suscepta. Quod a pudore AUCTOR petit argumentum, id parum ad rem facere videtur per ea, quæ monita fuerunt in nota 3. ad §. 30. Adde quod, si Auctoris sententiæ subscribamus, incestus apud eas saltem gentes non esset illicitus, quæ nudæ incedunt, utpote quæ pudorem hunc penitus ignorant.

(2) *Quin etiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quæ per adoptionem, filia neptisve esse cœperit: in tantum, ut, etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem juris maneat.*

stoliditate Claudius, cum fœmina quædam filium suum agnoscere nollet, dubia utrinque argumentorum fide, ad confessionem eam compulit, dum ipsi matrimonium juvenis indixit. SVETONIUS Claudio c. 15. Ostendere quoque ejusmodi conjunctionum fœditatem exinde quidam voluerunt, quod per eam diversa plane necessitudinum vocabula confundantur. Apud OVIDIUM Metamorph. X. (v. 346. & seqq.) ita Myrrha: *Nec quod confundas & jura & nomina sentis? Tunc eris & matris pellex, & adultera patris? Tu ne soror nati? genetrixque vocabere fratris?* Apud SENECAM Phœnissis (v. 134. & seqq.) Œdipus (1): *Avi gener, patrisque rivalis fui, Frater suorum liberorum, & fratrum parens; Uno avia liberos peperit viro. Ac sibi nepotes.* Apud EUNDEM Agamemn. (v. 34. & seqq.) Thyestes: *Versa est natura retro, Avo parentem, patri virum, natis nepotes miscui.* IBIDEM. *Per scelera natus, nomen ambiguum suis. Idem sororis gnatus, & patris nepos.* VETUS EPITAPHIUM: *Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quiescit, Quæ soror & genetrix, quæ mihi sponsa fuit. Vera negas, frontemque trahis, ænigmata sphingis Credis? sunt Pythio vera magis tripode. Me pater e nata genuit, mihi jungitur illa; Sic soror & conjux, sic fuit illa parens.* PHILO JUDÆUS de Specialibus legibus, (p. 778. C. Ed. Paris.) dum invehitur in Persas, connubia cum matribus admittentes, addit: *Quo nihil excogitari potest magis impium, conspurcari defuncti*

(1) Idem ad SOPHOCLEM Œdipo Tyranno:

Ὦ γάμοι, γάμοι,
Ἐφύσαθ' ἡμᾶς, καὶ φυτεύσαντες, πάλιν
Ἀνεῖτε ταὐτὸν σπέρμα, κ' ἀπεδείξατε
Πατέρας, ἀδελφοὺς, παῖδας, αἷμ' ἐμφύλιον,
Νύμφας, γυναῖκας, μητέρας τε, χὠπόσα
Αἴσχισ' ἐν ἀνθρώποισιν ἔργα γίνεται.

O nuptiæ! nuptiæ;
Genuistis nos, & postquam genuistis, rursum
Remittitis idem semen, atque exhibuistis
Patres, fratres, liberos, sanguinem cognatum,
Sponsas, uxores, matresque, & quæ
Turpissima inter homines censentur. H.

illi patris thalamum, cui maxima debebatur religio, matri exhiberi nullam reverentiam, filium eundem & maritum fieri, matrem vicissim uxoris nomen assumere, communes liberos patris quidem fratres, matris vero nepotes censeri. Hanc prolis suæ matrem simul esse ac aviam, illum filiorum patrem & fratrem uterinum. Non minus detestabile est, quod de incolis insulæ Zeylon referunt, patrem ibi nubentis filiæ virginitatem delibare, addita ratione oppido quam inficeta; æquum esse, ut ex arbore, quam ipse plantavit, primos fructus carpat. Quem fœdum colorem etiam incesto suo prætexuit Chach-Iean apud BERNIER de Reb. in regno Mogolis.

§. XXXIII. CETERUM Hebræi heic non tam ad naturalem rationem, quam ad interdictum Dei primævum confugiebant. Tradebant enim, ab initio mundi sex genera concubitus fuisse a Deo prohibita; cum matre sua, cum noverca, cum uxore aliena, cum sorore uterina, cum masculo, & cum bestia. Idque deducunt ex verbis Genes. II. 24. *Et deseret homo cubile patris sui* (id est, abstinebat ab uxore patris,) *Et matris suæ*, (id est, abstinebit a matre sua) *& conglutinabitur uxori suæ*, (non alienæ uxori, non puero) *& erunt duo in carnem unam*, (ergo a bestia abstinendum, quia cum hac homo in unam carnem non potest coalescere.) SELDENUS L. V. c. 1. 2. Mirum tamen, quod IDEM refert dicto loco c. 18. ipsos credidisse, quando gentilis fiebat proselytus justitiæ, omnem cognationem, qua ipse erat antea constrictus hominibus gentilibus per sanguinem aut affinitatem, evanescere. Immo si qui antea consanguinei erant, verbi gratia, mater, filius, soror, simul in Judaismum cooptarentur, inter eos itidem tradebant jus cognationis expirare, sic ut deinceps inter se tanquam alieni essent. Ista enim religionis Judaicæ receptione putabant aliquem penitus regenerari, & velut infantem recens natum fieri (1). Id quod obscurius videtur innuere TACITUS Hist. V. 5. *Transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam; paren-*

(1) Hinc proselyti dicti *recens nati* a R. Israel apud H. GROTIUM ad Johann. III. 3. H.

rentes, *liberos*, *fratres*, *vilia habere*. Unde proselyto jam nec mater erat, nec noverca, sororque, adeo ut nomine naturalis cognationis nulla ei vetita foret; idque propter vim regenerationis, per quam alter plane velut novus homo constituebatur, extinctis omnibus juribus, quæ ex vetere & gentili nativitate resultarent. Idque ex lege divina procedere arbitrabantur. Etsi ex traditionibus sapientum vetitum erat proselyto matrem suam, aut filiam, aut sororem itidem proselytam ducere. Et si quis adhuc gentilis matrem, novercam, aut sororem suam duxisset, proselytus factus eam dimittere cogebatur. Pari ratione apud eosdem servus in Judaismum receptus cum conditione servili, nullam intelligebatur habere cognationem, aut jus sanguinis. Unde non nefas habebatur talem contubernio jungi cum matre, filia, aut sorore sua, licet id non minus gentilibus, quam Judæis ingenuis esset interdictum. Nam servus pro nullo habebatur. Quemadmodum & ipsorum matrimonia solo dominorum arbitrio stabant, aut dissolvebantur. Romanorum tamen legibus serviles cognationes heic non minus, qnam ingenuorum observabantur. Vid. *L.* 2. §. 1. *D. Unde cognati*. L. 8. *L.* 14. §. 2. 3. *D. de Ritu nuptiarum*. *L.* 32. *de Reg. juris*. SELDENUS L. V. c. 16. Obiter quoque notandum, quod de Chinensibus referunt, eos ab istis fœminis ducendis abstinere, quæ eadem cum ipsis cognomina habent, etsi de cetero sanguine se non contingant. Et modo diversa habeant cognomina, parum ipsos curare, quam propinquo sanguine sponsus cum sponsa jungatur; adeo ut filiæ ex sororibus avunculis nubere non vereantur. Vid. MARTINIUS Hist. Sinicæ. L. I.

§. XXXIV. VIDENDUM porro est de aliis gradibus consanguinitatis in limite transverso, nec non de affinitate. Ac ibi quidem proxime sibi invicem sunt juncti fratres & sorores. Inter quos itidem insignis quædam verecundia deprehenditur, sic ut fratres & sorores, qui sunt frontis tenerioris, non lubenter simul intersint consortiis, in quibus blandimenta amatorum vel admittere, vel deferre contingit. Imo ipsi quoque fratres de rebus venereis petulantius inter se jocari fere abhorrent. Cujus rei causam assignat PLATO de LL. L. VIII. (p. 912. A. Ed. Wechel.) *Quod nemo aliter prædicat*, *sed*

sta-

statim ab ineunte ætate & loco simul & ferio dicta, & sæpius in tragœdiis hæc eadem audiuntur, quando vel Thyestes, vel Œdipodas, vel Macareos quosdam, qui rem cum sororibus furtim habuerant, conspectos continuo mortem sibi, debitam sceleris pœnam, consciviſſe narrant. Et SIMPLICIUS ad Epictetum c. 47. *Jam cum lex & consuetudo sororis & fratris consuetudine interdicat: appetitiones non secus ac ipsius naturæ imperio suppressæ ita prorsus sunt immobiles; nisi forte furoris intemperie, & diræ scelerum ultrices agitarint.* Conf. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 8. n. 6. Quo minus tamen horum connubia per se contra jus naturæ esse dicamus, id maxime scrupulum movet, quod, prout origines humani generis sacræ nos literæ docent, inter protoplastorum liberos, fratres utique ac sorores, necessario matrimonium fuerit contrahendum. Non autem vero fit simile, Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino vis legi naturæ esset inferenda (1); dum speciem humanam propagari jubet, & tamen non aliud ad eam rem præbet medium, quam illhæc connubia. Præsertim cum nulla necessitas Deum subigeret, unum duntaxat mortalium par creare. Nec video, quare nonnulli hanc rationem tanto cum supercilio petulantiæ arguant; præsertim cum, quas ipsi in contrarium afferunt rationes, graviores non sint. Dicunt: *Deum voluisse, ut ex una stirpe totum genus humanum originem duceret, sicque cognationem inter eos constitueret.* Atqui uti prius pro nobis est; ita sat cognationis erat, eundem Creatorem, eandemque naturam habere, & qui ex horum mixtis invicem connubiis generati fuissent, non minus cognati invicem futuri erant. Neque magis *bella cum ipso mundo cœpissent, & mundus inter initia sua extinctus esset;* cum nunc priorum fratrum unus alterum occiderit. Igitur utique ex positiva lege interdictum istiusmodi connubiorum videtur descendisse. Add. Rich. CUMBERLAND de Leg. nat. c. 8. §. 9. & SELDENUS de J. N. & G. L. V. c. 2. Cui ansam videtur dedisse, tum qui inter fratres & sorores deprehenditur pudor; tum quod eorum convictus quotidianus & inobservatus stupris & adulteriis occasionem valde pronam esset daturus, si amores tales

(1) Et genus humanum universum ex nuptiis incestis propagaretur. H.

tales nuptiis possent conglutinari. Vid. OVIDIUS Metamorph. IX. v. 458. 535. 558. seqq. (1). Quo loco adduci meretur sententia veterum Hebræorum ex SELDENO L. V. c. 1. qui inter sex genera concubitus, a Deo primitus interdicta, referebant quidem connubia cum sorore uterina. Sed addebant; id præceptum tunc demum vim suam exeruisse, postquam multiplicato genere humano aliarum, præter sorores, fœminarum copia foret. Est autem apud orientales antiqua traditio, præter Sethum omnes Adami liberos fuisse gemellos. Cum igitur necessarium foret, fratres docere suas sorores, id eos observasse, ut non sibi gemellam ducerent, sed alio partu genitam; a gemellis refugisse. Credebant porro Hebræi arctiore vinculo connexam fratri sororem uterinam, quam consanguineam duntaxat. Vid. Deut. XIII. 6. ubi frater ex matre poni videtur ut conjunctior. Unde & illo præcepto primævo putabant interdictas sorores tantum uterinas, non autem consanguineas; quod majus videatur juxta eadem viscera coaluisse, quam eodem patre satum esse. Adeoque ex eorum mente soror non uterina, sed consanguinea recte conjungebatur Noachidæ, seu gentili, qui tantum jure naturæ & gentium regitur. Hinc & ante legem Moysis Abrahamum duxisse sororem consanguineam Saram. Nam ne quis credat, sororis vocabulum ibi pro quavis cognata sumi, diserte dicit ipse: *Revera est soror mea, filia patris mei, non autem filia matris meæ*. Genes. XX. 12. Add. GROTIUS ad dictum locum. Etsi apud vicinas gentes eam conjunctionem inusitatam fuisse, indicio est, quod Abrahamus crediderit, se non habitum iri Saræ maritum, si eandem sororem suam ferret. Ni dicere malimus, sororis vocabulum in famoso significatu pro sorore germana accipi. Occurrit porro heic scrupulus 2. Samuel. XIII. 13. ubi Thamar Ammoni, fratri consanguineo, stuprum ipsi intentanti dicit; *Loquere super me ducenda cum rege, ille me tibi non denegabit*. Neque enim probabile est, ipsam ignorasse legem divinam, qua expresse connubium fratris cum sorore consanguinea vetatur. Et frustra erat hoc modo vim fratris declinare velle, si salva

(1) *Illa quidem primo nullos intelligit ignes*
Nec peccare putat, quod sæpius oscula jungat,
Quod sua fraterno circumdet brachia collo.

si salva lege divina isti jungi non poterant; quod tamen arbitratur JOSEPHUS Archæol. VII. 7. Heic ita respondent Hebræi; Maacam matrem Thamaris & Abfalonis captam fuisse a Davide in bello contra regem Gessuris, & cum nondum proselyta esset facta, ex Davide suscepisse Thamarem; post factam proselytam genuisse Absalonem. Quia igitur credebant, quando quis ex gentilismo in Judaismum transiret, omnem cognationem, quam antea habebat, extingui (1), & vero proles Israëlitæ ex muliere gentili suscepta matrem, non patrem sequebatur, gentilisque & ipsa habebatur; Thamar porro & ipsa post proselyta esset facta; extinctam fuisse omnem cognationem, quam antea adhuc gentilis habuerat cum Ammone, ex eodem cum ipsa patre susceptо. Adeoque ipsam revera credidisse, cum per regenerationem omnis cognatio foret extincta, per legem divinam sese rite Ammoni potuisse nubere. Aliarum gentium mores quod attinet, apud OVIDIUM L. IX. Metamorph. (v. 457. 458. 537. 558. Biblis queritur, humanis legibus ista connubia interdicta, quibus tamen ipsi Dii fuerint usi. *Dii suas habere sorores, ut Saturnus Opim junctam sibi sanguine junxit. Oceanus Thetyn, Junonem rector Olympi*. Apud HOMERUM Odyss. x. (v. 7.) Æoli filiæ cum ejusdem filiis maritatæ traduntur. THEOCRITUS Idyll. 17. (versus finem) de uxore Ptolomæi Regis; Ἐκ θυμῶ στέργοισα κασίγνητόν τε πόσιν τε. Ὧδε καὶ ἀθανάτων ἱερὸς γάμος ἐξετελέσθη. *Ex animo diligens fratrem atque maritum. Sic & deorum sacra connubia contracta sunt*. Sic Artemisia Mausoli soror & conjux erat. LUCIANUS in Dial. Diogenis & Mausoli. Sic Hidrieus Adan sororem *Carum lege* sibi uxorem conjunxisse dicitur apud ARRIANUM de Exped. Alex. L. I. Apud Peruvianos quondam Yncis solis connubia cum sororibus erant recepta (2), inter alios pro-

(1) Vid. SELDENUS de J. N. & G. sec. Hebræos L. V. c. 18. Potius tamen cum GROTIO dicendum videtur, Thamarem aut Legem Divinam ignorasse, aut saltem subterfugia quæsivisse, falso commento.

(2) Ut & olim in insulis fortunatis, de quibus H. GROTIUS L. VIII. Hist. Belg. ad A. MDXCIX. *Sorores uxores ducere jus Regibus tantum, ut apud Inchas Peruanos*. H.

prohibita. Garcilassus de la VEGA Comm. Reg. L. IV. c. 9. Romanis contra tales nuptiæ detestabiles habebantur. PLUTARCHUS in Quæst. Romanis, (p. 265. C.) quando rationem reddit, quare mulieres osculo salutent suos cognatos, addit: *Cum esset legibus interdictum cognatarum nuptiis, usque ad osculum tamen amori permissum progredi, eaque fuit consanguinitatis tessera & communicatio. Antiquitus enim sanguine junctas Romani sibi non copulabant matrimonio, ut ne nunc quidem materteras aut Sorores. Sero concessum fuit, ut ducere consobrinas liceret.* Occasionem dicto loco expositam videre licet. Athenis tamen ex instituto Solonis ducebant sorores germanas seu consanguineas, non autem uterinas. Hinc PLUTARCHUS Themistocle scribit, ipsius filium Archetolim duxisse Mnasiptolemam sororem, *οὐκ οὖσαν ὁμομήτριον, cum iste alia esset matre genitus.* Apud DEMOSTHENEM contra Eubulidem: *Ἀδελφὴν ὁ πάππος ὁ ἐμὸς ἔγημεν, οὐχ ὁμομητρίαν. Sororem duxerat avus meus non uterinam.* Apud CORNELIUM NEPOTEM (in Præf. & in Cimone c. 1.) Cimon memoratur habuisse in matrimonio sororem germanam; id *quod Atheniensium moribus licuerit.* Ubi vide quæ notavit BOECLERUS. Videtur tamen obstare locus apud ANDOCIDEM Orat. contra Alcibiadem (Orat. IV. p. 308.) *Majorum memores estote, quam fortes & prudentes erant, qui Cimonem ostracismo relegarunt propter legum transgressiones, quia cum sorore propria consuescebat.* Cui conspirat ATHENÆUS L. XIII. c. 21. PLUTARCHUS Cimone, (p. 480. E.) varius est, dum tradit, a quibusdam insimulatum Cimonem, quasi sorori illuderet; alii nuptias inter ipsos veras intercessisse dixerunt, quod illa maritum alium ob inopiam invenire non posset. Verum Spartæ contrario Atheniensibus more licebat ducere sorores uterinas, non consanguineas teste PHILONE JUDÆO de Specialibus legibus (p. 779. E. Ed. Paris.) Ex PLATONE quoque L. V. de LL. adparet, ipsum nuptias inter fratres & sorores habuisse licitas; dum connubia tantum inter adscendentes & descendentes prohibet. Apud Ægyptios, auctore DIODORO SICULO L. I, c. 27. connubia cum sororibus lege sancita, quod Isidi hoc feliciter successisset. Eum quoque morem Phœnicibus tribuit ACHILLES TATIUS L. I. Aliis tamen eadem connubia displicuerunt.

PHO-

PHOCYLIDES. (v. 171.) Μὴ δὲ κασιγνήτης ἐς ἀπότροπον ἐλθέμεν εὐνήν. *Neque sororis nefandum conscendas thorum*. OCELLUS LUCANUS de Natura universi c. 4. (p. 536. init. Ed. Amst. 1688.) Μήτε μητρὶ συγγενέσθαι, μήτε θυγατρὶ, μήτε ἐν φανερῷ τόπῳ. *Neque cum matre rem habeas, neque cum sorore, neque in aperto loco*. Et in universum in Græcia connubia cum sororibus valde rara fuisse, ex EURIPIDIS Andromache v. 173. colligitur, ubi Hermione ita in Andromacham invehitur: Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος, Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται, Κόρη τ' ἀδελφῷ. καὶ τῶν δ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος. *Tale est omne barbaricum genus. Pater filiæ, & filius matri miscetur Sororque fratri, & horum nihil prohibet lex*. Quin eorum usum posterioribus plane exolevisse, colligitur ex SEXTI EMPIRICI Pyrrhon. hypotyp. L. I. c. 14. Περὶ Αἰγυπτίοις τὰς ἀδελφὰς γαμοῦσιν ὃ παρ' ἡμῖν ἀπείρηται νόμῳ. *Apud Ægyptios cum sororibus contrahunt nuptias, quod apud nos lege interdictum est*. IDEM L. III. c. 24. Ἀθέσμιον τέ ἐστι παρ' ἡμῖν μητέρα, ἢ ἀδελφὴν ἰδίαν γαμεῖν. *Nefas est apud nos, matrem aut sororem ducere in uxorem*. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. V. c. 11. De Persarum nuptiis cum matribus & sororibus SEXTUS EMPIRICUS dicto loco. STRABO L. XV. (pag. 505. Ed. Genev. Casaub.) DIOGENES LAERT. in Proœmio, CURTIUS L. VIII. c. 2. LUCIANUS de Sacrificiis (T. I. p. 364. Ed. Amst.) testantur. Etsi quid cordatiores super talibus censuerint, colligi potest ex responso judicum regiorum Cambysi dato; apud HERODOTUM Thalia. Add. quæ de Thruscis, incolis montis Libani nescio qua fide scribit Leon. RAUCHWOLF. Itiner. orient. L. II. c. 15. in fine. Id quoque heic admonendum, Hebræos antiquos in connubiis prohibitis fratrum & sororum nihil putasse interesse, utrum soror illa forte ex adulterio fuerit concepta, an ex legitimo concubitu. Adeoque quantum ad prohibitionem matrimonii pro sorore habebatur, quæ ex alicujus noverca & adultero genita erat. Add. *LL.* 54. *D. de Ritu nupt.* Utut iidem alias statuerint, incestum tantum committi per matrimonium, non autem per stuprum aut adulterium. Unde juxta illos incestus non fuit, si quis cum matre, & post eum filia stupri consuetudinem habuisset: cum ta-

men inceſtus foret, ſi quis matrem & poſt filiam in uxorem duceret. Sic poterat quis eam ducere, quam ejus pater, frater, aut patruus ante ſtupraverat; cum tamen alias citra inceſtum non liceret ducere novercam, patrui viduam, aut uxorem fratris extra ſpecialem caſum, quando frater ſine prole erat defunctus. Conf. *L.* 1. §. 3. *D. de Concubinis*. *L.* 4. §. 8. *D. de Gradibus & affin.* Sic juxta eoſdem matrimonio ſibi quis poterat jungere Sejam, etſi antea ejus matrem, ſororem, aviam, materteram, filiam, aut neptem ſtupraſſet. Ex traditionibus tamen magiſtrorum tale quoque matrimonium habebatur pro illicito: jam autem contractum reddebatur irritum, ſed qui contraxerat verberibus plectebatur. Unde colligitur, ipſos ſtatuiſſe, affinitatem non per ſimplicem corporum commixtionem, ſed per matrimonium contrahi. SELDENUS dicto loco. Apud NICETAM ACOMINATUM cum Andronicus Comnenus matrimonio jungere vellet Alexium & Irenem, ex Theodora inceſto utrumque concubitu genitos, & ſuper eo connubio judices interrogaret, quidam horum *eas perſonas inter ſe cognatas negabant; propterea quod ex illicitis nuptiis procreatæ, nihil cum jure cognationis commune haberent, ac alieniſſimæ putarentur*. Etſi AUCTOR eos judices vocet *homines avaros, & qui res divinas cauponari ſint ſoliti, ac ſuffragia divitum conviviis condonare*.

§. XXXV. CIRCA reliquos gradus, qui prohibentur Leu. XVIII. difficilius adhuc fuerit rationem invenire, quare iidem ipſo puoque naturali jure nuptias impedire debeant. Etſi ejuſmodi nuptiæ multis quoque gentilibus deteſtabiles habitæ ſint. De noverca effato Apoſtoli 1. Cor. V. 1. conſpirat PHOCYLIDES (v. 169. 170.) *Μητρυιῆς μὴ ψαῦεγε δεύτερα λέκτρα γονῆος. Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἴχνια βᾶσαν. Novercæ ne attinge ſecundos parentis tui lectos. Sed ut matrem cole, matris inſiſtentem veſtigiis*. Notiſſima eſt hiſtoria de Stratonice, quam Seleucus pater filio Antiocho perdite amanti conceſſit, apud PLUTARCHUM Demetrio (p. 907. Ed. Wechel.) ubi tamen Seleucus pater dixiſſe legitur: *Εἰ δ' ἡ γυνὴ τῷ μὴ νενομισμένῳ δυσκολαίνοι, παρακαλεῖν τοὺς φίλους, ὅπως διδάσκωσιν αὐτὴν καὶ πείθωσι, καλὰ καὶ δίκαια τὰ δοκοῦντα βασιλεῖ μετὰ τοῦ συμφέροντος ἡγεῖσθαι.*

Quod

Quod si uxor sua ab re inusitata abhorreat, orare amicos, ut doceant & inducant eam, ut omnia, quæ regi videantur, & sint ex usu publica, recta habeat & justa. Appianus quoque in Syriacis (p. 127.) amorem Antiochi vocat ἀθέμιστον πάθος, *nefarium affectum*. Add. Seneca Excerpt. controv. L. VI. Declam. 7. Valer. Max. L. V. c. 7. §. 1. ext. Sic Cicero pro Cluentio (c. 6.) nuptias socrus cum genero graviter detestatur: *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc in omni vita inauditum*. Apud Andocidem Orat. 1. Καὶ συνῴκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρί. *Omniumque hominum scelestissimus cum matre & filia concubuit*. Add. *L.* 5. §. 1. *D. de Condict. sine causa*. *L.* 12. §. 1. 2. 3. *L.* 15. *L.* 39. *D. de Ritu nupt.* Etsi apud Tartaros solenne sit, filium defuncto patre novercam in uxorem ducere, teste Haythono de Tartaris. c. 48. & M. Paulo Veneto L. I. c. 55. Hebræi veteres, teste Grotio, dicto loco, duas heic potissimum rationes allegant, unam desumtam a naturali pudore, qui non sinat auctores ortus, seu parentes cum sua sobole aut in seipsis; aut etiam per personas sanguine aut nuptiali commixtione proxime cohærentes misceri. Quæ ratio uti inter adscendentes & descendentes valde; ita cum ille pudor inter collaterales, saltem ultra secundum gradum disjunctos, valde evanescat, ad conficiendum aliquod naturale jus sufficere non potest. Etsi civilibus legibus ratio constet, quæ prohibitionem graduum latius extenderunt, objiciendæ velut sepi istis (1), qui ipso naturali ac divino jure interdicti habentur. Alteram rationem inde deducunt, ne quarundam persona-

G 2 rum

[1] Pythagoreis valde probantur leges gentium Græcarum, quibus illicita censebatur conjunctio omnis cum matre, filia, aut sorore, aut quibus & cum alia femina rem habere nefas erat in Templo, aut palam, coram aliis, e re enim esse censebant, his amplexibus omnibus præpedimentum objici. Ἐπαινεῖσθαι δ' αὐτοῖς ἔφασαν καὶ τὰ τοιάδε τῶν προϋπερχόντων νομίμων ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι, τὸ μήτε μητράσι συγγίνεσθαι, μήτε θυγατρὶ, μήτ' ἀδελφῇ, μήτ' ἐν ἱερῷ, μήτ' ἐν τῷ φανερῷ, καλὸν τε γὰρ, εἶναι καὶ σύμφορον τὸ ὡς πλεῖστα γίνεσθαι κωλύματα τῆς ἐνεργείας ταύτης, Jamblichus de Vita Pythag. §. 210. Ed. Kusteri.

rum convictus quotidianus & inobservatus stupris atque adulteriis aniam daret, si tales amores nuptiis possent conglutinari. Quæ itidem legi positivæ occasionem dare potest, jus naturale non evincit. Eadem tamen non absurde videntur uti Hebræi, quare Levit. XVIII, interdictum sit matrimonium amitæ, non autem filiæ fratris, cum tamen utraque pari videatur gradu distare. Nam dicunt isti, viros juvenes assidue frequentare domos avorum & aviarum, aut etiam in iisdem simul cum amitis habitare; ad domos vero fratrum minus frequentem ipsis esse aditum, nec ibi tantundem habere Juris. Idem tamen gradus moribus Romanorum erat illicitus, quod adparet exemplo Claudii, Agrippinam ducere volentis. Vid. Tacitus Ann. XII. Quanquam plurimi dicto loco Levit. non personas, sed gradus prohibitos esse asserant; quorum rationibus tamen fortasse non deest, quod reponi possit. Ceterum qui omnes & singulos gradus Levitici dicto loco expressos juri naturali repugnare statuunt, urgent verba v. 27. Cum enim transgressio præsupponat legem, oportet ut tales nuptias contrahendo gentiles isti violarint vel legem aliquam naturalem, vel divinam positivam, omnes gentes stringentem. Quarum hanc liquido demonstrare arduum fuerit. Seldenus L. V. c. 11. respondet, vocabula ista esse duntaxat capienda de iis peccatis (1), quæ in gentiles quoque cadere poterant. Argumento esse, quod ibidem prohibitum legatur, ne quis duas sorores simul ducat; id quod tamen fecit Jacobus vir sanctissimus. Quanquam non absurde potest dici, æmulationem inter illas sorores inter ejusdem legis rationes fuisse. Sic & Amram pater Moysis duxit amitam suam Jochabedam, qui gradus tamen eodem capite expresse vetatur. De gradibus consanguinitatis apud Indos memorabilia quædam habet Abr. Rogerius de Braminibus Part. I. c. 12. In Alcorano cap. de Uxoribus harum personarum nuptiæ prohibentur: matris, novercæ, filiæ, sororis, amitæ,

(1) Quæ observatio Critica, jam adducta a Grotio L. II. c. 5. §. 14. num. 2. sententiam eorum projicit, qui huic capiti Levitici superstruunt leges Divinas positivas universales, præterquam quod publicatio legum Divinarum universalium, quæ populis & gentibus omnibus facta sit, doceri nequeat. Vid. Buddeus in Historia Juris Naturalis §. 43.

amitæ, neptis, nutricis, sororis collactaneæ, socrus, privignæ, nurus, duarum sororum, filiæ ejus, quam quis cognovit, fœminæ alteri jam nuptæ, nisi bello sit capta. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. V. c. 11. circa finem. Id quoque obiter notandum, vim affinitatis apud multos credi expirare, quando moritur persona, in qua illa fundata erat, & qui ex eadem nascebantur. EURIPIDES Medea: (vers. 76.) Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων. *Veteres novis cedunt affinitatibus*. ISOCRATES in Æginetico: (in princ. p. 663.) *Tantopere patris mei amicitia delectatus est, ut cum amita mea sine liberis decessisset, rursus patris consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos, & affinitas permaneret*. CICERO pro Quinctio: (c. 6.) *Affinitas liberis istius vivis divelli nullo modo poterat*. IDEM Philippica XI. (c. 4.) de Dolabella, suo olim genero: *Et hic, dii immortales, aliquando fuit meus amicus*. FLORUS L. IV. c. 2. *Morte Juliæ Cæsaris filiæ, quæ nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, statim æmulatio erupit*. PHILO Judæus de legatione ad Cajum. (pag. 1002. B. Edit. Paris.) *Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto solvitur & affinitas*. Contra de Tartaris refert M. PAULUS VENETUS L. I. c. 58. Parentes defunctos filios cælibes, ac filias innuptas connubio inter se jungere, ac ejusmodi posthumo contractu credere, inter istorum superstites parentes atque consanguineos affinitatem contractam, non secus ac si ab illis viventibus nuptiæ forent celebratæ.

§. XXXVI. ADDENDUM denique est aliquid de uxoribus velut secundariis, quæ multis populis in usu fuerunt (1). Tales nimirum, quæ revera fidem conjugalem viro dant, & in arctissimam societatem cum eodem coalescunt: ita tamen, ut vel propter inæqualitatem conditionis, generisque, vel alias ob rationes in justæ matris familias dignationem non adsciscantur, nec earundem proli omne jus sit, quod alias filiisfamilias communiter competit. SELDENUS de J. N. & G. L. V. c. 7. Ex quo patet, ejusmodi uxorum discrimen a ju-

G 3 stis

(1) Quo pertinet matrimonium ad Morgengabicam quod dicitur. Vid. LEGES LONGOBARD. L. II. tit. 4. c. 4. II. Feud. 29. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 7. §. 8. n. 3. H.

ftis uxoribus per jus dumtaxat pofitivum, aut pactis fingulorum effe introductum. Nam difcrimina generis jure pofitivo funt conftituta; & principali pacto matrimonii a fponfis pro arbitrio adjici poffunt, quæ ejufdem naturam non evertunt. Patet autem illud potiffimum introductum ob confervationem illuftrium familiarum, aut in favorem priorum liberorum. (Apud JULIUM CAPITOLINUM (c. 19. & ult. in fine.) Imper. Marcus *Fauftina mortua concubinam fibi adfcivit procuratoris uxoris fuæ filiam, ne tot liberis fuperduceret novercam*,) vel denique ob melius tolerandos fumtus, qui ex moribus civitatum alias in juftas uxores erant faciendi. Nam ad confervationem illuftrium familiarum etiam illud facit, fi ex iisdem oriundæ in paris dignationis domos adfcifcantur. Quod ut fieret, alicubi leges civiles fanxerunt, ut fi quis inferiori fœminæ jungeretur, illud matrimonium non haberet omnes effectus, qui alias juftum matrimonium in ea civitate confequuntur. Easdem quoque infigniter debilitat patrimonii divifio; cui prohibendæ conducit adfcifcere uxores fecundarias, ne fi ex jufta matre-familias natis minores portiones affignarentur, ipfi juftam quærendi cauffam acciperent. Et ftolidus eft, qui uxorem ducit, cujus fumtibus ad mendicitatem fit redigendus. Unde patet, injuriam fieri ejufmodi uxoribus fecundariis, fi vile concubinarum nomen ipfis imponatur (1). Hæ enim proprie funt, quæ cum aliquo folam ftupri confuetudinem habent, citra datam fidem conjugalem; quæ a meretricibus gradu duntaxat differunt. Nec ab ifto cenfu eximuntur, fi vel maxime aliqua pacifcatur, quod ad certum tempus uni foli fe velit fervare. (Vid. ÆLIANUS V.H.L.X.c.18.) Nam in fide conjugali longe fanctius & amplius quid eft, quam folius mercedis aut mutuæ libidinis intuitu alicui foli corpus fervare. Etfi & aliquando concubinæ vocabulum ignominia videatur carere. Vid. *L.* 49. §. 4. *D. de Legatis*. Et *L.* 3. C. *de Natural. liberis*, quidam concubinatus *inæquale conjugium* vocatur (2). Add. Go-

(1) Vid. CUJACIUS Obf. L. V. c. 6. ubi Romanorum Inftituta de Concubinis perluftrat, & oftendit, quo loco apud eos fuerit hoc genus mulierum.

(2) Et AUGUSTINUS in Can. folet. cauf. 32. Quæft. 2. puta-

Gothofredus ad d. l. De Imperatoribus Turcarum refert Busbequius Epist. 1. post Bajazetem nullum eorum in matrimonio justam habuisse uxorem. *Nam cum ille prælio victus in Tamberlanis potestatem una cum uxore venisset, nihil visum fuit indignius, quam ludibria & contumeliæ, quibus in ejus oculis uxor afficiebatur. Cujus rei memoria sequentes Imperatores a ducendis uxoribus se abstinuerunt, tantumque liberos ex servilis conditionis mulieribus, in quas minus injuriæ cadere, quam in legitimas uxores videbatur, susceperunt. Neque vero minus honoris Turcæ deferunt natis ex concubinis aut pellicibus, quam ex uxoribus; neque illi minus in bona paterna juris habent.* Etsi aliam rationem ei contumeliæ declinandæ iniverat Rex Persarum Abbas, qui cum gynæceum suum in expeditionem secum duxisset, Eunuchis in mandatis dederat, uxores Regis capite truncare, si prælio ipse victus foret. Petrus de Valle Itin. Part. II. Epist. 5. Apud Chinenses, ubi ex justa uxore proles desperatur, concubinæ superinducuntur; quippe apud quos miserrimum habetur, absque liberis esse, qui defunctum luctus & sepulturæ honore prosequantur. Martinius Histor. Sin. L. VI. c. 1. p. m. 201. Denique & hoc observandum, uti leges civiles alios quoque contractus certis solemnibus ac ritibus vestire solent, qui ubi abfuerint, iidem in foro civili pro invalidis censentur; ita & matrimonio talia quædam in civitatibus nonnullis deprehendi adjuncta, ut si illa abfuerit, pro legitimo idem non habeatur aut saltem quibusdam effectibus in foro civili careat. Vid. Constitut. Siculæ L. III. tit. 20. Illa solemnia etsi a jure naturali ignorentur; tamen cum idem jus leges civiles observari jubeat ab illis, qui iisdem subiiciuntur, indifferentiam juris naturalis heic nequidquam allegant, qui potestatem ferendi, aut abrogandi leges civiles non habent.

G 4 ab-

tavit, non absurde hoc appellari concubium, *si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios: vel etiam opere aliquo malo agant, ne nascantur.* Hinc apud Romanos etiam concubina poterat adulterii accusari. *L. Si uxor.* 13. *pr. ad L. Jul. de Adulter.* H.

DIATRIBA DE MATRIMONIO

ADVERSUS PUFENDORFIUM, CETEROSQUE PROTESTANTES.

§. I. HUc usque adnotationes meas in paginæ cujusque extremas lineas conjeceram, ut Pufendorfii, duorumque Interpretum errores cum quis vix legeret, statim intelligeret. Nunc cum universos fere Pufendorfii de Matrimonio commentarios, notasque ab Interpretibus adjectas, quæ Catholicæ Fidei, ipsique Rationi non vero repugnant, refellere constituerim, amicis, quibus placet Diatribam hanc meam non in hanc, illamque paginam dispergi, intercidique, sed legentium oculis integram subjici, obtemperandum putavi. Ac primo quam legitimi Matrimonii notionem nobis ingerat, quamque vim, potestatemque Matrimonio utrumque Divinum Fœdus tribuat, quamque Christianorum omnium sententiæ, moresque defenderint, hodieque defendant, exsequar: deinde Pufendorfii, ceterorumque Protestantium sententias, ratiocinationesque refellam. Cur, inquis, qui in Pufendorfium unum animadversiones scribis, Protestantes ceteros lacessis? Videtur mihi, inquam, non solum eas sententias, ad quas Protestantium omnium Dux Martinus Lutherus sibi primum aditum fecit, & quas novarum rerum imagine splendidas, sibique accommodatas Protestantium Ecclesiæ confestim receperunt; sed illas etiam, quas post suum illum ducem Protestantes alii invexerunt, Pufendorfius quasi certa dogmata naturalis Ethicæ tradere; eamque ob rem adversus Pufendorfium, ceterosque Protestantes de hac Matrimonii caussa mihi necessario decertandum est.

§. II. Quid autem refert Mosa de hominum creatione, primique Conjugii societatem? Ait Deum, posteaquam rerum universitatem a nihilo, sive ex non exstante materia eduxerit, primum Marem ex Terræ limo, tum ex ejus latere primam Feminam condidisse; qua ad Adam marem adducta, Deum Adæ sententiam illam suggessisse, quæ indicat conjunctionem Viri cum sua Uxore majorem, valentioremque ea, quæ procreatos liberos cum Patre, & Matre conjungit; quæque in Carne una duos fore edicit, ita ut unius primi Maris cum una prima femina conjunctionem, conjugalisque primæ societatis Institutor, atque Auctor sit Deus liberum quærendorum caussa: vix enim creatis Mari, Feminæque Auctor Naturæ Deus præcepit: *Crescite, & multiplicamini, & replete terram* Gen. cap. 1. v. 28. Sci-

Scilicet ut humanum genus multiplicetur, omnesque terras angulos repleat, in terraque permaneat, perduretque non pereat; sexus duos creavit Deus; iisque fœcunditatis munus largitus est: ut intelligamus sexuum discrimen, quod inter Marem, Feminamque intercedit; & Maris, Feminæque conjunctionem, sive Matrimonium, quo liberi procreantur, ad Naturale Jus omnino pertinere.

§. III. Pergit Mosa, aitque ambos fuisse nudos; nec nuditatis suæ puduisse. Cur inquis? Ut scias, in primo illo hominum pari, quod Deus Optimus condidit, omnia fuisse composita; nec divini integri operis, quod ipsi erant, pudere potuisse. Tum ait primum Feminam, mox ab hac illectum Virum a Dei obsequio vix defecisse, cum se nudos statim agnoverint, sumet eos puduerit, sibique Zonas ex foliis textas aptaverint. Cur iterum inquis? Ut scias omnia peccati vicio incomposita, perturbata, venientisque ex vicio libidinis pudere cœpisse, libidinisque motus celandi gratia foliis uti voluisse: quam justum pudorem probavit Deus, qui tunicas utrique tribuit. Hæc Mosa primis duobus capitibus exsequitur: mox ærumnas, calamitatesque, quas primum hominum par subiit: tum duo præcipua scelera, in quæ liberi, nepotesque eorum prolapsi sunt, homicidium, inquam, a Caino Adæ filio in Fratrem admissum, & nuptias cum duabus Uxoribus a Lamecho consociatas prosequitur. Polygamiam, tanquam rem novam, a Divina institutione alienam, & tunc primum a Cainiano impio homine invectam notare visus est; nec Lamechi excusationem quodam metro elatam, qua se ab omni injuria tutum, ad instar Caini Avi sui, sibi, suisque Uxoribus probare Lamechus adnisus est, Mosa præteriit. Non multo post exposuit præcipuam viciorum originem, quæ antediluvianos omnes homines corruperat, nimirum noxias nuptias a Sethi nepotibus initas cum Cainianis feminis: hae namque viciorum suorum participes Viros suos fecerunt, atque ex his viciosiores liberos Viri illi genuerunt. Tum universum humanum genus aquis diluvii deletum descripsit, excepto justo Noa, ejusque Uxore, tribusque Filiis, eorumque tribus Uxoribus; quos in Arca inclusit Deus, atque ad humani generis Seminarium reservavit. Quamobrem colligimus vel nullos ejus ætatis homines imitatos fuisse Lamechi polygamiam, vel saltem bene institutos homines Monogamos. Noæ cum suis vix ex Arca egresso iterum præcepit Deus: *Crescite, & multiplicamini, & replete Terram* Gen. cap. 9.

§. IV. Mox nova humani generis multiplicandi ratio recepta apparet; nam polygamiam, seu plurium Uxorum cum uno Viro conjunctionem aliquanto post diluvium usurpatam accepimus etiam a sanctissimis Viris, in quorum numero primus Abraha recensetur Gen. cap. 16., deinde Jacobus ejus nepos, ceterique

qui-

qui ex illis Patriarchis in Judaica Republica fuerunt. Cur eadem polygamia non ante, sed post diluvium licet? Augustinus contra Faustum lib. 22. cap. 47. & seq. ait, cui Patres alii adstipulati sunt, æternas leges, quas Deus pro multiplicando humano genere constituit, œconomiæ cuidam, obnoxias fuisse pro conditione temporum; polygamiam quidem, veluti subsidium ad ruinam, quam in omnes homines diluvium intulerat, reparandam idoneum, fuisse permissam. Cujus rei caussa hæc in promtu est, quod qui post diluvium usque ad Babelicam Turrim fuerunt homines, ad quattrincentos, quincentosve annos; qui post usque ad Abraham, ad ducentos, vel etiam tercentos qui ab hoc ad Mosam, vix ad centum viginti, vel paullo amplius vitam produxerint. Confer hanc ultimam vitæ longitudinem cum illa antediluviana, quum homines prope Millenarii vixerunt: certe colliges quemque hominem, cujus vires post diluvium debilitatæ intra pauciores annos vitam sensim concluserunt, ad multos ex una Uxore gignendos liberos ineptum fuisse, ut solitum fuit ante diluvium fieri. Hinc moris illius, qui apud multos populos polygamos valuit, valerque, arcessendam esse originem fatebere. Præsertim vero polygamia Abrahæ, quod eum Deus *Patrem multarum Gentium constituerit* Gen. c. 17. v. 5., polygamia Jacobo ejus nepori, quod ex eo hebreæ selectæ Gentis multiplicatio initium maxime sumseit; polygamia Iacobi posteris, quorum numerus arenæ maris, cœlique stellis æquiparandus fuit, rite permissa est. Huc accedit alia hebraicæ polygamiæ caussa, quod illa Gens, illiusque Gentis Ecclesia, velut humanum genus, non alia ratione, quam liberorum procreatione multiplicari, & perseverare potuerit usque ad promissum, exoptatumque Messiam; cui ex Abrahæ, Davidisque sobole nascituro quisque Vir, quæque Mulier, quoad potuit, quamque patoit, symbolam conferre voluit. Hæc Patriarchæ, hebraicæque polygamiæ caussa ex sacrorum librorum lectione facile colligitur: ad hanc caussam Virorum, Mulierumque vota conspirant: ad hanc sterilis Ventris odium redit: ad hanc certe caussam, non ad libidinem Uxorum numerum pii quique hebræi retulerunt, aut saltem Universi, si legis Mosaicæ mentem tenere voluerunt, referre debuerunt. Messia autem nato, muneribus suis perfuncto, atque Ecclesiam non ex una hebraica Gente, sed ex omnibus Gentibus congregante utraque illa Polygamiæ caussa desiisse videtur.

§. V. Sed ad novi Fœderis historiam veniamus. Matthæo teste cap. 19., cui Marcus cap. 10., & Lucas cap. 16. consentiunt, Christus a Phariseis interrogatur, an liceat *homini dimittere Uxorem quacumque ex caussa*. Confer hæc, atque illa Matthæi verba cap. 5. v. 31. cum Marci verbis cap. 10. v. 10. atque habe Mosaicam legem Deuter. cap. 24. v. 1. quæ ait:

Si

Si acceperit homo Uxorem . . . & non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fœditatem, scribat libellum repudii, & dimittat eam de domo sua: a Pharisæis, a Christi discipulis, atque ab ipso Christo accipe solitam esse sic intelligi, ut dimitti potuerit Uxor, quæ Viro utcumque displicuit. Redeamus ad Christum; qui primum Marem, primamque feminam, sive sexuum discrimen creatum ob liberorum procreationem; Deum Creatorem r, pimique Matrimonii Auctorem edixisse majorem hac conjunctione nullam esse, & duos esse in Carne una Pharisæis in memoriam revocat, Mosaicamque historiam confirmat. Tum observat duos non esse, sed Carnem Unam h. e. unum Corpus, unumque procreandorum liberorum principium: mox ad hanc complexionem venit: Cum ergo Viri, Mulierisque conjugalem conjunctionem instituerit Deus, ea hominis arbitrio disjungi non potest. Quod ex Mosaica lege, quæ divortium permittere videtur, Pharisæi petunt argumentum, sic diluit. Nam observat aliam esse legem Dei, qui Matrimonium instituit, aliud esse, quod duro, impotentique hebræorum animo legislator indulget; Dei legem optimam prorsus esse, legis indulgentia ostendi hebraici cordis duritiem, quæ ex mala voluntate progignitur. Quo responso Christus primævam divinam legem restituit, Mosaicam indulgentiam rescindit; sive Unum Virum cum Una Uxore conjungit, polygamiam vetat, abrogat, edicitque conjugalis conjunctionis nexum, quem Deus Auctor instituit, ab homine solvi non posse.

§. VI. Nunc ad Christi discipulos, qui Gentium omnium Magistri ab eo instituti ejus doctrinam exponunt, pergamus: non enim ipsi sunt, qui loquuntur, *sed Spiritus Patris loquitur* in illis Matth. cap. 10. v. 20. Paullus ad Philipp. cap. 5. præcipit: Uxores Viris subesse, atque a Viro unoquoque Uxorem suam, tanquam carnem suam, foveri, amari: icciro sententiam a Deo primi Matrimonii auctore Adæ suggestam Gen. cap. 1. quam Christus Matrimonii reformator adhibet Matth. cap. 19. recitat; atque ait Unius Viri cum Una Uxore conjunctione repræsentari eam, quæ inter Christum, atque Ecclesiam intercedit Conjunctio. Ex hoc capite Viri erga Uxorem, Uxorisque erga Virum officia deducit; & Matrimonii Unitatem, Perpetuitatemque ostendit, sanctitatemque excellentem illustrat. Quam ad Coloss. scripsit, in ea cap. 3. vult Uxores Viris obsequi, *sicut oportet in Domino*; atque in 1. ad Tim. cap. 2. suæ sententiæ rationes duas reddidit: tum quia *Adam primus formatus est, deinde Heva; & Adam non est seductus, Mulier autem seducta fuit*: nimirum voluit Creationis ordine, & modo significari conjugalis societatis Caput virum esse, non Feminam; atque ex eo, quod primus Vir, sed prima Mulier seducta fuerit, suoque Viro lapsus caussam de-

de-

derit, majorem Viri in Uxorem auctoritatem arcessivit : quae poena Hevae a Deo indicta referenda est Gen.cap.3. Petrus Paullo consentiens epist. 1. cap. 3. cum cujusque officia describit, voluit Uxores Virorum dictis obsequi ad instar Sarae, quae id obsequii Abrahae Viro suo praestitit, ut eum Dominum appellaverit Gen. cap.18., monuitque infirmiori sexui quid a Viris indulgeri oportere. Redeamus ad Paullum, qui 1. ad Cor. cap. 7. voluit, ut qui, quaeve continentiae servandae se parem non sentit, *Unusquisque suam Uxorem habeat, & Unaquaeque suum Virum habeat*, ne se fornicationis crimine obliget. Demum ait Viri in Uxoris, Uxorisque in Viri corpus par jus, & parem potestatem esse; atque hac una in re Viro Uxorem exaequat. Haec quidem plana sunt; neque de his, ut mihi videtur, potest lis esse; ex his tamen non paucae heterodoxorum senteutiae refelluntur. Nunc Pufendorfii, aliorumque opinamenta adnotabo; simulque ea, quae contra Catholicam Veritatem disputantur, exponam, & quoad potero, diluam.

§. VII. Quod ante omnia Pufendorfius observat, jamdiu Cicero perviderat, conciniusque de eo scripserat, quum ait: *Prima societas in ipso Conjugio est, proxima in liberis, deinde Una domus, communia omnia: id autem est principium, & quasi seminarium Reipublicae. Sequuntur Fratrum conjunctiones, post Consobrinorum, sobrinorumque ..... sequuntur Connubia, & Adfinitates, ex quibus etiam plures propinqui: quae propagatio, & soboles origo est Rerumpublicarum* quae omnia consentiunt cum Mosaica historia; quae Adae, Hevaeque primam societatem, tum liberorum procreationem, atque ex horum, eorumque qui deinceps nati sunt, conjunctione, & propagatione primas Urbes condi coeptas exhibet. Illud vero, de quo Pufendorfius loquitur §. 2. (nimirum cum humanum genus morti obnoxium futurum praesciret Deus, marem, & femellam ait creasse, mistisque corporibus se propagandi vim tribuisse, ne aut nova stirps iterum creanda esset, aut *unius aetatis spatio* nobilis humana species interiret) illud, non quibusdam Theologis, ut in sua nota Mascovius refert, sed universis Christianis displicere existimo. Ex eo enim consequi videtur par hominum primum, si a Dei gratia nunquam excidisset, gignendis liberis nullam operam daturum; atque illud ipsum par hominum in omni Terrarum orbe solum, atque aeternum futurum. Hanc sententiam absurdam, atque antehac inauditam Christianae aures pati non possunt, quam Mosaicae narrationis simplex littera refellit. Cur enim primo marem, deinde ex ejus latere feminam creavit Deus; & non solum innocentiam, sanctitatemque utrique largitus est; sed etiam vix creatis imperavit, ut genus suum multiplicarent, liberisque Terras implerent Gen. cap. 1. si nullus sexuum usus, nulla liberorum esset in eo statu procreatio? Cur divino Spiritu primus Mas afla-

ſtatus ſuam cum Uxore conjunctionem, adhaeſionemque tam mirabili, elataque oratione pronunciavit, nt duos eſſe in Una Carne dixerit Gen. cap.2.? Qui duo ſunt, una certa Caro ſunt commiſtis corporibus, qua miſtione liberi procreantur. Puſendorfius alio in opere adniſus eſt Theologorum monitis obtemperare, ſuamque ſententiam melius explicare, ut in eadem nota Maſcovius obſervat. Ejus difficilis, atque implexa Oratio huc redire mihi videtur. In integri, corruptique hominis ſtatu ex Maris, Feminæque conjunctione proventura ſine dubio ſoboles erat, ut in illo ſtatu plures innocentes Deum colerent; in hoc autem ſtatu, ſi ſexus diſcrimen nullum eſſet, genus humanum jam morti obnoxium intra unam ætatem interiret. Vult itaque diſcrimen ſexus, propagandique vim ea maxime de cauſſa a Deo inditam, ne creata, peccatoque corrupta humana ſtirps brevi deficeret. Atqui ea res, ut libere dicam, nec philoſophicum pallium, nec barbam quærit; quæ in omnium oculos incurrit, uſuque quotidiano diſcitur. Nec tamen, quod ſibi ipſe ſumit, largiri debeo, nimirum duorum ſexuum, diſcrimen propagationiſque cauſſam præcipuam fuiſſe primorum hominum lapſum, mortemque in omnes homines irrupturam, quam Deus ſine dubio prænoverat. Jam enim §. 2. obſervavi ſexuum diſcrimen. conjugalem conjunctionem, juſſumque procreandorum liberorum in ipſo humani generis exordio: itaque tam corruptum quam integrum humanum genus per eam ſexuum conjunctionem propagari oportuit. Iterum diplicet, quod ſequitur. Ait enim Deum, ne liberorum procreationem homines negligerent, cum eos alendis cura praecipua Marem premeret, Feminam vero partus dolores & pericula deterrerent, *mutuam ſexuum in ſe invicem propenſionem, & acres ſtimulos inſeviſſe*. De ſtimuli acrimonia Ciceroni corrupti ſtatus inſcio dicitur *procreandi libido natura communis animantium*; ſed ab Apoſtolis appellatur concupiſcentia, & peccati Lex divinæ voluntatis adverſariæ quæ rationem obturbat, nec rationi, ſed Voluptati obſequitur. Hæc vero ex Adæ peccato veniens, a Deo nobis inſita, ſine Dei injuria, dici non poteſt. Placet ex parte, quum ait §. 3. *alium eſſe inſtinctum naturalem, aliud dictamen rationis*; utrumque ſæpe ad alia omnia tendere; atque *illam huic reluctantem animi non degeneris* virtute compeſcendum eſſe: quem inſtinctum paullo antea dixit *ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat*. Quamobrem hoc §. 3. refellere videtur ipſe, quod ſcripſit §. 2., quia inſtinctus rationi reluctans, adeoque vehemens, ut ſine labore, animique fortitudine vinci non ſoleat, ab Deo auctore inſeri non potuit. Heic iterum obſerva, quod ſæpe obſervatum volo, Pelagianæ ſuperbæ hæreſis venenum in hac Puſendorfii oratione, tanquam anguem in herba latere; quia acrem in Veneream ſtimulum, ſive vehementem inſtinctum ela-

elatione, virtuteque animi nostri, qui eum rationi reluctari novimus, superari posse insinuat; nec divinæ necessariæ gratiæ verbum unum facit.

§. VIII. Nescio quem contra me pro Pufendorfio dicentem audio, naturalis scilicet Ethicæ, non revelatæ Theologiæ dogmata eum explicare voluisse. Multa sunt, quæ huic Apologetæ regeram. I. Quæro, an Christiano Ethico liceat ea placita sequi, quæ potius inflatam Ethnicam superbiam exsuscitant, quam humilem Christianam sapientiam insinuant. II. An huic Ethico sub imagine naturalium dogmatum liceat ea Christianis scribere, quæ illos Evangelium dedocent. III. An hic Ethicus censeat naturalem Ethicam simul cum Evangelica consistere non posse; neque ab hac illam corrigi, suppleri, perfici. IV. Cur quoddam dogma, quod naturalis Ethica ignorat, Evangelica sola agnoscit, Pufendorfius interdum immiscet? Ne ab hoc loco, quo de agimus abeam, Adæ lapsum, qui omnes homines morti obnoxios fecit, statumque hominum eo peccato corruptum meminit: quod quidem dogma Naturalis Ratio, atque Ethica per se ipsa non novit. Qui vero de eo corrupto statu verba fecit, de Curatrice Gratia vel unum verbum facere debuit. Hoc amplius: cum Pufendorfius scripserit rationi reluctantem instinctum compesci posse *animi non degeneris* virtute; qui hæc legit, vel hominum statum non viciatum præsumit, vel saltem eas vires, quæ vehementem in libidinem impetum ipsæ vincunt, viciato homini superesse intelligit. V. Quæro, cur interpres Mascovius in nota tertia ad h. §. 3. monet instinctum illum Venereum, qui feminas excitat, impellitque *sobrietate*, *precibus*, *& aliis exercitiis pietatis* vincendum esse, si hujus Ethicæ cum Revelata Religione nulla sit societas, sive Communio? Porro hæc de Ethica scribendi Methodus, quæ ab divina Religione discedendi, sive prætereundi ea, quæ Religio suggerit, nullum scrupulum sibi iniicit, totumque ratiocinandi arbitrium humano ingenio committit, qualem, & quantam calamitatem in Ecclesiam, Remque publicam Christianam intulerit, & quotidie inferat, dicere quis potest? Huc accedit immanis illa sacrorum librorum sententias pro arbitrio explicandi libertas, seu libido; quæ vel novarum opinionum portentis Divina oracula accommodat, vel hanc ad quamcumque sententiam continendam invita contorquet. Quæ duæ errorum origines cum non paucas Pufendorfii, duorumque Interpretum sententias huc usque viciaverint, eæ deinceps in hoc Cap. 1. plerasque sententias non solum viciant; sed etiam Veteris, Novæque Christianæ Ecclesiæ judicio, usuque dignas, quæ damnentur, exhibent; æquorumque Auditorum ludibrio exponunt.

§. IX. Omnium fere Populorum mores fœdos, & Venerea victa, & quasdam Ethnicæ sapientiæ sententias viciis ipsis fœdio-

dioris coacervat, ita ut non tam de eo, quod de Maris, Feminæque justa conjunctione naturalis ratio nobis suadeat, scripsisse, quam viciorum, opinionumque viciosarum cloacam in hujus loci angulis omnibus substruxisse videatur. Potuit plura, quæ contemni merentur, resecare: potuit plura præterire, quorum ignorantia potius, quam scientia nobis opus est: potuit plura leviter refricare, quæ multis in libris prostant: immo scire potuit, debuitque ex omnium Gentium moribus, Philosophisque nihil fere boni ad nos venire posse, quum de re Matrimoniali agitur. Præclara illa Ratiocinatio, quam Apostolus in exordio epist. ad Rom. scripsit, huc mirifice facit. Ait primo a Gentium Philosophis creatas res, rerumque harmoniam intuentibus Creatorem Deum agnosci potuisse, & revera agnitum fuisse, sed eos nec Deum coluisse, nec populos cultum Deo præstandum docuisse. Cum in agnitum Deum injurii Philosophi fuerint, eos suæ libidini in deterius ruenti ultor ingrati animi Deus dereliquit, ita ut nec ex rectæ rationis præceptis vitam instituerint; & docti, indoctique Ethnici prolapsi sint in ea vicia, quæ nobilissimum humanum genus magnopere dedecent. Hinc viciorum colluvies, quam meminit Paullus a Cap. 1. v. 24. ad 29., atque ante omnia feminei sexus abusus, fornicatio, Mascula Venus, omnisque Venerea libido erupit. His, aliisque viciis fractus animus naturalis rationis vim fregit; & sæpe, quod viciosum, quod cum virtute conjunctum, quodque permissum sit, cogitando adsequi non potuit; & vicium pro Virtute sæpe laudavit. Naturalis rationis quædam scintilla Philosophis, Deo miserente, non defuit: sæpe enim de re ab aliis gesta judicium instituendo Veritatem adsecuti sunt, eorumque vicia deprehenderunt: itaque seipsos, qui eamdem rem gesserunt, sua sententia damnarunt, Sæpe etiam cum sedato perturbationum æstu seipsos, suæque Conscientiæ sensum intimum interrogant, quidem metus, aut pudor animo percipitur; atque inter harum, illarumque rationum momenta incertus animus est, atque exæstuat; incertus consilii animus rem illam potius vicio, quem virtuti ad finem esse intelligit; atque amplius deliberandum censet, nisi quidam inconsultus libidinis impetus alio abeat, invita Conscientia. Paullina ratiocinatio, judiciumque non solum probat Philosophorum vitam fœdissimis Venereis viciis coopertam (quod & illorum Principibus revera accidisse Hertius observat) sed etiam suis in libris, quum de Viciis, Virtutibus, humanisque officiis differunt, falsa non pauca proferre debuisse, cum sibimet, non Deo placere studuerint. Minime vero audiendi sunt, cum de usu Corporum, quibus abusos fuisse jam liquet, & de conjugali societate, de liberorum procreatione, & conservatione verba faciunt; quoniam Venerea voluptate, captis. prostrictisque eoque cœno oblitis, obrutisque vix aliquid justum in mentem

ve-

venire potuit. Nam, ut scite cecinit Horatius: *Corpus onustum*

Hesternis viciis animam quoque prægravat una,
Atque adfigit humo divinæ particulam auræ Sat. 2. lib. 2.

Cum præterea de Mundi origine, de humanæ creationis ordine Philosophi illi nihil certi scierint; de Adæ lapsu nihil acceperint; de Concupiscentia, peccative lege, pœnisque nihil ipsis suboluerit: iidem quum de Matrimonio, ejusve usu ratiocinati sunt, ad absurdas sententias excesserint, necesse fuit. Novi quidam Ethici nonne Philosophis illis simillimi videntur? quippe qui eadem via pergunt: ratiocinationes illorum suas faciunt; atque unam Rationem suam quasi summam Præceptricem consulunt, in reperiundis novis sententiis toti sunt, ut elati, arisque ingenii sui laudem quærant, & sibi ipsis debeant, quod scribunt. Cur vero, si factis historicis novi Ethici delectantur, hebraici fœderis omnium veterrimi, Christianique eadem fide dignissimi historias ante oculos non habent, ne quid de divina librorum illorum Auctoritatem dicam? Si dogmata, & ratiocinationes sequuntur; si cultarum Gentium mores, & instituta nosse cupiunt: cur non Apostolicas ratiocinationes, & præcepta, quæ Christiani observarunt, ceteris præferunt; atque his quasi ducibus præeuntibus ratiocinationes suas accommodant? Confer utramque auctoritatem, & vim: hæc sine dubio, quam illa, majorem fidem sibi conciliat.

§. X. Utriusque sexus discrimen, atque ex eo Matrimonium esse liberorum procreandorum, non voluptatis quærendæ, libidinisque explendæ caussa quisque facile novit; itaque perpetuari humanum genus, civilemque societatem rite institui, Igitur naturali juri repugnarunt Græci plerique omnes nefandis viciis dediti; quique libero, vagoque concubitu, prout eos libido impulit, usi sunt, ut Athenienses ante Cecropem, Lisbiæ populi, alii; quique Uxores communes habuerunt, ut antiqui Britanni, Colchi, Calecutii, quosque Pufendorfius recenset §. 15., populi ex Asia, Africa, atque America. Meliusne de Uxorum communione ratiocinati sunt summi Philosophi? Videsis, quid hac de re sentire visus sit Plato lib. 5, de Rep. quodque jus in Spartana Civitate Lycurgus tulerit, quid Stoicorum Universa natio senserit. Equidem Cato, qui Marciam uxorem suam Hortensio commodavit, Spartano more sapere voluit: immo Montesquius observat id commodati genus ex Lacedæmonum instituto profectum, Romæque permissum fuisse; atque hujus rei testem Plutarchum appellat lib. 26. cap. 18. Contra Platonicam communionem Aristoteles graviter scripsit lib. 2. Polit. cap. 2., sed ipse in conceptos fœtus injurius, quum pluribus alendis liberis opes paternæ satis non sunt, patrem ad abortionem faciendam hortatur lib. 8. Polit. cap. 16.

§. XI.

§. XI. Heic obiter succenseo Mascovii indiligentiæ, qui ad §. 15. post Barbeyracum observat hoc Catonis facinus a Petro Bælio laudari contra Maimburgum epist. 17. Adii hanc Bælii epistolam: in ea scriptum legi feminarum usum, tanquam æris, aut aquæ fluentis usum communem homines, qui luce Fidei, divinæque gratiæ carent, facile habere, quemadmodum Cato atque etiam Aristippus eum habuit: mox existimulante zelotypia Matrimonii usum, pudorem, honestatem, liberorumque curam inter homines Dei providentia constitutam. Non igitur Catonem probavit Bælius: immo putavit, ubi feminarum communio est, ibi honestatem, liberosque negligi, unde Civitatis decora propagatio, Civium virtus, & firmitas Reipublicæ venit. Recte Bælium pro Monogamia Mascovius advocat in nota 2. ad §. 10., quia ille in epist. 22. scripsit legem Matrimonii, quæ Polygamiam, divortiumque non recipit, laudabilem esse; nec ea domestica pace, qua Christiani fruuntur, Turcas frui; atque ideo satius esse Christianæ institutioni obsequi, licet divinam ejus auctoritatem homines non agnoscerent. Demum exsecratur Bælius Vaninum impium, qui ait: Si extra Matrimonium natus essem, magis animo, & corpore valerem. Existimo hanc Bælianæ epistolæ particulam a Mascovio aut nunquam, aut cursim lectam; si enim animum advertisset, ejusdem impietatis se a Bælio accusari sensisset. Nonne, quum ait in nota 2. ad §. 5. *partus ex Matrimonio editos complures languidos, neque animi vigore iis similes, qui ex libero concubitu suscepti*, impii Vanini sententiam exscripsit? Observandum superest novos quosdam Ethicos pejora, quam Veteres illos sentire solitos esse: quæ enim scelera Thomasius ad notante Mascovio ad §. 4., quæque Anonymus Auctor jure naturæ permissa, non verita affirmat? Huic irascitur Hertius; ostenditque Philosophos Ethnicos eadem de re meliora scripsisse. Miltonus vero, & Seldenus in id unum maximopere incumbunt, ut ad contrahendum, distrahendumque Matrimonium via latissima pateat. Licentiam illam, quam probi Ethnici sæpe vituperant, Principesque lege lata coercent, miratus sum Pufendorfio interdum placere. Unde Christiani quidam Ethici Paganis fiunt pejores, nisi quia seipsos, suæque rationis ductum amant, lucem Evangelicam negligunt?

§. XII. Protestantes Universi in eo errant, quod contra Ecclesiarum omnium fidem ab Sacramentorum albo Matrimonium expunxerint. Johannes Seldenus Anglus, quem Pufendorfius heic sæpe advocat, quid amplius ausus est: quippe Christianorum Veterum, cum ex Ecclesiæ ritu Uxores ducerent, solemne institutum fuisse negat, ut Nuptiæ a Sacerdote necessario benedicerentur; & quum hic aderat, adhibitum ad solam *Benedictionem, aut Eucharistiæ Celebrationem*. *Ipse contractus solummodo a con-*

trahentibus, nec praeeunte, aut interveniente Ministro Sacro fiebat lib. 2. Uxor. Hebr. cap. 28. Anglus alter Joseph Bingamus ait benedictionem in publico usu positam fuisse, & contra Seldenum pro Jacobo Gothofredo ad l. 3. de Nupt. C. Th. sententiam pronunciat Orig. lib. 22. cap. 4. §. 1. Nos ex testimoniis, quæ Seldenus producit, Seldeni sententiam destrui; atque ex iis, aliisque Matrimonio rite contracto Sacramenti dignitatem adstrui contendimus. Ignatius Antiochenus epist. ad Polycarpum (quam Seldenus falsam censendo sine dubio fallitur: omnes enim Critici authenticam habent) ait: *Decet, ut Sponsi, & Sponsæ de sententia Episcopi conjugium faciant, quo nuptiæ sint secundum Dominum, non secundum cupiditatem.* Hanc Apostolicam breviloquentiam Tertullianus aperit, quum universe ait: *Ubicumque vel in quamcumque semetipsum adulterat, & stuprat, qui aliter quam nuptiis utitur.* Cur inquis? accipe. *Ideo penes nos occultæ quoque coniunctiones, idest non prius apud Ecclesiam professæ juxta Moechiam, & Fornicationem judicari periclitantur* lib. de Pudic. c. 4. Eumdem publicum visum alibi describit: *Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem ejus Matrimonii, quod Ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignat Benedictio; Angeli renunciant, Pater rato habet* lib. 2. ad Uxor. cap. 8. Isthunc numero ipsum ritum jam Montanista contra Catholicos adhibet; *Ut igitur in Domino nubas . . . qualis es id Matrimonium postulans . . ab Episcopo Monogamo, a Presbyteris, & Diaconis, . . Et coniungent vos in Ecclesia Virgine?* lib. de Monog. cap. 11. Vide nunc, quid apud Ignatium significet Conjugium factum de sententia Episcopi Ambrosius Italicæ Dioeceseos multiplici cura distractus Viduis id negocium mandat, communemque mandati caussam exponit: *Vidua . . . Maritandis junioribus provida, ubi cultus utilior, ubi fructus uberior sit, quarum copula aptior, servili gravitate disponit* lib. de Viduis cap. 14. Etsi vero mandante Episcopo Viduæ disquirant, an aptæ sint, beneque conveniant Nuptiæ, tabulæque scribantur, tamen ab Augustino accepimus Episcopum iterum togatum, ut scriptis tabulis subscribat Serm. 332. Ejus Vitæ scriptor Possidius cap. 27. refert, morem hunc tenuisse, *ut Uxorem cuiquam nunquam posceret, . . Sed plane ad hoc sibi jam illis consentientibus, petitum interesse debere adfirmabat Sacerdotem, ut vel eorum jam pacta, & placita firmarentur, vel benedicerentur.* Redeamus ad Ambrosium, qui, quum ab Matrimonio cum Infideli contrahendo Christianum prohibet, affert hanc caussam: *Cum ipsum Conjugium velamine Sacerdotali, & Benedictione sanctificari oporteat, quomodo potest Conjugium dici, ubi non est Fidei concordia?* epist. 19. ad Vigilium. Ad hunc ritum Siricii Pont. Verba referuntur in epist. 7. data ad Ambrosium, ejusque Sy-

Synodum: *Nos sane nuptias non adspernantes accipimus, quibus Velamine intersumus*. Nunc Asiam nobis adeuntibus Nazianzenus in Pontica Diœcesi primus occurrit, qui de Olympiadis Nuptiis in epist. 57. ad Anisium Probum absens ait: *Nam & ego animo, & voluntate adsum . . . juvenilesque dexteras inter se jungo, atque utrasque Dei manui*: quæ junctio videtur Bingamo Benedictionis sacræ descriptio. Communem ineundi Matrimonii praxim Chrysostomus commendat hom. 48. in Gen. *Oportebat . . . verecundiam principio docere puellam; & Sacerdotes vocare & precibus, & Benedictionibus concordiam Conjugii constringere*. Huic æqualis Jan. 1. epist. ait: *In Paradiso cum Parentes humani generis conjungerentur, ab ipso Domino sunt benedicti, quam formam etiam Sacerdotes omnes servare usus ipse demonstrat Ecclesiæ*. Hormisdas in Rom. Synodo circa annum 520. generale interdictum proponit: *Nullus fidelis, cujuscumque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione accepta a Sacerdote publice nubat in Domino*.

§. XIII. Non ultra progredimur, quoniam Seldenus confessus est *paullo ante Justinianum* Benedictionis Nuptialis plenos esse libros omnes, atque historias. Nunc vide frontis suæ duritiem. Postquam Hormisdæ Canonem recitavit, Auctorisque qui Prædestinatorum hæresim refutavit ante annos 1200., ut Jacobo Syrmundo Editori videtur, hæc verba attulit. *Emendate ergo Ecclesiæ Regulam: damnate, qui in toto Orbe sunt Sacerdotes, Nuptiarum initia Benedicentes, Consecrantes, & in Dei mysteriis sociantes*: postquam Carthaginensis Synodi, quæ Quarta dici solet, sententiam retulit: *Sponsus, & Sponsa cum benedicendi sunt a Sacerdote . . . cum Benedictionem acceperint &c.* tum ait *luculentum esse de prisco Benedictionis Nuptialis, Sacrorumque in Christianismo usu testimonium*: mox exceptionem illam suam ad satietatem usque oggerit: *nec tamen inde omnino evincitur ipsi contrahendi actui Sacrum omnino interfuisse Ministrum*. Scilicet Ecclesiæ Regula, quam teste illo Syrmundiano Auctore Universi Sacerdotes observant, quamque Synodus quarta confirmat, atque Hormisdas aperit, vult Nuptiarum initia benedici, vult benedictionem accipi, quum nuptiæ fiunt: id contra non vult Seldenus, qui testes illos fide dignos adhibet. Quid facias huic homini, qui propriam verborum, & sententiarum vim negligit; illisque significatum, quem ipse fingit, substituit; atque iccirco sententiam suam in illis videre, aut exceptionem illam suam salvam esse videtur. *Ipse Contractus* (paullo ante ait) *solummodo a Contrahentibus, nec præeunte, aut interveniente Sacro Ministro fiebat*. Contrahentium Consensum contrahendis Nuptiis necessarium inficiari quis potest? Nec tamen Nuptias Christiano ritu legitimas is solus Consensus ea æta-

te fecit, nisi εὐλογία accesserit. Non aliud Syrmundiani Auctoris verba *In toto Orbe qui sunt Sacerdotes, Nuptiarum initia consecrant*; non aliud Hormisdæ interdictum, non aliud Voluntas Nazianzeni *juveniles* Olympiadis, Nebridiisque *dexteras jungentis*; non aliud Tertulliani contra Catholicos expostulatio significat: *Et conjungent vos in Ecclesia Virgine?* Immo ab Augustino Seldenus invitus accipiat omne Nuptiarum negocium fuisse in Episcopi potestate, qui Viri Mulierisque conditionem expendit, rogatus tabulis subscripsit; atque etiam Nuptiis benedicendo legitimum matrimonium constituit: Sic enim ille ait in epist. 234. ad Rusticum Ethnicum. *Certissime noveris, etiamsi nostræ absolutæ sit potestatis quamlibet puellam in conjugium tradere, tradi a nobis Christianam nisi Christiano non posse*. Cur Sacerdotis potestas tanta in Christianas Nuptias? Cur tanta Benedictionis efficacia, quæ consacret Nuptias, & sanctificet? Cur tanta reverentia eidem exhibita? Cur necessitas tanta inest, ut sine Benedictione agnitæ non sint ab Christiana Ecclesia legitimæ Nuptiæ? In hisce Patrum sententiis non alia necessariæ benedictionis ratio sublucet, quam quod Matrimonium, quum Christiano ritu contrahitur, Sacramentum esse cuncti crediderint. Nec desunt Majorum Gentium Patres, qui Sacramenti effectum præcipuum, atque etiam Sacramentum appellant. Sic Innoc. I. consultus de Jure cujusdam Ursæ, quæ capta a barbaris, dein liberata cognovit a Viro suo Fortunio ductam fuisse Uxorem alteram, respondit, *Fide Catholica suffragante, illud esse Conjugium, quod erat primitus gratia divina fundatum* epist. 9. ad Probum. Sic Innocentio æqualis Augustinus Sacræ Ordinationi Matrimonium æquiparet lib. de Bono Conjug. c. 24., atque etiam Baptismo lib. 2. de Adulter. Conjug. cap. 5., & lib. 1. de Nupt. & Concup. cap. 10., atque id Sacramentum appellat; & tribus his parem quamdam vim, atque effectum tribuit: quæ loca auro contra non cara paullo post afferam. Hinc Nuptiarum professio apud Ecclesiam necessaria, ne quidem in Divinum Jus, aut in Ecclesiasticum peccetur: hinc Sacerdotis ministerium Christianis Nuptiis necessarium communis, publicusque Usus, & Fides Catholica postulat: hinc tandem inter Christianos Matrimonii Dignitas, Veritas, & Perpetua firmitas, quum id Deus, conciliante Ecclesia ratum habet. Quod quidem consectarium ex Paulli doctrina venit: cur enim Christianum virum, sive Uxorem, si a communi thoro discedat, innuptum, innuptamve manere, aut reconciliari tanquam Dei interpres præcipit; si vero infidelis ab fideli discedit, desertum Virum, Uxoremve desertam ad nuptias alteras transire permittit? immo cur fidelem ad perferendam infidelis societatem hortatur quidem Paullus; sed illum a discessu non prohibet, maxime cum in perfidia sua ille

per-

perstiterit; nec Conjugii perpetuitatem fideli præcipit? epist. 1. ad Cor. cap. 7. Cur primæ Nuptiæ permanent perpetuæ; secundæ vero, tertiæque a Paullo descriptæ rescissioni quandoque sunt obnoxiæ? nisi quod primo Matrimonio ex Sacramenti, quod Sacerdos Minister contulit, natura, & dignitate firmitas illa accesserit; aut si ambo jam Conjuges Ecclesiæ aggregati sint, baptismi a Sacerdote collati quidem gratia eorum Matrimonio, non ulli alii firmitatem adjicere potuerit. Communem hanc Christianorum Veterum sententiam Tertullianus perscripsit: *Matrimonium est, cum Deus jungit duos in unam carnem, aut junctos deprehendens in eadem carne conjunctionem signavit* lib. de Monogam. cap. 9. Videat heic Seldenus, quanti sit Ministerium Ecclesiæ.

§. XIV. Hanc omnium Gentium, Temporum, & Locorum Fidem a Christo, ab Apostolis, a Patribus ad nos, nostramque Ecclesiam venisse oportuit. Bene Seldenus ait: Qui sunt *institutorum Evangelicorum, Apostolicorumque studiosi, juxta doctrinam simul, & usum anteriorum temporum edoceri possunt* lib. 3. Uxor. hebr. cap. 28., atque adeo doctrina, quæ antea non fuit, sibi ipsa hæreseos notam inurit. Sacramenti dignitatem Matrimonio primus Lutherus eripuit; atque in Concione Wittembergæ præsertim habita de Matrimonii Reformatione ait Adulterio, malitiosaque ut ajunt, desertione Matrimonium dissolvi, atque alterum deserto licere; sed Calvino, ut videtur, uno adulterio dissolvi placuit lib. 4. Instit. Quam theoriam Protestantes ad praxim non produxisse conjicio; quia sub primis Reformationis initiis ex epistolis Erasmi Primorum Protestantium amicissimi accipio quamplurimos in omnem libidinem, atque in adulteria proruisse, tamen illis temporibus nullum Matrimonium ea de caussa dissolutum audio. Tum Eduardo Rege VI. Thomas Craumerus ad Catholicam Religionem in Anglia evertendam incubuit; & sibi, temporique serviens quatuor dissolvendi species, malitiosam desertionem, longiorem absentiam, capitales inimicitias, & mores asperos, atque incommodos recensuit; atque in legum Eccl. Angl. Codicem retulit cap. c. 10., & 11. circa seculi XVI. dimidium. Deinde Hollandica Curia pronunciavit Uxorem Viro diu absente ad alterum Matrimonium rite transiisse, Viroque redeunti transitum ad alterum Matrimonium licere anno 1630. Profecto hinc accidit, ut quidam Belgæ, quum in Japonia, Indiæque locis versantur, *connubia contrahere solcant dissolvenda, ubi discesserint*; quem improbum morem ex Bernardo Varenio refert Pufendorfius, eumque Romanorum antiquæ licentiæ, & Saracenorum, Persarumque barbaro, corruptoque ingenio æquiparat §. 21. etiam Genevensis Ecclesiæ, ex qua Calvinianum Canonicum Jus venit, sententiis multis definitum refert,

Petrus Jurius in epist. Pastor. 6. adversus Bossuerum ob malitiosam desertionem Matrimonium dissolvi; atque ab Fœderatis septem Provinciis, universisque Protestantium Ecclesiis adulterii caussæ caussam hanc adjici, ambasque caussas in eorumdem commune Jus transiisse. Eamobrem duas illas exceptiones recipiunt Pufendorfius §. 21., Bingamus Orig. lib. 16. cap. 11. §. 6., Heineccius in lib. 24. Tit. 2. Pandectarum Breviarii, alii.

§. XV. Forte adulterium a Christo exceptum videri potuit, de quo postea; sed exceptionum aliarum vestigium qui deprehendunt in Evangelio, ad quod unum sententias suas omnes exigunt? Nunc audi, quid Jurius in illa sexta epistola scripserit. Ait primo dissolutionem Matrimonii Romanæ Ecclesiæ, non Protestantium Ecclesiis rem turpem videri, quia illa, non hæ Matrimonium Sacramentum agnoscunt. Vide heic totius mali caussam, nimirum mutatam Fidem, quam ante Protestantes universa Ecclesia tenuit: Vide Reformatores ita de Matrimonio sentire voluisse, ut id multis de caussis dissolverent; & suæ, sociorumque libidini servirent. Ex Reformatorum sententia sine dubio consequitur Christum nobis frustra dixisse. *Quod Deus conjunxit, homo non separet*, cum disjunctionis multæ caussæ præsto adsint; & mirabundos Apostolos frustra dixisse *Si ita est caussa hominis cum Uxore, non expedit nubere* Matth. 19., quoniam cum Vir Uxori, aut Uxor Viro incommodat, divortio omne incommodum dispellit, sibique commodum ex altero Matrimonio parat. Equidem si deserto Viro, desertæve Mulieri transitus ad alia vota liceat, aut si ob asperos, injucundosque mores illum, aut hanc deseri liceat: cur non ob fœdos, diuturnosque morbos, aut ob pares, gravioresque caussas, quæ possunt esse multæ, Divortium licere dicimus? Quum vero tot Divortii caussas esse dicimus, Judaicam Divortiorum licentiam, cui Christus occurrit, sine dubio admittimus. Iterum ait ibidem Jurius Protestantium bonam Fidem, & Reipubl. leges exceptionum omnium, quæ Juri Evangelico adjici possunt, Interpretes videri posse. Bone Deus! Reipublicæ leges novæ Ecclesiarum omnium sententiæ, Christianorum omnium usui prævalent? Humanæ leges delent ex hominum animis id Jus, quod perspicuis verbis dixit Deus? Quique humanas leges divino Juri perspicuo præfert, quique homines potius audit, quam Deum, in bonæ Conscientiæ sinu conquiescit? Omnes vero Protestantium Ecclesiæ in Divinum Jus exceptiones illas intrudunt: itaque consequitur iterum a Protestantibus divinum Jus scriptum, quo uno se niti gloriati sunt, revera negligi.

§. XVI. Nunc vide, quid Johannes Seldenus effutiat. Videtur huic sub Christianismi initiis *non satis ex moribus, usuque edisci, quomodo Evangelica, Apostolicaque de Divortiis, ac Re-*

pu-

pudiis Disciplina intellecta sit, sive ubi Fideles utrique sive hic, sive illa Infidelis fuerit lib. 3. Uxor. hebr. cap. 28. Porro litteralem sacrorum librorum sententiam Matth. cap. 5. & 19., atque epist. 1. ad Cor. cap. 7., usumque ex illa venientem primi Episcopi ab Apostolis edocti secuti sunt, eandemque Doctrinam, usumque primi Christiani tenuerunt. An forte quas SS. Librorum sententias quisque idiota (quod Protestantium παράδοξον est) nunc rite intelligit; easdem vero Veteres totas Ecclesias (quod παραδοξότατον est) non intellexisse fingemus? Virum fidelem ab fideli Uxore, atque hanc ab illo *non discedere, aut si discesserit, manere innuptam, aut Viro suo reconciliari* præcipit Paullus divini Juris Interpres v. 10. & 11. mox non divinum Jus enunciat; sed ipse a Corinthiis consultus disciplinam domesticæ paci accommodatam, amplificandæque Ecclesiæ utilem instituens vetat, ne *Frater* Uxorem infidelem, aut soror infidelem Virum dimittat, si hic, aut illa eadem mensa, eodemque lecto uti velit v. 12. 13. & 14. tum ait, quum Infidelis Uxore, aut Viro fideli uti non vult, ob Infidelis discessum *Fratrem, aut Sororem* non subjici *hujusmodi servituti*, de qua locutus antea fuit, ita ut nec innuptus aut innupta manere Frater debeat, aut Soror. Consequitur Matrimonium utriusvis Fidelis dimissi, qui, manere debet innuptus, Jure divino consistere: consequitur fidelis discessum ab Infideli socio, pacisque amico a Paullina regula non probari: consequitur desertum fidelem, a quo Infidelis discedit, nec contra jus Divinum, nec contra Regulam illam peccare, si ad alterum Matrimonium transeat. Sed contra Jus illud peccant Protestantium Ecclesiæ, quæ deserto Fideli Viro, Uxorem alteram ducendi, desertæ Uxori nubendi Viro alteri jus, potestatemque largiuntur. Earumdem Ecclesiatum Doctores peccant, qui eam potestatem in eo cap. 7. ad Cor. datam videre sibi videntur, aut qui in offundendas perspicuo huic divino Juri tenebras incumbunt, ut doctrinam, usumque illi Juri repugnantem Plebs misera non videat. Adulterio præsertim quodcumque Matrimonium dissolvi si conjux innocens velit, Protestantes sibi persuadent; idque in Veteris Ecclesiæ more positum Seldenus lib. 3. Uxor. hebr. cap. 28., & post eum Bingamus lib. 16. Orig. cap. 11. §. 6. probare conatur, & exemplo, quod Justinus M. in Apolog. 1. affert, atque ex Justino Eusebius lib. 4. cap. 17. Exemplum compendio accipe. Pagana mulier nupserat Pagano Viro, libidinosoque παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καὶ παρὰ τὸ δίκαιον: mox Christiana frustra studuit ad modestos mores Virum suum adhortari; & *cum id sæpe dicendo nihil efficeret*, ab eo discedere voluit; eam vero propinqui a divortio prohibuerunt. Tum Virum Alexandriam profectum vitam improbiorem agere audivit; atque iccirco *mulier verita, ne impietatis quoque ejus*

particeps fieret, *misso illi*, *qui apud Vos dicitur*, *Repudii libello*, *ab eo sejuncta est &c.* Postquam Justinum narrantem audivi, ego ajo id exemplum huc non facere. Nam I. dissoluti Matrimonii caussa propria, quam Justinus bis attigit, non Viri adulterium fuit, sed Christianæ Mulieris justus metus, ne ad prætereundum Naturæ Jus, ut antea acciderat, improbi Viri petulantia eam traheret, ejusdemque improbitatis participem faceret. Nec contra Apostolicum monitum mulier Virum dimisit, qui mutandæ Vitæ spem reliquam Uxori non fecit. Cur igitur illa ab hujusmodi Viro non discederet? Viri petulantiam, Virique flagitiis adsentiendi periculum negligeret, atque icciıco Virum potius, quam Deum diligeret? II. Dimissus Vir fuit infidelis, cujus dimittendi caussæ tam multæ, atque ab Apostolo probatæ præsto mulieri adfuerunt; heic vero de Matrimonio dissolvendo, quum uterque Conjux fidelis est, quæritur. III. Nec Repudii libellum illa misit, ut alteri Viro nuberet: quod unum Polygami Protestantes exigunt, atque ex eo exemplo extundunt: quamquam, ut dixi, ea iterum nubere potuerit: Nam tanta virtute mulier instructa non conjugalem vitam, sed cœlibem, quæ apud plerosque Christianos Religionis ingenio ductos tunc viguit teste ipso Grotio ad Matth. cap. 5., in votis habuit; & paullo post Christianæ Religionis a dimisso Viro accusata, & pro Fide sanguinem effusura de novis Nuptiis cogitare nec voluit, nec potuit.

§. XVIII. Verum Seldenus eo petulantiæ abiit, ut non primævum Jus, quod Adæ, atque Hevæ dixit Deus, a Christo restitutum censuerit; ideoque hebraicarum de Re Nuptiali Antiquitatum coarcervandarum occasione capta totus fuerit in explicando, *quid de Jure Divortiorum Mosaico Evangelice explicato* Christianæ Veteres Respublicæ, Potestates, Leges, Moresque senserint. Eo in Opere duo sibi vult; Benedictionem, inquam, Nuptialem a Sacerdote adhibitam vel nullam, vel non necessariam agnitam fuisse, ut inde Matrimonium non esse Sacramentum efficiat quod jam confutavimus; & non solum Adulterio proprio, sed multis etiam caussis, quas πορνεία significare vult, Matrimonium Jure Evangelico dissolutum, quod confutandum superest. Ac primo loco Seldenus Mosaici de Divortio Juris significationem constituens ait hebraicam veritatem Deuter. cap. 24. v. 1. cum Græca congruere; sed Arabica, quam ipse habuit, probavitque, verborum ordinem inverti quidem, sed sententiam clariorem sic reddi: *Si Vir duxerit Uxorem*, *& concubuerit cum ea*, *& invenerit in ea rem aliquam fœdam*, *quæ eam non decuerit*, *adeo ut eam non amaverit*, *etiam scribet ei libellum Repudii* lib. 3. Uxor. hebr. cap. 18. Quocirca auctore Seldeno videtur lex Mosaica divortium permittere, si ob animi,

cor-

corporisve vicium Uxor a se Viri animum abalienat. Tum in scholæ Hillelianæ, Sammæanæque de Divortii caussis dispari sententia caussæ suæ præsidium collocat. Id dissidium ait oriri cœpisse anno 20., aut circiter ante Christi naralem diem; atque Hillelianam sententiam Sammæanæ prævaluisse cum in scholis, tum in Foro, usuque quotidiano tritam fuisse. Inter scholam utramque hoc interest, quod Sammai presse hæserit litteræ, Divortiumque *extra rem turpem* permittendum negaverit; Hillel vero id permiserit *ob rem, caussamve, aut rationem qualemcunque*; atque ex ea schola Rabbi Aquiba prodierit, qui Uxorem censuit *pro Viri lubitu repudiari potuisse*. Alcorani sententiam Seldenus huc confert; pronunciatque *pro Meritorum lubitu ex lege Muhammedica, uti ex hebraica Divortia fieri* ibidem cap.20. Hoc immodeste, & falso dictum existimo ab eo, qui antea dixit ab Textus hebraici Veritate non permitti Divortium *extra rem turpem*. Ad Sapientum hebræorum judicium provocat; atque ait inter Mosaicum Jus, & Naturale id interesse, quod cujuscumque populi Viro, Uxorique *sine libello, aliove symbolo* ab conjugalis vitæ societate discedere licuerit; atque hilaris observat Chaldæis, cunctisque Orientalibus, atque Ægyptiis, Græcis, Romanisque commune illud Jus fuisse; *qui Matrimonii Jus idem ipsum esse volebant, quod societatis cujuscumque, quæ sociorum alterutro renunciante solvitur. Quo abis*, Seldene? *Quo te is perditum?* Visne ab Christianis perinde atque ab Ethnicis Matrimonium considerari? Ethnicam sapientiam, quam Christi sanguis obruit, ab inferis exsuscitas, & tanquam vitæ magistram commendas; quæ quam inepta fuerit ad Rem nuptialem ex vero definiendam, antea post Apostolum diximus? Ea enim, ut ait *Avicenna Mahummedanus, ac summus Philosophus* (sic eum appellas ibid. cap. 21.) voluptatem in conjunctione corporum videt, *quoniam Voluptas naturalis est*; vel saltem, ut ait Cicero disertissimus Ethnicæ sapientiæ Patronus lib. 3. de Fin. cap.20. *Sapienti, ut a natura vivat, uxorem adjungit, velitque ex ea liberos*, qui post se Rempublicam gerant; h. e. ea vel Voluptatem, vel publicum bonum videt. Demum ad id, quod totius rei caput est, Seldenus accedit. Primo ait verba illa κατα πασαν αιτιαν hebraice, Talmudice, & Rabbinice reddi *quacumque ex Caussa*, quemadmodum eadem Vulgatus Interpres recte reddidit. Tum παρεκτος λογου πορνειας Matth. cap. 5. eamdem significationem, quam μη επι πορνεια Matth. cap. 19. tribuit; atque a Patribus vetustissimis, a Syro, Arabe, atque Interpretum plerisque omnibus confitetur utriusvis Conjugis concubitum illicitum intelligi, præterea nihil ibid. cap. 23. Verum hæc plana, simplex, & recepta sententia Seldeno non placet, licet huc usque Vulgatæ adstipulans dixerit Pharisæos velle Uxorem

di-

dimitti quacumque ex cauſſa, Chriſtum vero dixiſſe non poſſe dimitti, extra cauſſam adulterii: Diu multumque meditatus huc tandem evaſit, ut latiorem ſignificationem, Hebræis Helleniſtis uſitatam, τῃ πορνείᾳ tribuerit, ita ut ob quamcumque Turpitudinem, Flagitium, Viciumve dimitti Uxorem, conjugiumque ſolvi poſſe voluerit; quoniam videtur Hillelis, atque Aquibæ Doctrina a Chriſto damnari; Sammacana vero, quam communis ſcholarum, Forique Uſus neglexerat, probari; itaque ut ejus verba referam, *Jus divortiorum Moſaicum Evangelice explicari*. Quæ cum ita ſint, quas gratias huic Interpreti Proteſtantes habeant, ipſi videant. Non enim hæc, aut illa ſingularis cauſſa poſthac ex Evangelicis, Apoſtoliciſque ſententiis, quas Eccleſiarum ſuarum uſu abrepti, & quotidiana cum Catholicis contentione diſtracti nunquam intellexerant, extundenda, & cum labore multo probanda eſt; ſed innumerabiles divortii cauſſæ ex unius πορνείας aperto ſinu profluunt. Neque ab illis id commodum minimi faciendum eſt, quod non ſolum cum Sammai ſchola Moſaicum Jus melius interprentur; verum etiam Alcoranum Avicennæ commentariis temperatum cum Moſaico jure, & cum Evangelio in hac nuptiali cauſſa conjungant: icirco tres ampliſſimæ ſocietates, antea infenſiſſimæ, ſecum ipſis in gratiam redeunt conciliante Seldeno. Bone Deus! Ubinam gentium ſumus? Eo dementiæ partium ſtudium, novarumque rerum cupiditas Seldenum abripuit, ut planiſſima Chriſti verba non intellexerit, illiſque inauditam ſententiam ſuppoſuerit? Iterum Matthæi verba recitemus cap. 19. Chriſtum turbis multis circumdatum, ægrotoſque dicto curantem Phariſæi interrogant *ſi licet homini dimittere Uxorem quacumque ex cauſſa*. De Hillelianæ doctrinæ veritate interrogant: icirco, etſi Phariſæis illa placeat, illa in Scholis, & Foro regnet, quorumdam tamen conſcientiam quidam metus, aut dubitatio adhuc lancinat. Quid ait Chriſtus? Moſaici Juris Deuter. cap. 24. v. 1. ne unum quidem verbum facit; ſed ad primum par hominum a Deo creatum, ad primum Matrimonium a Deo inſtitutum regreditur, & primum Jus Conjugibus primis dictum Gen. cap. 2. a Deo naturæ Auctore recitat, iſthoc reſtituit; atque ex eo conjugalis ſocietatis nexum ſolvi non poſſe colligit. Iterum in ea reſponſione Chriſtus jus, quod *ab initio* Orbis conditi de Re conjugali Deus dixit, commendat; & Phariſæos Moſam Divortii permiſſorem objicientes refellit propoſito illo jure, quod *ab initio non fuit ſic* ut Jus Moſaicum. Jus ergo, quod ab initio fuit, aliud ſine dubio eſt, atque aliud Jus Moſaicum, quod poſtea fuit; & quia aliud alii Chriſtus opponit, quum prius illud reſtituit, Jus Moſaicum poſterius abrogat; nec conſequenter, ſed directe Divortiorum permiſſionem revocat. Unum Marem, Unamque Feminam ab

ini-

initio creatam Christus meminit, ut hebræi, Protestantesque cum Seldeno intelligant Creationis ordine, divinaque Matrimonii institutione consideratis locum Divortio non dari; idque perpetuum vinculum esse humano generi utilius, naturæque accommodatius, quod ab initio Deus instituit. Divinum præceptum verbis illis *Propter hoc dimittet homo patrem & Matrem &c.* designatum Christus non præterit, ut iterum intelligant insolubile illud vinculum ab Dei, qui optime novit, quid humanæ naturæ expediat, expresso præcepto venire. Matrimonii Unitatem Christus ostendit ex duorum una Carne, ut intelligant individuam illam conjunctionem, quam Dei Voluntas, & Jussus instituit, inter plures quam duos esse non posse, eaque deinceps conjuges obligari. Repudii libellum a Mosa scribi jussum, permissumque Divortium nihil habere virium demonstrat non alia ratione, quam quod Deus *ab initio* tale jus non dixerit. Demum Jus, quod *ab initio fuit*, restituens, speciemque a Pharisæis propositam ex hoc restituto jure definiens ait Uxorem deinceps, *nisi ob fornicationem*, a nemine dimitti posse, neque aliam Uxorem ab hoc duci posse, nisi mœchiæ crimine obligari velit; itaque cum Sammai doctrina hoc intra rem turpem stricte interpretante commune fingi qui potest? Ait Seldenus explicari a Christo Jus Mosaicum: ego nego, & pernego, qui Mosaicum Jus tanquam temporarium, hebraicæque infirmitati, aut iniquitati permissum a Christo aboleri, Jus vero primo hominum pari creato æquale restitui, imperarique audio. Ait Seldenus valere sententiam suam; ego ajo neminem unum ita loqui solitum esse, sicut ipse fingit Christum locutum. Nam si Seldenum audiamus ad originale Matrimonii Jus Christus appellat, idque tanquam divinum commendat, & probat; deinde Divortium jure Mosaico permissum ex hebraici cordis duritie proficisci Pharisæis exprobrat: mox illud Jus, quod probavit, præterit; alterum vero Jus, quod duro cordi datum censuit, instituit, observandumque præcipit. Quem hominem, inquam, Seldenus fingit ita loqui solitum, nisi qui auditoribus risum exprimere, seque ludibrio haberi velit? Observat præterea Seldenus τῆς πορνείας strictiorem significationem duplicem, quæ vel mere fornicationem, vel *Adulterium solum* pro re, de qua agitur, notat. *Latior autem, seu secundaria significatio est, qua omnimoda pronior in peccata, seu turpitudines qualescumque deviatio designatur* ibid. c. 23. Huc congerit textus non paucos qui in Pentateucho, Psalmis, Prophetisque sunt; quique fornicationis vocem ad omne flagitium significandum adhibent. Strictiorem, latioremque significationem hebraicæ, Græcæque vocis, quæ a vulgata nostra fornicatio redditur, Seldenus sine dubio non intellexit, quum in connubiali re voce illa Prophetæ utuntur. Duarum enim Nuptiarum societatum, primæ nimirum natu-

turalis, alterius Mysticæ violatam fidem Sacris in libris vox illa significat. Mysticas nuptias cum Judaica Ecclesia iniit Deus, quum populum illum eduxit *de Terra Ægypti*, *de Fornace Ferrea*, hoc nuptiali pacto conscripto *Facite omnia*, *quæ ego præcipio vobis*, *& eritis mihi in Populum*, *& Ego ero vobis in Deum*. Jerem. c. 11. v. 4. Mysticas easdem nuptias, omnemque nuptialem apparatum, mundumque muliebrem Ezechiel ea elata, venustaque oratione describit, ut unaquæque Vox delectationem afferat; Deique Sponsi exardescentem iram in Sponsam suam, quæ a Fide defecit, adulteriique legitimam pœnam in illam Deum dicentem nostris oculis potius subjicere, quam narrare videatur cap. 16. Vox illa *Fornicatio* ab utroque Propheta, atque ab aliis sexcenties usurpata designat præsertim Unius Dei cultum neglectum, & transitum ad Idololatriam, quæ animos pene omnium invasit; quia, ut ait Sapiens, *Initium fornicationis est exquisitio Idolorum*, *& adinventio illorum corruptio vitæ est*. Cap. 14. v. 12. Etsi præceptorum omnium maximum, præcipuumque in illo Dei cultu versatur, tamen reliqua præcepta ad eumdem cultum pertinent. Discissis duo in Regna Tribubus, Deus Regnis duobus Israel, & Juda quasi sororibus duabus, quibuscum nuptias contraxerat, irascitur; aitque Sponsam *Israel moechatam se dimisisse*, *& dedisse ei repudii libellum*: tum ait ejus exemplo alteram Sororem Juda sponsam suam deterritam non fuisse, quæ *abiit*, *& fornicata est etiam ipsa . . . & mœchata est cum lapide*, *& ligno* Jerem. cap. 3. Cum præstituta a Deo dies accessit, repudiata Synagoga, Populoque Judaico *secundum pactum*, *quod irritum fecerunt* Jerem. cap. 31. æternas nuptias Deus Pater cum Verbo homine facto, & cum nova Ecclesia omnium populorum Matre conciliavit. Novum Nuptiale pactum Jeremias ibidem multo ante descripserat, de quo Patres, Theologique consulendi sunt; appàratumque Nuptialem Johannes in Apocalypsi vidit, & cecinit. Cum igitur Uni Deo cultum, divinæque legi obsequium spoponderit, fidemque fregerit, quæ Asiaticos Deos, Ægyptiosque coluit, omnique sceleri dedita legem Synagoga contemsit, Fornicatrix, seu Mœcha mysticam ob caussam dicitur, quemadmodum mulier, quæ Nuptiali pacto interveniente corpus suum spondeat, & det Uni Viro, si cum alio Viro concumbat, ob propriam, naturalemque caussam Fornicatrix, & Mœcha dicenda est. Hinc fit, ut latior της πορνειας significatio illicitum quemcumque mulieris sive innuptæ, sive nuptæ concubitum; strictior vero significatio eumdem nuptæ Mulieris solum concubitum, sive solum adulterium contineat, neque ultra naturalis, Mysticæque Fidei violatæ terminos produci possit, ut male Seldeno placuit. Quamobrem allata ab eo testimonia sententiam suam nullo modo adstruunt,

ſtruunt, omnino deſtruunt: cur enim Synagogæ dos, & tabulæ, & Nuptiæ deſcribuntur, fideique ab ea datæ nulla ratio habita reprehenditur, & miſſus Repudii libellus affertur, & cetera contrahendarum, diſtrahendarumque Nuptiarum, ut ea ætate fieri ſolitum fuit, vocabula uſurpantur: niſi quia communis, vulgariſque hebraicæ Gentis notio ſtrictiorem ſignificationem τῇ πορνείᾳ ſubjiciat, & fornicantem mulierem non aliam quam Viri ſui contemtricem, ſive adulteram intelligat? Adſtipulari ſibi ait *Cajum*, *Paulum*, *alios in Paganiſmo Juriſconſultos*, *quorum ſententia*, *& diſciplina in Chriſtianiſmum etiam poſt recepta* cap. 27. Ejus rei primam cauſſam affert cap. 28., quod *pro perſuaſionis diverſitate*, *cujus veſtigia perpauca* in pauciſſimis anteconſtantinianæ ætatis Scriptoribus *ſuperſunt*, *divortia a Chriſtianis exercita*, *admiſſa*, *negatave* fuerint, quia Conſtantinus *Cæſar Chriſtianiſſimus* quum divortiorum licentiam coercere voluit, conſtituit Virum ab Uxore, Uxorem a Viro divertere non poſſe, niſi tantum ob tria crimina in publico foro probata anno 331. Paullo poſt obſervat Cæſarem eumdem, ſucceſſoreſque *inſtitutorum Evangelicorum*, *Apoſtolicorumque ſtudioſos* id ſine dubio ſtatuiſſe, *quod ab Epiſcoporum*, *reliquorumque primas tenentium Myſtarum ubilibet cœtu*, *aut pleriſque eorum pro legitimo*, *atque orthodoxo haberetur*. Nimium ſibi videtur ipſe dicere, & ſe continet, quum ait id Principes promulgaſſe, *quod tot tunc ſuffragiis*, *ſaltem ultroneo permiſſu Myſtarum*, *ſeu Theologorum*, *Chriſtianorumque inolevit*. Nunc Epiſcopalis cœtus aliquam rationem habuit, quo initio cap. 27. ait *Receptas Rerumpublicarum Chriſtianarum*, *quæ revera Eccleſiæ ſunt*, *ſententias ex genere tantum dignoſci priore* (*ex Conſtitutionibus* ſcilicet *Supremarum Poteſtatum circa Divortia*, *harumque explicationibus*) *ſingularium autem hominum*, *aut conventuum inter ſe multifariam diſſidentium hieraticorum commenta*, *tentamentaque ſolum haberi ex genere poſteriore*, *quoties ſcilicet hoc non fuerit priori ſane conſonum*. Vult itaque cap. 27. veterem Eccleſiam novæ Anglicæ ſententiæ, quæ Civilem, Eccleſiaſticamque poteſtatem confert in unam Rempublicam, adhæſiſſe: rurſus immutat ſententiam cap. 28., qui novum Cæſareum Divortiorum Jus ſecundum Epiſcoporum ſuffragia, permiſſumve conſtitutum exiſtimat. Paucis dicam: Seldenus neſcit quid, & quatenus, & quomodo dicat. Poſtquam Chriſtianorum Cæſarum Conſtitutiones multas, quæ aliis alias Divortiorum cauſſas addunt, demunt, mutant, expoſuit, ad alteram receptarum a Chriſtianis *Caii*, *Paulli*, *Ulpiani*, *Hermogeniani*, *aliorumque* de Divortiis ſententiarum cauſſam accedit, qui graviter obſervat Juſtinianum eaſdem in Digeſtorum corpus retuliſſe: (*unde ſcilicet de Divortii natura*, *veritate*, *formula*, *ſolemnibus judicari volebat*) atque in Codicem ſuum

ſan-

ſanctiones aliquot ea de re Imperatorum Paganorum . . . & Conſtantinianam de Uxore Militis, Theodoſianam de multiplici cauſſa, & Anaſtaſianam ; quæ Tres Paganum Jus divortiorum , *quatenus ex jure penderent Cæſareo, temperant*. Ego contra Seldenum ajo vitæ ſuæ regulam primos Chriſtianos a Chriſti reſponſo Matth. 19., atque ex Paulli epiſt. 1. ad Cor. cap. 7. , quæ illius reſponſi quædam explanatio eſt , hauſiſſe ; proinde , ſi quod friguſculum Conjugibus accidiſſet , innuptos manſiſſe , non ad divortium abiiſſe. In Digeſtis Juriſconſultorum Paganorum de Divortiis ſententiæ , & Paganorum Cæſarum , Chriſtianorumque tres illæ Conſtitutiones in Juſtin. Codice exſtant quidem ; ex iis vero legitimum divortiorum uſum nec Eccleſias, nec Chriſtianos bonos definiiſſe pro certo ſcio. Cum in Orbis Romani Provinciis Ethnici plurimi fuerint, Conſtantino , aliiſque imperantibus viſum e Republica fuit generales leges ſcribere , quæ Paganæ licentiæ modum imponerent, Si vero quædam leges hominum libidini , plus quam oportuit , opportunæ editæ ſint , eæ , quemadmodum leges aliæ injuſti juris altrices , Evangelico Juri non obſunt : immo eas Juris Evangelici divina Vis , Evangeliique cuſtos Eccleſia eiſdem Chriſtianis Principibus auctoribus jamdiu abrogavit. Seldenus vero malæ fidei plenus , ſuæque partis ſtudio abreptus eſt, quum ait Chriſtianos Principes divortia conceſſiſſe conſentientibus , aut ultro permittentibus Epiſcoporum Synodis. Prodeat in illum agmen Patrum , qui ſec. IV. in libris, in epiſtolis, in homiliis ſcribunt, prædicant a Chriſtianis in divortii cauſſa Jus Evangelicum , non Cæſareum obſervandum eſſe. Quocirca Patres cenſent huic Juri illud obſtare , neque a Civili Jure , quod Chriſtiani Cæſares eadem ætate ſcripſerunt , Jus Evangelicum explicari, quod primus omnium Seldenus effutiit. Eſto hoc exemplum. Conſtantiniana , & Theodoſiana lege Vir uxorem adulteram dimittere potuit, Virum adulterum Uxor non potuit. Audi de hac lege Nazianzenum Orat. 31. *Hanc legem haudquaquam probo ; hanc conſuetudinem minime laudo . Viri autem hanc legem ſanxerunt . . . At Deus non ſic* . Huic adſtipulatur Ambroſius lib. 1. de Abraha c. 4. *Nemo ſibi blandiatur de legibus hominum : nec Viro licet , quod mulieri non licet* : tum lib. 8. in Luc. cap. 2. cum adverſus Divortium multa ſcripſerit, ait : *Putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet, ſed Divina prohibet*. De hac re multa ſcripſit Auguſtinus omnium Maximus lib. 2. de Adulter. Conjug. cap. 20. , & multa dixit ſerm. 132., ex quo pauca hæc verba exſcribo : *Poſtremo leges* (Femina) *timet, quas tu non times . . . Habet illa multa , quæ timeat, præter Deum : tu ſolum Deum times, ſed tu quem times , major eſt omnibus*. Quis vero hanc Hieronymi ſententiam non audiit ? *Aliæ ſunt leges Cæſarum , aliæ Chri-*

Christi: aliud Papinianus, aliud Paullus noster præcipit . . . . Apud nos quod non licet feminis, æque non licet Viris epist. 84. Johannes Chrysostomus hom. integra *De Libello Repudii* de hoc Jure Cæsareo sic censuit; *Nunquam illi* (Christiano) *fas leges prætexere &c. Nubat cum legibus a Paullo positis*. Videat Seldenus, qua fronte scripsisse potuit Episcoporum cœtum, Mystarumque suffragia in laudando Civili Divortiorum Jure consensisse. Demum illa admodum levia, & pene ridicula sunt, quæ de Moschorum, Habessinorumque liberrimis Divortiis adjicit. Gliscente Græco schismate in Græci Imperii confinio positis Moschis Fidei Christianæ scintilla illuxit, Orientali, Asianaque Diœcesi, mox & Perside a Mahumedanis Saracenis jamdiu subacta, Turcæ a victis Persis Religione illa informati duas illas Diœceses, atque etiam Ponticam Moschis proximam adepti sunt: soli tandem Principes, qui ex Othomanne veniunt, exutis aliis Arabicis, & Turcicis Toparchis imperitarunt. Primo Saracenicis, mox & Turcicis expeditionibus, victoriisque Persico, Asianoque Populo exterrito, sua sede plurimi expulsi, atque ad Boreales regiones, quæ pacatæ visæ sunt, disjecti illuc patriæ, alienæque Religionis consuetudinem aliquam intulerunt. Ea Gentium colluvie confluente morum feritas, ac barbaries, litterarumque inscitia adeo adaucta est, ut diu post Uxorem Hebraicam a Seldeno scriptam Moschos potius bruta, quam homines (tunc temporis) Petrus Magnus eorumdem Princeps, qui in edomanda barbarie, rudisque Gentis ingenio frangendo studium omne posuit, appellare solitus fuerit. Hos igitur Moschos Evangelicæ doctrinæ, disciplinæque testes proferre Seldenum non puduit, maxime cum graves historicos, qui Repudii Moschici libertatem irrident, aut nunc abolitam referunt, pluresque Episcopos, qui Repudium damnant, pœnisque Canonicis coercent, ipse attulerit ibid. cap. 26. Tum incredibilis stultitiæ argumentum præbet, qui in Habassenorum, sive Æthiopum ultra Ægyptum, qui *liberum pariter Uxori, atque Marito divortium* fecerunt, usu caussæ suæ præsidium alterum collocat. Seldenus tamen ait se nescire *an ex Paganismo, an Mahumedismo, an a Græcis, & Armenis* Divortii libertas venerit, Paullo post ait se unum omnium primum a quodam Mecano Arabe Mahumeda Abdalbachida (qui libellum *De Habassenorum Præstantia* scripsit circa annum 1583., & qui *fidem præ aliis mereri* Seldeno judici videtur) accepisse Atshamam Habassenorum Regem cum primis ejus Gentis Viris, Vicinisque Regulis per Giafarem Mahumedis discipulum ab Evangelio ad Alcoranum, anno 628., cum Mahumedes adhuc viveret, pertractum. Mox ipse censet reviviscente ibidem *utcumque Christianismo . . . aliquot Mahumedismi reliquias, adeoque liberum Divortiorum Jus Habassenos*

nos retinere. Ipso igitur Judice libertas illa ab Alcorano, non ab Evangelio venit: cur igitur ad hanc libertatem provocare non desinit, nobisque Habassenica Divortia opponit, quasi qui Alcoranum Evangelio præferri velit? Præterea est aliquid in prima de Habassenis pagina, quod observetur, dignissimum. Etiam dubitat an Divortiorum libertatem illi hauserint *e primitivorum, seu vetustiorum Christianismi seculorum usu laxius intellecto*; quod quidem contra ipsum facit: mox aliquid de S. Matthæo, aliisque Apostolis Habassenorum Magistris post Socratem adspergit: tum quærit, *an & Divortii Christiani apud ipsos Jus ejusmodi tam antiquum est, aut inde etiam natum?* Nunc divortii Jus Alcorano, nunc Habassenicæ imperitiæ tribuit: nunc Apostolicæ ætati æquale, atque ab Apostolis venire opinatur, quasi qui Apostolos præmusulmanos, aut imperitos, aut fallaces Magistros censeat. Demum observat in Æthiopico Matthæi Evangelio occurrere exceptionem τῆς πορνείας ea voce expressam, quæ latine Adulterium, Græce μοιχεία redditur; *tamen juxta ipsos nihil obstabat, quominus liberum Divortiorum jus retineretur*. Iterum heic ab Arabica, atque ab Æthiopica Arabicæ traduce, atque etiam a Syriaca Versione non latiorem τῆς πορνείας significationem, in qua reperienda Seldenus crucem sibi fixit, sed strictiorem, quæ conjugalis fidei defectus est, ostendit, suæque insolentis sententiæ memoriam refricat. Quum quæritur, cur contra Versionem suam Divortium Æthiopes retinuerint, ea quæstio solutu facilis est: Æthiopes enim, quemadmodum Christiani multi, contra Evangelicum præceptum Divortium retinuerunt, ut lubuit. Sed ea in re Protestantes magis peccant, quam Æthiopes; quoniam hi legis Evangelicæ præceptum violant, legem ipsam integram retinent; Protestantes vero & præceptum violant, & legem male interpretando corrumpunt, ut Reformationis Divortiorum amicæ initia defendant, ut possunt.

§. XVIII. In Seldeno refellendo longi fuimus, quod Pufendorfius pleraque omnia mutuatus ex eo sit; & quamquam Protestantes alios multa serio meditatos tot novarum rerum, quas Seldenus reperit, deinceps puduerit, tamen aliqua ex eo hauserunt, ut Divortiorum usum probabilem efficiant, atque aliquem ad Divortia aditum præsto habeant. Itaque Protestantium animos post Seldenum incertiores, quam antea, eorumque ingenia ad comminiscendos Divortiorum cuniculos audaciora, proclivioraque deprehendes. Sic §. 20. quærit Pufendorfius, *an Matrimonium jure naturali sit societas solubilis*; & primo ait sanctissimam illam societatem ex eo jure solvi non posse *extra gravissimam aliquam caussam*, tum quia jus alteri socio, aut sociæ per Nuptias quæsitum lædi non licet; tum quia, *utut consensu mutuo societas solvatur, privatæ familiæ, & Reip. decor* detrimentum

tum capit. Mox §. 21. ad Societatis naturam redit, atque ait, quum Societatis hujus præcipuæ partes salvæ non sunt, h. e. quum ab innocente conjuge alter discedit, aut mutuum corporum usum negat, exemtum illum Conjugii vinculo censendum esse, si velit; atque etiam, *si Uxor alteri corporis sui copiam faciat*, hanc unam Divortii caussam Viro satis esse. Infœcunditatem non esse caussam ad Divortium idoneam censet, quia fœcunditatem præstare Uxor non potest; submonet tamen Sp. Carvilio Rugæ, qui primus Romæ sterilem Uxorem dimisit, & Spartanis Ephoris, cum Anaxandrides Rex nullos liberos ex sterili Uxore genuisset, caussam hanc idoneam visam fuisse. Tum §. 22. affirmat immorigeram, Virilisque obsequii impatientem Uxorem, quæque multum, & diu Viro molesta est, ab hoc dimitti licere, quemadmodum ab Uxore dimitti asperum, sævum, atque immittem Virum: modo Vir, aut Uxor divortii sui caussam publico Judici probet. Seldenum quidem Pufendorfius huc usque subsecutus est, ut Uxorem hebraicam cum tribus his §. conferenti liquet; alacrior vero in §. 23. ad Seldenianæ Doctrinæ caput præcipuum, maximumque discedit. In primo versiculo *primævam legem divinam, aut per Christum repetitam* expensam vult: sui oblitus ad hebraica liberrima divortia (quæ quis non novit) excurrit. Iterum Christi Responsum in mentem venit; & Theologis plerisque ait eo *hebraicam divortiorum licentiam penitus sublatam* videri, & Theologis consentientem Grotium producit. Verum quia Seldenus præ Theologis plerisque, Grotioque unus placet, ad maximum Seldeni sui præsidium h. e. ad Hillel, & Sammai dissentientes Scholas confugit; aitque Christum tanquam arbitrum pro Sammai Schola respondisse, præterea nihil novi dixisse. Vide Seldeni opinamenta, quæ jam refutavimus, Pufendorfii animo quam alte insederint. Nec §.24. Johannis Miltoni de Divortiis libellum præterit, ut ex eo Uxorem hebraicam suffulciat: quamquam, ut incautos fallat, fateatur Johannis Miltoni argumenta nihili facienda esse, modo liqueat Christiano Divortio sufficere nullam caussam, quam quæ ab adulterio venit. Refert tamen Miltoni argumenta, ut quisque apud se statuat, an non solum Naturæ Jure, de quo jam scripsit §. 22., sed etiam Evangelico, de quo quærendum superest, Molestæ Uxoris dimissio liceat. Equidem Miltonus sentit propter *mores intolerabiles, & disparitatem, & renitentiam animorum* ad Divortium progrediendi jus esse; tum quod ii hebraicæ gentis mores fuerint, *nec videatur verosimile Deum Christianos potius, quam Judæos duriori jugo voluisse adstringere*; tum quod Matrimonium sit Societas, quæ in animorum potius, quam corporum conjunctione posita est. Confestim Jus Evangelicum Miltonus aggreditur, ut hoc cum hebraico jure consociet: Sic enim primævam divinam legem a Christo repetitam

interpretatur: *Erunt Duo in Carne Una* h. e. ea arctissima erit Viri, Uxorisque Societas, quam sine gravi caussa *Matrimonii naturam, & finem subvertente* nec Jus, nec fas est dissolvi. Est in hominum arbitrio, quis cui conjungi velit: est & conjugali societati pactum illud natura insitum; itaque verba illa *Quod Deus conjunxit*, sic intelligit: *Deus conjuges conjungit; neque vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum*. Praeterea Christum mendacii, aut imperitiae videtur accusare Miltonus, qui Divortia a divino hebraico Jure non solum permissa, verum etiam probata fuisse contendit. Verbis illis *Ab initio* Creationis *non erat sic*, hanc significationem subjicit: In statu Innocentiae, *cum mores hominum commodiores* essent, locus divortio non erat, cum legenti cuique pateat Matrimonium a Christo ad primae illius institutionis exemplar revocatum esse; atque ideo Miltoni commentarius ridiculus Lutherano adnotatori Malcovio videatur. Perorata caussa Pufendorfius graviter ait: *Ista in medio relinquimus*, quia sibi nondum liquet. Proh Bone Ethice! Non quemdam ad Divortia aditum, sed latissimam januam in medio relinquis; & cum Virum, Uxoremque perpetuo vinculo Christus conjunxerit, tu nunc, quum naturale jus merum intueris, nunc quum, *siquidem dictum Salvatoris aliam feret interpretationem, mansuetudini Doctrinae Evangelicae convenientius videtur molliorem, qui vulgo receptus est, sensum sequi*, Jus hebraicum numero ipsum contra Christi responsum Christianis, qui legi per Mosam datae non serviunt, sed Veritati, Gratiaeque per Christum factae obsequuntur, obtrudis? Profecto si Christianus Vir ab Christiana Uxore, aut Uxor a Viro rite discedit, ut aliam ducat, aut alii nubat, quum animi dissimiles, moresque dispares, aut utriusvis nimium asperi, incommodique sunt, non solum Paulli utrumque *innuptum manere, aut reconciliari* jubentis sententiam damnas; verum etiam quorumnam Matrimonia ob multiplicem illam caussam de utriusvis, aut de utriusque conjugis industria ortam, aut facile orituram salva consistent? Si Uxor gravi, perpetuoque morbo laboret, haec perinde atque illa Miltono incommoda, injucundaque videbitur. Si Uxor convalescat, sed morbi vi deformata sit, & multum, diuque aegra vixerit, etiam haec delicatulo, vitaeque jucundae, voluptuariaeque peramantissimo Miltono displicebit. Igitur tribus hisce, aliisque de caussis Uxor, quae turpis videtur, & Viro foetet, dimittetur ab eo, qui cum alia nuptias contrahet; & sibi, suoque animo, voluptatique consulet. Paucis me expediam. Mosaicae, Evangelicaeque legis omne discrimen de medio tolletur recepta Miltoni sententia; & Divortiorum Jus a Mosa permissum, sive, ut Miltono placet, ab ipso Deo probatum ad Christianam Ecclesiam remeabit; & Christiani cum hebraeis, Paganis, Mahumedanisque modestioribus aequo jure utentur. Haec, in-

inquam, absurda, impia Pufendorfius in medio relinquit, qui cum suis Ethicis videtur operam dare, ut Revelato Jure neglecto quisque id sequatur, id agat, quod sibi aequius melius videbitur.

§. XIX. Anglus alter Bingamus, qui Angliae Ecclesiae dogmata tanquam orthodoxa ex Ecclesiasticarum Antiquitatum tractatione tradendi occasionem capit, de Seldeniana της πορνειας latiore significatione sic censet. *Hanc privatam dumtaxat opinionem in Ecclesia per tria secula fuisse existimo* Origin. lib. 22. cap. 5. §. 2. Potest quid amplius dicere, nimirum privatam paucioruni multa cum dubitatione depromtam opinionem, neque ejus gravem ullam rationem redditam, neque illam judicio, usquam Ecclesiae probatam. Seldenum opinantem Episcopos, Theologosque legum a Christianis Caesaribus editarum, quae illam latiorem significationem probare visae sunt, vel suasores, vel permissores ultroneos fuisse, refellit: *Id quidem est, quod ego affirmare non ausim, quia multi hisce temporibus diversam habuerunt opinionem* ibid. §. 3. Debet melius dicere h. e. Matrimonii jus ex Evangelio, non ex legibus Patres hausisse, nec leges illi contrarias suadere potuisse, cum ea de caussa legibus illis universi succenseant. Qui in Originibus Ecclesiasticis enarrandis totus est, quum agit de Matrimonio post divortium inito, ait id Matrimonium valuisse, si quis non invitis *Ecclesiae, vel Reip. Regulis* uxorem suam dimiserit: quasi tunc publicae leges juri divino contrariae in Christiana Ecclesia, quemadmodum in Anglia praevaluerint, uti Seldenus saepe censuit. Mox Ecclesiae leges severiores fuisse fatetur, quae ob adulterii, malitiosaeve desertionis solas caussas, ut vult ipse, conjugem dimitti posse sinebant; atque hanc postremam caussam probaturus ad unicum Christianae mulieris exemplum, quod ex Justino M. Seldenum primum attulisse jam diximus, provocat. Orig. lib. 16. cap. 11. §. 6. Quocirca etsi Bingamus Seldeno aequior videatur, tamen novarum rerum quarum auctor est Seldenus, multam rationem habuit, ab eoque multa exscripsit.

§. XX. Adulterii Desertionisque exceptiones duas Protestantium Ecclesiis Heineccium in Pandectarum Breviario adscripsisse jam diximus §. XI. Idem Seldeni exemplo incitatus videt latiorem ad divortium viam, quam universae Protestantium Ecclesiae non viderant. Latam illam notionem, quam Seldenus τῃ πορνειᾳ attribuit, *in medio relinquit*, atque alio videtur pergere. *Certo persuasus est* aliam esse πορνειας, Matth. cap. 19. aliam λογυ πορνειας Matth. 5. notionem, quoniam illa adulterii meri, haec naturam, rationem, sive conditionem adulterii Heineccio significat, ita ut *non alia divortii caussa sufficiens sit, quam quae sit similis adulterio*. Quamobrem *caussas omnes, quae Matrimonii finem impediunt, velut intolerabiles mores*, ad ju-

ftum divortium idoneas ab Evangelico illo λογυ censeri opinatur. Demum longiorem, latioremque sternit viam, qui utitur exemplo Societatis (quo exemplo primus Seldenus, & post eum Pufendorfius usus est) a qua socius, cui socius alter injurius obtigit, rite discedit lib. 2. de J. N. & G. c. 3. §. 49. Ob lepidum caput Heineccii, qui videri vult Seldeno, & Miltono acutior, & brevior! Quænam versio, quinam Interpres πορνειας notionem a λογυ πορνειας notione separat? Nonne universi Seldeno judice utriusvis conjugis illicitum concubitum intelligunt, prætetea nihil? In utroque Matthæi loco discipulis, hebraicoque populo audientibus novam Evangelicam Matrimonii legem Christus instituit: itaque utrobique eidem vocabulo πορνεια simplicem eamdem notionem adulterii, quam a Prophetis auditores acceperant, subjicere debuit. Etenim ii rudes, illiteratique homines sunt, & notionem illam in adjecto λογω, qui Græcæ formulæ ab Heineccio allatæ vim ignorant, videre non possunt. Huc accedit, quod intelligi non possit, cur Christus a nemine interrogatus, atque ultro quum Matrimonium reformat, vocem illam λογοι adjectam πορνεια, quæ tam multa significat, adhibuerit Matth. 5., a Pharisæis vero consultus, *an liceat homini dimittere uxorem quacumque ex caussa* Matth. 19. ad Matrimonii divinam institutionem, divinumque præceptum regressus responderit dimitti non licere μη επι πορνεια, nec λογον adjecerit, cùm eam vocem adjici necesse fuerit, quæ multas dimittendæ Uxoris caussas aperit, durumque responsum temperat? Cur quum ejus discipuli de institutæ legis severitate mirabundi ajunt: *Si ita est caussa hominis cum Uxore, non expedit nubere*, nec mores Uxoris intolerabiles, nec discors, & ferox ingenium &c. tanquam caussas adulterio pares Christus non significat, legisque sententiam discipulos edocet? Non enim aliam ob rem se a nuptiis alienum animum gerere voluisse Interpretes, quotquot ante nos sunt, observant, nisi quia proprium adulterium dimittendæ uxoris caussam unam intelligunt. Quam intelligunt discipuli legis suæ sententiam, Christus vehementer confirmat, quum ait cælibem vitam homini expedire, sed omnes vitam illam agere non posse, nisi Deus adfuerit; atque e re nata Virginitatem, cælibatumque commendat. Demum tricas, & techuas, & involucra verborum Heineccius abjicit, qui vult conjugalem societatem instar cujuscumque societatis renunciante socio, cui jure displicet, dissolvi: atqui Seldenus, & Pufendorfius ad idipsum contendit; quot igitur argumenta contra Seldenum valent, tot novam hanc Heineccii sententiam jugulant. Est heic præterea, quod multa cum cura observes. Protestantium omnium sententiæ adstipulans Heineccius ait *Adulterium, Malitiosamque desertionem justas divortii caussas esse jure divino*: tum innumerabiles caussas ex eodem jure h. e. ex duarum vocum λογυ πορνειας aperto sinu deducit,

qui

qui Jus Naturæ, & Gentium exponit. Quocirca I. universe liquet ab Ethicis hisce naturale jus, atque Evangelicum confundi, & pro uno jure haberi solere: si qua igitur, eorum ratiocinatio naturale jus lædit, eadem Jus Evangelicum lædere intelligitur. II. Liquet naturale jus in Jure Evangelico inesse: quocirca ad jus Evangelicum exigendæ sunt Ethicæ omnes sententiæ. III. Liquet naturale jus recte intelligi ab eo, qui Evangelicum jus recte intelligit. De juris Evangelici Præceptore lis institui ab eo, qui Evangelii librum sumsit in manus, neo potest, nec debet. Ecclesiam Juris Evangelici Magistram, Vindicem, Interpretem Christus instituit, quacum semper esse pollicitus est Matth. cap. 28. si quis igitur Ecclesiam docentem audit, is Evangelicum, & naturale jus recte intelligit. Privatis quibusque Præceptoribus, quibuscum nemo scit Deum esse, nec potest Deus esse, quoniam illi ad alias, atque alias sententias quotidie abeunt, cum Veritas Una sit, quæ a Deo est, Fideles opus non habent, ut Evangelicum, & naturale jus discant, Etiam observes volo desertionem, quum de Fidelibus nuptis agitur, caussam non esse justi divortii, alteriusque ineundi Matrimonii ex epist. I. ad Cor. cap. 7. jam diximus; sed quoniam huic loco eam sententiam primi Protestantes tribuerant, eamdem Pufendorfius Bingamus Heineccius alii tribuunt, illosque veluti ovis ovem, sequuntur: ut intelligas non solis summistis, Casuistisque non paucis, quos Pufendorfius in Præfatione irrisit, sed ipsi Pufendorfio irrisori, aliisque commune esse id vicium.

§. XXI. Seldeni τῃ πορνείᾳ adjecta ab Bingamo, Heineccioque temperamenta refutavimus: nunc demonstrandum superest Adulterium caussam non esse justi divortii: Ac primum cum Augustino *quæstionem de Conjugiis obscurissimam, & implicatissimam esse non nescio* lib. I. de Adult. Conjug. cap. 25.; & sine dubio *latebrosissima quæstio est* lib. I. Retractat. cap. 19., adeout suæ sententiæ adversarium excusaverit, quoniam *in ipsis divinis sententiis ita obscurum est, ut, quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur* lib. de Fide & Oper. cap. 19. Eam vero disciplinam, quæ ab Fidei suæ exordio Ecclesia Romana, atque Africana tenuit, quamque Gallicana coluit, ut potuit, & ad quam Hispaniensis accessit, ita Augustinus defendit, ut obscuritate paullatim eliquata, diffusaque Veritatis luce universæ Latinæ Ecclesiæ tenuerint *Evangelicam, & Apostolicam doctrinam*, cui placuit *propter adulterium alterius conjugum Matrimonii vinculum non posse dissolvi* Can. 7. sess. Trid. 14. Qua auctoritate Lutherus, & post eum Protestantes ab ejus disciplinæ possessione Ecclesiam deturbare possunt? quibus argumentis illam improbant? Generalis illa Disciplina ab Apostolicæ doctrinæ ingenio veniens, quæ voluit unumquemque Christianum vel Virginem *manere*, vel nuptiis copulari unicis teste Athenagora in Apolog. Teophilo Antioch. lib. 3. ad Autolycum, & Minucii Felicis Octavio,

duas res quasi digito demonstrat, testimonium, inquam, Fidelium secundas nuptias non ineuntium prima Uxore mortua, & multo magis ab iisdem Nuptiis abhorrentium derelicto Viro; derelictave Uxore adultera: quæ observatio plurimum huc facit. Disciplinam hanc laudant Irenæus lib. 3. cap. 17., Clemens Alex. lib. 2. Strom. Tertull. lib. 1. ad Uxor. cap. 7., Origenes hom. 17. in Lucam, Nazianzenus Orat. 31. Basilius epist. 188., Hieronymus ep. 30. ad Pammach. Neocæsar. Can. 7., Laodic. Canon 1. ut intelligas non unius ætatis, neque ex una Gente Patres monogamiam præcepisse, nec ad Clerum Digamos recepisse: immo annali vel biennali pœnitentiæ subjecisse. Nam, etsi secundas Nuptias prima Uxore, vel Viro mortuis legitimas contra Montanistas, & Novatianos Ecclesia censuerit; digamos tamen improbavit, ut antiquo decori publico consuleret; ut digamorum libidinem corriperet, ut unius Christi cum una Ecclesia nuptias a Christianis exprimi decere significaret. Quamobrem Patres nimis asperos Mascovius post Barbeyracum immerito accusavit; & Digamos a quibusdam Ecclesiis coercitos Bingamus falso censuit Orig. lib. 16. cap. 11. §. 6. Non exempla Veterum, quos vix baptizatos *salvo Matrimonio abstinentiam tolerasse* Tertull. scripsit lib. 1. ad Uxor. cap. 6., huc affero: si enim id agerem, hoc uno præjudicio proposito Lutherum, Cranmerum, alios, qui *ademto* per Ecclesiæ Canones Matrimonio abstinentiæ tolerandæ se impares professi sunt, Ecclesiæ Reformatores agnosci, aut dici non posse facile evincerem. Nunc ad rem nostram redeamus. Pastoris, sive Hermetis Christiani Romani liber post Montani hæresim, ante Irenæi Lugdunensis libros prodiit; atque a Græcis Veterrimis in pretio habitus, publicaque in Synaxi lectus est; nec diu post Clemens Alexandrinus Stromatea congessit. Uterque ait utrumvis conjugem adulterum dimitti, dimittentem vero mœchari, si alium, aliamque duxerit; ut Alexandrinam disciplinam cum Romana, Africanaque consentientem, atque ab aliis Ecclesiis agnitam intelligas. Porro Origenes, quod nunc dixi, probat: is enim ait *quosdam, qui præsunt Ecclesiis, extra Scripturam permisisse aliquam nubere, Viro priori vivente; & contra scripturam quidem fecerunt* &c. hom. 14. in Matth. atque ait *forsitan propter infirmitatem incontinentium hominum* id permitti cœpisse. Vide heic disciplinæ in Græcia mutata exordium, caussam, ætatem, locum. Mox *disputando*, dubitandoque Origenes quærit, utrum solum Adulterium, an etiam similes caussæ divortium inducant: quæ Origenis quæstio nullo in loco ad effectum perducta, nec probata Seldeni, Heinecciique deliciæ, & basis est, ut antea diximus. Origeni fere æqualem Tertullianum non moror, qui divortii caussam adulterio adscribere lib. 4. contra Marcionem cap. 34., mox & negare videtur lib. de Monogam. cap. 9. & 10. quam-

quamquam utraque loca conferenti liqueat illic ejus ratiocinationes expromi, heic Catholicam Disciplinam referri. Cum Imper. Constantino nova mollior Disciplina populis ad Ecclesiam confluentibus pro Græcarum Regionum, Gentiumque ingenio accommodatior fuerit; atque ad plerasque Grecas Ecclesias paullatim migraverit, ne in omnibus Divortii caussis Imperii jam amici Civili juri repugnarent; & lex Evangelica Matth. cap. 5. & 19. disciplinam illam pati posse visa fuerit; eam tandem Græci plerique omnes post Justiniani Novell. 17. secuti sunt: quod ex Photii Nomocan. tit. 13. cap. 4., atque ex Zonaræ, Balsamonisque Commentariis accepimus. Antiquam disciplinam Romana Ecclesia semper adseruit: legesis Inn. 1. epist. 6. ad Exsuper. legesis Fabiolæ Rom. nobilis feminæ, quæ alteri nupsit, derelicto Viro adultero, publicam pœnitentiam in Hieron. epist. 84. Ejusdem disciplinæ tenax fuit Canon 17. Milevitanæ 2. Synodi, qui in Africanum Codicem numero CII. relatus est: & contemtores *ad pœnitentiam* redegit, atque in ea *caussa legem Imperialem petiit promulgari* ab Honorio Imper. ne novum matrimonium facto etiam adulterii caussa divortio, legitimum Civiles leges defenderent. Si enim quædam Provinciales Synodi non omnem Rom. disciplinæ partem secutæ sint extra Italiam, atque Africam, id ad scripturæ perdifficiles locos, atque ad Civiles leges referendum puto. Scripturam Hieronymus ad Cap. 19. Matth. maximeque Augustinus explanavit, adjectaque argumenta diluit in libris ad Pollentium de Adulter. Conjug. itaque factum esse dixi, ut Rom. totam disciplinam latinæ Ecclesiæ receperint, Regiæque leges accesserint. Augustiniana explanatio communi Ecclesiarum doctrina, quæ Matrimonium Sacramentum agnovit, nititur. *Licite* (ait) *dimittitur Uxor ob caussam fornicationis, sed manet vinculum Prioris: sicut enim manente in se Sacramento Regenerationis excommunicatur . . . nec illo Sacramento caret, etiamsi nunquam reconciliatur Deo; ita manente in se vinculo fœderis conjugalis Uxor dimittitur ob caussam Fornicationis: nec carebit illo vinculo, etiamsi nunquam reconcilietur Viro* lib. 2. de Adult. cap. 14. Iterum ob eandem caussam cum baptismo Matrimonium lib. 1. de Nupt. & Concup. cap. 10., atque iterum cum Ordine, & Matrimonium Sacramentum appellat. Difficultatem illam, quam post Lutherum Protestantium quisque quasi carmen recitat, diluit: *continenter vivere paucorum est . . . Tantum se vident periclitari, ut legem Christi non humanam, sed feralem pronuncient . . . Si querelas incontinentium velimus admittere, necesse nobis erit adulteria facienda permittere . . Jam ergo, quia istorum incontinentia legem Christi horruit, ad eorum lex Christi arbitrium commutanda est?* lib. 2. de Adulter. Con. cap. 20. Nonne Augustinus videtur mulierosi Miltoni querelas impias, quas Pufend. in me-

dio relinquit, audisse, atque hac sententia gravitatis, & roboris plena diluisse? Demum observandum est in Evangelica lege apud Matthæum tria inesse I. Uxorem nisi fornicariam a Viro dimitti non posse; quod ad Pharisæorum interrogationem *quacumque ex caussa* refertur. II. Dimittentem Virum Moechari, si alteram Uxorem duxerit; quod Unius Maris, Uniusque Feminæ ab Genesis initio creationi, & Carnis utriusque Unitati a Deo institutæ respondet. III. Virum alterum, qui dimissam duxerit, Moechari; quia separat, quod Deus conjunxit. Hæc plana Interpretatio seipsam commendat: hanc Christi cum humana Natura, & cum Ecclesia conjunctio æterna, atque individua, quam repræsentat conjugalis conjunctio, probat: hanc Marcus probat, qui refert non solum in foro a Pharisæis, sed iterum domi a discipulis Christum interrogatum eamdem sententiam dixisse, quæ omne divortium excludit, nec fornicationem excipit, quoniam hæc solum a thoro discessum inducit. Probat & Lucas, qui exceptionem illam præterit; probat & Paullus, qui de Matrimonio sæpissime differens nunquam ait id adulterio dissolvi: qua observatione diluuntur, quæ Seldenus observat lib. 3. Uxor. hebr. cap. 22. Sicut priscis seculis temporariæ tenebræ quorumdam latinorum animos occuparunt, ita sec. XVI. Catholicis quibusdam Erasmo, Cajetano, Catharino visum est Græcam disciplinam in Evangelica littera ante Tridentinam Synodum videre. Concordiam Catholicis hæc Synodus restituit, in Protestantes, qui Ecclesiam errasse arroganter ajunt, anathema intorsit: tantum non Græcam disciplinam pacis studiosa damnavit.

§. XXII. Ergo Christi Lex nec proprium Divortium, nec polygamiam admittit; quod unum Marem, feminamque unam Deus creaverit, instituensque Matrimonium præceperit duos esse Carnem Unam; & Apostolicæ Epistolæ legentium oculis, animoque monogamiam subjiciant; & Christianorum vel Virginitatem, vel Continentiam, vel Monogamiam primi Apologetæ commendant, polygamiam ignorent. Quare ait Basilius apud Bingamum Orig. lib. 16. Cap. 11. §. 5. *Patres polygamiam silentio pretermisisse ut belluinam, & penitus ab hominum genere alienam*; ab se vero probari *eam majus esse fornicatione peccatum*. Equidem Politiores Populi Romani, Græci, aliique perviderunt mutuis in conjugali societate servandis officiis, liberorum educationi, paci domesticæ, publico bono consentaneam Monogamiam; barbaros vero polygamos voluptati, non honestati servire dixerunt. Præeunte Scripturarum luce, atque hac facili ratiocinatione, obviaque experientia vitæ Magistra ducti, qui ante nos fuerunt Christiani, Monogamiam non solum Divino positivo, sed etiam naturali Jure induci, Polygamiam non permitti censuerunt; & Patriarchas, hebræosque ex eis procreatos pro ætatis illius, & Reip. necessitate, atque Ecclesiæ conditione poly-

ga-

gamos fuisse: quæ omnia ad ætatem, ad Remp. & multo magis ad Ecclesiam aliam non pertinent. Primum novi Ethici pro mero Naturæ jure polygamiam permittente pugnare nisi sunt, in quorum partem Pufendorfius propendet §. 16. & 17. mox & ipsum Divinum Jus, quasi polygamiam id toleret, per summam injuriam aggressi sunt: quod liquet ex libris multis, quos recensuit Heineccius lib. 2. de J. N. & G. cap. 2. §. 37., iisque adnotator Hertius accessit. Novæ Doctrinæ historiam paucis accipe. Lutherus, Melancton, & Bucerus a Philippo Hassiæ Landgravio consulti duas simul Uxores habendi veniam dederunt, ne Reformatæ Ecclesiæ Patronum maximum amitterent, neve, ea derelicta, eam veniam a Cæsare ille peteret. Novæ veniæ consilio contra Evangelium inito Veriti sunt, ne Landgravio indulta Polygamia famæ suæ noceret: iccirco longissimæ epistolæ ad illum datæ plusquam dimidium in eo exorando versatur, ut dispensationem, alterumque Matrimonium nemo sciat; utque alteram ductam potius Concubinam, quam justam Uxorem quisque existimet. Vide, in quot Christianæ legis capita tres illi Viri peccaverint. Id facinus in occulto diu latuit; donec Consultoris Landgravii, Consultique Triumviratus epistolis, Actisque Matrimonii secundi authenticis editis Variationum historiam Bossuetus exornarit; & veniam, veniæque largitores publico ludibrio dederit. Basnagium ejus veniæ puduit, eamque a Bossueto merito reprehendi confessus est: tum ait eam veniam Lutherum invitum dedisse, ejus puduisse, qui notam illam nemini voluit. Post multa Lutherum quoquo modo excusaturus ad Valentiniani Imperatoris legem pro Digamia, ejusque Uxores duas confugit Basnagius, cui nihil aderat, quod apte diceret. Utramque fabulam ita detexit, explositque Bossuetus, ut, harum rerum æstimatore optimo Tillemontio, quid addendum nemini reliquerit. Ob ejusdem veniæ excusationem Petrus Jurius multa sæpe, & diu meditatus ait divinas leges positivas, non naturales, necessitate ingruente, dispensationem pati posse: quasi vigori, potestatique legis, quam cunctis dixit Deus, hominum potestas, arbitriumque prævalere potuerit. Hujusmodi angustias evasuri Protestantes recentiores Scripturas invadunt: in iis polygamiam, quam Christus damnavit, ab Apostolis toleratam vident. Ut alios prætercam, Hertius in nota ad §. 16. Catholicis prædicatoribus succenset, quia referente Pufendorfio, aliisque quosdam in interiore Asia Reges ab Christiana fide averterunt, cum eos tantum prima Uxore uti juberent. Caussam erroris adscribit Inn. III. Pontifici cap. 8. de Divort. cum Paullus in epist. 1. ad Tim. cap. 3. & ad Tit. cap. 1. soli Clero Monogamiam præcipiat: itaque videtur laicorum polygamiam tolerare. Profecto Lutherus, Melancton, & Bucerus interpretationem hanc quanti fecissent, si cum illis fuisset Hertius; & Basnagius, Juriusque Hassianæ

Di-

Dispensationis Excusatores quanto in pretio habuissent : immo Henricus VIII. qui Catharinæ Aragoniæ thalamum adspernatus multam pecuniæ vim ad coemenda Academicorum suffragia frustra adhibuit, hanc Hertii sententiam multo commodiorem quanti emisset! Peto ego ab Hertio, quoduam Christiani polygami exemplum, quemnam Canonem, quamnam praxim afferat, maxime cum multos Ethnicos tolerata polygamia Ecclesiæ aggregare potuerit? Quamnam vel Civilem legem polygamiæ toleratricem in Rom. Imperio (cujus pars erat Ephesus, & Creta Insula, ubi Timotheus, Titusque Episcopi fuerunt) reperiat? Nam Patres, quos affert, nunquam de toleranda polygamia cogitarunt. Multa heic mihi dicenda occurrunt: ne longior sim, æqualem Hieronymo, Chrysostomoque Epiphanium testem producam; quem Anglicanus Bingamus, atque ante hunc Catholicus Petavius in notis ad Hæres. 59. duo Viri in ea re doctiores Hertio, consentiunt Græcæ totius Ecclesiæ, quæ in Divortii caussa laicis multum indulsit, sententiam explicasse. Sic vero ait ille: *Non ita tamen, ut duas, altera superstite, Uxores simul habeat; sed ut ab una separatus alteram sibi legitime, ut lubet, adjungat*. Adde Basilii Canonem 80., & praxim Ecclesiæ apud Augustinum lib. de Fide, & Oper. capit. I. atque ex iis conficies Inn. Pontificem antiqua Ecclesiæ decreta confirmasse, nova humana inventa nescisse. De Habassenis contra Seldenum jam dixi; & Dispensationis Hassianæ, cujus auctores sec. XVI., eorumque excusatores sec. XVII. puduit, frustra memoriam Hertius refricat, nisi quod pudore, metuque discusso non duos, sed plures contra Evangelium in carne una conjungat.

§. XXIII. Quærit Pufendorfius, utrum *Fratrum, Sororumque connubia per se jus Naturæ*, an positiva lex scita quidem, & honestatis plena vetuerit. Non illa vetuisse Naturæ Jus sibi persuasit, *ne dicamus Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino vis legi Naturæ esset inferenda, dum speciem humanam (ex uno hominum pari) propagari jubet . . . . . Igitur ex positiva lege istiusmodi interdictum videtur descendisse* §. 34., sibique Cumberlandum, & Seldenum advocat. Idem placet Hertio, *ne genus humanum ex incestis nuptiis propagaretur*. Profecto ni Protestantes Ethici Catholicos auctores sprevissent, errorem hunc Christiano Ethico indignum nunquam effutissent. Sumant in manus ex. c. Bossueti Monitum quartum ad Protestantes scriptum; ex eoque discant communi illi doctrinæ, quæ inter Naturæ leges ordinem constituit, heic locum esse; eoque ordine fieri, ut Majori legi cedat lex Minor, cum utraque servari non possit. Adæ liberi Frater, Sororque in mundi exordio justas nuptias inierunt; quoniam Major, gravior, validiorque generis humani multiplicandi lex naturalis minori alteri naturali legi, quæ videtur easdem prohibere, per se ipsa prævaluit. Nec necessitas ipsa sola

ia Fratris, Sororisque primas nuptias excusavit; sed Deus ipse primi Unius Maris, Uniusque Feminæ Creator, Benedictor, fœcunditatisque Donator, primique Matrimonii institutor, qui genus humanum multiplicandum sexubus mistis imperavit Gen.cap. 1. Fratris, Sororisque Matrimonium tunc imperavit, & ratum, justum, sanctumque habuit. Si finxeris in omni terrarum orbe unum hominum par iterum superesse, iterum divini illius jussus efficacia Fratris, Sororisque nuptiæ justæ erunt; quia iterum Vox Naturæ, cujus auctori Deo placuit eam mistis corporibus multiplicari, non interire, superstitis Viri, & Mulieris, atque ex eis natorum aures implebit. Cum igitur homines multiplicari cœperint, illa lex Fratris, Sororisque Nuptias prohibens valuit, servarique debuit, quum primum potuit. Nunquam propagato humano generi nuptias hujusmodi permisit Deus; nec iisdem parentibus genitam a quopiam Justo ductam fuisse Uxorem Scripturæ memorant. Pactum illud, quod Abraha Dei jussu relicta Patria, & in longinguis terris peregrinaturus cum Uxore Sara constituit, ut *in omni loco* non Uxorem, sed potius Sororem se diceret, ostendit Ægyptios, ad quos abiit, & Chananæos, ad quos rediit prope Geraram, omnesque populos, ad quos accessit, agnovisse naturæ Jure, quo solo tunc illi usi sunt, Fratris cum Sorore nuptias non amplius licere. Huc accedit, quod Herodotus referat lib. 3. cap. 31. Persas non ante Cambysam Regem nuptias cum Sororibus inire cœpisse: quæ si vera sunt, consequitur eas non initas, antequam Persas morum corruptela ingens invaderet. Nunc etiam memini a Bardesane Astronomo, quem affert Eusebius lib. 6. Præp. Evang. cap. 10., relatum nec Christianos Persas cum Sororibus nuptias iniisse, & Parthos a plurium Uxorum commercio, atque Ægyptios ab Apidis, bestiarumque cultu abhorruisse: qui unus Auctor utramque Pufendorfii, Hertiique de polygamia, deque hujusmodi nuptiis sententiam confodit.

§. XXIV. Velthuysii opinamenta de Pudore, & Nuditate corporis multa cum cura Pufendorfius enarrat §. 29. & 30. Vult ille genitalia membra tegere, gignendisque liberis occulte operam dare homines, qui detectionem, operamque illam naturali honestati repugnantem putant, ab iis vero, qui nudo corpore incedunt, nullam in eo incessu turpitudinem agnosci. Sic apud Casares in Asia Feminæ, cum aliquid eis dono dederis, grati, urbanique animi caussa *pudenda detegunt*. Hinc colligit nudi hominis incessum turpem *in se* non esse; eamque turpitudinem *vel a libidine proximi, vel ejus dignitate, vel ab æstimatione cuique propria* progigni. Scite Pufendorfius observat §. 31. vestium necessitatem ab corrupto hominum statu, quem vel ignorant Ethici, vel parum curant, & libidine contra animi sententiam prosiliente, aut ad incompositos in aliorum animis, corporibusque

que motus ciendos idonea, venisse, atque illud populorum, qui nudi ambulant, exemplum apte diluit. Sed nescio cur locum Ciceronis ex lib. de Off. cap. 35. non integrum exscripsit; in quem, si ociosus essem, plura dicerem: tu adeas, oro, locum illum, ut cognoscas Ethnicum honestius, meliusque quam Christianos Ethicos ea de re differere. Ad sententiam Velthuysianã pejorem digressus lib. 4., qui de Anglicarum navium ad Othahitianas Insulas appulsu libros octo tribus ab hinc annis edidit. Insulanas feminas ait vel saltando cum multa animi simplicitate, pudenda detegere; aut a Patribus, Fratribusque oblatas cum Viris vel genio indulgendi, vel sacrificii caussa in propatulo loco, spectante populo, sine verecundia congredi. Demum inquirit. utrum nobis earum rerum, actionumque verecundiam Naturæ Vis, an antiqua nostræ gentis consuetudo impresserit. Si naturam dixeris: cur, inquit, naturalis Verecundiæ sensus illis in Insulis omnino interiit? Forte cum Academicis arbitratur *opinionibus, & institutis omnia teneri:* Cicero lib. 1. Academ. cap. 12. Verum heic Anglus Auctor nodum fingit, quem ego non video: paullo post enim ait omnium gentium, quæ nunc sunt, quæque olim fuerunt, in Venerem effusarum licentiam ea, quæ insulas illas fœdavit, multo minorem esse; & gestu, incessu, cantu, manuum, pedum, totiusque corporis motu, choreisque ad lasciviam compositis huic licentiæ ab teneris unguiculis adsuescere; ipsaque forma domorum, quæ solo quodam tecto constant, & circumquaque nullo pariete clausæ patent, urgeri ad verecundiæ jacturam; nec ab Rep. nec ab Religione Insulanis metum imminere. Quæ cum ita sint, agnoscimus naturalis rationis, quæ originis labe debilitata in nobis inest, particulam ita vitiis, pessimisque institutis, atque usu quotidiano, exemploque obfuscari, obruique ut nulla ejus Vis supersit, nulla eius lux animos collustret: alioquin vagum concubitum, mulierum communionem, infanticidium, quæ tria scelera Insulani illi non pauci admittunt; & Persicas cum Matribus, Sororibusque nuptias; atque in Ceylane Insula stuprum a Patribus admissum in Filias Virgines, quæ ad Nuptias properant; ferarumque Gentium Veterem, & Novam consuetudinem, quæ nulla vel levi de caussa inter se ad internecionem desæviunt; & peregrinum quemque hostem existimant, occidunt, aut in servitutem abducunt, cultumque omnem Idololatricum dicamus non damnari lege naturæ, cum illorum Conscientiam nulla sceleris opinio lancinet.

CA-

CAPUT II.

DE POTESTATE PATRIA.

EX MATRIMONIO provenit proles, in quam constituta est potestas patria, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii; quo parentum jussa venerari, eorundemque præ se eminentiam agnoscere liberi tenentur. Circa cujus originem GROTIUS L. II. c. 5. §. 1. & plerique tradunt, idem oriri ex generatione (1), qua parentes quodammodo Deum referant, dum eum, qui nondum fuit, exsistere faciunt. Sed cum ad eandem uterque parentum æque concurrat, originarie utrique simul in prolem jus quæri: quod si tamen

(1) Hanc sententiam refellit HOBBESIUS c. 9. de Cive §. 1: quoniam nulla sit connexio inter duo hæc: generare & dominium acquirere. Adde, quod meum fiat quicquid ex re mea nascitur, ejus causam non esse generationem, sed rerum istarum indolem, seu quas ad hominum usum conditas esse, in propatulo est. Conf. AUCTOR infra §. 4. H.

tamen inter se imperium contendant, nec utrique simul queat satisfieri (1), praeferendum esse imperium patris, non solum ob praestantiam sexus, sed & quia imperium ipse in matrem obtinet.

§. II. EJUSDEM imperii originem ita investigare instituit HOBBES de Cive (2) c. 9. Etsi fortasse vera sit haec consequentia, hic est pater, ergo est & dominus filii; non esse tamen eam ita manifestam, ut statim per se ejusdem necessitas elucescat; quemadmodum sunt illa, quorum unus terminus continetur in definitione alterius; sed aliis probationibus ipsam esse adstruendam. Praeterea cum summum imperium sit indivisibile, quamdiu regularis forma eidem constare debet, sic ut nemo duobus dominis non subordinatis simul servire queat; ad generationem autem duae personae concurrant; non videri sola generatione imperium adquiri. Igitur hanc rem ex statu naturali ita deducendam. In illo quippe cum omnia in omnes liceant, quatenus quisque ad sui conservationem facere judicat, victorem fieri dominum victi (3). Ex quo sequi, jure naturae dominium infantis ad illum primo pertinere, qui eundem primus in sua potestate habuerit. Manifestum autem esse, eum, qui modo nascitur, prius esse in potestate matris, quam cu-

(1) Quod enucleate dicitur a QUINTILIANO: *Duo* (Pater & Mater) *unum vocabamus: videamus quo ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere, Pater jussi. Hoc nomen omni lege majus est - - - Necesse habent parere - - - Sint sane jura paria, sedeatque medius inter duos judex: non comparabo personas, quamvis apud omnes Gentes plus juris habeat Pater: sit sane natura communis, non imputabo, quod nomen dedi, quod familiam, quod impensas.* Declam. VI. p. 86. Ed. Lugd. Batav.

(2) Et Leviath. c. 20. Cui multa opponi possunt: nam primo Hobbesius ipse homines naturaliter in libertate nasci statuit. Atqui hoc fieri nequit, si natos in dominium matris protinus redactos statuamus: Deinde homo non aeque occupationi est obnoxius, ut ceterae res, quas natura usibus humanis destinavit & largita est. Adde solam possessionem aut detentionem jus non tribuere, nisi aliud accedat. Et cur non potius obstetrici, quae infantem primum excipit, dominium ejus adjudicaremus quam matri? Nec dicam, nullum heic bellum, nec proinde jus victoriae esse posse. H.

(3) Quod πρῶτον ψεῦδος Hobbesii refutatum fuit ab AUCTORE L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 5. & seqq.

cujusvis alterius. Quæ si eundem decreverit educare, (id quod utique facere tenetur (1),) ea lege id facere intelligetur, ut ne adultus hostis fiat, id est, ut ipsi obediat. Nam ex Ipsius hypothesi bostes invicem sunt, qui inter se non imperant & parent, aut communem dominum non agnoscunt. Non enim præsumi, quenquam ita alicui dedisse vitam, ut possit simul & ætate vires adquirere, & jure hostis esse. Hoc modo igitur in statu naturæ omnem puerperam simul & matrem fieri, & dominam. Præstantiam autem sexus non efficere, ut patri potius præ matre jus in prolem sit. Nam inæqualitatem virium inter marem & fœminam minorem esse, quam ut ille statim citra reluctantiam in hanc possit imperium nancisci, adeoque bello quoque opus fore ad eandem subjugandam. Accedere, quod si non nobiliorem, saltem magis laboriosam & molestam operam ad prolis generationem fœmina præ mare contulit; (quippe quæ eandem intra corpus suum diu gestavit, & ex sua substantia aluit) (2). Quintilianus Declam. 338. *Alia est horum ratio, quos brevis transitus voluptatis fecit parentes, quos liberis suis extra posita voluptates conciliant. Aliter amant quæ pepererunt, quæ memoriam decem mensium, quæ tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes afferunt*, Medea apud Ennium:

Ter

(1) Verba hæc Hobbesii non sunt, neque menti ejus conveniunt. Ait enim in fine §. 2. c. 9. matrem infantem vel educare, vel exponere, suo arbitrio & jure posse. Sententiam tamen Hobbesii, qualis a Pufendorfio non proponitur, descripsit Buddeus in Dissertatione de comparatione obligationum, quæ ex diverso hominum statu oriuntur, §. 16. Idem quoque in Leviathane præ se fert, philosophus Malmesburiensis, nec quid aliud exspectari ab eo poterat, quum infantem nasci fingeret in statu belli. Sed miscet hoc loco ubivis Auctor suas cogitationes sine ulla discriminis nota, commentis Hobbesii. Quare Emblemata ejus, suo quodvis loco, cum Cl. Barbeyraco notabimus.

(2) Quæ Ratio ipsa quoque Auctoris, non Hobbesii est, etsi Buddeus dicto loco eam quoque tanquam Hobbesianam referat. Sidonius Apollinaris IV. ep. 21. *Est quidem princeps, in genere monstrando, patris prærogativa; sed tamen multum est, quod debemus & matribus. Non enim a nobis aliquid exilius fas est honorari, quod pondere illarum, quam quod istarum semina sumus.*

Ter ſub armis malim vitam cernere, quam ſemel modo parere. Quod expreſſum ex illo apud EURIPIDEM Medea: (verſ. 250. 251.) Ὡς τρὶς ἂν παρ᾽ ἀσπίδα στῆναι θέλοιμ᾽ ἂν μᾶλλον, ἢ τεκεῖν ἅπαξ. De fœminis tamen in regione Paria in America memorant, illas abſque omni dolore parere, nec debilitatem aliquam ſentire, ſed ſtatim a partu ad conſuetum opus redire. Idem fere de fœminis regionis Chili traditur (1). Ac Hiſpanicæ fœminæ, ſi ibi diu habitent, pari modo indurantur. Etſi Oreſtes apud EURIPIDEM (in Oreſt. verſ. 552. (2) & ſeqq.) cauſæ ſuæ ſerviens pro patre calculum videatur ponere. Πατὴρ μὲν ἐφύτευσέ με, σὴ δ᾽ ἔτικτε παῖς, τὸ σπέρμ᾽ ἄρουρα παραλαβοῦσ᾽ ἄλλου πάρα. Ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ᾽ ἄν. Ἐλογισάμην οὖν, τῷ γένους ἀρχηγέτῃ μᾶλλον μ᾽ ἀμύναι, τῆς ὑποστάσης τροφάς. *Pater quidem plantavit me, tua autem peperit filia, ſemen ceu terra ab alio ſuſcipiens: Abſque patre vero haud unquam eſſe queat filius. Exiſtimavi igitur, me potius auctori generis opem ferre debuiſſe, quam ei, quæ præbuit alimoniam*. Quid quod in ſtatu mere naturali, ubi nullæ civitates, aut familiæ, quibus uterque ſubjectus foret, intelliguntur, ſciri nequeat, cujus patris ſit filius, niſi indicio matris. Ejus igitur, eſſe quem mater vult, & proinde matris eſſe. Inde & jure Romano conſtitutum, ut qui extra matrimonium concipitur partus, ventrem ſeu matrem ſequatur. Lex quoque erat apud Lycios: *Si qua ingenua ſervo nupſerit, liberi, qui ex his ſuſcipiuntur ingenui ac nobiles exiſtimantur: ſin autem vir vel inter cives primarius uxorem duxerit externam, aut pellicem, ſuſcepti ex his liberi putantur*

non

(1) Americus VESPUCIUS in Epiſtola ad Renatum Jeruſalem & Siciliæ Regem, Lotharingiæ Ducem in navigatione Africani prima A. MCCCCXCVII. obſervavit regionem, *in qua fœminæ leviſſimo minimoque dolore pariant, ita ut in craſtinum alacres ſanatæque ubique ambulent, ac poſt partum integræ ac ſolidæ appareant, ac ſi nunquam peperiſſent*. H.

(2) Et apud ÆSCHYLUM Diris vertente H. GROTIO in Excerptis:

Non mater illi quem ſuum gnatum vocat
Genitrix, ſed altrix imbris eſt genitabilis.
Gignit rigator: illa velut hoſpes, Dei
Si cura ſa veat, hoſpitis ſervat genus. H.

non ingenui. Apud quos etiam se de nominibus matrum appellabant, non patrum. HERODOTUS Clio. (p. 44. Ed. H. Stephani.)

§. III. A MATRE porro in alios jus diversis modis ex mente HOBBESII transit. I. Si mater jus suum dereliquerit, sive abjecerit filium exponendo. Is igitur qui expositum educaverit, idem habebit dominium, quod habebat mater. Quam enim vitam mater proli alendo dederat, eandem, quantum in se, exponendo iterum tollit. Ergo & obligatio prolis erga matrem, quæ orta erat ex vitæ donatione, per expositionem est sublata. Ei autem, qui ipsum alendo conservavit, omnia debet conservatus, & nomine alumni, tanquam matri, & nomine servi, tanquam domino. Quo adplicari potest illud Admeti apud EURIPIDEM Alceſtide. (vers. 666. & seqq.) Τέθνηκα γὰρ δὴ τοὐπὶ σ', εἰδ' ἄλλου τυχὼν σωτῆρος, αὐγὰς εἰσορῶ, κείνου λέγω καὶ παῖδα μ' εἶναι, καὶ φίλον γηροτρόφον. *Mortuus enim sum, quantum in te est: si vero nactus alium servatorem, lucem aspicio, hujus dico & filium me esse, & chirum senectutis alumnum*. LIBANIUS Orat. 13. Ὅστις ἄνθρωπον ποταμοῦ ῥύμης ἐξήρπασε, πατὴρ ἂν εἰκότως εἶναι τοῦ σεσωσμένου δοκοίη. *Quisquis hominem e fluminis æstu eripit, merito pater ejus, qui servatus est, videri queat.* Heic licet forte concedamus (1), ejusmodi prolem animum habere debere observantiam adversus matrem exhibendi, secutaque ipsius pœnitentia necessitudinem naturalem velut instaurandi: id tamen aliter fieri non poterit, nisi consensu & cessione educatoris, cui alimenta, & si quid præterea impendit, sunt refundenda. Atque hic solus videtur casus, quo imperium in hominem per occupationem adquiratur (2). II. Si mater bello capta est, natus ex ea, ubi simul captus fuerit, etiam est capientis: propterea quod qui dominium habet in personam, dominium etiam habet in omnia, quæ sunt ejus, & sic quoque in filium. Ubi tamen

(1) Versus hic, perinde ac is, qni sequitur, AUCTORIS est, ac ex Ipsius Principiis, supra expositis manat. Addi autem oportebat, locum, quæ dicuntur, non minus in patris, quam matris persona habere.

(2) V. supra L. IV. c. 6. §. 14. & ibi dicta. H.

monendum (1) hoc casu a victore diversum potestatis genus in prolem captam adquiri, quam mater habuerat. III. Si mater sit civis cujuscunque civitatis, is, qui in ea civitate summum habet imperium, dominium quoque habebit ejus, qui ex eo nascitur. Ubi tamen itidem observandum (2) diversam potestatem esse, quam civitas habet ab ea, quæ parentibus competit. Neque extingui statim potestatem matris per imperium civile, sed alicubi certis limitibus circumscribi, alicubi etiam satis illibatam relinqui. IV. Si mulier viro se tradiderit in vitæ societatem, ea lege, ut imperium apud virum sit, qui nascitur ex ambobus patris est, propter imperium in matrem. Sed si fœmina imperium habens filios ex subdito susceperit, suscepti matris sunt. Aliter enim salvo imperio mulier filios habere non potest. Et in universum, si maris & fœminæ societas talis sit unio, ut alter alterius imperio subjiciatur, liberi sunt imperantis. Ceterum in statu naturali, si quidem mas & fœmina societatem cohabitandi contrahant, ita ut alter alterius imperio non subsit, nati ex iis matris sunt, nisi aliter fuerit inter ipsos conventum. Nam pactis de jure suo potest disponere mater, prout velit. Uti factum ab Amazonibus quidam tradunt, quod suscepta ex vicinis prole, mares quidem illis remiserint, fœmellis sibi servatis. In civitatibus vero, si contractus sit inter marem & fœminam ad cohabitationem, liberi sunt patris, quia in omnibus civitatibus, utpote constitutis a patribusfamilias, imperium domesticum viri est. Qualis contractus si fiat secundum leges civiles, & solemniter, vocatur matrimonium. Si vero contrahant concubinatum duntaxat, aut cohabitationem minus solemnem, filii erunt vel patris vel matris, prout legibus civilibus dispositum fuerit.

§. IV. Nos heic, ut in aliis similibus rebus, universalem causam, Deum optimum maximum præsupponimus. Nec minus tamen fas arbitramur, causas secundas & proximas investigare. Quod enim aliqui jactant (3), *omne imperium, quod homini in hominem com-*

(1) Hoc quoque monitum AUCTORIS est.
(2) Qui hanc observationem quoque de suo inseruit.
(3) Frideric. HORNIUS L. I. de Civitat. c. 2. §. 3. H.

competit, isti a Deo communicari per quandam commissionem divinam; & hominem non habere nisi potestatem delegatam; id nobis in Deum contumeliosum videtur, utut, qui similes sententias in ore habent, eximium pietatis studium præ se ferant. Qui enim delegatam potestatem exercet, eandem utique cum eo, qui delegavit; habet, nisi quod hic eam, ut propriam, ille ut alienam possidet. Atqui abjecte valde de infinita Dei majestate sentit, qui idem specie imperium, quod in Deo est, in homunciones cadere arbitratur. Vid. Matth. X. 28. His præmissis illud primo extra dubium ponendum videtur, generationem præbere occasionem jus aliquod in prolem adquirendi; quod non tantum valeat adversus alios non parentes, (ut quemadmodum dominus est fructuum, qui est dominus rei; ita proximum habeat gradum ad imperium in prolem quærendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata:) sed etiam quod adversus ipsam prolem vim obtineat. Dico *occasionem*. Nobis quippe sola generatio non videtur sufficere ad titulum imperii, in sobolem humanam constituendi (1). Etsi enim ex substantia nostra excitetur proles: tamen quia abit in personam nobis similem, & quæ quantum ad jura hominibus naturaliter competentia nobis est æqualis; inde ut nobis fiat inæqualis, seu ut nostro imperio subjiciatur, alio utique titulo videtur opus esse. Præsertim cum illa tali actu exerceatur, quem fere nostræ delectionis causa suscipimus, quemque adeo tanti imputare proli non possumus, ut ea

(1) Constat equidem, Educationem, quod infra pluribus ab Auctore comprobabitur, caussam proximam esse potestatis paternæ, & mutuorum inter parentes & liberos officiorum. Neque tamen ideo sequestranda est Generatio, quæ si res ex vero æstimetur, Educationi commode adjungi potest. Est enim onus educandi sequela generationis, & utrumque finem ante oculos habere debeat, qui nuptias contrahunt. Quod adeo verum est, ut Auctor ipse, quum, supra L. IV. c. 11. §. 4. probatum iret, liberis parentes alimenta debere, dixerit, parentes generando ultro sese obstrinxisse ad dandam operam, ut, quam liberis dederint vita, conservetur. Quo pertinent quæ Crito Socrati respondet in dialogo Critone (p. 45. D. T. I. Edit. Serr.) Ἢ γὰρ οὐ χρῆν ποιεῖσθαι παῖδας, ἢ ξυνδιαταλαιπωρεῖν καὶ τρέφοντα καὶ παιδεύοντα. Aut gigni non oportebat sobolem, aut subeundæ sunt curæ, quas victus & educatio eorum exigit.

ea nolens volens nobis ſubeſſe teneatur. LACTANTIUS Div. Inſtit. L. V. c. 18. *Qui filium generat, non habet poteſtatem ut concipiatur, ut naſcatur, ut vivat. Unde apparet, non* (tam) *eſſe illum patrem, ſed tantummodo* (quam) *generandi miniſtrum*. Duplici igitur titulo jus parentum in liberos fundatur (1), primo, quia ipſa lex naturæ, dum ſociabilem eſſe hominem juſſit; parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligeretur, tenerrimum ſimul affectum in prolem iiſdem implantavit. Ni enim prolem a parentibus educari ponas, vita ſocialis plane intelligi nequit. Non poteſt autem illa cura recte exerceri, niſi poteſtatem habuerint parentes liberorum actiones dirigendi ad horum ſalutem, quam ipſi propter judicii defectum nondum intelligunt. Vid. Sirac. VII. 25. XXX. 1. ſeqq. Igitur eo ipſo a natura injungitur parentibus, ut imperium utique in liberos exerceant, quantum ad iſtum finem ſufficit. Nam qui obligat aliquem finem, cenſetur eidem quoque ſimul contuliſſe poteſtatem uſurpandi media, ſine quibus iſte obtineri nequit. Hæc porro poteſtas parentum, ex injuncta ipſis cura liberorum reſultans, neceſſario in liberis ponit obligationem ſubmittendi ſeſe parentum directioni; cum hæc citra illam ſit fruſtranea. Deinde parentum imperium ipſorum quoque liberorum præſumto conſenſu, adeoque pacto tacito niti videtur (2). Quemadmodum enim parens eo ipſo, quod

(1) Fundamenta hæc, quibus AUCTOR utitur, aliqui non temere rejiciunt: quoniam ex cura liberorum officium parentum, non jus ſive poteſtas ad dirigendas liberorum actiones tam eximia intelligatur; & conſenſus nequeat præſumi, ubi per naturam non eſt locus expreſſo. Mihi planius ſimpliciuſque dici poſſe videtur, ut homo actionum ſuarum omnium eſt dominus: ita & totam illam progenerandæ ſobolis actionem ita penes parentes eſſe, ut non tantum gignant, ſed & partum ad maturitatem ſuam perducant, donec ſpecies exſiſtat ipſis ſimilis; hoc eſt, qui ſuopte ingenio ſe regere, res ſuas adminiſtrare, vitam ſocialem agere, ac inprimis Deum colere norit. Quæ omnia ſine poteſtate, ad finem illum conſequendum neceſſaria, haud dubie fruſtra forent. Adde quæ notabimus ad §. 11. infra. H.

(2) Præſumi quidem poteſt conſenſus infantis futurus, ſed tacitus nulla ratione fingi poteſt. Qui enim tacite conſentiat infans conſenſus omnis expers. Vid. nota 5. ad §. 2. c. 6. L. III.

Se-

quod infantem tollit, declarat, sese obligationem a natura injunctam impleturum, infantemque quantum in se bene educaturum: ita contra infans, etsi propter latitantem adhuc rationis usum reciproca officia, parentum obligationi ex adversum respondentia, expresse nequeat promittere; ex ipsa tamen parentum opera obligationem erga eosdem contrahit, non minus, quam si expressus ipsius consensus accessisset. Add. *L.* 2. *D. de Negot. gestis*. Eaque obligatio sese exserit, quamprimum quid a parentibus erga ipsum sit gestum, potest intelligere. Præsumitur enim, si usum rationis eo, quo sublatus est, tempore habuisset, ac perspexisset, vitam sese citra parentum curam, junctumque illi imperium servare non posse, lubenter ipsum in idem consensurum, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturum. Qui consensus cum ratione præsumtus pro expresso valet. (Conf. SENECA Consol. ad Marciam c. 18.) Non secus atque is, cujus absentis & ignorantis negotia alter gessit, obligationem velut ex contracto tacito contraxisse intelligitur isti pensandi, quod in ipsius utilitatem impendit. Unde patet, imperium in prolem parenti actu constitui, quando illam tollit, nutritque, & in commodum humanæ societatis membrum eandem formandam pro virili suscipit. Neque obstat, quod non nemini (1) videtur, obligationem inter parentes & liberos nullo modo ex consensu & pacto tacito derivari posse, *ideo quod consensus quocunque titulo veniat, locum habere proprie non possit, nisi in actionibus ante consensum liberis. Atqui nec patri liberum esse, nec filio educationis illa jura cum annexo cuique debito declinare*. Nam hæc sibi non repugnant, aliquid oriri ex præcepto legis naturalis, & oriri ex consensu tacito. Sane enim homini non est liberum,

Sola igitur præcedens ratio sufficit. Eo enim ipso, quod sic nascuntur liberi, ut sine aliorum ope nulla ratione adolescere queant, & quod hoc onus parentum est, satis indicatur, liberos obstringi ad subeundum obsequium, sine quo educatio comprehendi animo nequit: unde recte se habet argumentum GROTII, Genui, ergo impero.

(1) Jacobo puta THOMASIO in Dissertatione de Patria Potestate. §. 49.

Deo non parere, & tamen Deus a fidelibus obsequium fœdere stipulari voluit. Sic civis utique munia militaria Reipublicæ debet, & tamen, dum miles scribitur, consensus ejus accedit, & sacramentum. Sic quare dici non possit, infantis consensum tacitum intelligi, dum parens actu ejus educationem suscipit: cujus hic sit effectus, ne querendi causam habeat, quasi imperium paternum invito sibi & frustra sit impositum.

§. V. Quando autem ulterius quæritur, utrius parentum jus in prolem sit potius, distinctione præmissa res est expedienda. Vel enim vivitur in civitate, vel extra eandem; inter eos autem, qui genuerunt, pactum intercessit, vel non. Extra civitatem in naturali libertate, si generantes citra pactum aliquod duraturum mixti fuerunt, proles matris est. Nam in eo statu pater nisi indicio matris cognosci non potest (1), saltem tali certitudine, qua res facti solent probari; cum in eo statu alios quoque mares mater potuerit admittere. Conf. §. 31. 32. *Inst. de Rerum divis.* & *L.* 7. §. 13. *D. Adquir. rer. dom.* Eam ob rationem ex legibus Romanis vulgo quæsiti (2) sunt matris (3). Etsi in contrarium erat institutum veterum Ægyptiorum, apud Diodorum Siculum L. I. c. 80. qui *nullum filiorum pro spurio habebant, etiamsi ex ancilla emtitia sit procreatus. Solum enim patrem procreationis auctorem esse, matremque alimenta tantum & locum infanti præbere arbitrantur. Arbores etiam quæ fructum edunt, mares, sed quæ non ferunt, fœminas, contra quam Græci, nominant.* Similis sententia occurrit apud Theagem Pytha-

(1) Et spurii nullum habere patrem intelliguntur. Vid. Nicetam in Alexandr. Comnen. H.

(2) *Vulgo concepti dicuntur, qui patrem demonstrare non possunt; vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet: qui & Spurii adpellantur - - - Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, nisi Lex specialis aliud inducit.* L. 23. 24. D. de Statu hom.

(3) Eadem fere circa eos habentis jura, quæ pater. Et jam dudum apud Germanos fuit proverbium: *Matrem non procreare spurios.* Vid. Matth. Vossius Annal. Holland. & Zeeland. L. III. ad A. MCCXLIV. Ubi in Controversia de successione inter Margaritam Flandricam & ejus liberos, ex Bochardo Avenione susceptos, id allegatur. H.

thagoricum de Virtutibus. (in opusculis Mythologicis, Physicis & Ethicis excusis Amsterod. 1688. p.683.684.) *Pater animum gignit, mater dumtaxat materiam gignendo suppeditat*. Ubi vero pactum inter marem & fœminam antecessit, in quo super prole dispositum, ex eodem satis constabit, utri in prolem imperium competat. Nam ut summum imperium in eundem duo indivisim obtineant, irregulare est. Illud igitur pactum vel nude tendit ad quærendam sobolem, vel involvit etiam imperium in fœminam, adeoque justum matrimonium continet: ubi sine dubio imperium in prolem est penes patrem. In prioris autem generis pactis etsi regulare sit, ut illa incipiant a mare, & hic sibi, non fœminæ prolem quærat, utque adeo & hic in prolem sibi imperium fuerit pactus: tamen præter ordinem contingere potest, ut mulier sibi adsciscat virum; non vir mulierem. Id quod quondam inter Amazones factum; & hodieque contingere necessum est circa fœminas, summum imperium in civitate habentes, ubi eodem salvo maritis junguntur; qui proprie loquendo non tam reges, quam mariti reginarum fiunt (1) Neque vero eo nomine talia pacta juri naturæ repugnant, quod alteruter conjugum abs se videatur removere curam liberorum, quam tamen natura indistincte parentibus injunxit. Nam illud utique non ita præcise requirit natura, ut uterque parentum per se & immediate educandæ proli operam navet; sed sufficere potest, ut alterutri eadem per pactum præcipue committatur. Sicuti mater non præcise tenetur propria ubera proli præbere, sed eandem nutrici alendam committere potest (2). (Etsi contrarium suadeat PLUTARCHUS de Educ. Liber. & Favorinus apud GELLIUM L. XII. c. 1. Add. Ferdin. PINTO Itin. c. 54. ubi refert, quam religiose observetur apud Javanenses, ut matres propriis uberibus prolem suam lactant. In ALCORANO præcipitur, ut fœminæ integros duos annos prolem suam lactent (3). Quomodo & pa-

K 4 tres

(1) Vid. supra c. 1. §. 9. circa extrem. H.

(2) Imo lac primum ab ipsa matre infanti instillari debere, egregie docet HEINECCIUS L. II. §. 61. in Scholio.

(3) Quemadmodum apud Hebræos infantes ante triennium ab uberibus non depellebantur. 2. Maccab. VII. 7. 28. *L. 9. C. de Patria potest.*

tres ingenium, & mores filiorum formandos aliis idoneis viris recte credunt. Ast vero in civitatibus per viros constitutis, uti regulariter viri sunt capita familiæ; ita privatum inter liberos imperium est penes patres (1); sic ut matrum jussa in se consiliorum fere vim habeant; plenam autem vim obligandi ex communicata abs patre potestate mutuentur. Nam uti uxores in administrationis domesticæ partem utiliter admittuntur: ita imperium patris curam matris circa prolem non excludit. Etsi per leges civiles peculiariter heic possit disponi. Sic Petrus de VALLE Itin. Part. I. Ep. 17. memorat, apud Babylonios supremam potestatem in filios quidem esse penes patrem, sed in filias penes matrem. Patre autem defuncto, si penes matrem maneat gubernatio familiæ, par quoque est potestatem patris in liberos eidem accrescere. Conf. Genes. XXI. 21. cum XXIV. 4. Et ubi alter ipsius maritus in curam educandi privignos succedit, in reverentiam quoque genitori debitam admittetur. De Chinénsibus tamen referunt (2), si uxor post mariti mortem ad secundas nuptias transeat, eam unica tantum cum veste a suis liberis discedere; quod apud ipsos liberi nullum vitricum tolerare, multo minus eidem obtemperare velint. NEUHOFIUS in Legat. pag. 281.

§. VI. PROXIMUM est, ut disquiramus, quanta sit parentum in liberos potestas. Heic distinguendum est inter patresfamilias adhuc extra civitates constitutos, & illos, qui civitates jam subierunt: tum inter potestatem, quam habet pater, qua talis, & qua est caput familiæ segregis. Potestas, quæ patri ut tali competit, cum sit necessaria ad explendam obligationem adversus liberos a natura injunctam, tanta quoque esse intelligitur,

(1) Vetustissimo Iure Romano matribus potestas nulla in liberos competiisse videtur, quod pedetentim mutatum est. L. 1. D. de Curator. furios. *Pietas enim parentibus, etsi inæqualis eorum potestas æqua debetur.* Dum enim inæqualem dicit hic potestatem Ulpianus, aliquam adgnoscere videtur.

(2) Et de Romanis notum est, eos matri, quæ vitricum adscivit, liberorum educationem denegavisse L. 1. C. *Ubi educari debeant. Novella Justiniani* 22. c. 38. Hujusmodi enim matres novis maritis non solum res filiorum, sed & vitam addicere, est in L. 22. C. *de Administr. tut.* H.

gitur, quanta ad eum finem obtinendum sufficit. Officium porro parentis ut talis in eo potissimum vertitur, ut liberos commode educet, id est, nutriat & gubernet, quousque sibi ipsis prospicere, & suas actiones pro modo ingenii temperare ipsi queant, utque in commoda humanæ societatis membra evadant. Nam generatio non est pars officii paterni, sed ejusdem occasio. Illud autem officium eo diligentius parentibus est obeundum, quo verius est, quod PLUTARCHUS de Educat. liber. (pag. 4. B. Ed. Wech.) dicit: *Πηγὴ καὶ ῥίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας; fons & radix probitatis est, decentem sortiri institutionem.* Præsertim cum utplurimum obtineat illud PLATONIS (1) de Republ. L. VI. (p. 676. D. Edit. Wech.) *Animi præstantissimo ingenio præditi, si male fuerint educati, pessimi fiunt. An putas infanda scelera, & extremam nequitiam, ex ignavo potius ingenio, quam generoso educatione corrupto procedere? Imbecillem vero naturam ingentium vel bonorum vel malorum quandoque causam fore* (2)? IDEM quo-

(1) Et quod est apud SENECAM Thyeste:
Pejora juvenes facile præcepta audiunt.
Hinc non male XENOPHON Epistola ad Catonem: *Qui filiis de multis opibus prospiciunt, ut autem boni aut egregii evadant, negligunt, simile quid agunt equos alentibus: quos belli disciplinam non docent, iis vero multum pabuli exhibent. Sic enim equos habituri sunt pinguiores, sed rerum, quas præstare oportebat, imperitos.* ISOCRATES in Areopagitico: *Τὰς μὲν κακῶς τεθραμμένους, καὶ τὰς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν τὰς δ᾽ ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas negligere audere: qui autem recte & constanter educati sint, eos demum bonis legibus velle obtemperare.* EURIPIDES Iphigenia in Aulide:

Τροφαὶ δ᾽ αἱ παιδευόμενοι,
Μέγα φέρουσ᾽ εἰς ἀρετήν.
Ad virtutem grave momentum
Ævo a tenero recta doceri.

Conf. infra L. VII. c. 1. §. 4. H.

(2) Οὐκοῦν - - - καὶ τὰς ψυχὰς οὕτω φῶμεν τὰς εὐφυεστάτας, κακῆς παιδαγωγίας τυχούσας, διαφερόντως κακὰς γίγνεσθαι; ἢ οἴει τὰ μεγάλα ἀδικήματα, καὶ τὴν ἄκρατον

quoque de LL. L. VII. puerum vocat δυσμεταχειριστότατον πάντων θηρίων, *intractabiliorem quavis bestia*. LIBANIUS Declam. 20. Μέγα ταῖς ψυχαῖς ἡ παίδευσις ἀγαθόν. *Magnum animabus bonum institutio*. HORATIUS L. IV. Ode 4. *Doctrina sed vim promovet insitam, Rectique cultus pectora roborant: Utcunque defecere mores, dedecorant bene nata culpæ*. ANONYMUS POETA: Γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν· ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἢν μὴ νοῦν παρῇ. Add. STOBÆUS Serm. 81. (1) Ex quo patet, haudquidquam potestatem patriam se eousque extendere, ut prolem vel intra materna viscera hærentem queat elidere (2), (vid. *L. 4. D. de Extraord. crimin. L. 8. D. ad L. Cornel. de Sicariis. L. 38. §. 5. D. de Pœnis.* nisi ubi matri alias prolique simul foret pereundum. Vid. Ant. MATTHÆUS de Crimin. ad L. XLVII. D. t. 5. §. 5. Et GROTIUS in

Flor.

τὸν πονηρίαν, ἐκ φαύλης, ἀλλ' οὐκ ἐκ νεανικῆς φύσεως τροφῇ διολλυμένης γίγνεσθαι, ἀσθενῆ δὲ φύσιν, μεγάλων οὔτε ἀγαθῶν οὔτε κακῶν αἰτίαν ποτὲ ἔσεσθαι.

(1) Aurea ceterum de educatione liberorum præcepta tradunt præter Plutarchum l. c. MONTAGNE dans ses Essais L. II. c. 8. CHARRON de la Sagesse L. III. c. 14. & in primis LOCKIUS de Educatione infantium, quod opus aliquoties Anglice & Gallice recusum est. Inter reliquas editiones Cl. BARBEYRACUS eam commendat, quæ Gallica, cura Costii V. CL. prodiit A. MDCCVIII. cum propter versionis elegantiam, tum propter eximias Editoris adnotationes.

(2) Cujus pœna apud Romanos erat exilium *L. 8. D. ad L. Cornel. de Sicar. L. 14. D. de Extraordin. crimin.* Id quod ex disciplina Stoicorum creditur profectum, qui fœtum in utero materno non animal, nedum hominem esse existimabant. In Pœnitentiali Romano est tit. 1. c. 33. *Si qua mulier abortum fecerit voluntarie, tres annos pœniteat*. Postea id multa levius expiari invaluit, de quo non pauci conqueruntur. Vid. PICCARTUS Dec. 8. Obs. Pol. 9. Quanto gravior est lex Synodi sextæ in Trullo c. 92. homicidii pœnam in tales statuens. CICERO pro A. Cluentio: *Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cum essem in Africa, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque iniuria: quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipublicæ civem sustulisset*. H.

Flor. sparſ. ad L. 39. *D. de Pœnis.*) vel recens editam abjicere, aut necare, multoque minus, ſi jam vivendo aliquo uſque proceſſerit (1). Nam utut ex ſubſtantia parentum excitetur ſoboles; in æqualem tamen cum illis conditionem ſtatim collocatur, ſaltem hactenus, ut injuriæ abs quovis capax ſit (2). PLINIUS L.IX. Epiſt. 12. *Ita hoc quod es pater utere, ut memineris & te hominem eſſe, & hominis patrem.* Vid. PHILO Judæus de ſpecialibus legibus, & LACTANTIUS Divin. inſtit. L. VI. c. 20. & DIODORUS SICULUS L. I. c. 77. Add. GROTIUS ad Exod. c. 21. 22. Lex WISIGOTHORUM L. VI. tit. 3. c. 7. SELDENUS de J. N. & G. L. IV. c. 1. Abſurdiſſimus eſt Formoſanorum mos, apud quos turpe habetur a fœmina prolem ante annum ætatis trigeſimum quintum aut ſextum concipi. Quod ſi ante iſtud tempus prægnantes fiant, fœtum tundendo, verberando & comprimendo, non ſine maximis doloribus elidunt. Unde damnandum eſt dogma ARISTOTELIS Polit. L. VII. c. 16. (21.) *De exponendis autem & alendis fœtibus eſto lex, ut nihil alatur mancum, & membris orbatum. Determinanda eſt procreandorum liberorum multitudo. Sed ſi quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem ante ſenſum & vitam facere conveniet. Quatenus enim fas ſit, progredique liceat, ſenſu & vita terminabitur.* Nec multo humanius inſtitutum Lycurgi apud PLUTARCHUM Lycurgo: (p. 49. T. I. Ed. Wech.) *Arbitrium tollendi partus non erat penes parentem, ſed portabat eum in locum Leſchen nomine, ubi tribulium natu maximi conſidentes infantem ſpectabant. Qui ſi membris compactis & robuſtis eſſet, tolli jubebant eum. Debilem & diſtortum amandabant in locum voraginoſum propter Taygetum, quas Apothetas nuncupabant: quaſi nec illi ipſi, nec civitati, qui non eſſet a primordio ad bonum habitum comparatus, expediret vivere.* Conf. L. 4. *D. de Agnoſcendis liberis* (3). Quod

(1) Neque enim permittendum eſt parentibus, ut pro lubitu in liberos ſuos ſæviant, aut ſaginatos eos comedant, quod Carybæis in more poſitum eſſe, VOSSIUS refert de Nili Origine c. 18.

(2) Vid. ſupra L. I. c. 1. §. 7.

(3) Cujus legis verba hæc ſunt: *Necare videtur non tantum is,*

Quod DIODORUS SICULUS L. I. v. 58. de Taprobanensibus circa explorandam puerorum indolem memorat, nescio an fidem mereatur. Quæ quidem immanitas recens natam prolem exponendi tam frequens antiquis erat, ut STRABO L. XVII. (p. 1180. Ed. Amst.) de Ægyptiis tanquam *peculiare* quid memoret, quod *omnes filios educaverint*. Add. DIODOR. SICULUS L. I. c. 80. Id quod & de Aboriginibus facit DIONYS. ALICARNASSEUS L. I. (c. 16. p. 13.) *κτείνειν ὐδένα τῶν ἐκγονων ἠξίυν, ἄγος ὐδενὸς ἔλαττον τῦτο πθέμενοι, natorum quenquam necare nolebant, rati facinus id cumprimis exsecrabile*. Ac TACITUS Hist. L. V. c. 5. de Judæis (1). *Necare quenquam ex agnatis nefas putant*. Ceterum parem cum Spartanis morem in regno Sophitis apud Indos observatum refert CURTIUS L. IX. c. 1. *Genitos liberos non parentum arbitrio tollunt, aluntque, sed eorum, quibus spectandi infantium habitum cura mandata est. Si quos segnes, aut aliqua membrorum parte inutiles notaverunt, necari jubent*. Idem de Catheis memorat STRABO L. XV. (pag.481. Ed. Gen. Cas.) Apud Chinenses frequens est (2), ut impune parentes pauperes fœmellas præcipue necent. Et quia metempsychosin statuunt, quæ ab omnibus fere gentilibus in oriente creditur, arbitrantur sese de iis bene mereri, dum ad meliorem nascendi conditionem ipsis aditum hoc modo sternunt. Sed nec ad jus vitæ & necis, ex occasione delicti exercendum, eadem potestas, ut talis, videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem; quippe

is, qui partum perforat: sed & is, qui abjicit; & qui alimonia denegat; & is, qui publicis locis misericordiæ caussa exponit, quam ipse non habet. Quam eleganti Commentario illustravit Ger. NOODT castissimus Juris Romani interpres in Julio Paullo, litem ideo nactus cum Cornelio van BYNKERSHOEK, de qua supra dictum.

(1) Et de Moribus Germanorum: *Numerum liberorum finire, aut quenquam ex agnatis necare, flagitium habetur*. Vid. plura apud FREINSHEMIUM ad Curt. d. l. Conf. H. GROTIUM L. II. de Ver. Relig. Christ. §. 12. n. 9. H.

(2) De Ceylonensibus memorat Robertus KNOX Narrat. Histor. de Insul. Ceylon. L. III. c. 7. eos necare liberos prætextu, quod sub infelicibus astris nati sint. H.

pe cum versetur circa ætatem teneram, in quam vix cadunt delicta ejusmodi immedicabilia, quæ capitis supplicio debeant expiari. Inde & moris fuisse apud Romanos tergore anguillarum verberari prætextatos, *& ob id multam his non institutam*. PLINIUS N.H. L.IX. c. 23. Et potius est, ut quis eum abs sese expellat, longeque facessere jubeat, qui curam in ipsius utilitatem impensam per petulantiam & malitiam animi, corrigi nesciam, pertinaciter adspernatur. Sic ut abdicatio & & exheredatio extremum videatur supplicium, quod a patre, ut tali, filio queat infligi (1).

§. VII. ET DE isthac potestate patria, presse accepta, intelligendus est GROTIUS L. II. c. 5. §. 2. quando in liberis tria tempora distinguit: quorum primum est imperfecti judicii, & quando abest plena προαίρεσις; secundum perfecti judicii, sed dum filius adhuc manet pars familiæ paternæ, neque suas res sibi seorsim gerit; tertium, postquam ex familia excessit, sive ipse propriam familiam sibi constituerit, sive alterius familiæ factus sit accessio. Quæ distinctio quare ZIEGLERO ad Grotii dictum locum, displiceat, nondum satis causæ dispicere possum. Nam licet sacræ literæ indistinctim liberis obsequium erga parentes inculcent; Ephes. VI. 1. Coloss. III. 20. nequidquam tamen eædem prohibent (2), quo minus diverso modo tractetur tener pusio, & plena ætate juvenis. Sicuti nec eædem requirunt, ut nunquam vivis parentibus adultus filius paterna familia excedat. In primo igitur tempore, ex mente ILLIUS, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent; cum æquum sit, ut qui seipsum regere non potest, aliunde regatur; naturaliter autem inveniri nequeat, cui propius competat regimen, quam parentes.

§. VIII. HEIC quæritur, an isthoc tempore proles jure naturali sit capax dominii, adversus ipsum patrem valituri? Ubi distinguendum videtur (3) inter bona per pro-

(1) Vid. L. IV. c. 11. §. 7. & 11.

(2) Nimirum distingui debent jus & juris exercitium, quod variare potest. H.

(3) Distinctionem hanc civilis non naturalis juris esse, existimat KULPISIUS Coll. Grot. Ex. 4. §. 2. tit. 1. Ego mallem cum AUCTORE facere: donator enim in filium, non in patrem liberalitatem conferre voluit, & nomine filii fit acceptatio. H.

propriam industriam parta, & quæ aliorum liberalitate, puta per testamentum aut donationem transferuntur. In ista ætate quantillum est, quod propria industria possit adquirere puer? Saltem non majus idem erit, quam quod a parente in ipsius educationem impenditur, aut impensum fuit. Unde recte pater in pensationem suorum laborum ac sumtuum id sibi vindicat. Quanquam enim jure naturali ad alendam sobolem adstringebatur; non tamen ipsi erat vetitum, si quem posset ex ea educatione fructum percipere. Non magis quam parentibus est interdictum ex sua prole voluptatem capere; quæ sæpe tanta est, ut quantivis eam redimere velint. Vid. SENECA Consol. ad Marciam c. 12. Unde & impudens foret filius, si in ea ætate mercedem laboris, quem patri præstitit, postulare velit. SOPHOCLES Œdipo Colon. (p. 289. Ed. H. Steph.) Τοῖς τεκοῦσι, οὐδ' εἰ πονεῖ τις δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν. *Parentum causa etsi quis laborat, laborum tamen meminisse non debet.* Apud Peruanos filii ad annum ætatis vigesimum quintum parentibus ministeria præstare tenebantur. Garcilass. de la GEGA Comm. Reg. L. IV. c. 19. Quando autem ex aliorum libertate in filium quid est transferendum, eo quidem nomine translatio illa non videtur valida, quod heic requiratur acceptatio; quæ citra consensum deliberatum, adeoque usum rationis fieri nequit. Quia tamen valde durum foret, propter ætatis teneritatem, quæ maxime aliorum auxilio indiget, ad ejusmodi commoda capessenda viam ipsis intercludi, ideo æquissimum est; ut alius talium nomine acceptationem faciat, simulque bona illa administret, quousque ipsi rebus suis superesse queant. Quam ad rem patre nemo est propior (2). Ex quo adparet, naturale hautquidquam esse, ut patri adquiratur dominium eorum bonorum, quæ tali modo in filium transferuntur: id tamen æquitati non repugnare, ut saltem tantisper, quousque filius eorundem administrationem ipse suscipiat, pater illis uti frui possit, & ex iisdem filium alere. Unde & illud adparet, æquissima ratione niti illa, quæ leges Romanæ super pe-

(2) L. 18. C. *de Jure deliberandi*. L. 3. C. *de Acquir. vel omitt. possess.* H.

peculio filiorum familias profectitio & adventitio, ſimulque caſtrenſi tradunt (1).

§. IX. Hoc loco & illud quæri poteſt, an imperium & officium paternum a patre avelli, & in alium transferri queat? Ubi ſciendum, etſi actus perſonalis, qui ab uno in alterum tranſire nequit, officio & imperio paterno dederit anſam; (LIBANIUS Declam. 20. Οὐ τὸ παρ' ἐμοῦ γεγονέναι δύναται λυθῆναι νόμῳ. *Non quod ex me genitus ſit, lege ſolvi poteſt* :) id tamen non obſtare, quo minus, utilitate prolis, aut neceſſitate id exigente, ejuſdem adminiſtratio alteri delegetur & commendetur. Ut tamen obſervetur illud PLUTARCHI de Lib. educat. *Culpandi ſunt parentes nonnulli, qui poſtquam filios ſuos pædagogis magiſtriſque commendaverunt, ipſi quid diſcatur neque inſpiciunt unquam, neque inaudiunt: magno ſane cum errore. Oportebat enim ipſos intervallo paucorum dierum ſubinde explorare puerorum profectus, neque in mercenarii voluntate omnem ſpem collocare. Qui & ipſe majorem diligentiam pueris inſtituendis erat impenſurus, ſi identidem muneris ſui rationem ſibi reddendam fore ſentiret*. De cetero neque id juri naturali repugnat, ſuam prolem bono viro adoptandam concedere (2), ſiquidem exinde aliquod emolu-

men-

(1) Peculium erat puſilla pecunia, quam filius familias ſeparatam habebat a rationibus patris. Dividebatur id in Militare & Paganum, quorum illud rurſus in Caſtrenſe & Quaſi-Caſtrenſe, hoc in Profectitium & Adventitium diſpeſcebatur. Ad peculium *Caſtrenſe* referuntur res mobiles, quæ eunti in militiam filio a parte, matreve, vel aliis propinquis, aut amicis, militiæ cauſſa data ſint. Contra peculii *Quaſi-Caſtrenſis* pars ſunt, quæ filius familias acquiſierit occaſione militiæ rogatæ, qualia ſunt acquiſita ex patrocinio cauſſarum, vel profeſſione artium liberalium itemque donata a Principe vel Auguſta. Utrumque pleno Jure filii eſt. Peculium *Profectitium* eſt, quod e re patris proficiſcitur, vel contemplatione patris filio obvenit. *Adventitium* contra dicitur, quo ex alia cauſſa, veluti liberalitate matris, aliorumve, vel proprio labore, proſperave fortuna, auctus ſit filius. Peculium profectitium pleno jure patris eſt, Adventitii *proprietas* ordinarie penes filium eſt, *uſusfructus* autem & *adminiſtratio* penes patrem. Vid. Interpr. ad tit. Inſt. *Per quas perſonas cuique adquiritur* & Pand. *de Peculio*.

(2) Improbat tamen TERTULLIANUS Apologetic. c. 9. *Inprimis filios expoſitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte miſericordia ex-*

mentum in eandem est redundaturum. Add. GELLIUS L. V. c. 19. EURIPIDES Jone (vers. 1535. 1536.) Καὶ γὰρ ἂν φίλος φίλῳ δοίη τὸν αὐτοῦ παῖδα δεσπότην δόμων *Amicus amico sane dederit filium suum heredem domus.* Sed ut pater filium oppignorare, aut etiam vendere possit, id nullo casu natura videtur permittere, nisi ubi alia ratio eum alendi non suppetat. Heic enim præstat, filium in servitutem tolerabilem tradi, ex qua emergendi iterum aliqua spes est, quam fame extingui. Huc spectat lex Thebanorum apud ÆLIANUM V. H. L. II. c. 7. *Ne cui Thebano liceat infantem exponere, neque in solitudinem abjicere, capitis supplicio constituto; Verum si extrema mendicitate pater laboret, sive mas sit, sive fœmina infans, jubet lex eum statim a materno partu ad magistratum cum ipsis fasciis afferre: qui accepto levi pretio alicui tradit, cum quo pactum & conditiones intercedunt, ut bona fide infantem alat, & adultum servi aut servæ loco habeat, receptis ejusdem operis in mercedem educationis.* Quæ lex inde defenditur, quod natura ipsa censeatur jus dare ad omne id, sine quo obtineri nequit, quod ipsa imperat. Sic imperator Constantinus in *L. 2. C. de patribus, qui Fil. suos distrax.* (1) permittit patri propter nimiam egestatem paupertatem victus causa (pueri scil. non patris) filium filiam-

extranea; vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Conf. *L. I. advers. Nation. c. 16.* Nimirum quia parentes eos liberos exponant quodammodo, quos aliis in adoptionem dant, eorum curam & solicitudinem jam deponentes; quinimo & incestis materiam præbentes, non minus quam expositis liberis. Ceteroquin adoptio nihil in se vitii habet, compluribus quoque populis usitata. Antiquissimum exemplum habes in Jacobo, duos Josephi filios, Ephraimum & Manassem, adoptante. Genes. XLVIII. 16. De Græcis vide ISOCRATIS Ægineticum & PLUTARCHUM in Theseo. Leges Atheniensium circa adoptionem congessit ex Demosthene Ubbo EMMIUS Descript. Reip. Atheniens. p. 155. seqq. H.

(1) Hæc lex desumta est *ex L. unic. C. Theodos. de His, qui sanguinolent. emt. vel nutriend. accep.* ubi multa erudite notat Jacob GOTHOFRED. in Commentar. Conf. *L. Unic. C. Theodos. de Patrib. qui filios distrax.* ubi idem GOTHOFREDUS variationes legum hac in re ostendit. H.

filiamve sanguinolentos vendere (1); ita tamen, ut si pretium domino offeratur abs quolibet, iterum ingenuitati possint restitui. Cap. 94. & 95. in Edicto THEODORICI, & Lex WISIGOTHORUM Lib. V. tit. 4. c. 12. vendere liberos alimentorum gratia vetans, intelligenda videtur de alimentis, in usum parentum cedentibus. Plus justo tamen indulsisse parentibus videtur institutum Romuli, *qui patri concessit terna filii venditione pecuniam quarere; majorem largitus potestatem patri in filium, quam hero in mancipium. Servus enim semel venditus, deinde libertatem adeptus, inposterum sui juris est. Filius vero a patre venditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur. Iterum quoque venundatus & liberatus, servus ut ante patris erat. Post tertiam demum venditionem eximebatur e patris potestate*. DIONYS. HALICARN. L. II. (c. 97. pag. 94. Ed. Ox.) Quam legem paulisper mitigavit Numa, dum a venditione excepit eos, qui in matrimonio essent, si nuptias patris jussu, aut consensu contraxissent. PLUTARCHUS Numa (p. 71. E.) Neque tamen Decemviri eandem penitus abolere ausi sunt; etsi ipsa paulatim in desuetudinem abierit, demum plane interdicta. *L.* 1. *C. d. t.* Ex prisco autem more retentum, ut in emancipationibus Filiorum emancipandus filius ter imaginarie venderetur. Id quod a Justiniano sublatum in *L. ult. C. de Adoptionibus*. Ex PLUTARCHO in Solone (p. 85.) quoque patet, Athenis saltem ante Solonis tempora filium potuisse vendi, quo pater æs alienum dissolveret. Conf. Matth. XVIII. 25. 2. Reg. (2) IV. 1.(3) PHILOSTRATUS in vita Appollonii Thyanæi L. VIII.

Pufend. Jus N. & G. T. VI. L (c. 3.

(1) Quum antea liberos alienare omni ratione interdictum esset: *Liberos a parentibus, neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris jure, nec alio quolibet modo, nec sub prætextu ignorantiæ accipientis, in alium transferri posse, manifestissimi juris est*. L. 1. C. de Patribus, qui filios suos distrax.

(2) Add. Levit. XXV. 39. Deuter. XV. 12. ibique CLERICUS. Quod ad reliqua, prodiit A. MDCCVIII. liber sub titulo, Dissertatio juridica de Jure patrio, Auctore Abrahamo a KERKRAAD, qui bonæ Frugis plenus est.

(3) Ex quo utroque loco docemur, moribus Hebræorum liberos

(c. 3. p.401. A. Ed. Morelli. c. 7. §. 12. Ed. Olear.) *Phrygibus familiare est, proprios etiam filios vendere; & si captivi in servitutem ducantur, ne ad eos quidem respiciendos se convertunt*. Add. PLUTARCHUS Lucullo. Apud Moscovitas filium a patre quater posse vendi, & post quartam demum venditionem nihil amplius in ipsum juris competere patri, tradit Sigism. Baro in HERBERSTEIN. Add. Ad. OLEARIUS Itin. Persic. L.III. c. 6. Chinensibus quoque in usu est (1), ut liberos vendant, quos sese alere posse non confidunt; ut tamen cuilibet concedatur iterum in libertatem se vindicare, exsoluto pretio, pro quo fuit emtus.

§. X. ENIMVERO ut intelligatur, quid potestatis patri in filium in secundo (2) tempore competat, observandum est, patres quoque obtinere aliquod imperium, quatenus sunt capita suarum familiarum. Quod tamen aliud est in iis, qui extra civitates vivunt, aliud in iis, qui civitatibus sese adjunxerunt. Sane enim familiæ segreges uti aliquod instar civitatum habent; ita earundem capita aliquid analogum imperio regio obtinent. Nam quominus illas cum HOBBESIO civitates vocemus, causa est; quod diversus familiarum, ac civitatum finis, ac proinde multæ partes imperii regii in familias non ca-

ros homines cum uxoribus & prole, ubi solvendo non essent, servos factos creditorum. Ut ad utrumque locum annotavit H. GROTIUS, Atheniensium, Romanorum & Asiaticorum id illustrans institutis. Adde de Ceylonensibus Robert KNOX Narrat. Historica de Insula Ceylon. L. III. c. 9. H.

(1) At apud Siamenses paterfamilias, uti potestas ejus in familiam herilis est, ita uxores secundarias & liberos vendere potest. LOUBERIUS Descript. regni Siamens. Part. II. c. 7. §. 14. Idem de Sinensibus tradit le COMTE Novis commentar. de Statu præsent. Chinæ ep. 9. Paraphrastes ARISTOTELIS VIII, Ethic. 14. de veteribus Persis; τῶν υἱῶν ὡς δούλων ἄρχουσι, *filiis ut servis dominantur*. H.

(2) Paragraphus hic cum duobus sequentibus alio ordine comparet in Editionibus anterioribus. In his enim decimus est undecimus; undecimus duodecimus, duodecimus autem decimus. Qua ratione AUCTOR, nulla cogente necessitate, de tertio statu infantum, ante secundum locutus erat. Eadem confusio olim hoc loco regnabat in Officiis hominis & civis. Sed ibi eam AUCTOR ipse sustulit.

nadant (1). Quin & ipse HOBBES Leviath. c. 20. fatetur, familiam prorie civitatem non esse, nisi tantæ sit potentiæ, vel per numerum suum, vel per alias opportunitates, ut subjici sine bello non possit. Locum tamen in illis habet jus vitæ & necis, ex delicto exercendum aliquod instar potestatis legislatoriæ, nec non jus armorum, & fœderum faciendorum (2). Constituitur autem isthoc imperium patris in liberos jam adultos ex pacto tacito, dum pater jussa sua extendit etiam ad talia, quæ educationem filii non spectant; filius autem obsequium capessit (3). Id quod & lex æquitatis, gratique animi suadet, ut filius illi potissimum vires suas accommodet, per quem ipse habet, quod talis jam est; donec ipsius patris consensu isthoc imperio solvatur.

§. XI. AST postquam in civitates fuit discessum, patribusfamilias alia quidem jura sunt adempta alia circumscripta. Ubique tamen fere relictum, quantum ad educationem liberorum sufficit; nisi quod PLATO in sua republica etiam potestatem patrum ut talium valde accisam reddiderit. Neque multum relictum patribus apud veteres Persas, si ex veritate historica sunt scripta, quæ apud XENOPHONTEM de Educ. Cyri L. I. habentur. Alibi parum de potestate patrum familias detractum. Sicuti Romæ jus vitæ & necis patribus in liberos competebat; quod exercebant fere ad modum judicii cujusdam, vocatis in consilium cognatis & amicis, atque ex eorum sententia supplicio irrogato. vid. VALERIUS MAX. L. V. c. 8. §. 2. 3. 5. & SENECA de Clementia L. I. c. 15. Apud LIVIUM L. I. c. 50. Turnus dicit: *Nullam breviorem esse cognitionem quam inter patrem & filium, paucisque verbis transigi posse; ni pareat patri,* habi-

(1) Aliter rationes subduxit Robertus FILMERUS, Eques Anglus, in libro, inscripto, *Patriarcha*, utpote in quo contendit, potestatem parentum Majestati similem esse. Sed late eum refutavit LOCKIUS in libro de Gubernatione Civili. Rationes quibus utitur in compendium misit Cl. BARBEYRACUS in nota 2.

(2) Exemplo Abrahami. Vid. Geneseos XIV. 13. XVII. 23. XXI. 22. sequ. H.

(3) Quod si non capesseret? Hoc vero argumentum insigne est, patriam potestatem in pacto tacito non fundari: id enim nullum esset, si filius refragaretur. H.

habiturum infortunium esse. Circa quod jus, quale alios non habere profitetur JUSTINIANUS §. 2. Instit. de Patr. potestate, dicam ipsi scribit BODINUS de Rep. L. I. c.4. ubi ostendit, Persas quoque, & antiquos Gallos apud CÆSAREM L. VI. de B. G. (c. 19.) jus vitæ & necis in liberos habuisse. (Cujus moris vestigia adhuc circa Annum Christi 1301. apud Burdegalenses extabant, quorum legibus constitutum erat, ut patres haberent jus vitæ & necis in liberos, & mariti in uxores. Et vir uxorem ex ira aut doloris impatientia occidens, modo solemni juramento pœnitentiam declararet, omni pœna erat exemtus.) Eamque potestatem sublatam multis malis apud Romanos caussam dedisse. Cui adstipulatur Franciscus CONNANUS Comment. Jur. civil. L. II. c. 13. sicuti & illa insigniter commendatur a DIONYSIO HALICARN. L. II. (c. 26. 27. p. 96. 97. Ed. Sylb.) Alii contra solicite defendunt Imperatorem Byzantinum jactantes, nullibi patres tam strictam habuisse potestatem in liberos, quam Romæ; quippe quæ nec finem nec modum habuerit. Pro qua sententia videtur facere DIONYS. HALICARN. L. II. Alii dicunt, Imperatorem eo respexisse, quod patria potestas certa quædam attributa apud Romanos habuerit, quæ alibi non fuerint; puta quod eadem sublata fuerit minima capitis diminutione & deportatione, qua tamen non amittantur ea, quæ sunt juris gentium. Et cum justæ nuptiæ sint juris civilis, patriam quoque potestatem, quæ illarum consequens est, talem fore. Quæ est sententia MÆSTERTII L. I. de Justitia Rom. LL. c. 27. Fortassis simplicissime dicitur, in imperio Romano nemini, qui civis Romanus non esset, licuisse jus vitæ & necis in liberos exercere. Ceterum qui hoc jus patribus intra civitates degentibus reliquerunt, id habuere rationis, quod reverentia liberorum erga istos hoc modo vehementer intendatur; simul patribus optime posse constare de delictis per Filios patratis, qui sub ipsorum oculis degerent: nec ob teneritudinem paterni affectus ad crudelitatem quenquam eadem potestate abusurum, cum tenera illa ætas magis clementia, quam sævitia opus habet. Sic Phinæus apud DIODORUM SICULUM L. IV. c. 45. *Nullum patrem esse*, inquit, *qui severioris pœnæ exemplum in filios statuat, nisi delictorum magnitudine naturalem er-*

ga liberos amorem superarint. Sopater de lege, quæ patri permittit liberos interficere: Ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ, τοῦτο προὔταξεν. *Lex ita disposuit, quod nosset, quam sincerus pater sit judex.* Add. ÆLIANUS V. H. L. 1. c. 34. Contra qui ademerunt, ea forte ratione moti sunt, quod quosdam patres illa abusos cernerent, cum sæpe tenerrimus affectus, ubi supra modum irritatus fuerit, ut truculentus efferetur. LIBANIUS Declam. 33. *Ne putetis satis firmum esse naturæ vinculum, pollet enim ut plurimum: sed quando animi ægrotationes validiores factæ sunt, discinditur, proinde qui pater est, aliud quid esse adparet, animi perturbatione cogente.* Μὴ ἱκανὸν οἴεσθε δεσμὸν εἶναι τὴν φύσιν. ἀλλὰ κρατεῖ μὲν ὡς τὰ πολλά. ὅταν δὲ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς ἐῤῥωμενέστερα γένηται, διακόπτεται. καὶ ὁ πατὴρ ἄλλο τι φαίνεται, τοῦ τῆς ψυχῆς ἀναγκάζοντος πάθους. Supervacua quoque eadem videbatur, cum delicta morte digna facile a magistratibus vindicari queant; durumque sit, paterni affectus mollitiem eo adigere, ut in nocentem, filium tamen, capitalem sententiam ipse cogatur pronunciare. Vid. ÆLIANUS V. H L. I. c. 34. VALER. MAXIMUS L. V. c. 9. §. 4. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 43. (47.) LIBANIUS Declam. 35. Τὸ ἐπὶ τῶν παίδων τι δρᾶν ἴσον ἐστὶ καὶ πάσχειν. *In liberis aliquid facere, idem atque pati est*. Nihil tamen ad rem facit, quod vulgo afferunt ex *L. 5. D. ad L. Pompej. de Parricid.* quod patria potestas in *pietate, non in atrocitate consistat*. Nam Adrianus patrem in insulam deportaverat, qui filium cum noverca adulterio pollutum in venatione occiderat. Ubi recte reprehenditur, quod latronis in morem, & velut per insidias nocentem intercepisset; cum per modum judicii domestici capite ipsum plectere potuisset, adhibitis in consilium amicis. Ni dicere malimus, verba illa emblema Triboniani sapere (1). Jure Ebraico pars potestatis paternæ erat posse filii filiæque familias vota declarare irrita (2). Cujus ratio non hæc solum fuit, ne imprudens ætas, inconsulta pietatis specie mota, seipsam nimia vo-

L 3

(1) Conf. SPANHEMII Orbis Romani Exercit. II. c. 23.

(2) Vid. Numer. XXX. 4. & seqq. junctis observationibus GROTII & CLERICI.

vovendo fortunis everteret ; ſed etiam ne vel paterna bona votis ejuſmodi onerarentur , vel operæ debitæ interciperentur . Sic ut iſthæc poteſtas hactenus non ex lege poſitiva , ſed naturali ratione profluat ; cum nemo, qui alteri ſubjectus eſt, valide diſponere queat circa eas res , in quibus alterius poteſtati ſubjacet . Legem Deuter. XXI. 18. ſeqq. GROTIUS ad dictum locum, duram vocat, quæ ideo ſtrictam receperit interpretationem . Eam quippe non extenſam ad filiam ; excludi quoque ætatem nondum doli capacem ; & eum , qui plenioris eſt ætatis , & ſeorſim a patre res ſuas agit (1) . De quantitate vero eſculentorum & potulentorum , quam opus ſit prodactam eſſe , ut legi locus ſit, variant interpretes. Requiri etiam volunt, ut pater & mater vivant ; quia patre aut matre qui orbus eſt , plerumque habet bona aliqua , unde damnum ſarciri poſſit . Hodie apud Japonios rigidiſſimum jus vitæ & necis parentibus in liberos competit (2). Ex hiſce & illud adparet , quando GROTIUS dicto loco, tradit : *In ſecundo tempore , cum jam judicium ætate maturuit , ſubeſſe parentum imperiis non alias actiones , quam quæ ad familiæ paternæ aut maternæ ſtatum aliquid momenti habent ; cum æquum ſit , ut pars conveniat cum ratione integri ; in ceteris autem actionibus habere liberos* ἐξουσίαν *ſeu facultatem moralem agendi, ita tamen ut teneantur ſemper curare , quo parentibus placeant ; tamen ideo irritas eſſe eorundem actiones , ſi quid contra fecerint :* iſthæc capienda eſſe de poteſtate patrumfamilas , prout illa jam in pleriſque civitatibus Chri-

(1) Imo hæc lex Moſaica huc non pertinet , quum ſatis contra Grotium oſtenderit CLERICUS , hanc pœnam non aliter , quam præeunte judicii ſententia inflictam fuiſſe .

(2) VARENIUS Deſcript. Japon. c. 18. ait : *Omnes dominos & patresfamilias , ne infimæ ſortis quidem cive excepto , ſubditos & miniſtros ſuos pro delicti gravitate puniendi poteſtatem , & formidabile vitæ neciſque eorum arbitrium habere* . Apud Sinenſes patribus id quidem non licet , ſed tamen eorum teſtimonio ſoli creditur , ſi liberos ſuos apud Mandarinum accuſent , etiam in delictis capitalibus . Le COMTE Novis Commentar. de Statu præſent. Chin. ep. 9. Ubi etiam narrat , ſi liberorum aliquis in parentes fuerit injurius , vel verbis , vel factis , quam gravis & atrox pœna in talem ſtatuatur , quæ pœna maneat ejus propinquos, Mandarinos etiam , & univerſam civitatem , ubi id facinus patratum . H.

Christianis se habet. Ubi imperium paternum circa ea potissimum occupatur, quæ educationem liberorum concernant. Sicuti & id æquum est, ut siquidem liberi velint paternis bonis sustentari, inque illa deinceps succedere, voluntati patris obtemperent, quatenus illa nihil absurdi aut incongrui continet. Cui si citra sufficientes causas reluctati fuerint, deprecari non poterunt, quo minus parentes officio educationis nihil præterea superaddant, eosque exhæredes esse jubeant. Quanquam & heic, ne parentes forte stolidæ magis pertinaciæ, quam rationi obtemperantes hæreditate liberos inhumaniter excluderent, leges civiles prudenter caverunt. Sicuti & PLATO de LL. L. XI. (pag. 973. E.) abdicationem filii non vult a patre suscipi sine consensu propinquorum. Add. SENECA Controv. 1. & 9. QUINTILIANUS Declam. 9. Et in universum, uti alia privatorum jura ad commodum & decus publicum attemperari e re civitatium fuit; ita ne parentes auctoritate sua in liberos abutantur in fraudem boni publici, aut iniquam eorumdem oppressionem, legislatores civiles providere solent. Sic in genere pater pro suis facultatibus tenetur liberos formare, ut idonea civilis societatis membra fiant. Quo spectat lex Solonis, ne filius patrem, qui nullam artem ipsum docuisset, alere cogeretur. PLUTARCHUS Solone. (p. 90. T. I. Ed. Wech.) Sed cum in civitatibus diversi sint status, ac diversa vivendi genera, recte quidem in illis deligendis auctoritatem patrum sequuntur liberi, siquidem ad nihil absurdi aut turpis ducant; præsertim ubi ad istos fines a parentibus sumtus præbeantur. Stolidum tamen simul, & iniquum, invitos liberos compellere ad genus vitæ, a quo ipsorum genius abhorret: nefarium, eosdem adigere ad vitæ genus turpe, quale est meretricium; aut communi hominum indoli intolerabile; uti est cælibatus citra donum continentiæ, & vita monastica.

§. XII. IN tertio tempore, quando filius familia paterna excessit, patriaque potestate solutus est, in omnibus αὐτεξούσιος, suisque juris est; manente tamen semper pietatis & observantiæ debito; cujus causa est perpetua, orta quippe ex antegressis parentum meritis (1). Quam in

(1) Et quia inde societatis omnis est coagulum. *Nam*, ut bene

in rem graviter PLATO de LL. L. IV. *Parentibus fas est prima & maxima debita, omnium antiquissima debitorum, persolvere. Putare enim quisque debet, omnia quae possidet eorum esse, qui genuerunt & educarunt, ita ut illis haec omnia pro viribus ministrare debeant; primum quidem externa bona, deinde etiam corporis, postremo quae ad animum pertinent, haec omnia videlicet mutuo data persolvens, & pro curis doloribusque priscis parentum, in senecta recentes reddens, quando maxime indigent. In verbis quin etiam per totam vitam parentes venerari maxime decet. Oportet itaque iratis, animumque explentibus cedere, sive rebus id faciant, non ignorantes, patrem jure admodum filio valde succensere, si quando injuriam ab eo sibi fieri arbitretur* (1). Conf. *L.11. §.1. D. de Accusat. & inscript.* Addit demum de mo-

bene GROTIUS ad Decalogum sub quarto praecepto observavit, *qui parentes reveretur amatque; is fratres amat, ut iisdem ortos parentibus; alios propinquos ob avos proavosque communes; unde tota illa fluit necessitudinum series, eademque antiquissima civitatum ac pagorum origo.* H.

(1) Γονέων δὲ μετὰ ταῦτα τιμαὶ ζώντων, ὡς θέμις, ὀφείλοντας ἀποτίνειν τὰ πρῶτά τε καὶ μέγιστα ὀφειλήματα χρεῶν πάντων πρεσβύτατα νομίζειν δὲ ἃ κέκτηται καὶ ἔχει πάντα εἶναι τῶν γεννησάντων, καὶ θρεψαμένον, πρὸς τὸ παρέχειν αὐτὰ εἰς ὑπηρεσίαν ἐκείνοις κατὰ δύναμιν πᾶσαν, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς οὐσίας δεύτερα τὰ τοῦ σώματος τρίτα, τὰ τῆς ψυχῆς ἀποτίνοντα δανείσματα ἐπιμελείας δε καὶ ὑπερπονούντων ὠδῖνας παλαίας ἐπὶ νέοις δανεισθείσας ἀποδιδόντα δὲ παλαιοῖς ἐν τῷ γήρᾳ σφόδρα κεχρημένοις παρὰ δὲ πάντα τὸν βίον ἔχειν, τε καὶ ἐσχηκέναι χρὴ πρὸς αὑτοῦ γονέας εὐφημίαν διαφερόντως . . θυμουμένοις τε οὖν ὑπείκειν δεῖν, καὶ ἀποπιμπλᾶσι τὸν θυμὸν, ἐάν τ' ἐν λόγοις εάν τ' ἐν εργοις δρῶσι τὸ τοιοῦτον, ξυγγιγνώσκοντα ὡς εἰκότως μάλιστα πατὴρ υἱεῖ, δοξάζων ἀδικεῖσθαι, θυμοῖτ' ἂν διαφερόντως τελευτησάν-

των

monumento conveniente mortuis extruendo, recolendaque eorum memoria. Vid. IDEM L. XI. de LL. p. m. 975. ARRIANI Epictetus L. II. c. 10. *Memento te esse filium, cujus professio sit existimare, patria bona omnia sua esse, omnibus in rebus dicto ei esse audientem, nunquam eum apud quenquam vituperare, neque vel dicere, vel facere quidquam, quod ei incommodet, atque etiam cedere illi in omnibus, & dare locum, pro virili adjuvantem.* OPPIANUS Halieut. L. V. (v. 87.) Πατρὶ δὲ γηράσκοντι νέον σθένος υἱέες εἰσίν. *Patri senescenti novum robur sunt filii.* Apud Chinenses si cui parentes moriantur, statim quod in aula gerit munus non militare ad triennium abdicare cogitur, domumque proficisci, ac per triennium istos lugere. Nam & primi tres anni maximam molestiam in educatione liberorum parentibus pepererunt. NEUHOF in Legatione. Plura luctus signa recitat MARTINIUS Hist. Sinicæ L. I. in octavo Imperatore. Apud eosdem filius humiliore quam pater sella, & nunquam ex adverso, sed ad latus eidem sedet. Et sane liberos cum parentum meritis paria facere non posse tralatitium est. ARISTOTELES Nicom. VIII. c. 16. Τοῖς γονεῦσιν οὐδεὶς τὴν ἀξίαν ποτ' ἂν ἀποδοίη· εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. *Parentibus nemo dignam gratiam retulerit; sed qui pro viribus colit, is esse probus videtur* (1). Add. XENOPHON Memorabil. L. II. (c. 2. Ed. Oxon. p. 431. 432. Ed. H. Stephani) & STOBÆUS Serm. 77. Quanquam filium quandoque parentis beneficia vincere posse prolixe disputet SENECA de Benefic. L. III. c. 29. 30. seqq. Recitat quoque dictum Alexandri ARRIANUS L. VII. (c. 12. p. 290. Ed. Gron.) Βαρὺ δὴ τὸ ἐνοίκιον τῶν δέκα μηνῶν εἰσπράττεσθαι αὐτοῦ τὴν μητέρα. *Grave decem mensium habitationis pretium a matre exigi.* Et quantumcunque sit illud meritum, ad scelus tamen imperan-

των τὲ γονέων ταφὴ μὲν ἡ σωφρονέστατη καλλίστη . . . τῷ δὲ μὴ παραλείπειν μνημὴν ἐνδελεχῆ παρεχόμενον τούτῳ μάλιστ' αἰεὶ πρεσβεύειν.

(1) Οὐθὲν δὲ ποιήσας (υἱὸς) ἄξιον τῶν ὑπηργμένων δέδρακεν, ὡς αἰεὶ ὀφείλει.

randum valere non poteſt. Inde IDEM *urgenti matri, ut occideret quendam inſontem, & dictitanti, eum ſe per novem menſes utero portaſſe prægnantem, reſpondit: aliam parens optima poſce mercedem; hominis enim ſalus beneficio nullo penſatur.* AMMIAN. MARCELLINUS L. XIV. c. 10. Add. GELLIUS L. II. c. 7. HOBBES de Cive c. 9. §. 8. debitum illud reverentiæ non ex ſola de grato animo lege derivandum arbitratur, ſed ex pacto quoque tacito, quod nempe non præſumatur, qui alterum ex ſua poteſtate dimittit, eum ita ſibi voluiſſe æquare, ut ne beneficii quidem reus eſſet: ſed ſemper eſſe intelligendum: eum, qui ſubjectione liberatur, promittere ſaltem externa ſigna, quibus ſuperiores ab inferioribus ſolent honorari. Illa tamen nimia eſt ſuperſtitio, quam refert Conſtantinus L' EMPEREVR in Babakama c. 8. §. 3. Judæos non permiſiſſe, ex metu, ne filius paternum ſanguinem effunderet, filium patri venam ſecare, imo ſpinam educere, aut ulcus aperire, ne forte ſanguis ſequatur. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. VII. c. 2. Inter eos tamen, qui in civitatibus degunt, contingere poteſt, ut propter officium publicum pater filio reverentiam exhibere debeat, ſalva tamen patris inter privatos reſpectus prærogativa. Sic ipſe pater Fabius Cunctator probavit factum filii Conſulis, quod ipſum ſibi obvium equo deſcendere juſſiſſet. PLUTARCHUS Fabio, & in Apophth. VALER. MAXIMUS L. II. c. 2. §. 4. GELLIUS L. II. c. 2. *L.* 13. *§. ult. L.* 14. *princ. D. ad SCtum Trebell.* (1) Add. BOECLERUS ad Grot. dictum locum § 6. Enimvero, an illa obligatio liberorum perpetua, quæ etiam ſoluto imperio paterno durat, magis ex actu generationis, an ex fideli & laborioſa educatione oriatur, inter quoſdam eruditos non convenit. Alii quippe generationi favent; per hanc enim parentem vitam dare, bonum utique præſtantiſſimum & ceterorum omnium occaſionem; ac gignendo parentes quodammodo Deum referre. Alii malunt pro educatione calculum ponere, per quam demum quis hominis dignationem implere diſcit, & quæ magna ac diuturna cura pari labore ac ſumtu conſtat. Idque alii hoc

(1) *Nam quod ad jus publicum attinet, non ſequitur (pater) jus poteſtatis.*

hoc modo illustrant, quod inter bruta mas, qui genuit, nullo fere affectu erga sobolem tangi deprehendatur; mater autem eousque dumtaxat, quoad se prolem alere ipsa queat: hominum autem στοργὴ perpetuo duret. Id quod indicio sit, & affectum parentum, & ei respondentem filiorum obligationem non, saltem præcipue, provenire ex illis, quæ hominum generatio cum brutis habet communia, sed quod liberi per parentes ad vitam socialem formentur. Equidem ARISTOTELES Nicom VIII. c.13. Ὁ πατὴρ αἴτιον τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι καὶ τροφῆς, καὶ παιδείας. *Pater auctor est, quod maximum videtur esse, & nutritionis, & educationis.* IDEM dicto loco c. 14. *Est amicitia filiis erga parentes, & hominibus erga Deos, tanquam erga bonum quoddam, atque excellens. Beneficia enim maxima contulere, quippe cum sint in causa, ut & sint, & enutriti atque educati fuerint, posteaque in lucem venerint.* Ubi priori quidem loco ponitur generatio & vita, ut tamen cum educatione expresse non comparetur. PHILO JUDÆUS L. II. Allegor. (pag. 58. in fine.) *Ne parentibus quidem dignam referre valemus gratiam, quandoquidem non possimus eis gignendi vicem reddere.* QUINTILIANUS Declam. V. *In hunc te divinorum humanorumque conspectum de nostra protulimus anima. Maria, terrasque, & infatigabiles siderum cursus, & cuncta sacro fulgore lucentia nos, ut fruereris, ostendimus.* Nihilominus nobis verius judicatur, plus obligationis ex educatione resultare. Sicut etiam eodem inclinare videtur PLATO *in* Critone (p. 34. B) Ἢ οὐ χρῆν ποιεῖσθαι παῖδας, ἢ ξυνδιαταλαιπωρεῖν καὶ τρέφοντα καὶ παιδεύοντα. *Oportebat non genuisse filios; aut in eis educandis erudiendisque laborem non recusare.* Apud EUNDEM in Theage (init.) Demodocus dicit: Ἐμοὶ ἡ τοῦ υἱέος τουτοῒ, εἴτε φυτείαν, εἴτε παιδοποιΐαν δεῖ αὐτὴν ὀνομάζειν, πάντων ῥᾴστη γέγονεν. ἡ δὲ τροφὴ δύσκολός τε καὶ ἀεὶ ἐν φόβῳ, περὶ αὐτοῦ δεδιότι. *Hæc mihi mei filii sive plantatio, seu generatio appellanda sit, omnium facillima extitit: educatio autem difficilis, & plena timoris semper, maximum metum ipsius causa subeunti, fuit.* Et IBIDEM Socrates: Οὐκ οἶδα ὑπὲρ ὅτου ἄν τις νοῦν ἔχων μᾶλλον σπουδάζοι ἢ ὑπὲρ υἱέος αὐτοῦ, ὅπως ὡς βέλτιστος ἔσται. *Non video ubi majore diligen-*

ligentia opus sit, si quis mentem modo habeat, quam ut filium optimum reddat. Nam uti est apud EURIPIDEM Hecuba: Ἔχει τὸ θρεφθῆναι καλῶς δίδαξιν ἐσθλοῦ. *Habet recta educatio doctrinam boni.* Ap. QUINTILIANUM Declamat. 285. ita pater: *Non jam imputo illa vulgaria, lucem, & jus libertatis, & usum vitæ. Hoc imputo: quod fortiter fecisti, roboris & corporis mei, meum est: animus iste ad contemnendum periculum paratus ex meo fluxit. Ego te diu præceptis feci virum fortem: proximè quidem etiam exemplo.* Add. IDEM Declamat. 278, & PHÆDRUS L. III. Fab. 16. Scilicet non crediderim parentem generando tam magnum dedisse beneficium proli, si eam in lucem editam abjiciat, aut nutritam citra culturam animi adolescere patiatur pecudis in morem, ut vitam agat sibi erubescendam, aliis inutilem: ac si *res nulla minoris constet patri quam filius*. JUVENALIS Sat. 7. (v. 184. & seqq.) (1). Quo spectat lex Solonis apud PLUTARCHUM Solone (pag. 90.) *qua ad alendos parentes non adstringebantur ex meretricibus procreati. Quippe nuptiarum decus qui prætereat, profitetur, se non liberorum gratia, sed voluptatis adsciscere mulierem; habetque mercedem suam, neque locum sibi quærendi reliquit de genitis, quibus ipsam reddidit probrosam nativitatem* (2). Add. VITRUVIUS de Archit. præfat. L. VI. JUVENALIS Sat. 14. (vers. 17. & seqq.) *Gratum est, quod patriæ civem populoque dedisti, Si facis, ut patriæ sit idoneus, utilis agris; Utilis & bel-*

(1) *Quanticunque domus veniet, qui fercula docte*
Componat; veniet qui pulmentaria condit
Hos inter sumtus sestertia *Quintiliano*
Ut multum, duo *sufficient: res nulla minoris*
Constabit patri quam filius.

(2) Ἐκεῖνο δ' ἤδη σφοδρότερον, τὸ μηδὲ τοῖς ἐξ ἑταίρας γενομένοις ἐπάναγκες εἶναι τοὺς πατέρας τρέφειν . . . ὁ γὰρ ἐν γάμῳ παρορῶν τὸ καλὸν οὐ τέκνων ἕνεκα δῆλός ἐστιν, ἀλλ' ἡδονῆς ἀγόμενος, γυναῖκα. τὸν δὲ μισθὸν ἀπέχει καὶ παῤῥησίαν αὐτῷ πρὸς τοὺς γενομένους οὐκ ἀπολέλοιπεν, οἷς αὐτὸ τὸ γενέσθαι πεποίηκεν ὄνειδος.

bellorum, & pacis rebus agendis. Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu Moribus instituas. ARISTOTELES apud DIOGENEM LAERTIUM (L. V. §. 19. Ed. Amst.) *parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse iis, qui solum genuissent: eos enim vivendi tantum, illos etiam bene beateque vivendi auctores esse.* Quo nomine etiam quantum venerationis præceptori, qui tancti parentis est loco, a discipulis deferatur apud Sinenses, tradit MARTINIUS Hist. Sinicæ L. IV. c. 2. IDEM L. VI. c. 1. p. 212. memorat (1), apud eosdem usitatum esse, ut filius nunquam ad altiorem dignitatis gradum, quam pater, adscendat. Unde, si suis in rempublicam meritis honores filius adipiscatur, queis patri fungi non obtigit, ii defuncto quoque patri posthuma velut promotione communicantur. Apud eosdem quippe obsequium & reverentia erga parentes maxima & prima virtus habetur. Deinde sequi non videtur; vita est maximum bonum: ergo actus parentis quo eam dat, est maxime aptus ad excitandam in prole obligationem. Nam si factum aliquod meum alteri magnopere velim imputare, necessum est, ut sciam, cui dem, & an ad ipsum meum beneficium sit perventurum. Nec illud parum ad rem facit considerasse, an intentionem habeam alterum beneficio mihi obstringendi; quanti factum illud mihi constet; an id susceperim magis, ut alteri prodessem, quam ut mihi utilitatem aliquam aut delectationem parem: num ad idem suscipiendum ratione aut deliberato animi proposito, an vero affectuum stimulis, aut sensuum illecebris sim impulsus; an denique id, quod dedi, ullo modo alteri prodesse queat, nisi alia quæpiam accesserint. Ista qui pressius consideraverit, facile judicabit, actum educationis longe efficaciorem esse ad producendam obligationem, quam generationis. Etsi haudquidquam omnia probaverim, quæ circa hanc rem disputat SENECA de Beneficiis L. III. c. 30. seqq. Nam illud sine dubio tolerari non potest, quod vitam hominis, cui Deus immortalem animam dedit, vocet rem, quæ *cum feris, & animalibus quibusdam minimis, etiam fœdissimis communis est:* item *muscarum ac vermium bo-*

(1) Add. CLERICUS ad Exodi XX. 12. & Deuteron. V. 16.

bonum. Reliqua tamen non adeo censuram cordatorum metuant. *Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum, & incertum, & boni malique communem materiam. Sine dubio primum ad omnia gradum, sed non ideo majorem omnibus, quia primum. Nec enim ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt*. Item: *Ad bene vivendum minima portio est vivere. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me dare, cum vitam tibi non voluptatis meæ causa, aut certe per voluptatem dederim. Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses: nempe injuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris & aliis officiis ratum facerent*. *Idem* paullo post generandi beneficium vocat *vulgare; paternum munus & simplex & facile, & in quo* (saltem vulgus patrum) *spectat omnia potius, quam eum, cui dabat*.

§. XIII. Denique uti pater prolem familia ejicere non debet citra gravissimas causas: ita & proles non nisi bona cum venia patris in aliam familiam transibit. Quod si autem liberi justam habeant migrandi causam, nec tamen parens per animi duritiem annuere velit; putaverim, eosdem non obligari, quo minus rebus suis, etiam ringente duro patre, prospiciant; inprimis ubi paternam hæreditatem negligere velint. Nam leges civiles uti auctoritatem parentum recte fulciunt; ita morositatem ineptam haud temere obfirmabunt. Quin nec capita familiarum segregum invitos liberos videntur retinere posse, ubi justam scilicet migrandi causam habuerint; cum nec in justis civitatibus hominibus liberis facile migratio denegetur, si nullo alio, quam communi civium vinculo stringantur.

§. XIV. Huc quoque pertinet quæstio: An liberis liceat nuptias contrahere invitis parentibus? Circa quam putamus distincte considerandum esse, quid requirat officium pietatis; quid obsequium imperio respondens; quid juris sit patribus ut talibus, quid ut capitibus familiarum. Potestatem patriam, ut talem, diximus naturaliter tantam esse, quanta opus est ad liberorum edu-

ca-

cationem & gubernationem, quousque ipsi rebus suis commode queant prospicere. Ergo illa non videtur eousque se extendere, ut matrimonia liberorum possit declarare irrita; quippe quæ præsupponuntur iniri abs talibus, qui jam plenum rationis usum obtinent. Equidem officium pietatis ac reverentiæ requirit, ut & consilium parentum heic adhibeant liberi, nec ipsorum voluntati reluctentur (1). Catullus (Carm. 63. in fine.) *Non æquum est pugnare, pater quos tradidit ipse, Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est. Virginitas non tota tua, ex parte parentum est. Tertia pars matri data, pars data tertia patri; Tertia sola tua est; noli pugnare duobus, Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.* Apud Euripidem in Andromache (vers. 987. 988.) Hermione: Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς μέριμναν ἕξει, κοὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε. *Desponsationis quidem meæ pater meus curam habebit, & non est meum statuere hoc.* Sic & Cyrum absque parentum consensu noluisse matrimonium contrahere apud Xenophontem L. VIII. (c. 5. §. 10. Ed. Oxon.) habetur. Non tamen statim irritum est & nullum, quod contra officium illud fuit admissum (2). Nam obligatio audiendi & reverendi alterius consilium, non statim potestatem de re sua disponendi adimit. Accedit & illud apud Quintilianum Declam. 256. *Nusquam libertas tam necessaria, quam in matrimonio est. Quis enim amare alieno animo potest?* Add. L. 21. L. 22. L. 25. *D. de Rit.*

(1) Maxime cum matrimonium sit manumissio liberorum, & quasi in novam coloniam traductio: præterea parentum intersit, quales generos & nurus & nepotes sortiantur: quin dotes ipsæ & patrimonia, quæ occasione nuptiarum in alias familias transferri consueverunt, liberos officii hujus satis admonere videantur. H.

(2) Bene Grotius ad Matth. XXVII. 30. *Quam multa sunt, quæ non recte, id est, non ex officio fiunt, & tamen si facta sint, pro non factis nequaquam habentur? Certe si maneamus intra limites naturalis juris, actus irritus dici eo non potest, nisi accedat potestatis defectus, aut actus turpitudo permanens, quæ hic locum habere dictu quidem est facile, at ex certis principiis demonstratu difficile.. Nam ex jure naturæ auctoritas magis parentum nasci videtur, quam potestas, id est ἐξουσία, ut quam videmus pro populorum institutis & moribus mutari.* H.

Rit. nupt. Sed quid dicemus de potestate patrum, quam habent, ut capita familiarum? Equidem in multis civitatibus facultatem matrimonia contrahendi leges civiles varie circumscribunt. Sicut alicubi regio sanguine ortis, inconsulto rege, matrimonium contrahere non licet, cum notum sit, quantum per ejusmodi connubia sæpe e republica petatur (1). Sic & apud Japonios magnatibus uxorem, ex qua procreandi sunt successores, ipse Cæsar attribuit, conjugiumque ratum esse jubet. Bern. VARENIUS Descr. Japoniæ c. 12. Add. Constitut. SICULÆ (2) L. III. tit. 21. Alicubi inter civem, & peregrinam, inter illustrem & plebejam (3) quæ contrahuntur nuptiæ pro justis non habentur. Enim vero uti in civitatibus libera matrimoniorum inter quoscunque facultas, ut & migrandi licentia, intelligitur, ubi in contrarium expressa non extat lex, aut legi æquipollens consuetudo: ita cum in familiis segregibus pleræque rationes legum civilium circa matrimonia, inter certas personas contrahenda, cessent; haudquidquam patrisfamilias jus videtur esse (4) prohibendi aut rescindendi matrimonia suorum liberorum, quæ nullo alias vitio laborant; si modo isti parati sint familia paterna facessere. Nam ut invisam sibi nurum in domo sua toleret paterfamilias, nemo ab ipso postulaverit. Genes. XXVI. 34.

(1) Ut loquitur TACITUS IV. Ann. 53. Henricus VIII. Angl. Rex apud Guil. PRYNNEUM Tom. II. de Libertat. Anglicanar. p. 602. *Cum per experientiam didicimus, quod quam plures Dominæ regni nostri spreta securitate, quæ per legem & antiquam consuetudinem regni Angliæ capi solet & debet, ne se maritari permitterent, sine consensu & voluntate nostra, non requisito super hoc nostro assensu, unde tam nobis, quam coronæ nostræ damnum & opprobrium emerserunt.* H.

(2) Guilielmus I. Rex Siciliæ lege sanxit, virginibus nobilibus sine sua venia nubere haud licere. Thom. FAZELLUS L. XXVII. Histor. Siculæ. H.

(3) V. supra c. 1. §. 8. & in not. H.

(4) Observare tamen est in historiis, patresfamilias segreges pro lubitu disposuisse de matrimoniis filiarum. V. Geneseos XXIV. 50. Quod & apud Hebræos mansit, ut liquet ex Josuæ XV. 16. Ubi GROTIUS notat: *Ingens potestas patria apud illas gentes in filiarum matrimoniis. Similia in Græcorum historiis habes de Œnomao, Schœneo & aliis.* Conf. 1. ad Corinth. VII. 36. H.

34. 35. Quod si tamen suam auctoritatem a liberis citra gravissimas rationes (vid. *L.* 12. §. 1. *de Sponsal.*) spretam viderit pater, pœnæ loco familia & hereditate excludere immorigeros non prohibetur. Vid. Lex WISIGOTHORUM L. III. Tit. 2. c. 8. Lex BURGUNDIONUM Tit. 12. c. 5. Quid juris heic competat patribusfamilias, qui in civitatibus degunt, ex singularum legibus est cognoscendum (1). Apud Japonios omnia matrimonia per utriusque partis parentes contrahuntur (2), quod si parentes jam defuncti sint, proximis consanguineis hoc officium incumbit. B. VARENIUS Descript. Japon. c. 12. Sic apud Peruanos quondam sub imperio Yncarum matrimonia a liberis citra parentum consensum contracta habebantur illegitima, & proles inde nata spuria, nisi deinceps parentes consensissent. Garcilassus de la VEGA Comment. Reg. L. VI. c. 36. Ubi certum est, quemadmodum leges civiles efficere possunt, ut invalide ineantur contractus quidam, vel quia solennibus quibusdam destituuntur, vel quia certis personis eosdem inire interdicitur: ita posse easdem validitatem matrimonii, inter filiosfamilias initi, a parentum consensu suspendere, ut illo non accedente matrimonium civiliter pro nullo habeatur, ac rescindi queat. Vid. *L.* 2. *D. de Ritu nupt. L.* 7. *D. ad L. Juliam de Adulteriis*. Nam copula carnalis, & consensus cohabitantium, ubi leges civiles civitatis obstant, non magis validum reddunt matrimonium, quam per contractum pupilli, & traditionem, citra auctoritatem tutoris factam, valide & irrevocabiliter dominium rei pupillaris transfertur. Quanquam recte cordatiores monent, parentes, etiam ubi talis potestas ipsis indulgetur, circa ejusdem exercitium circumspectos, nec rigidos nimis esse debere. Add. BOECLERUS & Ziegler. ad Grot. dictum locum §. 10.

(1) Apud Francos Ludovici Balbi matrimonium cum Ansgarde nobili fœmina, quum eam sine assensu patris Caroli Calvi duxisset, dissolutum, etsi duos ex ea suscepisset filios. Ut memorat REGINO L. II. Chronic. ad A. DCCCLXXXVIII. Add. THUANUM L. XIX. Hist. ad A. MDLVII. & de vita sua L. II. H. GROTIUM Ep. ad Martinum Ruarum 327. H.

(2) Et apud Moscovitas v. Comes CARLISLIUS Descript. Moscoviæ p. 343 & apud Siamenses v. LOUBERIUS Part. II. de Rego Siamens. c. 7. §. 3. & 15. H.

CAPUT III.

DE POTESTATE HERILI.

I. *Societas herilis quæ?*
II. *Servitus actu ab ipsa natura non constituitur.*
III. *Neque immediate a Deo.*
IV. *Servitutis primæva origo videtur ex contractu.*
V. *Servorum dein numerus bello valde auctus.*
VI. *Bello captorum unde obligatio erga dominos.*
VII. *Iidem rebus certo modo æquiparantur.*
VIII. *Potest tamen illis fieri injuria.*
IX. *De prole servili.*
X. *Incommoda servitutis.*
XI. *Quibus modis servitus tollatur.*

QUEMADMODUM familiæ ex marito & uxore tanquam primariis partibus constant, quorum conjunctione soboles excitatur: ita secundario iisdem accedunt servi, quorum opera in obeundis ministeriis capita familiarum utuntur. His cum rigidius fere soleat imperari, quam liberis; inde asperioris cujusdam regiminis speciem in societate herili volunt exprimi, quam in paterna, ubi liberi fere indulgentius solent haberi. Isthanc autem societatem minus proprie civitatem ab Hobbesio vocari arbitramur (1), tum quia fere ex paucio-

(1) Plane ut ARISTOTELES III. Pol. 6. dixit, patremfamilias uti τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ὥσπερ πόλει, *propria domo tanquam civitate*. Differt autem domus, licet segrex & sui juris, a civitate, non tantum causa impellente sive προκαταρκτικῇ, sed & subjecto. Quanquam fieri queat, ut domus procedente tempore coalescat in civitatem. Quomodo observavit PLATO in Politico, antiquissimis temporibus ex patribusfamilias paulatim factos Reges. Cujus rei indicium profecto non leve est, quod in plerisque orbis partibus civitates olim admodum parvæ, sive angustis limitibus circumscriptæ fuerint, ut historiæ nos docent. HOBBESIUS ipse Leviathan. c. 20. sic suam temperat sententiam, si familia tantæ sit potentiæ, ut per numerum suum, vel per alias opportunitates, bello subjici nequeat. Conf. AUCTOR supra c. 2. §. 11. H.

cioribus perſonis conſtat, quam quæ ad ſecuritatem præſtandam in naturali libertate viventibus facere poſſint: vid. Geneſ. XXXII. 7. ſeqq. XXXIV. 30. tum quia dominus ſibi adjungit ſervos non tam propter mutuam defenſionem; quam ut rem domeſticam commodius atque copioſius eorum opera curet.

§. II. Circa hujus ſocietatis originem rejicienda eſt ſententia eorum, qui imperium herile & ſervitium actu a natura conſtitutum autumant. Equidem maximam ingeniorum diverſitatem inter homines deprehendimus. Ut alia prætereamus, ſane adparet, quosdam & ea eſſe mentis perſpicacia, ut per ſe cernant, quid rebus ſuis expediat; & ea alacritate, ut quod ſibi eſt utile, proprio impulſu citra aliorum coactionem ſuſcipiant. Aliis contra ingenium eſt ita hebes, ut quid ex uſu ſit, citra aliorum ductum parum perſpiciant, magiſque ſint idonei ad talia, quæ viribus corporis conſtant, obeunda, quam ad quæ ſubtilitas aliqua mentis requiritur. Tanta inſuper ſocordia, ut niſi coacti recte non faciant, nec pacta commode ſervare, aut diſpenſare norint. Quorum poſteriores natura ſervos *Ariſtoteles* vocat (1), non quod dominus & ſervus actu per naturam conſtituatur, citra interveniens factum humanum; ſed quia ejuſmodi hominibus, quos tali ingenio natura finxit, commodius eſt aliis ſervire, quam proprio Marte rem gerere. Quo ſpectat, quod Ageſilaus dixit, τὺς τὴν, Ἀσίαν κατοικῦντας, ἐλευθέρυς μὲν κακὺς, δῦλυς δὲ ἀγα-

(1) Vid. ſupra L. III. c. 2. §. 8. Dan. Heinsii Epiſtolam ad Georgium Richterum, Conſiliarium Noribergenſem, inſertam Variis Lectionibus Jani Rutgerſii. H. (Conf. L. III. c. 2. §. 8. nota 2. & Riccius T. II. Theſ. Othon. pag. 605. Basilius de Spiritu Sancto c. 20. *Inter homines*, inquit, *ſervus natura eſt nemo: nam aut vi ſuperati ſub jugum ſervitutis ſunt redacti, ut fit in captivitatibus: aut propter egeſtatem ſervi ſunt facti, ut Ægyptii Pharaoni: aut ſapiente quodam & arcano conſilio, qui erant deteriores e liberis, edicto patris, prudentioribus & melioribus ſervire damnati ſunt; quod beneficii loco, non condemnationis æquus rerum æſtimator duxerit. Si quis enim mentis inopia, facultatem imperandi a natura inditam non habet, utilius ei eſt, in alterius poſſeſſionem venire, ut dominantis ratione rectus, currui ſimilis ſit, qui aurigam recepit, & navigio, ad cujus clavum ſedet gubernator.*

θοὺς εἶναι. *Asiam incolentes liberos quidem pravos, servos autem bonos esse*. PLUTARCHUS Apophr. Laconicis (T. II. p. 213. C.) Quod in Caligulam accommodavit Passienus: *Neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse*. TACITUS Ann. VI. (c. 20.)

§. III. JO. FRID. HORNIUS de Civitate L. I. c. 3. solita sibi chorda oberrat, dum communi JCtorum sententiæ contradicit, a jure gentium originem servitutis repetentium (1). Nam *modum* duntaxat constituendi servitutem populos diversos invicem accepisse; seu communem morem invaluisse captos bello in servitutem redigendi. Imperium tamen herile neque a consuetudine, neque a jure gentium arcessendum; sed semper causam *societatis*, a causa *imperii* distinguendam. Adeoque Deum causam herilis imperii constituendum. Cum enim victoria sit a Deo, hostisque divinitus in manum victoris sit traditus, id consecutum victorem, ut hostem possit interimere. Cum vero humanitatis interesset, ne inermem & prostratum semper occideret, cum usui esse possit, hanc potestatem retinuisse superiorem in caput victum. Enimvero uti homines partim ob sui defensionem, partim ad vindicanda sua jura bellum sumsere; ita parta victoria, cum victis donare vitam placeret, in ipsorum arbitrio fuit, eosdem in servitium redigere, aut in custodiam tantisper dare, quoad pacto aut dato lytro dimitterentur. Quæ omnia, ut & potestatem in tales, quatenus cum recta ratione congruunt, Deus non immediate constituit, sed ab hominibus constituta adprobavit (2). Id quoque minus recte ab *Ipso* dici-

(1) *Servitus autem est Constitutio Juris Gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur. Servi autem ex eo adpellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent; qui etiam mancipia dicti sunt, eo quod ab hostibus manu capiuntur. Servi autem aut nascuntur, aut fiunt, nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut Jure Gentium, id est, ex captivitate; aut Jure Civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est*, §. 2. 3. 4. Inst. de Jure personarum. In quibus verbis servitus, perinde ut ab AUCTORE fit, partim indigentiæ, partim vi accepta fertur.

(2) Neque vero sequitur, si victoria divinitus contigit, quæ vi-

dicitur; *jus vitæ & necis in captum hostem, quod semel habuit, victorem retinere;* adeoque illud jus, quod victor habet in victum, antequam ipsum in fidem recipiat, idem esse cum eo jure, quo post ipsi tanquam dominus imperat. Nam isthæc plane diversa sunt. Victor in victum jure belli quæcunque placuerint potest statuere; occidere, aut vitam relinquere; quam tamen licentiam, quantum nobis constat, nemo jus vitæ & necis hactenus dixit. Sed jus vitæ & necis, quod dominus in servum habere dicitur, notat potestatem legitimam ob antegressum delictum capitale supplicium infligendi. Denique quod IDEM dicto loco §. 5. tradit, omne imperium, qualecunque sit, inferre potestatem in caput; ergo nullam differentiam esse quærendam in ipsa potestate, sed tantum in exercitio potestatis; adeoque par esse imperium mariti in uxorem, patris in prolem, Regis in cives, quam domini in servum, nisi quod illi fere mollius, hic asperius habeatur: id quidem ut credam, a me nondum impetrare potui.

§. IV. NOBIS super origine servitutis ita videtur. Ab initio cum homines a prima vivendi simplicitate discederent, vitamque operosius excolere, ac rei augendæ incumbere cœpissent, valde probabile est, a solertioribus & paullo locupletioribus hebetiores & tenuiores ad operas sibi locandas fuisse invitatos. Mox cum utrique illud commodum experirentur, paulatim hosce adductos, ut istorum sese familiis perpetuo adjungerent, iis sub legibus, ut hi quidem alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt, illi autem eorundem ministeria

victoriam consequuntur facto humano non esse adscribenda. Adde ultronea voluntate quem alteri se in servitutem addicere posse. Quod Hebræis quoque & Romanis usitatum fuit. E Thracia mulieres voluntaria servitute, ingenuæ ortu quum essent, victum sibi apud Erythræos quæritasse, notat PAUSANIAS Achaicis sive L. VII. c. 5. De plebe Gallica Jul. CÆSAR L. VI. Bell. Gall. *Plerique quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, se se in servitutem dicant Nobilibus. In hos eaden omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Add. LL. FRISIONUM tit. 11. BAJUVAR. tit. 6. c. 3. §. 1. Carol. CANGIUM Glossar. voce Obnoxiatio. AUCTOR infra L. VII. c. 6. §. 5. H.

circa rem domesticam, ex ipsorum præscripto curandam, sibi stipularentur. Adeoque primam originem servituti dedisse ultroneum consensum hominum tenuiorum, & contractum, do ut facias; do alimenta perpetua, ut præstes operas perpetuas. In ejusmodi servos quantum imperii domino naturaliter competat, facile ex fine hujus societatis colligitur (1). Scilicet potest dominus tali servo operas, quascunque velit, injungere, habita ratione virium & dexteritatis ipsius (2). Potest quoque negligentiam & socordiam servi asperioribus remediis, prout indoles ejusdem exigit, coërcere (3), etsi hoc nomine ad

(1) GROTIUS L. II. c. 5. §. 30. servitutem perfectam ab imperfecta distinguit, & hanc eam dicit, qua quis ad tempus tantum, aut sub conditione certas operas suscipit, prouti id cautum sit vel Legibus Civitatis, vel conventione partium. Exempla, quibus utitur, apud ipsum evolui possunt. Nos ea subjicimus, quæ ab AUCTORE de Offic. Hom. & Civ. L. II. c. 4. §. 2. de servis mercenariis temporariis, qui & famuli dicuntur, allata sunt. *Mercenario*, inquit, *temporario dominus conventam mercedem; iste huic vicissim conventam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior est conditio, ideo etiam ejusmodi minister domino, pro ratione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; &, ubi malitiose aut negligenter opus fecerit, ejusdem coercitioni est obnoxius; quæ tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem propria auctoritate sumendam procedere nequit.* Recte tamen TITIUS in Observ. DXXIX. animadvertere videtur, in statu Civili contra servum mercenarium hoc vix obtinere, utpote in quo servus delinquens ad reparationem damni solum teneatur; pœna autem, si aliquam meruerit, Magistratus arbitrio relinquenda sit. Quodsi porro servus lascivia domini iram provocet, ab eoque plagis mulctetur, licite id fieri, si modus servetur. Ceterum servi & famuli in iis tantum rebus Domino obtemperare debeat, quæ Legibus Divinis aut Civilibus non refragantur. Vid. GROTIUS L. II. c. 26. §. 3.

(2) Ubi custodiendum est, inter præcipuas rationes instituti Sabbati hanc fuisse, ut servis & ancillis quies pararetur. Vid. GROTIUS L. III. c. 14. §. 5. & CLERICUS ad Exodi XX. 10. & Deuter. V. 14.

(3) Vid. GROTIUS L. III. c. 14. §. 4. ubi tamen lex Divina huc pertinens non recte adducitur. *Non opprimetis*, inquit Divinus legislator, *vir proximum suum - - - Non dominaberis illi cum crudelitate*, Levitici c. XXV. v. 17. 43. 53. non autem Deuteron. XV. v. 17. 45. & 53. Ipsa porro verba vers. 17.

ad mortem procedi nequeat. Sic ut summi instar supplicii ejusmodi sit servo, familia expulsum suæ socordiæ relinqui. Neque videntur tales servi inviti potuisse aliis vendi; sed ubi domino displicerent, vel familia erant expellendi, vel nonnisi ipsorum consensu in aliam familiam transferendi. Cum revera non nisi perpetui (1) sint mercenarii, qui durante isto statu omnia domino adquirerent. Denique si atrox aliquod delictum admiserint in alios extra familiam, siquidem intra illos duntaxat terminos, quos diximus, eorum subjectio constiterit, non videtur dominis jus vitæ & necis competere (2). Sed ne ipsorum injuriam defendendo lite se

 im-

17. non ad servos pertinent, sed ad proximum quemvis. Sic enim habet Contextus Hebraicus: *Non opprimetis unus alterum*, quod occasione alienationis terrarum a Deo dicitur, quam ullo sub obtentu fieri vetat ultra annum Jubilæi. Similis error occurrit in §. 2. numero 2. ubi in secunda citatione etiam perperam Deuteron. XVIII. pro Levitici XXV. legitur. Sunt autem duæ in primis in Legislatione Divina leges observandæ, quæ inveniuntur Exod. 21. v. 20. 21. 26. 27. Prioris sensus is est, ut si dominus servum verberet ad mortem, puniendus sit tanquam homicida, nisi servus unum vel plures dies supervixerit, unde tractum videtur discrimen dierum in *L. un. C. de Emendat. serv.* Ratio autem legis divinæ in eo sita videtur, quod, si servus non statim exspirasset, præsumtioni locus videretur, dominum non habuisse animum occidendi, & inconsultæ temeritatis satis punitum videri, qui servi ea pretium amiserit vel operas. Quod, ut probe animadvertit CLERICUS verbis sequentibus manifestum fit, *quia argumentum ipsius est*. Altera lege præcipitur, ut, si dominus servo oculum excusserit, aut dentem fregerit, damni dati ergo, manumittere eum cogatur, cui pœnæ sine dubio etiam locus fuit, si damnum datum majoris momenti esset. Vid. laudatus Jo. CLERICUS.

(1) *Sin depauperabitur frater tuus tecum, vendeturque tibi: non coges illum, ad servitium servi. Sed sicut mercenarius & sicut inquilinus erit tecum; usque ad annum Jubilæi serviet tibi*. Levitic. c. XXV. v. 39. 40. Quod etiam Chrysippo visum. SENECA de Benef. L. III. c. 22. Servus, ut placet Chrysippo, perpetuus mercenarius est.

(2) Imo quum pacto hoc imperium haud dubie transferatur, simul cum imperio concessa existimari debent omnia, abs quibus illud consistere nequit. Nam finis pro mensura est in moralibus. Quare verius est, si adversos alios extra familiam delinquat ser-

vus,

implicet dominus, noxios domo expellere poteſt & debet; id quod inſtar deditionis debet. Sed ſi in ipſum dominum ejuſque familiam atrociter delinquant, morte quidem affici poſſunt, non tamen velut ex vi imperii, ſed jure belli, tanquam hoſtes. Diſpari tamen modo, quam apud TACITUM de Moribus German. eſt. Occidere ſolent (ſervos Germani) *non diſciplina & ſeveritate, ſed impetu & ira, ut inimicum, niſi quod impune*. Et ad iſtum fere modum conditio ſervorum, nec non poteſtas herilis deſcribitur Exod. XXI. 2. ſeqq. Levit. XXV. 39. ſeqq. Deuteron. XV. 12. ſeqq. Exodi XXI. 26. 27. 32. Sirac. XXXIII. 25. ſeqq.

§. V. ENIMVERO poſtea deprehenſa commoditate ſuos labores per alios expediendi, (quo nomine ARISTOTELI Polit. L. III. ſervus *ὀργάνον πρὸ ὀργάνων*, dicitur.) cum bella paſſim increbeſcerent, paulatim receptum, bello captis ea conditione vitam & libertatem corporalem relinquere, ut perpetuo captoribus ſervirent. De cujus moris origine PLINIUS L. VII. c. 56. *Servitium invenere Lacedæmonii;* quod tamen admitti non poteſt, niſi hoc ſenſu, quod vel iſti inter Græcos hoc primum introduxerint, vel quod iſti Græcos quoque bello captos in ſervitutem redegerint. Quanquam pro priore ratione facit, quod HERODOTUS Erato ſub finem, ubi Lemnum a Pelaſgis occupatam memorat, addit: *Nulla dum aut eis aut ullis Græcis per id tempus mancipia erant*. Sic Seſoſtres ad labores neminem Ægyptiorum admovit, ſed captivorum opera cuncta perfecit. Ideo templis abs ſe extructis adſcripſit : *Indigenarum nemo huc laborem impendit*. DIODOR. SICUL. L. I. c. 56. Add. BUSBEQUIUS Ep. 3. p. m. 120. & Chriſtoph. RICHERIUS de Morib. Orientalium p. m. 101. In illos porro captos bello durius

vus, heic locum habere, quæ inter diverſas civitates obtinent; ut aut ipſe dominus pro merito puniat nocentem, aut eum permittat arbitrio interpellantis, cui nocitum: ſin vero adverſus dominum crimen capitali ſupplicio dignum commiſit, talem non ut hoſtem, ſed ut rebellem tractari convenit. Neque vero cauſam video, quamobrem in talem jus vitæ & necis exerceri nequeat. AUCTOR ipſe ſupra c. 2. §. 11. patri, ut capiti familiæ, jus vitæ & necis in filiumfam. conceſſum eſſe aſſerit. Et L. III. c. . §. ult. dixit, patresfamilias non accepiſſe poteſtatem a civitate, ſed eam intuliſſe. H.

rius fere actum, quod hostilis adhuc iræ in ipsos aliquid superesset. Et excusari quoque credebatur sævitia, in eos exercita, qui vitæ fortunisque nostris imminuerant, & paria nobis intentaverant; eousque procedente licentia, ut tales occidere per iracundiam, aut ob quodvis delictum, impune haberetur. Add. GROTIUS L. III. c. 7. §. 2. Quæ licentia semel introducta etiam ad illos, etsi minore prætextu, extensa est, qui ex istis nati, aut per commercia traditi fuerunt. Etsi eadem in quibusdam civitatibus deinceps restricta, alicubi plane sublata (1). Igitur servitutis primæva origo est ex ultroneo consensu, non ex bello, etsi occasione belli servorum numerus vehementer auctus, eorumque conditio durior fuerit reddita Add. Boecl. ad GROTIUM. L.II. c.5. §.27.

§. VI. VIDEAMUS, quomodo potestatem herilem, & servorum conditionem, prout illa ex bello oritur, deducat HOBBESIUS de Cive c. 8. Ubi id ab initio rejiciendum, quod ex solo statu naturali, quem ille bellum omnium in omnes vocat, oriri putet jus aliquem invadendi; & viribus superatum in servitium redigendi. Sed illud recte se habet, quod uti jure belli justa vita hosti potest eripi; ita si quis in eodem viribus aliquem superaverit, eidem possit vitam condonare, hac lege, si alter promiserit, se ipsi serviturum, id est omnia facturum, quæ imperabit. In quo pacto bonum quod victus accipit, est vitæ condonatio, quæ jure belli poterat tolli; bonum autem quod idem promittit, est ministerium & obedientia, & quidem quantum fieri potest, absoluta. Nam qui mandatis cujusquam obedire ante obligatur, quam sciat, quid iste sit imperaturus, ad omnia mandata simpliciter & sine restrictione tenetur. Etsi quod heic temperamentum lex humanitatis adhibere jubeat, docet GROTIUS L. III. c. 14. Ceterum,

(1) Vere enim AUGUSTINUS L. XIX. de Civitate Dei cap. 16. *Quia omnis domus initium sive particula debet esse civitatis. Omne autem initium ad aliquem sui generis finem, & omnis pars ad universi, cujus pars est, integritatem refertur: satis apparet, esse consequens, ut ad pacem civicam pax domestica referatur: id est ut ordinata imperandi obediendique concordia referatur ad ordinatam imperandi obediendique concordiam civium. Ita fit, ut ex lege civitatis præcepta sumere patremfamilias oporteat, quibus domum suam sic regat, ut sit accommodata civitati.* H.

terum, quod recte Hobbesius monet, non omnis bello captus, cujus vitæ parcitum est, pacisci cum victore intelligitur. Nam quorumdam mors dumtaxat differtur, arbitrio victorum, quandocumque placuerit, exigenda; uti Romæ fiebat illis, qui triumpho aut spectaculis servabantur; Et non cuivis ita creditur, ut relinquatur ei tantum libertatis naturalis, quo vel aufugere, vel ministerium detrectare, vel machinari domino malum aliquod, aut damnum, si cupiat, possit. Nam talis servit quidem, seu operas præstat, sed citra fidem mutuo intervenientem, vinculis tantum naturalibus coërcitus, ergastulis, compedibus, aut acri custodia; eodem modo, quo bruta nobis serviunt. Igitur obligatio servi, bello parti, adversus dominum non nascitur ex simplici vitæ condonatione, aut necis dilatione, sed ex eo, quod ipsum non incarceratum aut vinctum teneat. Quippe cum isthæc obligatio mutua præstatione constans, ex pacto oriatur; in omni autem pacto mutua versari fides debeat. Cum beneficio ergo condonatæ vitæ conjuncta est fiducia, qua dominus eum in libertate corporali relinquit, ita ut nisi intervenissent obligatio & vincula pactitia seu moralia, non modo aufugere, sed & dominum conservatorem vitæ, vita spoliare possit; durante utique adhuc inter ipsos statu belli. Ex quo consequitur, servos, qui carceribus, ergastulis, aut vinculis coërceantur, ab illis, qui pacto cum domino jungantur, diversos esse; qui serviunt illi non pacto, sed ne vapulent. Ideoque si aufugerint, aut dominum occiderint, nihil facere contra leges naturales (1). Nam vinculis ligare corporalibus signum est, illum qui ligat supponere, ligatum nulla obligatione seu vinculo morali satis teneri. Illud tamen falsum est, non minus juris habere dominum in servum non vinctum, quam in vinctum: summum enim habere in utrumque. Nam licentia bellica, quam sibi in vinctum reservavit dominus, diversum quid est ab imperio. Per illam-

(1) Non repugnabo, servum talem, si occasio sit, fugere posse. At eundem occidenti domini jus habere, minime concedendum arbitror. Neque enim lex naturæ hoc permittit contra servatorem, cui se dedens hostilem animum profecto exuisse videtur. H.

illam enim vita tolli potest, quandocunque victori placuerit, obtentu status bellici (1), cui vinctus nondum videtur exemtus. Sed quantumvis summum imperium directe jus dat in vitam, nisi ex delicto.

§. VII. Ceterum etsi imperium, quod proprie est jus regendi alterius personam, ubi subjecti consensu ultroneo est constitutum, citra ejusdem consensum regulariter in alium transferri nequeat; cum peculiares esse soleant rationes, quare quis sese huic & non alteri subjecerit: in illis tamen imperiis, quæ a vi cœperunt, receptum, ut eadem solius imperantis arbitrio alienari possent. Quamdiu tamen subjectis aliquid libertatis superest, proprie non ipsi homines, sed jus eosdem regendi alienari dicitur (2), in quantum illud est cum aliquo emolumento conjunctum. Licet enim quilibet imperans de subdito suo dicere queat, *hic meus est*; ea tamen proprietas diversa plane est ab ea, qua quis *rem* aliquam suam dicit. Priori enim locutione hoc tantum significatur; mihi & non alteri competit jus hunc hominem regendi, sic tamen, ut & mihi adversus eumdem aliqua sit obligatio, nec in infinitum illud jus exerceri queat. Ast proprietas, quæ rei tribuitur, involuit jus ista re utendi, abutendique, eamque consumendi ex meo commodo aut lubitu; sic ut qualitercumque eamdem tractavero, injuriæ non sim reus; sed ad excusationem sufficiat dixisse; hæc res mea est. Quamquam autem lex humanitatis non ferat, ut etiam adversus qualitercumque de nobis meritum omnia primævæ æqualitatis vestigia extinguantur, postquam in pacem nobiscum rediit; utque ad bruti instar aut rei inanimæ posset tractari, adversus quam nulla nobis est obligatio: immanitas tamen multarum gentium eo processit, ut inter res numerarentur servi, iique non tam per imperium, quam velut ex vi dominii tractarentur (3). Sic ut eodem fere modo, quo quis de jumento

(1) Captivus enim, quum occidi potuerit, jure ad servitutem cogitur, &, si domini in se voluntatem adeo deinde exasperet, ut denuo perimere malit, ipse vitæ dulcedinem mœstitiæ servitutis postposuisse videtur.

(2) V. H. Grotius L. I. de J. B. & P. c. 3. §. 12. n. 2. H.

(3) Florus L. III. c. 20. §. 1. de servis loquens Romanorum:

to suo dicit, hoc meum est, etiam de servo diceretur, hic meus est. Inde & apud QUINTILIANUM Declam. 6. qui captus servitium subjerat, dicit *: me ipse perdidi*. Et in jure Romano fugitivi *furtum sui facere* dicuntur. *L. 60. D. de Furtis* (1). *L. 1. C. de Serv. fugit.* Et quæ servo a domino præstabantur, non tam in istius, quam hujus commodum præstarentur, ne servo pereunte dominus damnum pateretur; utque adeo ipsum pretium dumtaxat sui miserabilem faceret. Add. tamen DIO CHRYSOSTOMUS Orat. XV. de servitute. p. 241. seqq. edit. Morelli. Non tamen inde recte infertur; quidquid servi erat ante servitutem, id postea esse domini. Nam hoc tantum sensu id admittitur; quicquid servi poterat esse ante captivitatem ex suis operis, id deinceps domini est. Ubi enim ultro quis in servitium sese tradit, potest quidem se & res culas suas domino simul tradere. Id tamen non semper necessarium est. Quin probabile videtur, eos, qui ipsi sese vendiderunt, tam pretium sui, quam res suas retinuisse, saltem per modum peculii, aut tradidisse illis, quos antea tenebantur alere, puta liberis, aut parentibus senio confectis. Quamquam Ebraei statuebant, non posse aliquem recte se ipsum vendere, nisi nihil prorsus superesset, unde se aleret. Vid. SELDENUS L. VI. c. 7. Quod autem in jure Romano in verum servitium redigebatur, qui ad pretium participandum sese venundari passus fuerat, id ita se habebat. Fingebat Cajus, Sejum sibi servum esse, qui tamen liber erat. Sejus itidem servum se simulabat, inita fiducia partem sibi pretii pactus. Ubi deinde Sejus venditus fuerat, subornabatur tertius, qui liberali causa venditum assereret. Hoc modo perdebat emtor & servum, & pretium, postquam Cajus astute se subduxisset. Exemplum est apud PLAUTUM Persa Act. IV. Sc. 4. & 9. Quod si quis jure belli in servitutem fuerit raptus, bona quidem capti, quæ simul cum ipso adprehendit victor, ipsius erunt. Sed

rum: *Ipsi per fortunam in omnia obnoxii, tanquam secundum genus hominum sunt.* H.

(1) *Ancilla fugitiva, quemadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando, furtivum facit.*

Sed quæ iste non simul cepit, perinde erunt, atque si captus naturaliter fuisset mortuus, saltem quousque libertatem recuperaverit. Illud autem liquidum est, quod quidquid in servitute adquisierit servus, domino adquiratur. Ad quem enim ipsa persona plene pertinet, ad eumdem quoque pertinebunt omnia, quæ per illam personam proveniunt. Adeoque nihil erit, quod servus ut *suum* possit retinere contra *dominum*. Etsi quod dominus ipsi peculiariter assignaverit ad usum, vel administrationem, retinere, & defendere possit contra conservum: ut sunt cibaria, vestimenta, cella, peculium. Add. PLINIUS L. VIII. Epist. 14.

§. VIII. QUOD autem *Idem* negat servo posse fieri injuriam, id cum grano salis est capiendum (1). Nam ratio ab ipso subjuncta, quod voluntatem suam servus voluntati domini subjecerit, adeoque quicquid hic fecerit illo volente fiat; volenti autem injuria non fiat; hoc tantum efficit, non posse queri servum, qualiscunque opera, modo intra ipsius vires ea sit, a domino sibi injungantur, licet forte eadem ipsi ad palatum non sit. Quemadmodum civis non potest queri, si rex absolutus ex suo judicio Rempublicam gerat, utut civi illa administratio displiceat. Non hactenus duntaxat illam voluntatis subjectionem valere alibi ostendemus. De cetero quis neget, servo injuriam fieri, si ab ipso exigatur opera vires excedens, si citra causam, aut quia impossibilia non præstitit, verberibus in eum sæviatur, si victus denegetur. THEANO Ep. 3. (in Opusc. Mythol. Phys. & Ethyc. Amstelod. 1688. p. 746. 747.) *ad δικαίαν χρῆσιν, justum usum* servorum requirit, *ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν. Ne propter laborem deficiant ne propter indigentiam viribus frangantur*. Quo loco notanda Judæorum dira inhumanitas, qua credebant, se vestitum victumque minime cogi præstare servo e gentilibus; tametsi operas omnigena sævitia exigere nefas non haberetur, teste SELDENO L. VI. c. 8. Forte quia ipsi paria in Ægypto toleraverant. Exod. V. 13. 14. Nam illud Levit. XXV. 43. ad servos ex Ebræis tantum pertinere trade-
bant

(1) Conf. infra L. VII. c. 8. §. 2. & sequ. Idem de servis jam olim pronunciavit ARISTOTELES, probationis loco adferens, Οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς. H.

bant Benigniores heic leges Romanæ. Vid. *L.* 1. §. 2. *L.* 2. *D. de His, qui sui, vel al. jur. sunt. L.* 1. §. 3. *C. de Latin. lib. toll.* (1). Quo spectat, quod Cato apud PLUTARCHUM in ejus Vita (pag. 339. A. 349. A. Edit. Wech. T. I.) dicere solebat: Αἴχιστον διὰ γαστέρα πρὸς οἰκέτας ζυγομαχεῖν, *fœdissimum esse cum servis ventris causa rixari.* Etsi alias idem satis duriter servos, ubi consenuissent, venundandos putabat, nec alendos inutiles. Id quod recte PLUTARCHUS dicto loco reprehendit, quod *beneficentia nonnunquam porrigatur & ad bruta animalia.* PLAUTUS Menæch. (Act. 1. scen. 1. vers. 11. & seqq.) *Quem servum tu asservare recte, ne aufugiat, voles, esca atque potione vinciri decet. Apud mensam plenam homini rostrum deliges.* Contra perstringitur JUVENALI Sat. 14. (v. 126.) herus, qui *Servorum ventres modio castigat iniquo.* Commendandum quoque decretum Claudii apud SUETONIUM cap. 25. *Cum quidam ægra & affecta mancipia in insulam Æsculapii tædio medendi exponerent, omnes qui exponerentur liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini, si convaluissent: quod si quis necare quem mallet, quam exponere, cædis crimine teneri.* Idem narrat DIO CASSIUS (2) L. LX. Recte quoque ARISTOTELES Nicom. VIII. c. 13. *Erga servum, qua homo est, amicitia est.* Δοκεῖ γὰρ εἶναι τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης καὶ φιλίας δή, καθ' ὅσον ἄνθρωπος. *Quippe cum unicuique homini jus quoddam esse*

(1) Addi potest Trimalchionis dictum apud PETRONIUM c. 71. Ed. Burm. *Amici*, inquit, *& servi homines sunt, & æque unum lactem biberunt, etiamsi illos malus fatus oppresserit*, ad quem locum videantur interpretes. Ceterum recte AUCTOR de Offic. Hom. & civ. L. II. c. 4. §. 5. monet. Ubi servum alienare placeat, cavendum esse, ne iis data opera, aut præter meritum addicatur, qui inhumaniter eum sint habituri. Adjicimus, legem apud Græcos fuisse, qua servi, qui justo durius a dominis haberentur, petere poterant, ut hero mitiori venderentur. Vid. PLUTARCHUS de Superstit. pag. 66. T. II. Ed. Wech. & POLLUX L. VII, §. 13. Ed. Amst. Idem fere Antoninus Pius cavit in *L.* 2. *D. de His qui sui vel al. juris sunt.*

(2) Hinc MODESTINUS L. II. D. Qui sine manumiss. ad libertat. perven. *Servo, quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex edicto Divi Claudii competit libertas.* Conf. *L.* 2. C. *Theodos. de Expositis. Novell. Justiniani* 153. H.

esse videatur erga unumquemque, qui cum ipso legis ac foederis esse particeps potest, & amicitia igitur erit, quatenus homo est. Add. IDEM Œconom. L. I. c. 5. SENECA de Ira L. III. c. 4. & de Clementia L. I. c. 18. & Epistola 47. ARRIANI Epictetus L. I. c. 13. STOBÆUS Serm. LXII. (1). Ceterum uti alia jura patrumfamilias per leges civiles temperata aut restricta sunt; ita & huic potestati herili contigit, quæ alibi magis alibi minus circumscripta deprehenditur (2). Verum ubi illa absoluta & illimitata remansit, a lege civili non constitu-

(1) Hecuba apud EURIPIDEM in ejus nominis tragoedia:
Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς δ' ἐλευθέροις ἴσος
Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.
Lex enim inter vos & liberis aqua
Et servis de sanguine posita est.
Senex apud eundem in Jone:
Ἓν γάρ τι τοῖς δούλοισιν αἰσχύνην φέρει
Τοὔνομα. τὰ δ' ἄλλα πάντα τῶν ἐλευθέρων
Οὐδεὶς κακίων δοῦλος, ὅστις ἐσθλὸς ᾖ
Solum enim adfert servis dedecus
Nomen: ceteris enim omnibus in rebus, *liberis*
Nullus servus est deterior, qui bonus fuerit.
Philemon apud STOBÆUM d. l.
Κἂν δοῦλος ᾖ τις, οὐδὲν ἧττον, δέσποτα,
Ἄνθρωπος οὗτος ἐστιν, ἂν ἄνθρωπος ᾖ.
Here, quisquis est homo natus, quamvis serviat
Is servitutem, tamen esse homo non desinit.
SENECA III. de Benef. 20. dixit: in servis partem, quæ non serviat, meliorem exceptam esse, mentem scil. sive rationem, cujus compotes esse servos, ipse ARISTOTELES asseruit. I. Pol. 8. circa finem. H.

(2) Apud multos populos optimis legibus utentes jus summum in servos valuisse, auctor est DIO PRUSÆUS Orat. 15. Adde de Persis AMMIAN. MARCELLIN. L. XXIII. c. 6. p. 296. Lex Atheniensium e contrario ulciscebatur injuriam factam servis, cujus legis præter Demosthenem meminere XENOPHON Lib. de Rep. Atheniensium & ATHENÆUS L. VI. Δειπνοσοφ. A Parthis *servos pari ac liberos suos cura haberi*, auctor est JUSTINUS L. XLI. c. 2. Apud Siamenses omnia domino in servum licent, modo ne eum occidat. LOUBERIUS Descript. regni Siamens. Part. 30. c. 1. §. 1. Tyrannos servis se indulgentes præbere. inter præcepta tyrannica ponit ARISTOTELES V. Pol. 11. Vid. Elem. Jur. civil. Part. II. sect. 23. §. 16. H.

stituta; sed præterita debet intelligi, & relicta, prout a patribusfamilias extra civitates potuit exerceri. Quanquam in quibusdam civitatibus leges dominorum sævitiam in servos foveant, ac duriora in ipsos statuant, quam jus naturæ etiam absoluto imperio tribuit. Quo spectat mos Romanorum (1), ex quo *familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oportebat*, interfecto domino. Quem C. Cassius quidem argumentis quibusdam ab utili petitis defendere satagit, apud TACITUM Ann. XIV. (c. 45.) Eum post aliquantulum mitigavit Hadrianus apud Spartianum, (in Hadriano c. 18.) ut non de omnibus servis quæstio haberetur, si dominus in domo interemtus esset, sed *de his, qui per vicinitatem poterant sentire*. Add. *tit. D. de SC. Silaniano*. Conf. tamen 1. Samuel. XXVI. 16. Scythas quoque servis suis oculos eruisse, memorat HERODOTUS Melpomene in principio.

§. IX. CIRCA prolem ex servis natam disquiritur, tum an illa necessario matrem sequatur, tum an æquum sit & ipsam servitio premi. De priore Romanæ leges sciscunt, ut & in brutis, & in servilis conditionis hominibus partus ventrem sequatur *L. 24. D. de Statu hominum* (2). Id quod GROTIUS L. II. c. 5. §. 29. juri naturali non satis congruere judicat, ubi pater aliqua sufficienti ratione queat cognosci. Nam cum in brutis quibusdam animantibus patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipso ostendi, fœtum utriusque esse communem si lex civilis hac in parte tacuisset, partum non minus patrem quam matrem secuturum. Vid. Edictum Regis THEODORICI c. 67. Enimvero nobis secus videtur. Nam supra ostensum fuit (3), originarie prolem ad matrem pertinere, sed patrem sibi ex pacto matrimoniali jus in prolem quærere. Verum cum servi, & quæcunque ex illis proveniunt, ad dominos ipsorum spectant, proles servilis in eorundem erit potestate; postquam servitus eo usque extensa fuit, ut non operæ

(1) Add. Differt de Herede occisi vindice sect. 2. H.

(2) *Partum Ancillæ Matris sequi conditionem, nec statum Patris, in hac specie considerari, explorati juris est*, L. 7. D. de Rei vindicatione. L. 42. D. de Liber. caussa & quantum ad bestias L. IV. c. 7. §. 4.

(3) L. IV. c. 7. §. 4. H.

operæ tantum, sed & ipsum corpus servi ad dominum pertinere intelligeretur. Add. GROTIUS ad Exod. XXI. 4. ubi ostendit, etiam serviles nuptias ex arbitrio domini solutas. Quo facit etiam illud XENOPHONTIS Œconom. (c. 9. §. 5. Edit. Oxon.) ubi inter præcepta œconomica refertur, ne servi injussu domini liberos procreent; addita ratione: *Nam boni ex eo plerumque fideliores atque amantiores fiunt; improbi vero cum uxore conjuncti proniores ad dolum evadunt*. Quare autem potior heic sit dominus ancillæ, quam dominus servi genitoris, non hæc sola ratio est, quod connubia servorum non satis certa custodia essent circumscripta. Vid. PLAUTUS Casina. Sed etiam, quia corpus ancillæ ad dominum pertinet, quod per imprægnationem ad operas obeundas redditur aliquandiu inhabile; servi non item. Cui & illa ratio favet, quod implantata solo cedant (1). Quod si autem ipse dominus ex ancilla prolem ferat, illa talis erit, qualem ipse dominus, aut leges civitatis volent. Sicut & ex his potissimum erit statuendum, quid de tali prole sit futurum, quam serva mater concepit, libera in lucem edidit, aut vice versa. Etsi humanitas semper libertati prolis faveat (2). PLATO de LL. L. XI. (pag. 975. A.) super prole servili ita disponit: *Serva si servo, aut libero, aut liberto conjuncta peperit, servæ domino natus detur; sin ex servo libera peperit, servi dominus nati similiter dominus esto. Quod si quispiam ex serva sua natum susceperit, aut quæpiam ex servo peperit proprio, idque pateat, natum quidem ex serva & libero mulieres in aliam regionem cum patre simul emittant. Natum vero ex libera & servo legum custodes una cum matre extra fines expellant*. Ceterum ipsi proli, quæ ex servili ventre nascitur, injuriam non fa-

 cit

(1) Vid. supra L. IV. c. 7. §. 5.

(2) Æquissima hic est Juris Romani dispositio, *Sufficit autem liberam fuisse Matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas Matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit, liberum an servum pariat?* Et Martianus probat, *liberum nasci: sufficit enim ei, qui in utero est, liberam Matrem vel medio tempore habuisse, ut liber nascatur. Quod & verum est*. princ. Inst. de Ingen.

cit dominus, si & ipsam servili esse conditione velit (1). Nam cum ipsius parens nihil haberet proprii, nulla ratio eandem alendi supererat, nisi ex bonis herilibus. Cum autem dominus ejusmodi proli alimenta, & quæ alia ad vitam sunt necessaria, cogatur præbere diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta, saltem initio, non multum excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Idque non solum, quatenus adhuc in ære velut domini esse intelligitur; sed & quia ea conditione alendam dominus susceperat, ut perpetuo serviret; in quam conditionem ipsa tacite præsumitur consensisse: cum præsertim illa plane nascitura non fuerat, si licentia sua dominus uti voluisset, occisis jure belli parentibus. Libertas autem naturaliter omnibus hominibus competere intelligitur, quatenus nullum factum nostrum aut alienum antecessit, quod inæquales nos alteri reddere idoneum sit. Atque hæc quidem de prole eorum, qui occasione belli in servitutem redacti sunt, satis manifesta videntur. Circa eos, qui ultro sese alteri in servitutem addicunt, ubi lex aut pactum expressum non extat, æquitas & favor libertatis suadere videtur, ut prolis deinceps nasciturae alimenta sub alimentis parentum, quæ a domino debentur, contineri intelligantur, eoque nomine proles servituti non sit obnoxia (2). Conf. BOECLERUS ad Grot. dictum locum.

§. X. VIDENDUM porro est, quidnam incommodi in sese

(1) BUDDEO in Philos. Pract. P. II. c. 4. sect. 12. §. 5. & c. 5. sect. 6. §. 12. hæc sententia injusta videtur. Putat enim, liberos, qui ex matribus ancillis nascuntur, officio suo omni erga Dominum defungi, si grati fuerint. Sed fortiores videntur rationes GROTII & PUFENDORFII, quam eæ, quibus ipse utitur, inprimis si temperamentum adhibeatur, quod AUCTOR addit de Offic. Hom. & civ. L. II. c. 4. §. 6. *Manifestum tamen est eum ejusmodi vernæ, nulla sua culpa, in servitutem perveniant, nullum esse prætextum, quare isti durius debeant tractari, quam, conditio perpetuorum mercenariorum admittit.*

(2) Idem statuit CAROLUS CALVUS Capitul. tit. 36. sive in Edicto Pistensi cap. 34. in fine, & LOTHARIUS Imperat. LL. LONGOBARD. L. II. tit. 24. c. 3. Apud Siamenses propter debitum servituti addictus, exsoluto eo, fit liber: at liberi interea nati servituti manent obnoxii. LOUBERIUS Descript. regni Siamens. Part. III. c. 1. §. 3. H.

sese contineat servitus, qua apud plerosque nihil miserius habetur, & quæ etiam morte sit effugienda. Sadi Rosarium Persicum c. 1. *Proprio pane vesci & sedere melius est, quam aureo cingulo accinctum servitio adstare.* Habet igitur servitus personalis hoc, ut quis perpetuas operas debeat pro alimentis & aliis, quæ vitæ necessitas exigit. Id quod si accipiatur, in terminis naturalibus, citra quorundam dominorum inhumanam sævitiam aut legum civilium rigorem, nihil habet in se nimiæ acerbitatis (1). Nam perpetua illa obligatio compensatur perpetua alimentorum certitudine (2), quam sæpe non habent, qui diurnas operas locant, conductorum, aut ipsorum socordia non nisi fustibus expellenda. Vid. Arrianus in Epicteto L. III. c. 26. p. m. 257. Lucanus L. III. *Non sibi, sed domino gravis est, quæ servit egestas.* Add. Grotius L. II. c. 5. §. 27. Nec absurde quidam judicant, sublatam apud plerosque Christianorum servitutem inter causas esse, quare tanta colluvies furum vagabundorum, & validorum mendicorum passim occurrat (3). Cui tamen malo quædam ci-

N 2 vi-

(1) Nec Religioni Christianæ adversatur, quicquid Bartolus, Salicetus & alii dicant. Etenim Paulus Apostolus nusquam suadet dominis, ut dominium in servos abjiciant, in quo dominio potestas immensa comprehendebatur, ut ex jure Romano discimus. Neque Philemoni controversiam movit, quo minus jus habeat Onesimum puniendi, sed ex rationibus specialibus vult ei pœnam condonari, ut recte observavit H. Grotius Appendic. epistol. 546. Ignatius, Joanni Apostolo suppar, epistola secunda, quæ est ad Polycarpum, Ecclesiæ Smyrnensis Episcopum, ex Editione Th. Ittigii: Δούλους καὶ δούλας μὴ ὑπερηφάνει, ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὶ φυσιούσθωσαν, ἀλλ᾽ εἰς δόξαν Θεοῦ πλέον δουλευέτωσαν, ἵνα κρείττονος ἐλευθερίας ἀπὸ Θεοῦ τύχωσιν. Μὴ ἐράτωσαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐλευθεροῦσθαι, ἵνα μὴ δοῦλοι εὑρεθῶσιν τῆς ἐπιθυμίας. *Servos & ancillas ne superbe contemnas: sed nec ipsi inflentur: Verum ad gloriam Dei plus serviant, ut potiorem libertatem a Deo consequantur. Non cupiant a Communi donari libertate, ne servi inveniantur cupiditatis.* Conf. ad Colossens. III. 22. sequ. ad Ephes. VI, 5. sequ, 1. ad Timoth. VI. 1. sequ, 1. Petr. II. 18. H.

(2) Et qui ita serviunt, vindices habent dominos, alioqui potentiorum injuriis obnoxii futuri. H.

(3) Homines tamen proprii utique hodie servi sunt, neque mitiori conditione utuntur, quam servi Romani. Vid. Potgiesser

vitates obviam ivere, extructis publice ergastulis, in quibus ignavis nebulonibus laborandi necessitas afferretur. Add. BODINUS de Rep. L. I. c. 4. & BUSBEQUIUS Epist. 3. p. m. 118. HOBBES de Cive c. 9. §. 9. circa discrimina servitutis & libertatis ita philosophatur: Libertas, inquit, nihil est aliud, quam absentia impedimentorum motus, Quæ impedimenta sunt vel naturalia & externa, vel moralia sive arbitraria. Secundum illa est cuique libertas major, prout plus vel minus spatii est, in quo versatur; ut majorem habeat libertatem, qui in amplo carcere, quam qui in angusto custoditur. Sic potest esse homo liber versus unam partem, nec tamen versus alteram; ut qui iter faciens sepibus & maceriis hinc & inde coërcetur, ne vineas & segetes vicinas conterat. Isthæc libertatis species corporalis & physica dici potest; quo sensu omnes *servi* & *subditi* liberi sunt, qui non sunt vincti, vel incarcerati. Impedimenta porro moralia absolute motum non impediunt, sed per accidens, nempe per electionem nostram, quatenus melius judicamus motu abstinere, quam eundem exercere. Sic qui in navi est non impeditur, quin sese in mare præcipitare possit, modo velle possit. Sed si sapit, melius judicabit, in navi manere, quam in undis suffocari, Sic quantæcunque pœnæ sint propositæ, poterit tamen contra fieri ab eo, qui istud periculum subire non formidat. Atque hæc est voluntatis libertas intrinseca, ab eadem separari nescia, qua æque servi, atque quivis alii subditi gaudent. Ergo alibi istud discrimen est quærendum. Ac primo quidem, licet vix ullus dominus sit tam durus, qui servum prohibeat, quo minus faciat, quæ ad vitam & sanitatem tuendam sunt necessaria, circa quæ præcipue curæ humanæ occupantur: fere tamen liberis heic conceditur mollius & copiosius sibi consulere, quam servis, quorum valetudinem asperior victus, & intempestivi labores quandoque non parum affligunt. Quo spectat & illud CICERONIS de Oratore (L. II. c. 6.) *Mihi liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit.* Deinde liberi homines præ servis hoc habent eximium, quod illi

SER de Statu & Condit. serv. & THOMASII & HERTII Dissertationes de Hominibus propriis.

li ministeria civitatis, aut familiæ obeant honoratiora, & plus possideant rerum superfluarum. Quorum utrumque indoli hominum erectioris ingenii adprime convenit. Nam laboris molestiam ejusdem nobilitas solatur; & rebus affluere dulce habetur, vel quia in futurum nobis provisum videtur, vel ad mollius instruendam vitam, vel ut materiam habeamus de multis bene merendi. Quod autem maximum est, liberi soli civitati, legibusque generalibus parere debent, nec pœnam, nisi quæ in illis definitur, metuunt: ac de cetero voluntati suæ obtemperare in dulcissimis habent. Servi autem & concivi serviunt, ejusque jussis peculiaribus, pœnæque, & coërcitioni privatæ sunt obnoxii, ejusdemque morositatem ferre coguntur; quæ eo molestior est, quo frequentius & proprius servis cum domino versandum. Id quod eo durius est, quia raro leges publicæ contra dominos subsidium ferunt, nisi ubi ad immanem sævitiam horum asperitas proruperit. Quæ tenerrimas qualque animas maxime afficiunt. Quanquam plurimum referat, cui quis serviat. Apud TERENTIUM Eunucho (Act. 3. sc. 2. v. 33.) ex servo conjectura fit, dominum esse pauperem & miserum: contra *maxima quæque domus servis est plena superbis*. JUVENALIS Sat. V. (vers. 66.) Addi quoque potest, servitutis molestiam non parum exasperari, per superbiam humani ingenii, quo nemo non dignum se imperio putat; eoque cum servus æque aut magis aptum se ad imperandum, quam herum, putet, a fortuna injuriam sibi fieri judicat, & conditionem suam quavis ratione mutare cupit (1). Apud XENOPHONTEM Cyropæd. L. VIII. (c. 1. §. 1.) Chrysantas tale discrimen libertatis & servitutis tradere videtur *Quemadmodum ipsi dignum esse existimatis vestris subditis imperare; ita etiam nos pareamus, quibus decet: Tantum autem inter nos decet, servosque interesse, quantum servi ipsi inviti heic ministrant. Nos autem ultro optima quæque facere convenit*. Huc pertinet quoque DIONIS CHRYSOSTOMI Orat. XIV. de Servitute.

N 3 §. XI.

(4) Apud ÆSCHYLUM Agamemnone est:
Ἑκὼν γὰρ ὐδεὶς δȣλίῳ χρῆται ζυγῷ.
Servile nemo nam volens patitur jugum.
IULIUS CÆSAR L. III. de Bell. Gall. ait: *Omnes homines natura libertati studere & conditionem servitutis odisse*. H.

§. XI. Liberatur servus variis modis: I. Si dominus eum libertate donaverit. Nam quod jus in se servus in dominum transtulit, idem potest dominus servo reddere. Etsi in multis civitatibus receptum (1), ut manumissus manumittendi reverentiam præstet. Vid. Lex Wisigothorum L. V. Tit. 6. c. 17. & 21. Quod si tamen dominus superiorem habuerit, servo non aliter libertatem dare potest, quam salvo semper istius superioris jure, legibusque civilibus super manumissione constitutis. II. Si dominus a se servum abigat; id quod in civitate exilium habetur. Neque differt a manumissione quoad effectum, sed tantum quoad modum. Utrinque enim potestati herili renunciatur, sed libertas heic in pœnam, illic in gratiam conceditur. Esse autem pœnam, commodum & locupletem dominum amittere, etiam ministri liberi intelligunt. III. Servus si captus sit, servitutem veterem nova abolet; idque sive ipse solus, sive dominus cum ipso fuerit captus. Sed si solus dominus fuerit captus, servus in eum recidit statum, quo futurus erat, si dominus naturali morte obiisset, saltem quousque dominus priori libertati postliminio fuerit restitutus. IV. Liberatur servus ignoratione successoris; puta, si dominus moriatur, nec jus suum in alium transtulerit, quia nulla ipsi adversus quemvis ad serviendum obligatio superest. Nemo enim obligari intelligitur, nisi scire possit, cui præstandum sit, quod debetur. An vero in civitate quoque pro libero ac cive talis se possit gerere, ex legibus civilibus erit judicandum. Sicut aliqui referunt, apud Turcas manumissionem servorum prodesse duntaxat contra veterem dominum, non autem contra alios, abs quibus iste manumissus denuo in servitium abstrahi queat. Porro contingit istud, ut servus ignoratione successoris liberetur, si nullus domino hæres extiterit, naturaliter aut civiliter mortuo. Non enim, quemadmodum bona reliqua pro derelictis habita cedunt occupanti; ita ejusmodi quoque servus quasi pro derelicto habitus, abs quovis in servitutem potest abstrahi (2). Nam ceteræ res nullo mu-

(1) Singulare erat apud Parthos, nulli manumittendi servi potestatem fuisse permissam. Justinus L. XLI. c. 2. H.

(2) Secus apud Romanos. Hi enim derelictionem inter modos,

muniuntur jure, quo minus quivis eas sibi possit vindicare, nisi jam alteri in easdem jus fuerit quaesitum. In hominem autem nullum sibi jus asserere quis potest, nisi quantum ex ipsius consensu, aut antegresso facto, quod ipsum spectat, oriatur. Extincto itaque illo jure, quod victor ex bello peculiariter in servum quaesierat, redit naturalis libertas, etiamsi fors ingenio ipsius servitium magis congruat. Inclinatio enim & aptitudo ingenii in se nemini jus dat, invitum in servitutem rapiendi; nec quod alteri fors utile est, id statim mihi licet per vim ipsi imponere. V. Ubi servus non ex praecedente delicto, neque per modum poenae (1) in vincula conjicitur, aut quovis modo libertate corporali privatur, obligatione illa ex pacto nata liberatur, qua ipsum dominus adstringere amplius nolle censetur, dum physica eidem vincula injicit. Neque enim exsistit pactum, nisi ubi paciscenti creditur; neque violari potest fides, quae non est habita (2). Inde ejusmodi servo aufugere nefas non erit.

FINIS TOMI VI.

dos, quibus quis liber fieret, non habebant. V. *L. ult. D. pro Derelicto. L. ult. D. de Stipulat. servor.* H.

(1) Quae restrictio probe notanda est. Inservit enim emendandae sententiae Hobbesii, si modo hic in ea opinione fuit, quam ipsi tribuit Richardus CUMBERLAND de Legib. Naturae c. 9. §. 14. Vid. Lib. III. c. 6. §. 9. & c. 7. §. 5. Totum autem §. hunece AUCTOR ex Hobbesio descripsit.

(2) V. supra §. 6. Velim tamen hoc cum grano salis accipi: nam in pactis rectoriis, ob malam tractationem fidei vinculum non statim solvitur. V. infra L. VII. c. 2. §. 10. H.

AD CAPUT II. LIB. VI.

§. I. ILla, quæ de Conjugio, Conjugalique societate ex SS. Librorum, primorumque Christianorum sententia, atque usu diximus, Pufendorfii, ceterorumque Protestantium novas sententias abunde refellunt. Addesis hanc Grotii sententiam rationi valde consentaneam, quæ superiorem Diatribam compendio confirmat. *Refelluntur illi consensu omnium Gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ Religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti Doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab aequo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis; Stoicorum Scholæ de his, quæ Zeno tradidit* lib. 2. §. 17. de Verit. Christ. Rel. Æquissimam hanc æqui Protestantis Grotii regulam iis, quæ de Matrimonio Chistiano, ejusque effectis Lutherus, Seldenus, Pufendorfius, aliique nuperrime protulerunt, & Protestantium Ecclesiæ ad usum perduxerunt, accommoda: eos, easve a vero aberrasse facillime colliges. Addesis Heineccium, qui suam illam de λογο πορνειας sententiam ipse convellit: etenim quum de legitimo cultu, quem Deo debemus omnes Christiani, edisserit, justos hos terminos rationi nostræ præstituit. *Habenda ratio legis naturæ, sacrorum librorum, & Canonum, quin imo legitimæ quoque Traditionis ab Ecclesia ad nos usque transmissæ, & approbatæ* lib. 2. Jur. Nat. & Gent. cap. 8. §. 186. Atqui SS. libri, Canones Ecclesiastici, omniumque Ecclesiarum Traditio Matrimonium in Sacramentoruiu numero recensent; nec Matrimonii vinculum immuneris illis de caussis, quas Seldenus, Heinecciusque finxit, dissolvi posse autumant; atque hanc Christianam Doctrinam ad Dei, qui *novissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, cultum necessarium referunt epist. ad hebr. Quamobrem ea Veritatis vis, id robur est, ut seipsos Protestantes damnent, si æquissima illa Regula, quam nobis commendant, uti velint.

§. II. Verum quum Protestantes plerique de hac altera societate, sive Potestate Patria dicere instituunt, non solum ab Hobbesii novis opinamentis, quæ Pufendorfius serio, & graviter refert, & quoad potest, explicat, abhorrent; verum etiam Pufendorfium de ea potestate ratiocinantem refellunt. Vide, quid in extrema quoque pagina adnotat Hertius, quique Pufendorfii. libros recensuit, Mascovius: quibus adjunge Heineccium, qui post Hertium, ante Mascovium libros duos de Jure Naturæ, & Gentium scripsit, Pufendorfium plurimi fecit, & quum po-

potuit, eidem adstipulari solitus est. Nam de Potestate Patria in liberos differens ab Hobbesio, Pufendorfioque discedit: *Facesfere ergo jubemus Hobbesium de Cive IX. 3. hanc potestatem ex occupatione derivantem. Nec Pufendorfius satisfacit, qui lib. VI. de Jure Nat. & Gent. cap. 2. §. 9. eam partim ex vita socialis natura, partim ex præsumto liberorum consensu explicare voluit. Consensus enim præsumtus in societatem hanc, quam ipsi agnoscimus; fundamento aliquo niti debet, quod non aliud esse potest, quam hoc, quod paullo ante exposuimus* ibidem in Scholio §. 53. cap. 3. Liquet igitur pleraque a Pufendorfio contra Grotium in hoc capite meditata Ethicis etiam Protestantibus displicere, eosdem vero in Grotii sententiam pedibus ire. Vide Mascovii notam 2., atque Hertii notam 3. ad §. 4. ii enim Pufendorfium refellunt ajentem Generationem esse *Occasionem*, Educationem vero esse caussam proximam patriæ potestatis; imperiique in liberos: quasi Parens alimenta liberis sufficere non debeat iccirco; quia liberos progenerat. Illa vero Pufendorfii ratio: Voluptatis fere nostræ caussa gignendis liberis operam damus; at nemo liberis dixerit: Per voluptatem meam ego te genui; tibi igitur vel invito ego impero; illa, inquam, ratio turpitudinis plena, & perridicula est. Non enim heic differimus de voluptate, seu de libidine, cujus explendæ gratia belluini quidam homines sive extra; sive intra Matrimonium cum feminis congrediuntur, quam congressionem voluptuariam Muhammedes, ejusque Interpretes probant; sed quærimus, an parens alere debeat eos, quas ex se genuit. Parens iis alimenta sine dubio debet, quia incredibilis quædam naturæ vis cum benevolentia conjuncta non solum homines, sed etiam bruta ad vitam ex se natis conservandam compellit. Nec altera Pufendorfii ratio satis est, qua statuit educatione, liberorumque consensu præsumto, adeoque pacto tacito niti patriam potestatem. Undenam potest Consensus præsumtus, pactumque tacitum Infantis venire, qui per ætatem ratiocinari, & consentire non potest? Eamobram cum liberis Parens, quin eos genuit, alimenta debeat; & cum liberi rerum omnium inopes, atque ad alimenta quærenda inepti procreantur, quam inopiam in brutis ipsis tam diuturnam, quam in unoquoque nato homine natura non finxit; prætereaque ad instituendos mores, regendamque vitam ipsi per se liberi diutius non valeant, liberos paterno imperio natura, h. e. naturæ auctor Deus subjicere videtur. Quamobrem, ut patriæ potestati liberos subesse intelligam, non video socialis vitæ natura, pactique taciti fictione, quæ Pufendorfio in mentem venit, opus esse. Ceterum ipse Pufendorfius adfert duo, quæ suam ratiocinationem hanc omnino convellunt. Ipse enim lib. 4. cap. 11. §. 4. ait patres (quod ante me Mascovius adnotavit) *generando videri se ultro obstrin-*

ſtrinxiſſe, quod operam velint dare, ut quam (liberis) *dederunt, vita conſervetur:* atque etiam heic in ſecunda periodo §. *6.* ait *poteſtatem, quæ Patri ut tali competit, neceſſariam eſſe ad explendam obligationem adverſus liberos a natura injunctam*. Quid hæc verba bis ſcripta ſignificant, niſi Parenti, quia liberos genuit, poteſtatem in liberos competere?

§. III. Placet Pufendorfium ſcripſiſſe §. *6. Patri ut tali* competere poteſtatem, quæ liberos ad bonos mores, & pro eorumdem ingenio ad Civilis Societatis utilitatem informat; nullum veros in liberos immorigeros, atque etiam in reos Jus Vitæ, & Necis, ſed ſolum Jus abdicandi, exheredandique liberos Patri ſupereſſe: quamquam pleræque omnes excultæ Gentes olim exceptis Ægyptiis, hodieque Orientales; atque etiam Summi Ethici Ariſtoteles, Lycurgus, alii vel abortione fœtum abigendi, vel natos exponendi, vel ſaltem debiles, mancoſque liberos necandi ius agnoverint. Cur idem ſævum jus nos Chriſtiani Patri non damus? Cur contra id Jus ratiocinationes aptæ præſto ſunt nobis, quæ Paganos pleroſque latuerunt, atque etiam nunc latent? Hoc unum ſupereſt dicendum Evangelii luce nobis oborta vidiſſe turpitudinem illam Gentium, quæ in procreatcs liberos eo uſque ſævierunt, nec ſævire deſinunt. Quocirca Ethici, qui lucem illam negligunt, aut, quod deterius eſt, ſpernunt, in opinionum inſana portenta incidant neceſſe eſt. Non placet Pufendorfium ſcripſiſſe in §. hujus umbilico prolem abigi, ideoque ei necem inferri poſſe, *ubi Matri alias, Prolique ſimul foret pereundum*. Satius eſt ſinere utramque morbo interire: cur enim neci prolem addicis, ut Matrem vivam ſerves? Ipſe Puſendorfius paullo poſt facit Parentis, Proliſque *æqualem conditionem;* eaque de cauſſa ab innocente pro.e injuriam prohibet. Cur igitur, ut Matrem ſervet, in Prolem innocentem maximam injuriam infert? Præterea neſcio quomodo ſententia hæc Chriſtiano vel uni placeat, qui credit prolem abactam, & baptiſmo carentem æternum perire, cum Mater ſaluti ſuæ conſulere poſſit, ſi velit. Legeſis V. Cl. Jacobi Hugueti Diatribam XLV. in Can. Ancyranum 21. & 22., atque inde, quid Patres, Synodique de abortu ſenſerint, & cui pœnitentiæ reos ſubjecerint, accipe. Iterum placet, quod ſcribit §. 9. liberos oppignorandi, vendendive Patri nullum Jus eſſe, niſi liberos, cum eos alendi, eorumque vitam conſervandi alia quædam ratio deficiat, alienæ poteſtati Pater addicat, ne fame pereant.

§. IV. *In imperfecti judicii* liberos verberum, atque abdicationis jus, non vitæ, neciſque *Patri ut tali* competere §. *6.*, nunc Patri, qui nullius imperio ſubeſt, naturalique in ſtatu verſatur, non ut Patri, ſed *quatenus eſt Caput familiæ ſuæ*, illud vitæ, neciſque Jus in *Judicii perfecti* liberos delicti cauſſa largiri videtur §. *II.* Summum illud Jus in quovis Patre, qui

trium,

trium, pluriumve liberorum Caput est, Heineccius cum Barbeyraco non agnoscit; sed id Patri, tanquam Capiti segregis familiæ, quæ multa hominnm capita complexa est, liberaliter attribuit lib. 2. de J. N. & G. cap. 3. §. 57. Hujusmodi enim familia (qualem Abrahæ, ejusque liberorum fuisse Mosaica historia refert) cujusdam civitatis quamdam speciem præsefert, cujus Caput, & Princeps est Pater: huic Principi Jus Belli, & Pacis, legumque pro domesticis suis condendarum competit: huic proinde in adultos liberos, in Uxorem, in alios, qui in familia sunt; huic inquam Patri, tanquam Principi in sua Civitate quodammodo imperanti, non cuivis Patri, paucorum hominum una in domo Capiti, competere non immerito dixeris. Cum familiæ segreges in Civitatem cojerint, atque ab naturali ad Civilem statum transjerint, priscæ ætati, quæ mores asperos, atque ad severitatem pronos, quibus adsueverat, diu retinuit, visum est e Republ. Patri sive magnæ, sive parvæ familiæ Capiti Jus Vitæ, necisque in liberos relinquendum, tribuendumve esse, ut omnes in eadem Civitate æquo Jure uterentur. Id vero jus temperata morum asperitate legibus circumscriptum, tum ad Magistratus delatum fuit; aut asperitate illa ad quemdam populum, veluti ad Burdegalensem redeunte, retentatum fuit illud Jus summum Patrium. Certe Civitati bene institutæ, humaniori ingenio, & Christianæ pietati accommodatius est æquum illud Patriæ potestatis in hujusmodi liberos Jus, quod Pufendorfius ex Grotio attulit §. *II.* Quid Gentium jus, quid bene institutarum Civitatum leges, moresque de Matrimoniis Filiorumfamilias constituerint; quid Jus divinum insinuat, quid Civile Romanorum jusserit; quid Veteres, Novique Canones, etiam Tridentini decreverint, ex Alexii Symmachi Mazochii adnotationibus ad Theolog. Dissertat. Francisci Muscettulæ Rossanensis Archiepiscopi, ex ejusdem Diatribis, & Mantissa melius addisces, quam ex §. 14. qui etiam Hertio hanc rem omnem non videtur acu tangere. Paucula, quæ adnotanda sunt ad Cap. 3., ab eodem Hertio adnotata jam habes.

I N-

INDEX CAPITUM.

LIBRI SEXTI.

